

ISSN: 2602-4969

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and Education

Editör
Dr. Serdar BULUT

www.isoredj.com

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and National Education

ISOREJ dergisi yılda 4 kere (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayın yapan ulusal/uluslararası hakemli bir dergidir.

ISOREJ dergisinde yayınlanan yazıların bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.isorej.com'a aittir. ISOREJ'de yayınlanan yazılar dergi yayın kurulunun haberi olmaksızın çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of International Social Research and Education (Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi), Ulusal/Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

Tarandığımız İndeksler

SOBİAD, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

Editor
Prof. Dr. Serdar BULUT

e-ISSN: 2602-4969 / p-ISSN: 2602-4969
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
Alanya/Antalya-TURKEY
30 / 06 / 2025

Year: 9 - Number: 10 – Summer 2025

The Journal of International Social Research and National Education
Year: 9 - Number: 10 - Summer 2025

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Hamdi Alper Güngörmüş
Prof. Dr. İlknur Meşe
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Genç
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Asosc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhun Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yücetoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Assoc. Prof. Dr. Hüsne Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Alan Editörleri / Field Editors

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Geography
Sports Science
Sociology
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Social Service
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanase Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Ağrı İbrahim Çeçen University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Giresun University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Sakarya University
Giresun University
Izmir Demokrasi University
Alanya Alaaddin Keykubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keykubat University
Ankara Hacı Bayram Veli University
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümtüşdağ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa
Prof. Dr. Leyla Karahan
Prof. Dr. Mirjana Teodiseviç
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
Abant İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan
Gazi University
Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalis Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevdâ Rafiğ İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sutcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sutcu Imam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Güdük

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editörleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Gülhanım nsal

Marmara University (French Language)

Assoc. Prof. Dr. Gamze ksz

Ankara Haji Bayram Veli University (Russian Language)

Assoc. Prof. Dr. Bahar İşigüzel

Nevsehir Haji Bektas Veli University (German Language)

Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan

Giresun University (Arabic Language)

Asst. Prof. Dr. İnönü Korkmaz

Trakya University (English Language)

Asst. Prof. Dr. Turgay şafak

Istanbul Medeniyet University (Persian Language)

Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçinkaya

Dicle University (English Language)

Lect. Mehmet Kılınç

Siirt University (English Language)

Teacher / Öğrt. Hazal Kangalil Kara

Özel Ordu Doğa Koleji (English Language)

Türk Dili Uzmanları/Editörleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan

Kırşehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Nezir Temur

Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk

Adıyaman University

Redaktrler / Redactors

Dr. Osman Albayrak

Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / Öğr. Gör. Ferhat Bykkalkan

Giresun University

Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Giresun University

Student / Öğr. Kader Çavdar

Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Asst. Prof. Dr. / Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif Kara

Giresun University

ISOREJ

YEAR: 9 - NUMBER: 10 – SUMMER 2025

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Ozan Nabi Akın, İzzet Yücetoker

Uzaktan Eğitim Modeliyle Yapılan Piyano Eşlikle Desteklenmiş Viyola Eğitiminin Öğrenci Tutumları Üzerine Etkisi - The Effect of Viola Education Supported by Piano Accompaniment in the Distance Education Model on Student Attitudes 1-10

Feyza Karaçay, İdris Kaya

Türk ve Göçmen Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Toplumsal Cinsiyet Algıları - Future Expectations and Gender Perceptions of Turkish and Immigrant High School Students 11-24

Taner Okumuş, Yurdal Dikmenli

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Yer Alan Afet Konularının İncelenmesi - Examination of Disaster Topics Included in the 2024 Life Science Curriculum 25-40

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Erkan Yılmaz

İstanbul Kahvehanelerinden Kültür Merkezlerine: Âşıklık Geleneği İcra Mekânları - From Istanbul Coffeeshouses to Cultural Centers: Places for the Performance of the Minstrel Tradition 41-48

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Nisa Karakuş, Ayça Tufan Baknallı

Kök Salan Ötekilik: Kadınların Toplumdaki Yeri Üzerine DeneySEL Bir Yaklaşım - Rooted Otherness: An Experimental Approach to Women's Place in Society 49-60

The Journal of International Social Research and National Education

Year: 9 - Number: 10 - Summer 2025

Gülen Eren

Magdalena Abakanowicz: İlkelden Moderne Bir Köprü - *Magdalena Abakanowicz: A Bridge from Primitive to Modern* **61-82**

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Abdulkerim Yiğit

Magdalena Abakanowicz: İlkelden Moderne Bir Köprü - *Magdalena Abakanowicz: A Bridge from Primitive to Modern* **83-94**

Mehmet Ruhi Kılıç

Neshin Mahiyeti ve İmâm Mâtürîdî'nin Nesih Anlayışı - *The Quality of Nesh and Imam Mâtürîdî's Understanding of Nesh* **95-114**

Serhan Atuç

Mefâtîhu'l Gayb Özelinde Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır Kıssası'nın Kötülük Problemi Açısından Değerlendirilmesi - *Evaluation of the Story of Prophet Moses and Prophet Khidr in Terms of the Problem of Evil, Specific to Mefâtîhu'l Gayb* **115-128**

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ezgi Çalışkan, Meryem Karaaziz

Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu - *Cognitive Behavioral Therapy in Major Depression Disorder: Case Report* **129-140**

Mehmet Aydın

Mantıkta Tanım Sorunu Bağlamında Aristoteles ve Platon'un Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme - *An Evaluation on the Views of Aristotle and Plato in the Context of the Problem of Definition* **141-150**

Sıddık Arslan

Psychological and International Analysis of Populism and Xenophobia in the Context of Syrian Irregular Migrants - *Suriyeli Düzensiz Göçmenler Bağlamında Popülizm İle Yabancı Düşmanlığının Psikolojik ve Uluslararası Analizi* **151-164**

Editörden;

Merhaba;

İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education), dergisinin 2025 yılı yaz sayısı (Yıl: 9 / Number: 10) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doçentlik şartlarına hem ULAKBİM TR DİZİN kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. Yaz döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşıyoruz. Dergimize gelen makalelerin ön incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya özen gösteriyoruz.

Bu sayımızda 12 çalışmanın yayınıni gerçekleştirdik. Makalelerin yayın alanlarına bakacak olursak, 3 adedi Eğitim Bilimleri, 1 adedi Filoloji, 2 adedi Güzel Sanatlar, 3 adedi İlahiyat ve diğer 3 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. Serdar Bulut
İSOREJ Dergisi Editörü

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2025 summer issue (Year: 9 / Number: 10) of *ISOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*. The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBIM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the summer term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, we published 12 studies. If we look at the publication areas of the articles, 3 of them are Educational Sciences, 1 of them are Philology, 2 of them are Fine Arts, 3 of them are Theology and the other 3 are Social, Human and Administrative Sciences.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of ISOREJ

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, ulusal/uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli olduğu durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlanabilir.

2. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *İSOREJ* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 150 - 250 arası kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve karşılığı İngilizce (Abstract), 3- 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve karşılığı İngilizce (Key Words); Türkçe (14 punto) ve İngilizce (12 punto) başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların

gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin başında **GİRİŞ** başlığı altında numaralandırma yapılmadan metne ait giriş yer almalıdır.

12. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre düzenlenmelidir.

13. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

14. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

15. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Palatino Linotype
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıkları özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 150-250 kelime arasından oluşan Türkçe ve karşılığı İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarih** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. & Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergen Sosy ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş & Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A., Tatlıcan, İ. & Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan & Işın, 1989: 17)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D., Yavuz, S., Gürlek, M. & Dost, A. (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, Yavuz, Gürlek & Dost, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş. & Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan & Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood & J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* İçinde (s. 21-33). New York: Montly Review.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. & Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak*, (Çeviren: A. Aypay & A. Tanrıöğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman & Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.

Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. & Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşleniş: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.

Gönderme: (Yalman & Güdekli, 2018: 22).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B., Acun, İ. & Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.

Gönderme: (Tarman, Acun & Yüksel, 2010: 728).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M., Altıntaş Var, S. S., Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.

Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafından Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.

Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, (3. Cilt)*. İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2017)

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisansüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> (Erişim Tarihi: 03.07.2017).

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

NOT: “Tarihsiz” için “tsz.” kısaltması kullanılabilir.

Uzaktan Eğitim Modeliyle Yapılan Piyano Eşlikle Desteklenmiş Viyola Eğitiminin Öğrenci Tutumları Üzerine Etkisi*

Dr. Ozan Nabi Akın

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8182-7193>

Öğretmen / Gülören Osman Yeniay Yatılı Bölge Ortaokulu, Samsun - TÜRKİYE

Prof. Dr. İzzet Yücetoker

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9911-479X>

Marmara Üniversitesi, Ataürk Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul - TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.05.2025

Kabul: 29.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Müzik Eğitimi

Uzaktan Eğitim

Viyola Eğitimi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82277>

Öz

Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızı, eğitim sistemlerini de köklü bir dönüşüme zorlamaktadır. Bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biri, geleneksel öğretim yaklaşımlarının yerini giderek daha çok uzaktan ve dijital tabanlı öğrenme yöntemlerine bırakmasıdır. Özellikle sanat eğitimi gibi uygulama temelli disiplinlerde bu değişimin yönetilmesi hem pedagojik hem de teknik anlamda dikkatli bir planlama gerektirmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde, dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisi ve ülkemizde yaşanan 6 Şubat deprem felaketi gibi olağanüstü koşullar, uzaktan eğitimin önemini ve gerekliliğini bir kez daha açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırmanın temel motivasyonlarından biri de olası benzer durumlarda uzaktan eğitimin daha etkili, planlı ve verimli bir şekilde uygulanabilmesine katkı sunmaktır. Bu araştırmada, uzaktan eğitim modeliyle gerçekleştirilen piyano eşlikli viyola eğitiminin, öğrencilerin bireysel çalgı dersine yönelik tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması desenine göre yapılandırılmış olan bu çalışmada bir yönüyle de deneyseldir. Araştırmanın çalışma grubunu lisede öğrenim gören dört viyola öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde, öğrencilerin teknik ve müzikal gelişimlerini izlemek amacıyla sistemli bir eylem araştırması yürütülmüş; dersler, 5E modeline dayalı olarak yapılandırılmıştır. Uygulama öncesinde ve sonrasında çalışmaya katılan öğrencilerin, bireysel çalgılarına yönelik tutumlarını ölçmek üzere Yalçınkaya ve Eldemir (2013) tarafından geliştirilen Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada uzaktan eğitimde piyano eşliğiyle desteklenen viyola derslerinin, öğrencilerin tutumları betimsel açıdan olumlu değişimlere yol açtığını, "Hoşlanma", "Derse Önem Verme" ve "Psikolojik Durum" kategorilerinde son test puanlarının ön test puanlarına göre yükseldiği, "Olumsuz Tutum" kategorisinde ise sabit kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akın, O. N., Yücetoker, İ. (2025). Uzaktan Eğitim Modeliyle Yapılan Piyano Eşlikle Desteklenmiş Viyola Eğitiminin Öğrenci Tutumları Üzerine Etkisi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 1-10.

*The Effect of Viola Education Supported by Piano Accompaniment in the Distance Education Model on Student Attitudes**

Dr. Ozan Nabi Akin

Teacher / Gülören Osman Yeniyay Regional Boarding Secondary School, Samsun - TÜRKİYE

Prof. Dr. Izzet Yucetoker

Marmara University, Faculty of Ataturk Education, Department of Music Education, Istanbul-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 27.05.2025

Accepted: 29.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Music Education

Distance Education

Viola Education

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82277>

Abstract

In today's world, the dizzying pace of technological developments is forcing education systems to undergo a radical transformation. One of the most obvious examples of this transformation is that traditional teaching approaches are increasingly being replaced by distance and digital-based learning methods. Especially in application-based disciplines such as art education, managing this change requires careful planning in both pedagogical and technical terms. During the development of this study, extraordinary conditions such as the COVID-19 pandemic affecting the world and the February 6 earthquake disaster in our country have once again clearly demonstrated the importance and necessity of distance education. In this context, one of the main motivations of the research is to contribute to the more effective, planned and efficient implementation of distance education in possible similar situations. In this research, the effect of piano-accompanied viola education carried out with the distance education model on students' attitudes towards individual instrument lessons was examined. This study, structured according to the action research design, one of the qualitative research methods, is also experimental in one sense. The study group consists of four viola students studying in high school. During the research process, a systematic action research was conducted in order to monitor the technical and musical development of the students; The lessons were structured based on the 5E model. The Individual Instrument Lesson Attitude Scale developed by Yalçinkaya and Eldemir (2013) was used to measure the attitudes of the students participating in the study towards their individual instruments before and after the application. The study concluded that viola lessons supported by piano accompaniment in distance education led to positive changes in the students' attitudes in terms of descriptive terms, and that the post-test scores in the categories of "Liking", "Giving Importance to the Lesson" and "Psychological Status" increased compared to the pre-test scores, while they remained constant in the "Negative Attitude" category.

GİRİŞ

Eğitim kelimesi Latince kökenlidir ve “educare” ile “educere” terimlerinden türetilmiştir. “Educare”, bireye belirli bir beceri kazandırmayı amaçlayan bir eğitim türünü ifade eder ve genellikle meslek ya da iş hayatıyla ilişkilendirilir. Diğer taraftan, “educere” dışarıya ya da ileriye taşımak anlamına gelir ve eğitimi, öğrencilerin yalnızca dünyayı keşfetmelerine değil, aynı zamanda kendilerini tanımalarına olanak sağlayan bir süreç olarak tanımlar. Bu yaklaşımda eğitim, bireylerin düşünsel gelişimlerini desteklemek ve becerilerini anlamlı kılmak için yapılan bir etkinliktir. “Educere” anlayışı benimsendiğinde eğitimden beklenen esas hedef, belirli bir meslek alanında uzman bireyler yetiştirmek yerine, kişisel bağımsızlıklarını kazanmış bireyler ortaya çıkarmaktır. Bu durum, kendi kararlarını alabilen, değişen şartlara uyum sağlayabilen ve farklı durumlara uygun davranışlar sergileyebilen bireylerin yetiştirilmesini sağlar (Bass, R. V., & Good, J. W. 2004). Açıklamalar doğrultusunda eğitim, insanın hayatının her alanında karşılaşabileceği, bir süreci kapsayan davranış değişikliği olarak tanımlanabilir. Eğitim, içerisinde birçok temel alanları ve konuları barındırmaktadır. Bu temel alanlardan biri de müzik eğitimidir.

Müzik eğitimi, kişinin sanatla olan bağıını güçlendirerek temelde bir müziksel davranış kazandırma (yeni beceriler öğretme) bir müziksel davranış değiştirme (var olanı değiştirme veya hataları düzeltme) veya oluşturma, dönüştürme (bilgileri ileri seviyeye taşıma), geliştirme (etkili hale getirme) ve etkinleştirme (uygulama) sürecidir. Bu eğitimin hedefleri, öğrencinin sesini doğru kullanabilme yeteneğini, çalgı çalma becerisini, duyma ve algılama kapasitesini, ritim anlayışını, dil becerilerini, grup içinde iş birliği yapma yetisini ve bireyin özgüvenini artırarak topluma sağlıklı bireyler kazandırmak olarak açıklanabilir. (Uçan, 2005:11).

Müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biri de çalgı eğitimidir. Özen (1996: 20) ‘e göre çalgı eğitimi “öğrencinin müzikle içten bir bağ kurmasında, mesleki ve amatör müziğe yönelmesinde ve giderek müziği meslek edinmesinde bir yol olarak görülmelidir”. Teknik açıdan farklı çalma özellikleri bulunan enstrümanlarda (yaylı, mızraplı, nefesli vurmali vb) çalgı eğitiminin alt dallarından birini yaylı çalgılar öğretimi oluşturmaktadır. Mesleki müzik eğitimi sunan kurumlarda bu çalgıların eğitime yer verilmesinin bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında, yaylı çalgıların tını özelliklerinin insan sesinden esinlenerek geliştirilmiş olmaları gelir. Bir diğer gerekçe ise, bu kurumlarda eğitim gören öğrenciler açısından yaylı çalgıların orkestraların temel unsurlarını oluşturmaları ve eğitim sürecinde hem kullanılabilir hem de taşınabilir özellikte olmalarıdır. Yaylı çalgı alanında başarılı olabilmek için bireyin hem zihinsel (bilişsel) hem de fiziksel yetkinliklerinin gelişmiş olması beklenir. Zihinsel beceriler; müziksel algılama doğrultusunda müzikalite yeteneği ile ilişkilidir. Fiziksel yetkinlik ise çalgı çalmaya yönelik olarak bedenin fizyolojik yapısı ve kişiye özel özellikleriyle ilgilidir. Bu iki beceri alanının uyum ve dengeli bir biçimde gelişmesi, çalgı çalma sürecinde başarıya ulaşmanın temel şartıdır. Sözü edilen başarının gerçekleşmesi için ise yalnızca planlı, sürekli ve dengeli bir çalışma süreciyle mümkün olabilir. Çalgı eğitiminin temel hedefi ise, öğrencide sağlam bir teknik altyapının yanı sıra sanatsal ve müzikal gelişimini desteklemektir (Ertem, 1997:16). Yaylı sazlar eğitiminde öğrencilerin sanatsal ve müzikal gelişimini destekleyen piyano eşliğinin entonasyon, ritim, işitsel algı ve müzikalite gibi becerilere katkı sağlamakta ön plana çıkmakta olduğu düşünülmektedir.

Piyano, sabit perde yapısı, geniş ses aralığı ve armonik yapısıyla bireysel çalgı eğitiminde en yaygın eşlik çalgısıdır (Yönetken, 1996). Bilgin (2006) ve Say (2009), eşlik kavramının hem armonik bütünlük hem de müzikal derinlik kazandırdığını belirtir. Piyano eşliğinin çocuğun çok sesli duyumunu geliştirmede önemli olduğu vurgulanmıştır (Runfolo Hale, 1977; Zuckmayer, Cangal ve Atalay, 1976). Eşlikli çalışmalardan yoksun yetişen bir öğrenci kendisine eşlik eden çalgıların ya da eşlik partisinin beraberinde getirdiği çok seslilik duygusundan mahrum ve eşlikli çalışmanın sağladığı katkılardan uzak yetişir. “Bir müzik eserinde esas ses ya da bas partis devam etmediği zaman armoni

havada kalır. Bu da eseri yalın, cılız bir duruma getirir” (Shweitzer, 1993:792) Galamian (1999) ise eşlikli çalışmanın motivasyonu artırmada ve özgüven kazandırmada etkili olduğunu ifade etmektedir. Çilden-Şendurur’a (2003) göre, pişano eşliğinin öğrenciye zevkli bir ortam sağlayarak derse katılımı olumlu etkilediğini vurgular. Müzik öğretiminde, entonasyon zorluğu ve bozukluğu olmayan, ses sınırları geniş, ajiliteye imkân sağlayan, armonik-polifonik karaktere sahip, koral ve orkestral eserlerin kolayca çalınabileceği en uygun çalgı pişanodur (Yönetken, 1996). Müzik öğretmeni tarafından pişanonun şarkılara eşlik etmek için kullanılması, çocuklarda ton ve çokseslilik duygusunun gelişmesini de sağlamaktadır (Runfola Hale, 1977; Zuckmayer, Cangal ve Atalay, 1976). Yukarıda pişano eşliğine yönelik görüşler doğrultusunda eşliğin bireysel çalgı eğitiminde pedagojik, müzikal ve psikolojik katkıları ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle pişano eşliğinin hem teknik becerilerin gelişimini desteklediği hem de öğrencilerin duyuşsal ve motivasyonel yönlerini güçlendirdiği söylenebilir. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda yüz yüze eğitimde kullanılan pişano eşliğin birçok alandan etkili sonuçlar doğurması, özellikle uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan güçlükleri aşmak için uygun bir yöntem olup olmadığı merak konusu olmuştur.

Demiray (1999), uzaktan eğitimi, fiziksel olarak aynı ortamda bulunmayan öğretmen ve öğrenci arasında teknolojik araçlarla sağlanan eğitim modeli olarak tanımlamaktadır. 2020 yılında dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını, bu yöntemin kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın EBA, Zoom gibi platformlarla desteklediği bu süreçte eğitim, farklı eş zamanlılık türleriyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda müzik eğitimi, uygulamalı yönüyle çevrim içi ortamda çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Pandemi süreciyle birlikte geleneksel yüz yüze eğitim modelleri sekteye uğramış, uygulamalı derslerin çevrim içi ortamlarda yürütülmesi önemli bir sorun hâline gelmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde özellikle bireysel çalgı eğitimi gibi doğrudan öğretmen-öğrenci etkileşimine dayalı alanlarda, uzaktan eğitimin motivasyon, doğru entonasyon, senkronizasyon ve teknik gelişim gibi yönlerden yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, uzaktan eğitim ortamlarının etkililiğini artırmak amacıyla geliştirilecek öğretim yöntemleri önem kazandığı düşünülmektedir.

Tüm bu düşünceler çerçevesinde araştırmanın problemi, Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri çalgı eğitimi viyola dersinde uzaktan eğitim modeliyle pişano eşlikle desteklenmiş viyola eğitiminin öğrencilerin derse olan motivasyonları ve tutumları üzerine etkilerini belirlemektir.

1. Amaç

Bu araştırmada uzaktan eğitim modeliyle yapılan pişano eşlikle desteklenmiş çalgı eğitimi viyola dersinin, öğrencilerin çalgılarına yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

Uzaktan eğitim modeliyle yapılan pişano eşlikli desteklenmiş viyola derslerinin öncesinde ve sonrasında öğrencilerin çalgı eğitimi dersine yönelik;

1. Olumlu tutumları arasında farklılık var mıdır?
2. Dersi önemli bulma tutumları arasında farklılık var mıdır?
3. Olumsuz tutumları arasında farklılık var mıdır?
4. Psikolojik durumları arasında farklılık var mıdır?

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “eylem araştırması” modeli kullanılmıştır. Eylem araştırmalarında etkili bir veri toplama yöntemi için tek bir standart yaklaşım bulunmamaktadır ve kullanılacak veriler, araştırılan problemin niteliğine göre belirlenir. Problemin doğasına en uygun veri toplama teknikleri, araştırmacı veya çalışma grubu tarafından seçilir. Eylem araştırmalarında, ihtiyaç duyulan veri türüne bağlı olarak hem nitel hem de nicel veri toplama tekniklerinden faydalanılabilir

(Mills, 2006). Araştırmanın amacı doğrultusunda alt amaçların çözümlenmesi için nicel araştırma tekniği kullanılmıştır. Bu araştırma betimsel bir araştırma olup, ayrıca bir boyutuyla da deneysel bir çalışmadır.

Çalışma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı Samsun İlkadım Güzel Sanatlar Lisesi'nde 11. Sınıfta eğitim gören 4 viyola öğrencisi ile 8 hafta boyunca haftada 1 ders saati olacak şekilde ZOOM üzerinden çevrimiçi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma MEB Çalgı Eğitimi Viyola Öğretim Programında bulunan "Diziler ve İlgili Dağarcık II" ünitesindeki "Re Majör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Si Minör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Si Bemol Majör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Sol Minör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler" konularını ve her konuya ait 5 adet kazanımı dikkate alınarak yapılmıştır.

Araştırma sürecinden önce MEB Çalgı Eğitimi Viyola Dersi Öğretim Programı incelenmiş, programda yer alan konular ve kazanımlar kapsamında 5E modeli temel alınarak ders planları ve öğretim etkinlikleri hazırlanmıştır. Bu kapsamda "Diziler ve İlgili Dağarcık II" ünitesindeki "Re Majör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Si Minör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Si Bemol Majör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler, Sol Minör Tonunda Dizi, Etüt ve Eserler" konularını ve her konuya ait 5 adet kazanımı dikkate alınarak ders planları hazırlanmıştır. Derslerde çalışılacak dizi, etüt ve eserler, okulun viyola öğretmeni tarafından onaylandıktan sonra, bu eserlerin piyano eşlikleri hazırlanmıştır. Eşlikler, nota yazım programları kullanılarak düzenlenmiş, mp3 formatına dönüştürülmüş ve derste kullanıma hazır hale getirilmiştir. Uygulama sürecinde piyano eşliği bulunmayan dizi, etüt ve eserler için araştırmacı tarafından eşlik yazılmıştır.

Uygulama süreci öncesinde ve sonrasında öğrencilerin çalgı derslerine yönelik tutumlarında bir değişiklik olup olmadığı belirlemek amacıyla Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Derslerde hedeflenen kazanımlara yönelik gerçekleştirilen bazı etkinliklerin daha sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi amacıyla, bu etkinlikler kamera ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca araştırmacı, dersin tüm aşamalarını sistematik bir şekilde belgeleyebilmek için düzenli olarak araştırma günlüğü tutmuştur.

Uygulama öncesinde ve sonrasında çalışmaya katılan öğrencilerin, bireysel çalgılarına yönelik tutumlarını ölçmek üzere Yalçinkaya ve Eldemir (2013) tarafından geliştirilen 18 maddelik (12'si olumlu ve 6'sı olumsuz yüklümlü) Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan faktör analizi sonrası ölçeğin iki faktörlü bir yapı gösterdiği, birinci faktörün toplam varyansın %53,21'ini, ikinci faktörün toplam varyansın %5,79'unu açıkladığı ve iki faktörün birlikte toplam varyansın %59,0'unu açıkladığı bulunmuştur. Yapılan güvenirlik analizi sonrası ise ölçeğin genel iç-tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) 0,947 olarak bulunmuş ve ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Bu bağlamda, öğrencilere araştırma öncesi ve sonrasında bireysel çalgı dersi tutum ölçeği kullanılarak ön test ve son test ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Ön test ve son test puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Öğrencilerin Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına Dair Bulgular

Bu alt bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel çalgı dersine yönelik tutumlarının ön test ve son test puanlarına göre karşılaştırılmaları yapılmıştır.

Bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinde yer alan ifadeler, dört ana kategoriye ayrılmıştır. **Hoşlanma** kategorisi 1, 4, 7, 12 ve 16 numaralı ifadeleri kapsamaktadır. **Önem verme** kategorisinde ise 2, 5, 8, 10, 13, 14 ve 18 numaralı ifadeler yer almaktadır. **Olumsuz tutum** kategorisi 3, 6, 9 ve 11 numaralı ifadelerden oluşurken, **psikolojik durumlarına etkisi** kategorisinde 15 ve 17 numaralı ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 4.1. Araştırma Grubunun Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Hoşlanma Kategorisi Puanlarının Karşılaştırılmasına Dair Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Kategori	Puan	Betimsel İstatistik			Deney Grubu	Wilcoxon Analizi				
		n	$\bar{x}$	ss		n	$\bar{x}$ sıra	$\bar{y}$ sıra	z	p
Hoşlanma	Ön test	4	3.70	0.66	Azalanlar	1	3.00	3.00	-0.73	0.46
					Artanlar	3	2.33	7.00		
	Son test	4	4.15	0.55	Eşit	0				
					Toplam	4				

Tablodan anlaşılabacağı üzere bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin 1., 4., 7., 12. ve 16. ifadelerine yönelik öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi puanlarına göre, hoşlanma kategorisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Hoşlanma $z=-0.73$, $p>0.05$). Ancak betimsel istatistiklere bakıldığında öğrencilerin Hoşlanma kategorisine yönelik ön test ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=3.70$) ve son test ($\bar{x}_{\text{Son Test}}=4.15$) puanlarında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2. Araştırma Grubunun Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Derse Önem Verme Kategorisi Puanlarının Karşılaştırılmasına Dair Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Kategori	Puan	Betimsel İstatistik			Deney Grubu	Wilcoxon Analizi				
		n	$\bar{x}$	ss		n	$\bar{x}$ sıra	$\bar{y}$ sıra	z	p
Derse Önem verme	Ön test	4	4.07	0.30	Azalanlar	1	3.50	3.50	-0.55	0.58
					Artanlar	3	2.17	6.50		
	Son test	4	4.42	0.30	Eşit	0				
					Toplam	4				

Tablo 4.2' ye göre bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin 2., 5., 8., 10., 13., 14. ve 18. ifadelerine yönelik öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi puanlarına göre, derse önem verme kategorisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Derse önem verme $z=-0.55$, $p>0.05$). Ancak betimsel istatistiklere bakıldığında öğrencilerin derse önem verme kategorisine yönelik ön test ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=4.07$) ve son test ($\bar{x}_{\text{Son Test}}=4.42$) puanlarında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 4.3. Araştırma Grubunun Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Olumsuz Tutum Kategorisi Puanlarının Karşılaştırılmasına Dair Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Kategori	Puan	Betimsel İstatistik			Deney Grubu	Wilcoxon Analizi				
		n	$\bar{x}$	ss		n	$\bar{x}$ sıra	Σ sıra	z	p
Olumsuz Tutum	Ön test	4	1.75	0.61	Azalanlar	2	1.50	3.00	0.00	1.00
					Artanlar	1	3.00	3.00		
					Eşit	1				
	Son test	4	1.75	0.40	Toplam	4				

Tablo 4.3'e göre bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin 3., 6., 9. ve 11. ifadelerine yönelik öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi puanlarına göre, olumsuz tutum kategorisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Olumsuz tutum $z=0.00$, $p>0.05$). Betimsel istatistiklere bakıldığında da öğrencilerin olumsuz tutuma yönelik ön test ve son test puanlarının sabit kaldığı ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=1.75$) görülmektedir.

Tablo 4.4. Araştırma Grubunun Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Psikolojik Durum Kategorisi Puanlarının Karşılaştırılmasına Dair Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Kategori	Puan	Betimsel İstatistik			Deney Grubu	Wilcoxon Analizi				
		n	$\bar{x}$	ss		n	$\bar{x}$ sıra	Σ sıra	z	p
Psikolojik Durum	Ön test	4	2.25	0.28	Azalanlar	0	0.00	0.00	-1.84	0.06
					Artanlar	4	2.50	10.00		
					Eşit	0				
	Son test	4	3.37	0.62	Toplam	4				

Tablodan anlaşılabacağı üzere bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin 15. ve 17. ifadelerine yönelik öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi puanlarına göre, Psikolojik Durum kategorisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Pozitif Tutum $z=-1.84$, $p>0.05$). Ancak betimsel istatistiklere bakıldığında öğrencilerin Psikolojik Durum kategorisine yönelik ön test ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=2.25$) ve son test ($\bar{x}_{\text{Son Test}}=3.37$) puanlarında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 4.5. Araştırma Grubunun Ön Test ile Son Test Bireysel Çalgı Dersi Tutum Ölçeği Toplam Puanların Karşılaştırılmasına Dair Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Kategori	Puan	Betimsel İstatistik			Deney Grubu	Wilcoxon Analizi				
		n	$\bar{x}$	ss		n	$\bar{x}$ sıra	Σ sıra	z	p
Toplam Tutum	Ön test	4	3.25	0.30	Azalanlar	1	1.50	1.50	-1.28	0.19
					Artanlar	3	2.83	8.50		
					Eşit	0				
	Son test	4	3.63	0.28	Toplam	4				

Tablo 4.5' e göre bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin toplam puanlarına yönelik öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Toplam tutum $z=-1,28$, $p>0.05$). Ancak betimsel istatistiklere bakıldığında öğrencilerin Psikolojik Durum kategorisine yönelik ön test ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=3.25$) ve son test ($\bar{x}_{\text{Son Test}}=3.63$) puanlarında artış olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Uzaktan eğitim modeliyle yapılan piyano eşlikli desteklenmiş çalgı eğitimi viyola dersinin öncesinde ve sonrasında öğrencilerin derse yönelik tutumlarının sonuçlarına göre: “Re Majör Dizi, Etüt ve Eserler”, “Si Minör Dizi, Etüt ve Eserler”, “Si Bemol Majör Dizi, Etüt ve Eserler” ve “Sol Minör Dizi, Etüt ve Eserler” konularında yapılan piyano eşlikle desteklenmiş etkinliklerin betimsel açıdan olumlu etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan bireysel çalgı dersi tutum ölçeğinin “Hoşlanma”, “Derse Önem Verme”, “Olumsuz Tutum”, “Psikolojik Durum” alt boyutları ele alındığında, “Hoşlanma” kategorinde ortalama puanların ön testte 3.70’ten son testte 4.15’e yükseldiği ortaya çıkmıştır. “Derse Önem Verme” kategorisinde öğrencilerin ön test ortalaması 4.07 iken son testte bu değer 4.42’ye yükselmiştir. Bu durum, bireysel çalgı dersinin öğrenciler tarafından daha fazla önemsenmeye başlandığını sonucunu göstermektedir. “Olumsuz Tutum” kategorisinde ortalama puanlar her iki testte de 1.75 olarak kalmış öğrencilerin bireysel çalgı dersine yönelik düşüncelerinde sabitlik olduğunu, yani eğitim sürecinin olumsuz tutumları artırmadığını veya azaltmadığı sonucunu göstermiştir. “Psikolojik Durum” alt kategorisinde ise ön test ve son test puanları arasında gözle görülür bir artış bulunmaktadır ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=2.25$; $\bar{x}_{\text{Son Test}}=3.37$). Bu artış, öğrencilerin bireysel çalgı derslerinin duygusal ve psikolojik açıdan kendilerini daha iyi hissetmelerine katkı sağladığını göstermektedir. Piyano eşliğiyle yapılan çalgı çalışmaları, öğrencilerin kendilerini daha ifade edebilir ve güvende hissetmelerine destek olmuş olabilir. Son olarak, toplam tutum puanlarında da ($\bar{x}_{\text{Ön Test}}=3.25$; $\bar{x}_{\text{Son Test}}=3.63$) genel bir artış gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin bireysel çalgı dersine yönelik genel tutumlarında olumlu bir gelişme olduğunu göstermektedir. Derslerin kazanımlarına göre planlanmış işitsel ve görsel teknik materyallerle desteklenen yöntem ve tekniklerin kazanımlara ulaşmada etkili olduğu söylenebilir. Ancak istatistiksel veriler ele alındığında betimsel açıdan olumlu bir durum görülmesine rağmen bu farkın istatistiksel olarak desteklenememesi daha geniş bir çalışma grubuyla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu gösterebilir.

Müzik eğitimi ve farklı alanlarda yapılan araştırmalar incelendiğinde, benzer ve farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin Topal (2022), müzik öğretmeni adaylarıyla yaptığı çalışmada, Türkiye’nin 20 üniversitesinde okuyan toplam 228 öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda eğitim müfredatında uzaktan eğitim yönteminin kullanımının arttırılarak, derslerde kullanılacak materyallerin yeniden düzenlenerek derslere uygun hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Başka bir çalışmada, Kubaliç (2022) bireysel çalgı dersinin uzaktan eğitim modeliyle yapılmasına yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerine başvurmuş, araştırmaya katılanların teknoloji kullanım becerilerine göre tutumlarının farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Bu araştırmayla aynı ölçeği kullanan başka bir çalışmaya göre Kaya (2018), müzik eğitimi anabilim dallarındaki yaylı çalgılar öğrencileriyle bir çalışma gerçekleştirmiş ve öğrencilerin çalgılarına yönelik tutumlarını araştırmıştır. Araştırmasının sonunda öğrencilerin çalgılarına yönelik tutumlarını oldukça yüksek oranda elde etmiş ve ölçeğin “ilgi ve istek” alt boyutunun ortalamalarını çok yüksek “motivasyon” alt boyutunu ise “ilgi ve istek” alt boyutu kadar olmasa da olumlu sonuçlar elde etmiştir. Öztürk’ün (2023) viyola eğitiminin uzaktan eğitim sürecinde sürdürülmesine yönelik yaptığı araştırmasında öğretmen ve öğrenci görüşlerini alarak çeşitli sonuçlara ulaşmıştır. Elde ettiği bulgularda öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde çeşitli teknik sorunlar nedeniyle motivasyon kaybı

yaşadığı ancak bu sorunların giderilmesi halinde sürecin daha verimli hale gelebileceği sonucuna ulaşması araştırmayı destekler niteliktedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval was received for this article from the Marmara University Scientific Research and Publication Ethics Committee.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.	

KAYNAKÇA

- Bass, R. V. & Good, J. W. (2004). Educare and Educere: Is a Balance Possible in the Educational System? *The Educational Forum*, 68(2), 161–168.
- Bilgin, S. (2006). *Müzik Eğitiminde Kullanılan Şarkıların Müzik Öğretmenleri Tarafından Piyano ile Eşliklenmesi*. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi (26-28 Ekim 2006).
- Çilden, Ş. & Şendurur, Y. (2003). *Keman İçin Piyano Eşlikli Albüm-1*. Ankara.
- Demiray, U. (1999). *Kuruluşunun 5. Yılında Açık Öğretim Lisesi ile İlgili Çalışmalar Kaynakçası 1992-1997*. Ankara: Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ertem, Ş. (1997). Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü’ndeki Piyano Eğitiminde Müzikalite Kavramının Önemi ve Oluşumunun İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Galamian, I. (1999). Öğreticilere Birkaç Söz, (Çev. Hazar Alapınar). *Orkestra Dergisi*, 0(306), 28-32.

- Hale, M. (1977). An Experimental Study of the Comparative Effectiveness of Harmonic and Melodic Accompaniment in Singing as it Relates to the Development of A Sense of Tonality. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 0(53), 23–30.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*, (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kubilaç, C., D. (2022). Müzik Öğretmenliği Bireysel Çalgı Derslerinin Uzaktan Eğitim ile Yapılabilmesine Yönelik Öğrenci ve Öğretim Elemanı Görüşleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Mills, G. E. (2006). *Action Research: A Guide for the Teacher Researcher*, (3rd ed.). Pearson Education.
- Özen, N. (1996). *Müzik Eğitiminde Çalgı Eğitiminin Önemi*. Ankara: Filarmoni Sanat Dergisi.
- Öztürk, Ü. (2023). Türkiye’deki Güzel Sanatlar Liselerinde Viyola Eğitiminin Uzaktan Eğitim Sürecinde Sürdürülmesine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ayonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Say, A. (2002). *Müzik Sözlüğü*, (1. Basım). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Shweitzer, A. (1993). *A New Bow for Unaccompanied Violin Music*. The Musical Times, vol.74, No:1087
- Topal, F., A. (2022). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bilgi İletişim Teknolojileri (Bit) ve Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Uçan, A. (2005). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye’deki Durum*, (3. Basım). Ankara: Evrensel Müzikevi.
- Yalçınkaya, B. & Eldemir, A. (2013). Bireysel Çalgı Dersine İlişkin Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 29-36.
- Yönetken, H. Bedii. (1996). *“Müzik Öğretimi” Okulda Çalgı Sorunu ve Çalgısal Müzik Etkinlikleri*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Zuckmayer, C., Cangal, E. & Atalay, B. (1976). *Okul Şarkılarının Piyano Eşliğinde Öğretilmesi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Türk ve Göçmen Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Toplumsal Cinsiyet Algıları* **

Feyza Karaçay

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3280-4463>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Gaziantep-TÜRKİYE

Doç. Dr. İdris Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9562-3347>

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Gaziantep-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 03.05.2025

Kabul: 28.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Toplumsal Cinsiyet Algısı

Göçmen Ergenler

Gelecek Beklentileri

Ergenlik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 11.09.2023 tarihi 12 nolu toplantısında etik onay alınmıştır.

** Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda ilk yazar tarafından Doç. Dr. İdris KAYA danışmanlığında yürütülen "Türk ve Suriyeli Ergenlerin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Gelecek Beklentilerinin İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81883>

Öz

Ergenlik dönemi bireyin, toplum tarafından cinsiyetine atfedilen rollerin farkına vardığı ve bu rollere uygun davranma eğiliminde olduğu bir dönemdir. Bu dönemde bilişsel yapının gelişimiyle birlikte olaylar ve durumlar arasındaki neden sonuç ilişkisini sorguladığı ve bu sonuçlardan hareketle olasılıklar üzerine düşünmenin ve geleceğe dair tasarımların da arttığı bir evredir. Bireyin bir dizi değişimi aynı anda deneyimlediği bu dönemde göç gibi zorlu bir deneyimin içinde olması, ergen için süreci daha karmaşık bir hale dönüştürmektedir. Bu çalışmanın amacı Türk ve göçmen ergenlerin toplumsal cinsiyet algısı ve gelecek beklentilerinin incelenmesidir. Çalışma uyruk ve okul türü demografik değişkenleri çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde lise eğitimi almakta olan yaş ortalaması 15,25 (Ss= 1,28) olan kız öğrenciler oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde Gelecek Vizyonları Ölçeği, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ergen Formu ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, toplumsal cinsiyet algısı ve gelecek beklentileri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı ve göçmen öğrencilerin gelecek beklentilerinin Türk öğrencilerden yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında göçmen öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet algısının Türk öğrencilerden yüksek olduğu, Türk öğrencilerin ise eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısının göçmen öğrencilerden yüksek olduğu görülmüştür. Ergenlerin toplumsal cinsiyet algılarının okul türüne göre farklılaştığı, Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısının Anadolu İmam Hatip Lisesi'ndeki öğrencilerden yüksek olduğu, Anadolu İmam Hatip Lisesi'ndeki öğrencilerin ise daha gelenekçi toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu ancak gelecek beklentilerinin okul türüne göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karaçay, F. & Kaya, İ. (2025). Türk ve Göçmen Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Toplumsal Cinsiyet Algıları. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 11-24.

Future Expectations and Gender Perceptions of Turkish and Immigrant High School Students* **

Feyza Karaçay

Master Student / Gaziantep University, Institute of Educational Sciences, Department of Guidance and Psychological Counseling, Gaziantep-TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Idris Kaya

Gaziantep University, Gaziantep Faculty of Education, Department of Guidance and Psychological Counseling, Gaziantep-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 03.05.2025

Accepted: 28.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Gender Perception

Immigrant Adolescents

Future Expectations

Adolescent

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethical approval for this article was received from the Gaziantep University Social and Human Sciences Ethics Committee at its meeting number 12 on 11.09.2023.

** This study was produced from the master's thesis titled "Examination of Gender Perception and Future Expectations of Turkish and Syrian Adolescents" conducted by the first author under the supervision of Assoc. Prof. Dr. İdris KAYA at the Department of Women's Studies of the Migration Institute of Gaziantep University.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81883>

Abstract

Adolescence is a period in which the individual becomes aware of the roles attributed to his/her gender by the society and tends to behave in accordance with these roles. In this period, with the development of the cognitive structure, it is a stage in which the cause and effect relationship between events and situations is questioned, and based on these results, thinking about possibilities and designs for the future increase. In this period when the individual experiences a series of changes at the same time, being in a challenging experience such as migration makes the process more complex for the adolescent. The aim of this study is to examine the gender perception and future expectations of Turkish and immigrant adolescents. The study was handled within the framework of nationality and school type demographic variables. The study group of the research consists of female students with an average age of 15.25 (SD= 1.28) who are studying high school in Şahinbey district of Gaziantep province. Future Visions Scale, Gender Perception Adolescent Form and demographic information form were used to obtain the data. According to the findings obtained from the study, it was determined that the relationship between gender perception and future expectations was not significant and the future expectations of immigrant students were higher than those of Turkish students. In addition, it was observed that the traditional gender perception of immigrant students was higher than that of Turkish students, while the egalitarian gender perception of Turkish students was higher than that of immigrant students. It was concluded that the gender perceptions of adolescents differed according to the type of school, the egalitarian gender perception of the students in Anatolian High School was higher than the students in Anatolian Imam Hatip High School, and the students in Anatolian Imam Hatip High School had a more traditional gender perception, but their future expectations did not differ according to the type of school.

GİRİŞ

İnsan hayatı çeşitli gelişim dönemlerinden oluşmaktadır. Her dönem belirli özelliklerle karakterize edilmekte ve o dönemde başarılması gereken gelişim görevlerini içermektedir. Ergenlik dönemi hızlı değişimlerin meydana geldiği (Yörükoğlu, 2004: 33) ve fiziksel, sosyal ve psikolojik değişimlerin dönemin temelini oluşturduğu (Aydın, 2010: 171) kritik dönemlerden biridir. Ergenlik, hızlı fiziksel değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem içinde hızlı fiziksel büyüme ve cinsel olgunlaşmanın görüldüğü dönem *erilik* dönemi olarak adlandırılmaktadır (Özcan, 2012: 353-354). Bu dönem ergenlik dönemine hazırlık süreci olarak değerlendirilebilir. Bireyin üreme organlarının gelişimi ve kadınsı- erkeksi görünümü kazanması bu döneme denk gelmektedir. Ergenlik dönemi benlik, kişilerarası ilişkiler, cinsiyet rollerinin kazanılması gibi sosyal gelişimini de içermektedir (Aydın, 2010: 183).

Ergenlik dönemi bireyin birçok alanda değişim ve gelişimini içeren, sonraki gelişim dönemleri üzerinde oldukça etkili olan bir dönemdir. Önemli kazanımların yaşandığı bu dönemde, birey kendine ve diğerlerine dair sorgulamalarda bulunmakta, dönemin sonunda kimlik gelişimini büyük ölçüde tamamlamaktadır. Ergenlik döneminde birey kim olduğuna, nasıl düşündüğüne, diğerleri tarafından nasıl görüldüğüne daha fazla dikkat etmektedir. Erkekliği ve kadınlığına dair de değerlendirmelerde bulunan birey (Dökmen, 2022: 26), toplumun beklentileri ve kendi istekleri üzerinde daha fazla düşünmektedir. Aile toplumsal hayatın en küçük birimidir. Birey hayatının ilk yıllarında ailesinden cinsiyeti ile ilgili mesajları almakta ve özümsemektedir (Zelyurt, 2018: 2005). Ergenlik döneminde ise bu etkilenme süreci akran grupları ve diğer sosyal alanlar ile devam etmektedir. Toplumun bireyin cinsiyetine dair yüklem ve beklentileri toplumsal cinsiyet kavramını oluşturmaktadır. Biyolojik farklılıklar olmakla birlikte kadın ve erkek arasındaki birçok özellik toplum tarafından oluşturulan özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet, toplum tarafından kadın ve erkeğe atfedilen beklentileri ifade etmektedir (Yılmaz, 2021: 33). Bir başka tanımda ise toplumsal cinsiyet, toplumun her iki cinsiyete yönelik beklentilerini ve bireylerin toplumun beklentilerine göre kendilerini algılayış biçimlerini içermektedir (Stone, 2019: 53).

Ergenlik döneminin bir diğer değişimi ise bireyin bilişsel yapısında meydana gelen gelişimdir. Bu dönemde birey; kendisi, kendi düşüncesi ve diğerleri üzerine daha fazla düşünmektedir. Soyut düşünmenin gelişimiyle bireyin düşünsel etkinliği artmakta ve düşünce içeriği de değişmektedir (Gümüş, 2020: 10).

Birey bu dönemde gelecek ile ilgili de yoğun düşüncelere sahiptir (Gander & Gardiner, 2004: 458). Ergenlik dönemi geleceğe dair beklentilerin en fazla olduğu dönemdir (Ege & Erbay, 2022: 99). Bireyin ait olduğu kültür düşünce ve tutumlarını etkilemekte dolayısıyla gelecek beklentilerine de tesir etmektedir. Ergenler yaşadıkları toplumu yansıtmaktadır (Smith & Stones, 2019:23). Gelecek hakkında diğerlerinin beklentileri, hangi amaçların desteklenip desteklenmediği bireyin beklentilerini etkilemektedir (Yavuzer vd., 2005:94). Gelecek beklentileri bireyin ailesi, yaşı, ekonomik statüsü, akran grubu, içinde bulunduğu kültür, bireysel özellikler gibi birçok etken tarafından şekillendirilmektedir. Bazı bireyler gelecekte daha umutluyken, bazıları geleceğe dair olumsuz beklentilere sahiptir (Makas, 2020: 8). Ergenlik döneminde yoğun olarak görülen ambivalans düşünce (aynı anda birbirine zıt düşünce ve duygularının yaşanması) beklentilerini de etkilemektedir. Birey bazen gelecekte umutluyken bazen tüm kötü ihtimalleri yaşayacağını düşünmektedir. Yaşadığı bu duygusal çatışmalara göç deneyimi de eklendiğinde, ergen için sürecin daha zor geçmesine neden olabilmektedir.

İnsanlar tarih boyunca iklim şartları, savaşlar, salgın hastalıklar gibi birçok nedenle göç etmişlerdir. Günümüzde hala savaş, ekonomik ve bireysel sebeplerle insanların yer değiştirdiği görülmektedir. Literatürde birçok farklı tanım olmakla birlikte en genel ifadeyle göç, insanların fiziksel olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre ise kişi veya kişilerin, geçici veya

kalıcı olarak yer değiştirmesidir (Buz, 2021: 16). Göçler gerçekleşme şekillerine göre, zorunlu veya gönüllü, bireysel veya kitlesel, iç veya dış göçler olarak sınıflandırılmaktadır.

Göçler yaşanan toplumu sosyal, ekonomik ve politik olarak etkilemektedir (Yılmaz, 2014: 1692). Göçün türü ve göçe neden olan faktörler göçün etkilerinin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Örneğin düzenli göçler taraflar için çoğunlukla olumlu etkiler taşırken, düzensiz göçler sonucu suç oranlarında artış, ucuz iş gücü sonucu gelirde düşüş gibi olumsuz etkileri olabilmektedir (Erdoğan, 2022: 35).

Göç sürece dahil olan tüm kişi ve sistemleri etkileyen bir olgudur Göç eden bireylerin bireysel, sosyal ağlarını ve aidiyet hissini kaybetmesine neden olabilmektedir. Göçün kişinin istediği ile gerçekleşmemesi göçün birey üzerindeki etkisini belirlemektedir. Zorunlu göçler bireyin psikolojik durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Birey gittiği yere uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da kimliğini korumak istemektedir. Bu da bireyin duygusal olarak gelgitler yaşamasına, yabancılık hissine; çaresizlik yaşamasına ve depresif bozukluklara neden olmaktadır (İlgar & Coşgun İlgar, 2015: 166; Hatipler & Daşkıran, 2021: 722).

Bireyin yoğun içsel çalkantılar yaşadığı ergenlik dönemi, göçmen ergen olarak deneyimlendiğinde daha zorlayıcı olabilmektedir. Dönemin çatışmalarıyla baş etmeye çalışan ergen, dışlanma, aile bireylerinin ve sosyal ağların kaybı göçmenliğin neden olduğu olumsuz yaşantılarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Savaş gibi zorunlu olarak göç etmek zorunda kalan bireyler, yakınlarını geride bırakmakta veya aile bireylerinden kayıplar vererek yer değiştirmektedir. Bu durumda bazı bireyler ailesinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu durum bireyde yalnızlık, yoğun üzüntü, içe kapanma gibi duygulara neden olmaktadır. Göç edilen bölgede göçmenler hakkındaki olumsuz yargılar ergenin dışlanma, aşağılanma gibi yıkıcı duygulara yol açmaktadır (Eroğlu, 2020: 101-102).

Türkiye insan hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biridir. Coğrafi konumu, transit ülke veya hedef ülke olarak göçmenler tarafından tercih edilmesinde rol oynamaktadır. 13.02.2025 verilerine göre Türkiye’ de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler 2.838.292 kişi ile büyük bir göçmen grubunu oluşturmaktadır. Bu sayının 228.812’ si 15-18 yaşlarındaki bireylerden oluşmaktadır. 24.04.2025 tarihinde güncellenen verilere göre Suriyeli göçmenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde ilk sırada 483.009 kişiyle İstanbul, ikinci sırada 387.479 kişiyle Gaziantep yer almaktadır. (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025).

Türkiye’ de göçmenlerin toplumsal cinsiyet algılarını inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Türk ve göçmen öğrencilerin incelendiği karşılaştırmalı çalışmalarda ise toplumsal cinsiyet algısını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Göçmenlerin gelecek beklentilerini inceleyen çalışmalar yetişkinler üzerine odaklanmaktadır ve göçmen ergenlerin gelecek beklentilerini inceleyen çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma Türk ve göçmen lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları ve gelecek beklentilerini karşılaştırmalı olarak göç bağlamında ele alması yönüyle önemlidir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türk ve göçmen kız lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları ve gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır:

- I. Ergenlerin toplumsal cinsiyet algıları ile gelecek beklentileri arasında bir ilişki var mıdır?
- II. Türk ve göçmen ergenlerin toplumsal cinsiyet algıları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- III. Türk ve göçmen ergenlerin gelecek beklentileri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

IV.Ergenlerin toplumsal cinsiyet algıları ve gelecek beklentileri okul türü değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde; araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler sunulacaktır.

Araştırma Deseni

Bu çalışma ilişkisel araştırma modelinde yürütülen bir araştırmadır. İlişkisel araştırmalar değişkenler arasındaki olası ilişkilerin incelendiği yöntemdir (Büyüköztürk, Kılıç- Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2021: 25). Çalışma yerli ve göçmen öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ve gelecek beklentilerinin çeşitli değişkenler çerçevesinde incelenmesini amaçladığından bu yöntem tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi' nde öğrenim görmekte olan 208 Türk, 178 Suriyeli toplam 386 kız öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, belli özelliklere sahip kişi, nesne ve durumların örnekleme dâhil edildiği yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2021: 95). Çalışmada Suriyeli öğrencilerin sayıca fazla olduğu okullar seçilmiştir. Uygulama yapılacak sınıflar ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Ergenlerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	n	%
Uyruk		
Suriye Vatandaşı/ Suriye doğumlu	178	46,1
Türk Vatandaşı	208	53,9
Okul Türü		
Anadolu Lisesi (Suriye Vatandaşı)	6	1,6
Anadolu Lisesi (Türk Vatandaşı)	96	24,9
Anadolu İmam Hatip Lisesi (Suriye Vatandaşı)	172	44,6
Anadolu İmam Hatip Lisesi (Türk Vatandaşı)	112	29
Yaş		
13	23	6,0
14	98	25,4
15	119	30,8
16	69	17,9
17 ve üzeri	77	20,0
Kardeş Sayısı (siz dâhil)		
1	2	0,5
2	19	4,9
3	80	20,7
4	119	30,8
5 ve üzeri	166	44,2
Anne Eğitim Durumu		
Okuma yazma bilmiyor	47	12,2
İlkokul	137	35,5
Ortaokul	121	31,3
Lise	62	16,1

Üniversite ve üzeri	19	4,9
Baba Eğitim Durumu		
Okuma yazma bilmiyor	27	7,0
İlkokul	93	24,1
Ortaokul	118	30,6
Lise	112	29,0
Üniversite ve üzeri	36	9,3
Total	386	100

Veri Toplama Araçları

Çalışmada demografik bilgi formu, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği Ergen Formu ve Gelecek Vizyonları Ölçeği kullanılmıştır.

Gelecek Vizyonları Ölçeği (GVÖ) Ginevra, Sgaramella, Ferrari, Nota, Santilli ve Soresi (2017) tarafından geliştirilmiş; Akça, Korkmaz ve Alkal (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde puanlanan 18 sorudan; iyimserlik, kötümserlik ve umut olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı değeri .84 olarak bulunmuştur. Dil geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizinde ise ölçeğin Türkçe ve İngilizce formlarından elde edilen puanlar arasında anlamlı, pozitif yönde yüksek ilişki olduğu görülmüştür ($r=.81$, $p<.001$). Ölçeğin bu araştırma kapsamında yapılan güvenirlik analizi sonucunda tüm ölçek Cronbach Alfa katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği Ergen Formu, Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplum puan üzerinden değerlendirildiğinde 2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 24. ve 25. maddeler ters puanlanmaktadır ve toplam puanın yüksek olması eşitlikçi cinsiyet algısına sahip olduğunu göstermektedir. Esen, Öztürk ve Siyez (2018) tarafından ölçeğin lise öğrencilerinde geçerlik ve güvenirliğini incelemek için yapılan çalışmada, madde analizleri sonucunda 5., 9., 20., 21. ve 24. maddeler sırasıyla testten çıkarılmıştır. Ölçeğin güvenirliğini belirlemek için yapılan analizde Cronbach Alfa katsayısı geleneksel toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .86, eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenirliğini test etmek için hesaplanan test-tekrar test güvenirlik katsayısı geleneksel toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .80, eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bu araştırma kapsamında yapılan güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa katsayısı geleneksel toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .81, eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı alt boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu' nun 12.09.2023 tarihli, 378603 sayılı kararı doğrultusunda Gaziantep ili Şahinbey ilçesi 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılında toplanmıştır. Veri toplama sürecinde okul idaresi ve öğretmenlerine çalışma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Uygulama yapılacak sınıflar okul idaresi ile birlikte belirlenmiştir. Uygulama öncesi öğrencilere çalışma ve verilerin gizliliği ile ilgili bilgi verilmiş, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiştir.

Analiz öncesi veriler incelenmiş, elde edilen 395 veriden eksik veri %5' ten fazla olan ve

sistematiik cevap verdiği tespit edilen 3 veri analiz dışında tutulmuştur. %5' i geğmeyen eksik verilere ise ortalama değer atanmıştır. Veri setinde diğerlerinden önemli ölçüde farklılık gösteren uç değerler, değişkenlere ait histogram grafikleri, standardize edilmiş Z puanı ve kutu grafikleri incelenerek tespit edilmiş; uç değerlere sahip 6 veri, veri setinden çıkarılmıştır. Değişkenlerin normal dağılıma uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve tüm alt boyutlara ait çarpıklık basıklık değerlerinin normal dağılıma uygun olduğu görölmüştür.

Elde edilen veriler SPSS 25.0 for Windows paket programı ile korelasyon, tek yönlü varyans analizi, bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sorularından yola çıkılarak gelecek beklentileri, geleneksel toplumsal cinsiyet algısı ve eşitlikçi cinsiyet algısı alt boyutlarından elde edilen veriler ve analiz sonuçlarına yer verilecektir.

Tablo 2. Uygulanan Ölçeklerden Alınan Puanlara İlişkin Veriler Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Algısı, Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Gelecek Beklentileri Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Pearson

Değişkenler	$\bar{x}$	Ss	Korelasyon Analizi		
			Gelecek Beklentileri	Geleneksel TCA	Eşitlikçi TCA
Gelecek Beklentileri	3,10	,49	-		
Geleneksel TCA	2,09	,70	,02*	-	
Eşitlikçi TCA	3,85	,69	,05*	-,56	-

*p>,05

TCA: Toplumsal cinsiyet algısı

Tablo 2 incelendiğinde, gelecek beklentileri puan ortalamasının $\bar{x}= 3,10$ (Ss=,49), geleneksel cinsiyet algısı ortalama puanlarının $\bar{x}= 2,09$ (Ss=,70), eşitlikçi cinsiyet algısı ortalama puanlarının $\bar{x}= 3,85$ (Ss=,69) olduğu görölmektedir.

Tablo 2' de yer alan verilere göre toplumsal cinsiyet algısı ile gelecek beklentileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (p>,05). Yani gelecek beklentisi ile toplumsal cinsiyet algısı birlikte hareket etmemektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet algısı ve eşitlikçi cinsiyet algısı arasında negatif yönde ve orta düzeyde ilişki bulunmuştur (r= -,56, p<,01).

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Gelecek Beklentilerinin Uyuğa Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t- Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	n	$\bar{x}$	Ss	t- testi		
					t	sd	p
Geleneksel TCA	Suriye uyruklu	178	2,43	,70	9,76	386	,00
	Türk vatandaşı	208	1,79	,56			
Eşitlikçi TCA	Suriye uyruklu	178	3,56	,70	-8,18	386	,00
	Türk vatandaşı	208	4,10	,59			
Gelecek Beklentileri	Suriye uyruklu	178	3,17	,49	2,58	386	,01
	Türk vatandaşı	208	3,04	,48			

TCA: Toplumsal Cinsiyet Algısı

Türk ve göçmen öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, toplumsal cinsiyet algısı uyuğa göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır [$t(386) = 9,76$; $t(386) = -8,18$, $p < .05$]. Türk öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanları ($\bar{x}=1,79$), göçmen öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanlarından ($\bar{x}=2,43$) daha düşüktür. Türk öğrenciler daha çok eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısına sahipken, göçmen öğrenciler daha çok geleneksel cinsiyet algısına sahiptir.

Türk ve göçmen öğrencilerin gelecek beklentilerindeki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, gelecek beklentileri uyuğa göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır [$t(386) = 2,58$, $p < .05$]. Türk öğrencilerin gelecek beklentileri puanları ($\bar{x}=3,04$), göçmen öğrencilerin gelecek beklentileri puanlarından ($\bar{x}=3,17$) daha düşüktür. Bu bulgudan hareketle göçmen öğrencilerin gelecek beklentilerinin Türk öğrencilerden daha olumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Algısı, Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Gelecek Beklentisinin Okul Türüne Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t- Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	n	$\bar{x}$	Ss	t- testi		
					t	sd	p
Geleneksel TCA	Anadolu Lisesi	102	1,83	,56	-4,29	386	,00
	Anadolu İHL	284	2,18	,73			
Eşitlikçi TCA	Anadolu Lisesi	102	4,05	,59	3,46	386	,00
	Anadolu İHL	284	3,78	,72			
Gelecek Beklentileri	Anadolu Lisesi	102	3,11	,51	,28	386	,79
	Anadolu İHL	284	3,10	,48			

TCA: Toplumsal Cinsiyet Algısı

İHL: İmam Hatip Lisesi

Ergenlerin toplumsal cinsiyet algısı ve gelecek beklentilerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4' te gösterilmiştir.

Elde edilen verilere göre öğrencilerin gelecek beklentileri okul türüne göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>,05$). Öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ise okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır [$t_{\text{geleneksel}(386)} = -4,29$; $t_{\text{eşitlikçi}(386)} = 3,46$, $p<,05$]. Anadolu Lisesi' ndeki öğrencilerin eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı puanları ($\bar{x}=4,05$; $Ss=,59$), Anadolu İmam Hatip Lisesi' ndeki öğrencilerden ($\bar{x}=3,78$; $Ss=,72$) daha yüksek bulunmuştur. Anadolu İmam Hatip Lisesi' ndeki öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanları ($\bar{x}=2,18$; $Ss=,73$) Anadolu Lisesi' ndeki öğrencilerin puanlarından ($\bar{x}=1,83$; $Ss=,56$) yüksektir. Bu bulgudan hareketle Anadolu Lisesi' nde öğrenim gören öğrencilerin daha eşitlikçi, Anadolu İmam Hatip Lisesi' ndeki öğrencilerin ise daha geleneksel toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu söylenebilir. Öğrencilerin gelecek beklentileri ise okul türüne göre anlamlı farklılık göstermemektedir [$t_{\text{gelecek}(386)} = ,28$, $p>,05$].

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışmanın değişkenleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda, toplumsal cinsiyet algısı ve gelecek beklentisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Toplumsal cinsiyet algısı gelecek beklentisi ile birlikte hareket etmemektedir.

Türk ve göçmen ergenlerin toplumsal cinsiyet algıları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan analiz sonucunda elde edilen verilere göre toplumsal cinsiyet algısının Türk ve göçmen ergenler arasında farklılaşmaktadır. Türk ergenlerin eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı puanları, göçmen ergenlerin ise geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanları yüksek bulunmuştur. Bu bulgudan hareketle Türk ergenlerin daha eşitlikçi, göçmen ergenlerin ise daha geleneksel cinsiyet algısına sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgu literatür ile benzerlik göstermektedir. Kretschmer (2018)' in çalışmasında göçmen ergenlerin Türk ergenlere göre daha geleneksel tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Almanya' da göçmen gençlerle yapılan bir çalışmada gençlerin cinsiyet eşitliğini savunmalarına rağmen pratikte geleneksel cinsiyet rollerini sürdürme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Wojnicka and Nowicka, 2024). Akdemir (2024)'in "Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonunda Dinin Rolü" nü incelediği çalışmasında göçmen toplum ve Siirt' teki yerel halkın inanç ve dini gereklilikler açısından aynı özelliklere sahip olduğu ancak rutinler, kılık kıyafet ve kadının konumu itibarıyla farklılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde göçmen ergenlerin geleneksel algısına sahip olması olası bir sonuçtur.

Türk ve göçmen ergenlerin gelecek beklentileri arasında anlamlı farklılık olup olmadığıyla ilgili yapılan analiz sonucunda ergenlerin gelecek beklentilerinin uyruğa göre farklılaştığı görülmektedir. Çalışmada göçmen ergenlerin gelecek beklentileri Türk öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar mevcuttur. Göçmen ve yerli lise öğrencileri ile yapılan çalışmada göçmen ve mülteci öğrencilerin, yerli akranlarına göre gelecek konusunda daha iyimser oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Russell et al., 2021). Benzer şekilde Batı Avrupa' da göçmen ve yerli öğrencilerin beklentilerinin incelendiği çalışmada göçmen öğrencilerin meslek ve eğitim beklentileri yerli akranlarından yüksek bulunmuştur (Luyten et al., 2021). Yine Apak (2015)' in çalışmasında Suriyeli göçmenlerin geleceğe dair umutlu oldukları tespit edilmiştir.

Bu bulgu göçmenlerin, göçün dezavantajlarına rağmen gelecekte umutlu olmaları ve beklentilerinin yüksek olmasını ifade eden göçmen iyimserliği kavramıyla açıklanabilir. Göçmenlerin gelecek beklentilerinin yüksek olması; geldikleri bölgedeki şartların mevcut imkânlardan daha kötü olması, göç edilen bölgedeki dezavantajların henüz tecrübe edilmemiş olması veya göçmenlerin yaşadıkları ayrımcılık, ekonomik şartların zorluğu gibi olumsuz deneyimlerin etkisini azaltmak amacıyla seçtikleri bir yol olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet algısı ve gelecek beklentilerinin okul türüne göre farklılaşp

farklılaşmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara göre ergenlerin gelecek beklentileri okul türüne göre anlamlı derecede farklılaşmamaktadır. Bu bulgu literatürle örtüşmemektedir. Uluçay vd. (2014)' nin çalışmasında gelecek beklentilerinin okul türüne göre farklılaştığı görülmüştür. Bulgunun bu şekilde çıkması öğrencilerin büyük çoğunluğunun Anadolu İmam Hatip Lisesi' nde öğrenim görmesinden kaynaklı olabilir.

Toplumsal cinsiyet algısının ise okul türüne göre farklılaştığı analiz sonuçlarında görülmektedir. Anadolu İmam Hatip Lisesi' ndeki öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanları Anadolu Lisesi' ndeki öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Bu bulgu literatür ile desteklenmektedir. Seven (2021)' in çalışmasında Anadolu Lisesi' ndeki öğrencilerin geleneksel cinsiyet algısı puanlarının Meslek Lisesi' ndeki öğrencilerden düşük olduğu bulunmuştur. Çalışma bulgularına göre Anadolu İmam Hatip lisesi' ndeki öğrencilerin geleneksel cinsiyet algısı puanlarının daha yüksek çıkması, öğrenim gördükleri okul türünde dini temelli eğitim verilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak çalışma grubundaki göçmen öğrencilerin tamamına yakını Anadolu İmam Hatip Lisesi' nde öğrenim gördüğünden, toplumsal cinsiyet algısının okul türünden ziyade uyruğa göre farklılaştığı söylenebilir.

Bu araştırmada yalnızca kız öğrencilerden veri toplanması, Şahinbey ilçesinde seçilen beş Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Anadolu Lisesi' nden veri elde edilmesi, Türkçe dil becerisi eksikliğinden dolayı ölçek maddelerini anlamakta güçlük çeken Suriyeli öğrencilerin arkadaşları tarafından çeviri yapılmasıyla maddeleri cevaplandırması çalışmanın sınırlılıklarındandır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, kadının toplumsal hayata aktif katılımının arttırılması, kadınların cinsiyetlerinden ötürü maruz kaldıkları ayrımcılığın önlenmesi amacıyla okullarda uygulanan program içeriklerinin eşitlikçi cinsiyet rolleri temelinde düzenlenmesi, göçmen kadınların cinsiyet eşitsizliği ile birlikte göçmen statüsü nedeniyle karşılaştıkları ayrımcılığın önlenmesi ve toplumsal hayata katılımlarının teşvik edilmesi adına devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından farkındalık programları geliştirilmesi önerilmektedir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için etik Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 11.09.2023 tarihi 12 nolu toplantısında etik onay alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %70 – 2. yazar: %30
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Feyza Karaçay
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethical approval for this article was received from the Gaziantep University Social and Human Sciences Ethics Committee at its meeting number 12 on 11.09.2023.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %70 – 2 st : %30
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Feyza Karaçay
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akça, M. Ş., Korkmaz, O. & Alkal, A. (2018). Gelecek Vizyonları Ölçeği Türkçe Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Akdemir, M. H. (2024). Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonunda Dinin Rolü. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 8(4), 106-135.
- Altınova, H. H. & Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Apak, H. (2015). Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği. *Birey ve Toplum*, 5(9), 125-142.
- Aydın, B. (2010). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, (3. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Buz, S. (2021). Göç Alanında Temel Kavramlar, Kuramlar ve Uygulamalar. (Ed. A. Özkan & G. Taşçı). *Göç: Disiplinlerarası Bakış Açısıyla İçinde* (s. 1-21). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç- Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel F. (2021). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (30. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dökmen, Z.Y. (2022). *Toplumsal Cinsiyet*, (12. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ege, A. & Erbay, E. (2022). Ergenlerin Gelecek Beklentilerinin Ekolojik Yaklaşımla İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 97-125.
- Erdoğan, M. M. (2022). *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Ankara: Serbest Kitaplar.
- Eroğlu, M. (2020). Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri. *Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 94-105.
- Esen, E., Öztürk, B. & Siyez, D. M. (2018). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği Ergen Formu' nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(12), 144-173.
- Gander, M. J. & Gardiner, H.W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (5. Baskı), (Çeviren: A. Dönmez, N. Çelen & B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ginevra, M. C., Sgaramella, T. M., Ferrari, L., Nota, L., Santilli, S. & Soresi, S. (2017). Visions About Future: A New Scale Assessing Optimism, Pessimism, and Hope in Adolescents. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 0(17), 187-210.
- Göç İdaresi Başkanlığı (2025). *İstatistikler*.
<https://www.goc.gov.tr/istatistikler> (Erişim Tarihi: 20.02.2025).
- Göç İdaresi Başkanlığı (2025). *İstatistikler*.
<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 26.04.2025).
- Gümüş, G. (2020). Ergenlerde Kendilik Algısı ve Kimlik Gelişimi Süreçlerinin Akran Zorbalığı İle İlişkisi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul Talu). Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatipler, M. & Daşkıran, S. (2021). Etkileri ve Sosyo-Psikolojik Boyutuyla Göç. *Social Sciences Research Journal*, 10(3), 714-728.
- İlgar, M. Z. & Coşgun İlgar, S. (2015). Göç ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Vatansız Vatandaş Olmak). *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu 2015 İçinde* (s. 159-177). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Kretschmer, D. (2018). Explaining Differences in Gender Role Attitudes Among Migrant and Native Adolescents in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(13), 2197-2218.
- Makas, A. (2020). Ergenlerde Gelecek Beklentileri ve Okula Uyum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Betül Düşünceli). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Luyten, H. J. W., Suescun, N. H. & Meelissen, M. R. M. (2021). *Educational and Occupational Expectations of 15-Year-Old Immigrant Students In Western Europe*. AERA Virtual Annual Meeting 08-12 April 2021, Orlando, FL.
<https://research.utwente.nl/en/publications/educational-and-occupational-expectations-of-15-year-old-immigran> (Accessed: 20.04.2025).
- Özcan, N. M. (2012). *Ergenlikte Fiziksel ve Bilişsel Gelişim* (13.Baskı). (Ed. G. Yüksel). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi İçinde* (s. 348-376). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Russell, S. G., Persaud, A., Mantilla Blanco, P., Webster, K. & Elliott, M. (2021). Fostering Belonging and Civic Identity: Perspectives From Newcomer and Refugee Students in Arizona and New York. *Teachers College, Columbia University*.

- <https://www.tc.columbia.edu/articles/2021/february/newcomer-immigrant-refugee-students-are-more-optimistic-than-us-born-peers/> (Accessed: 23.04.2025).
- Seven, N. (2021). Lisede Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algısı İle Benlik Saygısı İlişkisinin İncelenmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Öğr. Görevlisi Eyyüb Ensari Cicereli). İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Smith, T. B. & Stones, C. R. (1999). Identities and Racial Attitudes of South African and American Adolescents: A Cross-Cultural Examination. *South African Journal of Psychology*, 29(1), 23-29.
- Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş*, (Çeviren: B. Tanrısever & Y. Cingöz). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Uluçay, T., Özpolat, A. R., İşgör, İ. Y. & Taşkesen, O. (2014). Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *Education Sciences*, 9(2), 234-247.
- Wojnicka, K. & Nowicka, M. (2024). Protectors and Modern Princesses: A Qualitative Investigation of Gender Ideals Among Young Migrants in Berlin. *Gender Issues*, 41(8), 1-20.
- Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F. & Sertelin, Ç. (2005). Günümüz Gençliğinin Gelecek Beklentileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(2), 93-103.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Journal of Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.
- Yılmaz, K. (2021). Ergenlik Dönemindeki Bireylerin Algıladıkları Ebeveyn Tutumları Üzerinden Toplumsal Cinsiyet Roller ve Şiddete Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Didem Elitez). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, (12. Baskı). Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Zelyurt, H. (2018). Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Gelişimi Üzerinde Ailenin Etkisinin İncelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 13(19), 2001-2017.

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Yer Alan Afet Konularının İncelenmesi*

Taner Okumuş

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2637-7980>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Kırşehir-TÜRKİYE

Prof. Dr. Yurdal Dikmenli

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3738-3095>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Kırşehir-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.10.2024

Kabul: 25.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Hayat Bilgisi
Öğretim Programı
Afet
Afet Eğitimi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.78618>

Öz

Hayat Bilgisi dersi, çocukların doğa olayları tanınmasına, çevredeki meydana gelen değişimleri anlamasına, insan-çevre etkileşiminin farkına varmasına ve afet hakkında bilgi sahibi olmalarına fırsat sağlayan bir derstir. Bu çalışmanın amacı, Hayat Bilgisi öğretim programının genel yapısı, her sınıf düzeyinde yer alan öğrenme çıktıları ve açıklamalarında bulunan afet konularını incelemektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 2024 yılında yayımlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Öğretim Programları Ortak Metni doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Hayat Bilgisi dersinde afet konularının "Doğa ve Çevre" ile "Sağlığım ve Güvenliğim" öğrenme alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. 1. sınıfta, öğrencilere afet türlerini tanıma, acil durumlarda yapılması gerekenleri belirleme konularının öğretildiği, 2. sınıfta, öğrencilere afetlere karşı alınacak önlemler hakkında bilgi toplama ve acil durumlarda yetkililerle etkili iletişim kurma konularının öğretildiği, 3. sınıfta ise, afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırma, güvenliği tehdit eden durumlarda yapılması gerekenleri sorgulama konularının öğretimine yer verildiği belirlenmiştir. Programda afet eğitiminin etkililiğinin artırılabilmesi için simülasyonlar, tatbikatlar ve tehlike avları gibi pratik uygulamaların fazla olması gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca, afet eğitiminin ailelerle birlikte yapılacak etkinliklerle desteklenmesi, toplumsal dayanışmayı ve aile içi koordinasyonu güçlendireceği belirtilmektedir. Hayat Bilgisi öğretim programında biyolojik afetler ve insan kaynaklı afetlere çeşitlerine yer verilerek afet türlerinin genişletilmesi önerilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Okumuş, T. & Dikmenli, Y. (2025). 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Yer Alan Afet Konularının İncelenmesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 25-40.

Examination of Disaster Topics Included in the 2024 Life Science Curriculum*

Taner Okumuş

Master Student / Kirsehir Ahi Evran University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Educaiton, Kirsehir-TÜRKİYE

Prof. Dr. Yurdal Dikmenli

Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Educaiton, Department of Basic Educaiton, Kirsehir-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 01.10.2024

Accepted: 25.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Life Sciences

Curriculum

Disaster

Disaster Education

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.78618>**Abstract**

During the Mamluk period, there was a very rich cultural and scientific activity. This period left behind a very important scientific legacy in terms of Islamic sciences and Islamic cultural history. Islamic scholars who grew up in this period left behind many works in different fields. Al-Ansari (d.926/1520), who lived at the beginning of the 15th century and at the beginning of the 16th century, also wrote a commentary called 'Tuhfetü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî' on Bukhari's (d.256/870) work named "el-Câmiu's-Sahîh". In this study, we will try to specify chiefly the method he followed in his commentaries within the limits of the article as well as giving brief information about El-Ansari's life and works. When it comes to introducing al-Ansari, we will first state his name, tag, nickname and lineage. Then, we will mention his scientific personality. In this context, we will mention his scientific upbringing, his teachers, his students, the opinions of scholars about him and his works. As al-Ansari is a versatile person in terms of science, the works he wrote are also diverse, and they will be explained in this study. We will state that his works are related to many sciences, particularly hadith, tafsir and fiqh. When we mention his works, we will not introduce his works other than hadith works. We will also give some brief explanations about what is related to the hadith. After concluding al-Ansari's life and scientific personality, we will reveal his commentary method in 'Tuhfetü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî' in general. In first place, we will state some significant points of his method in the books and chapters. Subsequently, we will state word analyzes and explanations about different sciences. Then, we will explain issues such as the introduction of the narrators and their stages and levels regarding the narration. In addition, we will reveal some issues such as his stating the differences between the copies of the text, his explanation of the differences in the text, and his explanations about the repetition of hadiths in Bukhari. We will finish our study with the result.

GİRİŞ

Eğitim, bireyde beklenen davranışların oluşmasını, gelişmesini ya da istenmeyen davranışların yok edilmesini kapsayan süreç olarak tanımlanabilir. Eğitimin her kademesinde farklı sınıf düzeyleri ve bu sınıf düzeylerinde bulunan dersler için öğretim faaliyetleri bulunmaktadır. Eğitim programlarının temel felsefesini yansıtan düşünce, değerler ve hedeflerin etkili ve verimli bir şekilde öğretilmesi için rehber gereklidir. Bu rehber görevini yerine getiren parametrelerden biri olan öğretim programı; bir eğitim kurumunda belirlenen amaçları, bu amaçlara ulaşmak için sunulan dersleri ve konuları sistematik bir plan dâhilinde düzenleyen; öğretme sürecinde öğretmene rehberlik eden yönergeleri ve değerlendirme yöntemlerini içeren bir kılavuz olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2001).

Hayat Bilgisi dersi, çocukların dünyaya gelişinden okula çağına kadar geçen dönemde çevresine ve dünyaya ne tür anlamlar ve tecrübeler yüklediğini dikkate alarak sonraki yaşamlarında gelişimlerini desteklemek, çevresini daha iyi anlamasına yardımcı olacak beceri ve değerler kazanmasını sağlamak amacıyla tasarlanmış derstir (Kabapınar, 2019). Tanımdan anlaşılacağı üzere hayat bilgisi dersi doğa ve hayatın içinde olan bilgileri çocuğa kazandırılması ve kullanılmasında köprü işlevi gördüğü söylenebilir. İlkokul kademesinin 1, 2 ve 3. sınıflarında günlük yaşamını kolaylaştıracak bilgiler sunan hayat bilgisi dersi konuları insan, toplum ve doğa üçgeninin ortak noktasına yoğunlaşmaktadır (Kızılçaoğlu, 2006). Yukarıdaki bilgiler ışığında hayat bilgisi dersi, öğrencilerin küçük yaşta doğa olayları ve afetler gibi insan ve çevre arasındaki etkileşimin olduğu konulara yer verilmektedir.

Gezegeneğimiz ve ülkemiz var olduğundan beri sel, deprem, heyelan gibi çeşitli doğa olayları meydana gelmektedir. Gerçekleşen bu doğa olayları yerleşim yerlerinden uzak ya da şiddeti küçük olduğunda canlılara ve yapılara zarar vermemekte; yerleşim yerlerine yakın ve şiddeti büyük olduğunda can ve mal kaybına neden olabilmektedir. İnsanların günlük yaşamını ve faaliyetlerini sekteye uğratan, fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olan; doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar afet olarak tanımlanmaktadır (Ergünay, 2008). Afetler, çevresinde neden olduğu yıkım ve tahrip gücüyle birlikte toplulukları olumsuz etkileyerek ciddi zararlara yol açabilir. İnsanlar afetlerden korunmak ve etkisini en az seviyede tutabilmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Geliştirilen yöntemler eğitim sayesinde bireylere aktarılmış ve böylece afetlerden oluşabilecek zararlar en az seviyede kalması hedeflenmiştir.

Afet eğitimine değer veren ülkelerin; afete eğitimine gerekli önemi vermeyen ülkelere göre afeti daha az zararla atlattığı bilinmektedir. Afet eğitimine gerekli önemi vermeyen ülkeler afet sonucunda ağır bir reçete ile karşılaşmaktadır (Mızrak, 2018). Afetlerden korunmak ve zararlarını azaltmak için afetlere karşı insanların eğitim alması kaçınılmaz gerçektir. Afet eğitimine küçük yaşta başlanması, çocukların erken yaşlarda afetlere dair bilgi sahibi olmasını, doğru davranışlar geliştirmesini ve bu bilgileri ailelerine aktararak toplumsal bilinçlenmeye katkıda bulunmasını sağlayabilir. Bu eğitim sayesinde çocukların afetler karşısında daha sakin ve güvende hissetmeleri, uzun vadede afetlere karşı hazırlıklı bir toplumun oluşması sağlanabilir. Böylece, can ve mal kayıplarının azaltılması ve toplumun genel güvenliğinin artırılması hedeflenir.

Literatür incelendiğinde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretim programlarında afet konusunun incelenmesi (Köstekçi ve Üstünyer, 2024), Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya dersi öğretim programlarında afet konusunun incelenmesi (Başbüyük ve Pala, 2023), Fen ve Teknoloji dersi öğretim programında afet konusuna yönelik (Kırıkkaya, Ünver ve Çakın, 2011); ilkökul ve ortaokul dersi öğretim programlarında afet kavramı, afet kazanımları, afet eğitimi ve afetten korunmaya yönelik çalışmaların (Öcal, Çakır ve Özelmacı, 2016; Çelik, 2020; Değirmenci ve İlter, 2013; Dikmenli ve Gafa, 2017; Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) olduğu belirlenmiştir.

Literatür incelenmesinden elde edilen verilere göre çocukların küçük yaşta doğa olayları ve

afetlerle tanışmasına fırsat sağlayan Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan afet konusu incelemelerin az olduğu ayrıca güncel program 2024 Hayat Bilgisi öğretim programının afet yönünden inceleyen çalışma olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan afet konularının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma bu yönüyle öğretim programında yer alan afet konularını bütün olarak görülmesi sağlamaktadır. Ayrıca programın sahadaki uygulayıcısı olan öğretmenlere yardımcı olacağı düşünülmektedir.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın genel yapısı, program başlıkları ve bunların altındaki açıklamaların incelenmesidir. Ayrıca her sınıf düzeyinde yer alan öğrenme çıktılarında afet konularının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı, programın genel yapısı altındaki başlıklar ve açıklamalarında yer alan afet konuları nelerdir?
2. Hayat Bilgisi 1. sınıf öğrenme çıktıları ve açıklamalarında yer alan afet konuları nelerdir?
3. Hayat Bilgisi 2. sınıf öğrenme çıktıları ve açıklamalarında yer alan afet konuları nelerdir?
4. Hayat Bilgisi 3. sınıf öğrenme çıktıları ve açıklamalarında yer alan afet konuları nelerdir?

YÖNTEM

2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan afet konularının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, nitel araştırma modeli temel alınmıştır. Çünkü nitel araştırmalar, derinlemesine bir araştırma yapmak istenen belirgin bir kişi, grup, durum veya olgu üzerindeki çalışmalara odaklanmaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2013). 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan afet konularının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada verilerin elde edilmesi için doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemede temel amaç; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

VERİ TOPLAMA

Araştırmanın veri kaynağı, 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'ı olarak belirlenmiştir. Bu amaçla Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının internet sitesinde yer alan "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları" başlığı altında "Öğretim Programları Ortak Metni" ve "Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (1,2 ve 3. sınıflar)" incelenerek veriler elde edilmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada sonucunda ulaşılan veriler, betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz çalışmada elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanmasını kapsamaktadır (Kartal, 2022). Araştırmada, Hayat Bilgisi öğretim programındaki metinler, öğrenme çıktıları ve görseller incelenmiş, afet konusunun sınıf düzeylerindeki kapsamına göre temalar oluşturulmuştur.

2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan afet konuları ve öğrenme çıktısını içeren sözcük ve cümleler analiz biriminin odak noktası olarak belirlenmiştir. Araştırmacılara ait değerlendirmeler karşılaştırılarak görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilmiştir. Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$) kullanılarak kategori ve alt kategorilerin güvenilirliği 0,90 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuca göre kategori ve alt kategorilerin yüksek güvenilirlikte olduğu görülmüştür. Veriler bulgular bölümünde tablolaştırılmış ardından objektif bir şekilde değerlendirilip yorumlanmıştır.

BULGULAR

Hayat Bilgisi öğretim programı ve bütün öğretim programlarının Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları” başlığı altında “Öğretim Programları Ortak Metni” esas alınarak hazırlandığı belirtilmiştir (MEB, 2024a). “Öğretim Programları Ortak Metni” öğretim programlarının genel yaklaşımını, amaçlarını ve temel bileşenlerini tanımlanmıştır. Söz edilen metin afet konusu yönünden incelendiğinde “Sosyal Bilimler Alan Becerileri” başlığında doğrudan afet becerisi olmadığı; afetle ilişki kurulabilecek “Coğrafi Sorgulama Becerisi” ve “Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması Becerisi” gibi ifadelerin olduğu tespit edilmiştir.

“Öğretim Programları Ortak Metni” içeriğinde yer alan “Erdem-Değer-Eylem Tabloları” başlığı altında “duyarlılık” değeri kapsamında “afet bilincine sahip olmak”; “sorumluluk” değeri kapsamında “topluma karşı görevlerini yerine getirmek” ifadesine yer verilmiş ve aşağıdaki eylemlerle desteklenmiştir:

- ❖ Afet ve acil durumların her an her yerde gerçekleşebileceğini bilir.
- ❖ Afet ve acil durumların neden olduğu riskleri ve bu riskleri azaltmak için alınabilecek önlemleri bilir.
- ❖ Afet öncesi, esnası ve sonrasında yapılması gerekenlerin farkında olur.
- ❖ Afetlerin neden olduğu stres ve kaygıyı yönetmeye yönelik çalışmalar yapar.
- ❖ Afet durumlarında ulaşabildiği insanlara ve diğer canlılara yardımcı olur.
- ❖ Afet sonrası toplumsal dayanışmaya katkıda bulunur.
- ❖ Ülkede yaşanan olağanüstü durumlarda (salgın, afet vb.) yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılır.

Tablo 1.1. 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Yer Alan Başlıklar ve Afet Konusu Bakımından İncelenmesi

Başlıklar	Afet Konusunun Yer Alma Durumu
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları	✓
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar	✓
Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre Tablosu	✗
Hayat Bilgisi Dersi Kitap Forma Sayıları ve Kitap Ebatları	✗
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Yapısı	✗
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları	✓

2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan başlıklar afet konusu yönünden incelenmiş ve veriler Tablo 1.1’de belirtilmiştir. Tablo 1.1 incelendiğinde “Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın

Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları”, “Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar” ve “Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları” başlıkları bölümünde afet konularına yer verilirken diğer başlıklarda afet konusuyla ilgili bulgu olmadığı saptanmıştır (MEB, 2024b).

“Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları” başlığı kapsamında program hazırlanırken göz önünde bulunan yaklaşımlar ele alınmıştır. Hayat Bilgisi dersinin “doğal çevre ile etkileşimde bulunmaları, doğayı anlama ve koruma bilincini kazanmaları, afetlerle ilgili temel bilgilere sahip olmaları” konuları üzerine kurgulandığı belirtilmiştir. Ayrıca Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile kendini ve çevresini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, çevresine ve doğaya karşı duyarlı bireylerin yetiştirilmesi amaçlandığı belirlenmiştir.

Hayat Bilgisi dersinde öğrencilere kazandırılmak üzere 16 özel amaç belirlenmiş, amaçlar afet konusu bakımından incelendiğinde doğrudan afetle ilgili; “Afet bilinci kazanmaları ve afetlerde yaşam becerilerini uygulamaları”, dolaylı yoldan afet konuları ile bağlantı kurulabilecek; “sağlıklı ve güvenli yaşam becerilerini kazanmaları”, “insan ve çevre arasındaki ilişkileri keşfetmeleri”, “temel yaşam becerilerini geliştirmeleri” ve “sürdürülebilir çevre bilincini yaşamlarına yansıtmaları” şeklinde özel amaç olduğu tespit edilmiştir (MEB, 2024b).

“Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar” başlığı kapsamında öğretmenlere tavsiyelerde bulunmuş ve dikkat etmesi gereken unsurlar ifade edilmiştir. Bu başlıklar altında belirli gün ve haftalara yer verilmiştir. Belirli gün ve haftalar afet konusu yönünden incelendiğinde doğrudan afetle ilgili: “Kızılay Haftası”, “Afet Eğitimi Hazırlık Günü”, “Orman Haftası”, “Dünya Su Günü”, “Çevre ve İklim Değişikliği Haftası” belirlenmiştir.

“Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar” başlığı altında aşağıda maddeler halinde yazılan 5 alt başlığa yer verilmiştir:

- Programlar Arası Bileşenler
- İçerik Çerçevesi
- Öğrenme Kanıtları(Ölçme Değerlendirme)
- Öğrenme Öğretme Yaşantıları
- Farklılaştırma

Alt başlıklar ve açıklamalar afet konusu bakımından incelendiğinde: İçerik başlığı dışındaki başlıklarda afet konusu ile ilgili bulguya ulaşılmamıştır. İçerik kısmının “Ben ve Okulum”, “Sağlığım ve Güvenliğim”, “Ailem ve Toplum”, “Yaşadığım Yer ve Ülkem”, “Doğa ve Çevre”, “Bilim, Teknoloji ve Sanat” olmak üzere 6 öğrenme alanından oluştuğu tespit edilmiştir. Öğrenme alanları afet konusu yönünden incelendiğinde “Doğa ve Çevre” adlı öğrenme alanında öğrencilerin “**afet bilinci kazanmaları ve afetlere yönelik yapılması gerekenleri öğrenmeleri**”; “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında afetle ilişkili kurulabilecek “sağlıklı yaşamaya dair temel becerilerini geliştirmeleri” ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir.

“Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları” başlığı kısmında her sınıf düzeyinde öğrenme alanlarında hedeflenen öğrenme çıktıları, beceriler, değerler gibi programın yapıları ile ilişkilendirilmiş ifadeler yer verilmiştir. Bu unsurlar afet konusu yönünden analiz edildiğinde:

1. Sınıf düzeyinde öğrencilerde oluşması beklenen 23 öğrenme çıktısına yer verilmiştir. Öğrenme çıktıları afet konusu yönünden incelendiğinde 1. sınıf düzeyi için doğrudan afet sayılabilecek 1 öğrenme çıktısı; afet konusu ile bağlantı kurulabilecek 2 öğrenme çıktısı olduğu belirlenmiş ve bu öğrenme çıktılarının öğrenme alanlarına göre dağılımı Tablo. 1.2’de ; öğretim çıktılarına ait açıklamalar ise tablonun altında belirtilmiştir.

Tablo 1.2. 2024 Hayat Bilgisi 1. Sınıf Öğrenme Alanlarında Yer Alan Afetle İlgili Öğrenme Çıktıları

Öğrenme Alanı	1. Sınıf
Ben ve Okulum	-
Sağlığım ve Güvenliğim	HB.1.2.4. Acil durumlarda yapılması gerekenleri belirleyebilme.
Ailem ve Toplum	-
Yaşadığım Yer ve Ülkem	-
Doğa ve Çevre	HB.1.5.3. Afet türlerini tanıyabilme.
Bilim, Teknoloji ve Sanat	-

“Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.1.2.4 numaralı öğrenme çıktısına ait öğrenme- öğretme yaşantılarında: “Öğrencilerden acil durumlarda yapılması gerekenleri belirleyebilmeleri (KB1) beklenir. Yaşanması muhtemel acil durumlar karşısında öğrencilerden yapılması gerekenlere ilişkin fikirleri alınır. Öğrencilere evde, okulda, parkta ve sokakta karşılaşılabileceği çarpma, düşme, kaybolma, gaz kaçağı, zehirlenme ve trafik kazası gibi acil durumlarla ilgili içerikler sunulur (OB4.1). Fikir taraması, beyin fırtınası gibi tekniklerle acil durumlarda doğru davranmanın önemi vurgulanır (SDB2.1, SDB2.1.SB2). Öğrencilere ani gelişen sağlık ve güvenlik durumlarında öncelikle sakin olmaları gerektiği vurgulanır. Öğrencilerin evdeyse aile büyüklerine, okulda ise öğretmenlerine acil durumla ilgili haber vermeleri beklenir. Gerekli durumlarda 1-1-2 Acil Çağrı Merkezinin aranması gerektiği üzerinde durulur. Öğrencilere acil durumlarda yapılması gerekenleri içeren animasyon ve çizgi film gibi eğitici içerikler sunulur. Öğrencilerden acil durumlarda ihtiyaç duyabilecekleri adres ve telefon bilgilerini öğrenmeleri istenir. Buna yönelik acil durum bilgi kartı hazırlama etkinliği yaptırılır. Drama, rol oynama gibi tekniklerle acil durumlarda yapılması gereken uygun davranışları göstermeleri istenir.” şeklinde açıklama olduğu belirlenmiştir (MEB, 2024b).

“Farklılaştırma” kısmında: “acil durumda yapılması gerekenleri görsel bilgi kartlarını kullanarak ifade etmeleri istenebilir” şeklinde açıklama olduğu tespit edilmiştir.

“Doğa ve Çevre” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.1.5.3 numaralı öğrenme çıktısına ait Öğrenme- Öğretme Uygulamalarına: “Öğrencilerden afet türlerini tanıyabilmeleri (KB1) istenir. Öğrencilere deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi afetlere ilişkin belgesel, animasyon, infografik gibi eğitici içerikler sunulur. Afetlerle ilgili fikir taraması, tek kelimelik tamamlama soruları gibi etkinlikler yapılarak konunun önemine dikkat çekilir (SDB2.2, SDB2.2.SB1). Öğrencilerin örnek olaylardan yararlanarak afet türlerini tanımları ve afetlerin özelliklerini ifade etmeleri istenir (D5.3). Öğrencilerin konu ile ilgili soru sormaları teşvik edilir. (E3.8). Öğrencilerden afetlerle ilgili bilgilerini somutlaştırmak amacıyla afiş, broşür gibi ürünler hazırlamaları istenir. Ürünler bütüncül dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir.” şeklinde açıklamaya yer verildiği saptanmıştır.

“Farklılaştırma” kısmında: “afetlere ilişkin afet eylem planı hazırlamaları istenebilir” ve “afet türlerini anlatan resim yapmaları istenebilir” şeklinde açıklamaya yer verildiği tespit edilmiştir.

2. sınıf düzeyinde öğrencilerde oluşması beklenen 23 öğrenme çıktısına yer verilmiştir. Öğrenme çıktıları afet konusu yönünden incelendiğinde 2. sınıf düzeyi için doğrudan afet sayılabilecek 1 öğrenme çıktısı; afet konusu ile bağlantı kurulabilecek 2 öğrenme çıktısının olduğu belirlenmiş ve bu kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımı Tablo 1.3’de; öğrenme çıktısı açıklamaları ise tablonun altında belirtilmiştir.

Tablo 1.3. 2024 Hayat Bilgisi 2. Sınıf Öğrenme Alanlarında Yer Alan Afetle İlgili Öğrenme Çıktıları

Öğrenme Alanı	2. Sınıf
Ben ve Okulum	-
Sağlığım ve Güvenliğim	HB.2.2.4. Acil bir durumda yetkililerle etkili iletişim kurabilme
Ailem ve Toplum	-
Yaşadığım Yer ve Ülkem	-
Doğa ve Çevre	HB.2.5.3. Afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgi toplayabilme.
Bilim, Teknoloji ve Sanat	-

“Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.2.2.4 numaralı öğrenme çıktısına ait:

“a) Acil bir durumu yetkililere ifade ederken dikkat edilmesi gerekenleri açıklar.

b) Acil bir durumda yetkililerin yönlendirmelerini dinlerken dikkat edilmesi gerekenleri açıklar” şeklinde süreç bileşeni olduğu tespit edilmiştir.

Öğrenme- Öğretme Uygulamalarında: “Öğrencilerden acil bir durumda yetkililerle iletişim kurabilmeleri (SDB2.1, SDB2.1.SB1, SDB2.1.SB3) beklenir. Acil bir durumda 1-1-2 Acil Çağrı Merkezi aranarak yardım alınabileceği bilgisi vurgulanır. Öğrencilerden acil bir durumu yetkililere ifade ederken dikkat edilmesi gerekenleri açıklamaları (a) istenir. Acil bir durumla karşılaşıldığında 1-1-2 Acil Çağrı Merkezi yetkilisi ile kurulacak iletişimde acil durumun türü, yeri, zamanı, etkilenen kişi sayısı gibi bilgilerin verilmesi üzerinde durulur. Yetkilinin sorduğu sorulara kısa ve net cevaplar vermenin ayrıca arama yapıldığında sakin kalmanın, sabırlı olmanın ve olumlu düşünmenin önemi vurgulanır (D12.1). Öğrencilerden acil bir durumda yetkililerin yönlendirmelerini dinlerken dikkat edilmesi gerekenleri açıklamaları (b) beklenir. Bu aşamada 1-1-2 Acil Çağrı Merkezi yetkilisinin sözünü kesmeden ve yetkili onay verinceye kadar iletişimi sonlandırmadan onun yönlendirmelerini etkin bir şekilde dinlemeleri üzerinde durulur. 1-1-2 Acil Çağrı Merkezinin gereksiz yere meşgul edilmemesi gerektiği vurgulanır. Gereksiz yere telefonun meşgul edilmesinin kendilerinin ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokacağını fark etmeleri (D16.2) sağlanır. Bu sayede öğrencilerin toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara uygun hareket etmesi (D16.1) üzerinde durulur. Öğrencilerden acil bir durumda iletişim kurmayı kolaylaştıran acil durum bilgi kartı hazırlamaları istenir. Öğrencilerden canlandırma, konuşma halkası gibi teknikler kullanarak konu ile ilgili çıkarımlar yapmaları beklenir. Süreç sonunda öğrenciler anekdot kaydı ile değerlendirilebilir” şeklinde açıklama olduğu belirlenmiştir.

“Farklılaştırma” bölümünde: “Acil durumlarda iletişime yönelik hikâye yazmaları beklenebilir” ve “sunulan acil durum örneğinden hareketle 1-1-2 Acil Çağrı Merkezi ile iletişim kurarken nelere dikkat edildiğine ilişkin bilgiler görsel ve işitsel materyallerle desteklenebilir” şeklinde açıklama olduğu bulgusuna

ulaşılmıştır.

“Doğa ve Çevre” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.2.5.3 numaralı öğrenme çıktısına ait:

“a) Afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgileri bulur.

b) Afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgileri kaydeder” şeklinde süreç bileşeni olduğu tespit edilmiştir.

Öğrenme- Öğretme Uygulamalarında: “Öğrencilerden deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgi toplayabilmeleri (KB2.6) beklenir. Öğrencilerin afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgileri bulmaları (a) istenir. Bunun için öğrencilere film, video, animasyon, infografik gibi eğitici içerikler sunulur. Tehlike avı, imdat yarışı gibi etkinlikler yaptırılır. Bu süreçte öğrencilerin afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin soru sormaları (E3.8) sağlanır. Öğrencilerden afet ve acil durum çantası, acil durum bilgi kartı hazırlamaları istenir (D5.3). Öğrencilerin afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgileri kaydetmeleri (b) beklenir. Bu aşamada öğrencilerden konuya ilişkin edinilen bilgilerin yer aldığı afiş, broşür gibi ürünler hazırlamaları istenir. Süreç; eşleştirmeli, doğru-yanlış, kısa cevaplı gibi maddelerden oluşan bir çalışma yaprağı ile değerlendirilebilir. Çalışma yaprakları öğrenci portfolyolarına dâhil edilir.” şeklinde açıklamaya yer verildiği tespit edilmiştir.

“Farklılaştırma” bölümünde: “Afetlere karşı alınabilecek önlemlere ilişkin broşür hazırlayıp okul arkadaşlarına dağıtmaları istenebilir” ve “öğrencilerin afetlerle ilgili resimlere yönelik düşüncelerini ifade etmeleri sağlanabilir” şeklinde açıklama olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

3. Sınıf düzeyinde öğrencilerde oluşması beklenen 20 öğrenme çıktısına yer verilmiştir. Öğrenme çıktıları afet konusu yönünden incelendiğinde 3. sınıf düzeyi için doğrudan afet sayılabilecek 1 öğrenme çıktısı; ; afet konusu ile bağlantı kurulabilecek 2 öğrenme çıktısının olduğu belirlenmiş ve bu öğrenme çıktısının öğrenme alanlarına göre dağılımı Tablo 1.4’de; öğrenme çıktısına ait açıklamalar ise tablonun altında belirtilmiştir.

Tablo 1.4. 2024 Hayat Bilgisi 3. Sınıf Öğrenme Alanlarında Yer Alan Afetle İlgili Öğrenme Çıktıları

Öğrenme Alanı	3. Sınıf
Ben ve Okulum	-
Sağlığım ve Güvenliğim	HB.3.2.2. Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenleri sorgulayabilme
Ailem ve Toplum	-
Yaşadığım Yer ve Ülkem	HB.3.4.4. Millî birlik ve beraberliğimizin toplum hayatına katkılarını açıklayabilme
Doğa ve Çevre	HB.3.5.3. Afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırabilme.
Bilim, Teknoloji ve Sanat	-

“Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.3.2.2 numaralı öğrenme çıktısına ait:

“a) Güvenliğini tehdit eden durumları belirler.

b) Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenler hakkında soru sorar.

c) Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenler hakkında bilgi toplar.

ç) Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenler hakkında çıkarım yapar”

şeklinde süreç bileşenine yer verildiği belirlenmiştir.

Öğrenme- Öğretme Uygulamalarında: “Öğrencilerden güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapmaları gerekenleri sorgulayabilmeleri (KB2.8) beklenir. Bunun için akran baskısı, yüz yüze ve çevrim içi ortamlarda kişisel alan ihlali gibi güvenliğini tehdit eden durumları belirlemeleri (a) ve bu durumlarla karşılaştıklarında yapmaları gerekenler hakkında soru sormaları (b) istenir. Öğrencilere konu ile ilgili örnek olay, çalışma yaprağı gibi materyaller sunulur. Verilen örnek olaylar üzerinden beyin fırtınası, büyük grup tartışması gibi teknikler kullanılarak öğrencilerden konu ile ilgili sorular sormaları istenir (E3.10). Öğrencilerden güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştıklarında yapmaları gerekenler hakkında bilgi toplamaları (c) istenir. Öğrencilere konu ile ilgili kısa film, kamu spotu gibi eğitici materyaller sunulur. Öğrencilerden sunulan materyallerden elde ettikleri bilgileri not etmeleri istenir. Konu ile ilgili bir uzman sınıfa davet edilerek öğrencilere bilgilendirme yapması istenebilir. Öğrencilerden güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştıklarında yapmaları gerekenler hakkında çıkarımında bulunmaları (ç) beklenir. Öğrencilerden konu ile ilgili elde ettikleri bilgilere dayalı olarak güvenliğini tehdit eden durumlarda yapılması gerekenlere yönelik örnekler sunmaları istenir. Bu aşamada özellikle güvenliğini tehdit eden bir kişi veya durumdan uzaklaşma, yüksek sesle yardım isteme, ailesine haber verme, çevrim içi ortamlarda tanımadığı kişilerle konuşmama gibi davranışlar üzerinde durulur (D8.2, D8.4). Öğrencilerden bu durumları gösteri, rol oynama pandomim gibi tekniklerle canlandırmaları istenir. Afiş, broşür gibi ürünler hazırlamaları (SDB2.1, SDB2.1.SB2) ve bu ürünleri öğrenme galerisinde sergilemeleri istenir. Ürünlerin değerlendirilmesinde bütüncül dereceli puanlama anahtarı kullanılabilir” şeklinde açıklamaya yer verildiği tespit edilmiştir.

“**Farklılaştırma**” bölümünde: “Öğrencilerden sağlığını koruma ve güvenliğini tehdit eden durumlar ile ilgili örnekler vermeleri istenebilir” şeklinde açıklama olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

“Yaşadığım Yer ve Ülkem” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.3.4.4 numaralı öğrenme çıktısına ait Öğrenme- Öğretme Uygulamalarına: “afet ve acil durumlarda toplumun birlik ve beraberlik içinde olduğu olaylara ilişkin belgesel, kısa film gibi eğitici içerikler izletilir” ifadesinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

“Doğa ve Çevre” öğrenme alanında tabloda belirtilen HB.3.5.3 numaralı öğrenme çıktısına ait öğrenme- öğretme yaşantılarında: “Afetlere yönelik yapılması gerekenleri afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenler olarak ayırt eder.” şeklinde süreç bileşenine yer verildiği tespit edilmiştir (MEB, 2024b).

Öğrenme- Öğretme Uygulamalarında: “Öğrencilerden afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırabilmeleri (KB2.5) beklenir. Öğrencilerin konu ile ilgili fikirlerini paylaşmaları için konuşma halkası, fikir taraması gibi tekniklerle etkinlikler yaptırılır. Deprem, yangın, sel, heyelan ve çığ gibi afet durumlarına yönelik soru sormaları (E3.8) teşvik edilir. Öğrencilerden afetlere yönelik yapılması gerekenleri afet öncesi, sırası ve sonrası olarak ayırt etmeleri beklenir. Öğrencilere afet öncesi yapılması gereken hazırlıklarla ilgili kısa film, animasyon gibi eğitici içerikler izletilir. Öğrencilerden olası afet durumları için ailesi ile birlikte afet eylem planı ve acil durum bilgi kartları hazırlamaları istenir. Afet ve acil durum çantasının önemi vurgulanarak çantanın içinde bulunması gerekenlerle ilgili öğrencilerin fikirlerini paylaşmaları sağlanır. Öğrencilerden afet ve acil durum çantası hazırlamaları istenir. Afet simülasyonları, deprem ve yangın tatbikatları gibi uygulamalarla

öğrencilere afet sırasında yapılması gerekenlerle ilgili bilgiler sunulur (D5.5). Afet sırasında doğru davranışların sergilenmesine yönelik çok-kapan-tutun gibi uygulamalar yaptırılır (E1.4). Öğrencilerden sınıfta ve evlerinde tehlike avı gibi etkinlikler ile olası riskli alanları belirlemeleri istenir (OB4.1). Afet eylem planını uygulama, afet ve acil durum toplanma alanına ulaşma, yetkililere bilgi verme gibi önemli konulara yönelik kısa film, animasyon, video gibi eğitici içerikler izletilir. Öğrencilerden afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenlerin yer aldığı afiş, poster gibi ürünler hazırlamaları istenir. Süreç, tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ile değerlendirilebilir" şeklinde açıklama olduğu belirlenmiştir.

"Farklılaştırma" bölümünde: "afet durumunda yapılması gerekenlerle ilgili görsel ve işitsel materyaller kullanılabilir" şeklinde açıklama olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

"Öğretim Programları Ortak Metni" bulguları incelendiğinde Hayat Bilgisi dersini kapsayan "Sosyal Bilimler Alan Becerileri" başlığında coğrafi sorgulama ve gözlem gibi dolaylı olarak afetle ilişki kurulabilecek genel beceriler yer alırken afet eğitimine doğrudan katkı sağlayacak biçimde ele alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, öğrencilerin afetlere yönelik hazırlıklı olma ve müdahale becerilerini yeterince geliştirememelerine yol açabilir ve program açısından eksiklik olarak değerlendirilebilir.

"Öğretim Programları Ortak Metni" içeriğinde yer alan "Erdem-Değer-Eylem Tabloları" başlığı altında yer alan veriler analiz edildiğinde "**duyarlılık**" ve "**sorumluluk**" değeri kapsamında afet konularına yer verildiği bunların eylemlerle desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum öğrencilerin afetlere karşı sorumluluk sahibi olmalarına çevresindeki afet önlem uygulamalarına duyarlı olmasını katkı sağlayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın birinci alt problemine ait bulgular analiz edildiğinde Hayat Bilgisi öğretim programının 2 ana başlıktan oluştuğu ve ana başlıklarda açıklama olmadan 13 alt başlığa ayrıldığı belirlenmiştir. Başlıklarda yer verilen afet konularına ait bulgular analiz edildiğinde "*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları*", "*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar*" ve "*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları*" başlıkları bölümünde doğrudan afet kavramına ve bilincine yer verilirken aynı zamanda afetle ilişki kurulabilecek konulara, belirli günler ve haftalara değinildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Daha önceki Hayat Bilgisi öğretim programlarında özel amaçları ve program konuları içeriğinde doğa olayları, insan çevre etkileşimi gibi ifadeler yer almış ancak afet kavramı kazanım bölümünde kullanılmıştır. Bu programda "*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları*" başlığı açıklamalarında yer alan özel amaçlar, kurgulandığı konular ve öğrenme alanlarında doğrudan afet kavramı, bilinci ve eğitimi gibi ifadelerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi ülkemizde ve dünyada son zamanlarda ağır can ve mal kayıplarına neden olan afetlerin sık görülmesine bağlanabilir. Bu durumun ayrıca Kırıkkaya, Ünver ve Çakın (2011) tarafından yapılan çalışmada afet bilincini daha verimli hale getirmek için okullarda afetin ayrı bir disiplin olarak verilmesi sonucuyla bağdaştığını göstermektedir.

"*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar*" başlığı açıklamalarında belirli gün ve haftalarla değinildiği belirlenmiştir. Belirli gün ve haftalar arasında doğrudan afetle ilgili: "*Afet Eğitimi Hazırlık Günü*", "*Kızılay Haftası*", "*Orman Haftası*", "*Dünya Su Günü*", "*Çevre ve İklim Değişikliği Haftası*" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Afet eğitiminin etkinliğinin artırılması için belirli periyotlarla tekrar edilmesi gerekmektedir (Çelik ve Gündoğdu, 2022). Afetle ilgili belirli gün ve haftaların farklı tarihlerde ve sayısal çoklukta olması afet konusuna yönelik eğitimlerin tek bir zaman aralığında kalmasından kurtardığını ve belirli aralıklarla tekrar edilmesine katkı sağladığı söylenebilir.

"*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar*" başlığı altında

“Programlar Arası Bileşenler”, “İçerik Çerçevesi”, “Öğrenme Kanıtları(Ölçme Değerlendirme)”, “Öğrenme Öğretme Yaşantıları”, “Farklılaştırma” olmak üzere 5 alt başlığa yer verilmiştir. “İçerik Çerçevesi” başlığı dışında kalan alt başlıklarda afet konusuna yer verilmemiştir. Bu durum başlıkların yapısı gereği afet konularına yer verilmemesi doğal olarak karşılanabilir.

“İçerik Çerçevesi” kısmının 6 öğrenme alanından oluştuğu belirlenmiştir. Öğrenme alanları ve açıklamalara ait bulgular afet konusu yönünden analiz edildiğinde “Doğa ve Çevre” adlı öğrenme alanında öğrencilerin **“afet bilinci kazanmaları ve afetlere yönelik yapılması gerekenleri öğrenmeleri”**; “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında afetle ilişkili kurulabilecek *“sağlıklı yaşamaya dair temel becerilerini geliştirmeleri”* ifadesine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. “Doğa ve Çevre” öğrenme alanında öğrencilerin doğa olayları, çevre ile insan etkileşimi konularının olması beklenebilir. “Doğa ve Çevre” öğrenme alanında afet kavramına yönelik bilgilerin olması: “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında afetle ilişki kurulabilecek açıklamalara yer verilmesi öğrencilere afet konusunda bilinç, farkındalık ve sorumluluk kazandırılmasına önem verildiği şeklinde yorumlanabilir.

“Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları” başlığı kapsamında her sınıf düzeyinde hedeflenen öğrenme çıktılarına yer verilmiştir. Öğrenme çıktılarına ait bulgular analiz edildiğinde 1, 2 ve 3. sınıflarda doğrudan ve dolaylı olarak afetle ilişki kurulabilecek kavramların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hayat Bilgisi dersinde her sınıf düzeyinde afetle ilgili öğrenme çıktılarına yer verilmesi afet eğitiminde sürekliliğin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik bulgular analiz edildiğinde 1. sınıf düzeyinde Doğa ve Çevre” öğrenme alanında yer alan afet öğrenme çıktısı ve öğretme-öğrenme uygulamalarındaki açıklamada afet türlerinin tanınması aşamasında kalarak önlem alma ve afet anında yapılması gereken davranışlara yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum olası afet anında ve sonrasında öğrencilerin yapılması gereken davranışlarda yetersiz kalmasına neden olabilir. Ayrıca afetle ilgili öğrenme çıktısına ait öğrenme- öğretme uygulamalarında deprem, sel, yangın, heyelan gibi afetlere yönelik film ve belgesel izletilmesi gibi tavsiyelerle öğretmenlere rehber olunduğu görülmektedir. Yalnız tanınması istenilen afetlerden bahsedilirken deprem, yangın, sel ve heyelan yer alırken son yıllarda dünyanın hemen hemen her noktasında yaşam kayıplarına neden olan, hayatı olumsuz etkileyen Covid-19 gibi salgın hastalıklardan bahsedilmemesi dikkat çekmiştir.

1. sınıf düzeyinde “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında “acil durumlarda yapılması gerekenleri belirleyebilme” öğrenme çıktısına ait açıklama analiz edildiğinde öğrenme- öğretme uygulamalarında acil durumlarda yapılması gerekenlerle ilgili bilgilere, aranması gereken kurumlara ve acil durum bilgi kartlarının önemine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum öğrencilerin olası acil durumlarda bilinçli davranmalarına yardımcı olarak olası afet senaryolarında yapılması gerekenler hakkında fikir sahibi olmalarına ve sakin kalmalarına yardımcı olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik bulgular analiz edildiğinde 2. sınıf düzeyinde Doğa ve Çevre” öğrenme alanında yer alan afetle ilgili öğrenme çıktısında açıklamada afetlere karşı alınan önlemlere yönelik bilgi toplanması ifadesinin olduğu; öğretme-öğrenme uygulamalarındaki açıklamada deprem, sel, heyelan, yangın ve çığ gibi afetlere karşı alınacak önlemlerle ilgili film, belgesel ve animasyon gibi eğitici içerikler izletilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Afet eğitiminde simülasyon, belgesel ve film gibi yöntemlerin afet eğitimine etkin ve verimli bir yöntemdir (Şahan ve Dinç, 2021). Ayrıca tehlike avı gibi oyunlar oynatarak çocukların çevresinde risk yaratabilecek unsurları tespit etmesi sağlanmaya çalıştığı saptanmıştır. Okullarda afet eğitiminde risk yönetiminin, tehlike avının afet etkisini azaltmadaki etkisi önemlidir (Dikmenli ve Okumuş, 2023). Bu durum çalışmaya ait bulgularla örtüşmekle beraber tehlike avının oyunla yapılmasının istenmesi afet eğitimi eğlenceli ve kalıcı hale getireceği şeklinde yorumlanabilir. Yine önlem alınması istenilen afetlerden bahsedilirken deprem, yangın, sel ve heyelan yer alırken biyolojik afetler ve insan kökenli afetlerin olmayışı dikkat çekmiştir.

2. sınıf düzeyinde “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında “acil bir durumda yetkililerle etkili iletişim kurabilme” öğrenme çıktısına ait öğrenme-öğretme uygulamalarında yer alan açıklama analiz edildiğinde: acil durumlarda 1-1-2 Acil Çağrı Merkezi’ni arayarak ve gerekli bilgileri etkili iletişim kurabilmeyi, afet anında bilgileri doğru ve hızlı ileterek müdahalenin hızlanmasını ve daha fazla hayatın kurtarılması yönünde veriler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum toplumsal kurallara uygun hareket etme bilincinin oluşmasına katkı sağlaması beklenebilir. Oluşan bilinç sayesinde öğrencilerin tehlikelerden kaçınma, acil durum işaretlerini doğru anlama ve güvenli bölgelere hızlı ulaşmalarına yardımcı olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın dördüncü alt problemine yönelik bulgular analiz edildiğinde 3. sınıf düzeyinde Doğa ve Çevre” öğrenme alanında yer alan afetle ilgili öğrenme çıktısında afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırabilme ifadesinin olduğu; öğretme-öğrenme uygulamalarındaki açıklamada: öğrencilerden, afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırmaları ve afet öncesi, sırası ve sonrası için gerekli hazırlıkları öğrenmelerini; eğitici içerikler, simülasyonlar ve aileleriyle birlikte hazırladıkları afet planları aracılığıyla, doğru davranışları sergileyip kriz anında bilinçli hareket etmeleri sağlanmasına yönelik ifadeler yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca evde ve okulda risk oluşturabilecek unsurları tespit edilmesini sağlamaya yönelik açıklama olduğu saptanmıştır.

Bu unsurlar öğrencilerin afet öncesi, sırası ve sonrası yapılması gerekenleri öğrenerek erken yaşta afet bilinci kazanmalarını sağlayabilir. Afet bilincinin ailelerle birlikte hazırlanan afet planları ve acil durum kartlarıyla toplumsal dayanışmayı artırması beklenebilir. Simülasyonlar ve tatbikatlar ise öğrendiklerini pratiğe dökmelerine yardımcı olarak afet anında doğru davranışlar sergilemelerini olumlu etkileyeceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak yeterli kaynak, zaman ve eğitimci donanımı olmadığında eğitim etkinliği azalabilir ve aile katılımının eksikliği, öğrencilerin tam anlamıyla verim alamamasına neden olabilir.

3. sınıf düzeyinde “Sağlığım ve Güvenliğim” öğrenme alanında “güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenleri sorgulayabilme” öğrenme çıktısına ait öğrenme-öğretme uygulamalarında yer alan açıklama analiz edildiğinde: güvenliğini tehdit eden durumları fark etmesi, bu konu hakkında bilgi toplaması ve çıkarım yapması ifadelerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin güvenlik tehditlerini belirleyip bu durumlar karşısında doğru tepkiler vermeleri analitik düşünme becerilerini geliştirir ve erken yaşta afet bilinci kazandırarak toplumsal dayanıklılığı artıracığı düşünülebilir.

Genel olarak afet öğrenme çıktıları değerlendirildiğinde 1. sınıf düzeyinde “Afet türlerini tanıyabilme”; 2. sınıf düzeyinde “Afetlere karşı alınması gereken önlemlere ilişkin bilgi toplayabilme”; 3. sınıf düzeyinde “Afetlere yönelik yapılması gerekenleri sınıflandırabilme” öğrenme çıktıları yer almaktadır. Öğrenme çıktıları incelendiğinde afetlerin tanınması, daha sonra önlemlerle ilişkin bilgi toplama ve ardından yapılması gerekenleri sınıflandırması afete yönelik öğrenme çıktılarının birbirinin üzerine inşa edildiğinin ardışıklık ilkesinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Her sınıf düzeyinde yer alan öğrenme alanları kapsamında öğrenme çıktılarının açıklamaları, öğrenme-öğretme uygulamaları ve köprü kurma gibi öğretmene kılavuz olan bölümde farklılaştırma başlığı altında afet konularıyla ilgili öğrenme çıktılarına ait farklılıkları olan öğrencilere yönelik öğretmene materyal ve yöntem gibi tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu durum öğretmenin yükünü hafifletmekte ve bireysel farklılıkları olan öğrencilerin afet hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olacağı şeklinde düşünülebilir. Bu değerlendirmeler ışığında, afet bilincinin ve eğitiminin öğretim programlarına entegre edilmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde afetlere karşı daha hazırlıklı ve dirençli bir toplum oluşmasına katkı sağlar. Bu tür programlar, afetlerin neden olduğu zararları minimize etmek ve afet sonrası toparlanmayı hızlandırmak için hayati öneme sahiptir.

- ✓ Öğrenme-Öğretme Uygulamalarında sadece belirli afet türleri (deprem, sel, yangın) dışında biyolojik afetler ve insan kaynaklı afetler gibi diğer afet türlerine de yer verilmesi önerilebilir. Bu, öğrencilerin farklı türdeki tehditlere karşı daha kapsamlı bir bilgi edinmelerini sağlar.
- ✓ “Sosyal Bilimler Alan Becerileri” kapsamına eğitim programlarına doğrudan afet bilincine yönelik beceriler eklenmesi önerilebilir. Örneğin, “Afet Yönetimi ve Hazırlık” başlığı altında, afetlerin doğasını, riskleri ve bu riskleri azaltma yollarını içeren kapsamlı bir modül oluşturulabilir.
- ✓ Afet eğitiminde simülasyonlar, tatbikatlar ve tehlike avı gibi pratik uygulamaların sayısı artırılmalıdır. Bu tür aktiviteler, öğrencilerin teorik bilgilerini pratiğe dökmelerini ve afet anlarında daha bilinçli davranmalarını sağlar.
- ✓ Afet eğitiminde ailelerin de sürece aktif olarak katılımını sağlamak için programda ailelerle birlikte yapılacak etkinliklere daha fazla yer verilmelidir. Bu, afet eğitiminde toplumsal dayanışmayı ve aile içi koordinasyonu güçlendireceği söylenebilir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Taner Okumuş
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Taner Okumuş
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aslan, E. (2001). Torrance Yaratıcı Düşünce Testinin Türkçe Versiyonu. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(14), 19-40.
- Başbüyük, A. & Pala, Ş. M. (2023). Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının Afet Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 184-197.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2013). Research methods in education. London: Routledge.
- Çelik, A. A. (2020). İlkokul Öğretmenlerinin Afete Hazırlık Düzeyleri İle Afet Eğitiminin Eğitim Programlarındaki Yerine Yönelik Görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Prof. Dr. Kerim Gündoğdu). Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı.
- Çelik, A. A. & Gündoğdu, K. (2022). Öğretmenlerin Afete Hazırlık Düzeyleri İle İlkokullardaki Afet Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 77-112.
- Değirmenci, Y. & İter, İ. (2013). Coğrafya Dersi Öğretim Programında Doğal Afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(28), 276-303.
- Dikmenli, Y. & Gafa, İ. (2017). Farklı Eğitim Kademelerine Göre Afet Kavramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(44), 21-36.
- Dikmenli, Y. & Okumuş, T. (2023). Sınıf Öğretmenlerinin Afet Risk Yönetimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 193-219.
- Ergünay, O. (20 Eylül, 2008). Afet Yönetiminde Kurumsal Yapılanma ve Mevzuat Nedir? Nasıl Olmalıdır? İstanbul Depremi Beklerken Sorunlar ve Çözümler. H. Eyidoğan (Ed.). *CHP İstanbul Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 95-108). İstanbul: Promat.
- Kabapınar, Y. (2019). Kavram, Tanım ve Teoriler Üzerinden Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretime Bakmak. Y. Kabapınar (Ed.). *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgiler Öğretimi Hayat Bilgisi Öğretiminden Tarih Öğretimine*, (6. Baskı) içinde (s. 1-61). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kartal, Ş. (2022). Nitel Araştırmanın Desenlenmesi. M. Çelebi (Ed.). *Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 224-235). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kırıkkaya, E. B., Ünver, A. O. & Çakın, O. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji Programında Yer Alan Afet Eğitimi Konularına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(1), 24-42.
- Kızılçaoğlu, A. (2006). İlköğretimin Birinci Kademesinde Coğrafya Eğitimi ve Öğretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(14), (81-106).
- McMillan, J. H. (2000). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*. New York: Addison Wesley Longman Inc.
- Mızrak, S. (2018). Eğitim, Afet Eğitimi ve Afete Dirençli Toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 56-67.
- Miles, M. B. & Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2024a). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Öğretim Programları Ortak Metni. <https://mufredat.meb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2024b). Hayat Bilgisi Öğretim Programı (1, 2 ve 3. Sınıflar): Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. <https://mufredat.meb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- Öcal, A., Çakır, U. & Özelmacı, Ş. (2016). İlkokul ve Ortaokul Ders Programlarında Afetten Korunma ve Güvenli Yaşam. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 71-83.
- Özmen, B., Gerdan, S. & Ergünay, O. (2015). Okullar İçin Afet ve Acil Durum Yönetimi Planları. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 37-52.

- Şahan, C. & Dinç, A. (2021). Simülasyon Öğretim Yönteminin Ortaokul Öğrencilerinin Afetlere Karşı Hazırlık Durumlarına Etkisi. *Resilience*, 5(1), 21-36.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İstanbul Kahvehanelerinden Kültür Merkezlerine: Âşıklık Geleneği İcra Mekânları*

Dr. Erkan Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2271-0778>

Doktora Mezunu / Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Düzce-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.03.2025

Kabul: 25.05.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Âşıklık Geleneği

Mekânsal Değişim

Kültür Merkezleri

Dijital Kültür

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.80974>

Öz

Âşıklık geleneği, Anadolu'nun zengin kültürel mirası içinde yüzyıllardır önemli bir yere sahip olan, hem toplumsal hafızayı hem de kültürel kimliği şekillendiren bir gelenektir. Tarih boyunca, sözlü kültürün bir parçası olarak kırsal kesimde gelişmiş, halkın duygularını, düşüncelerini ve toplumsal meselelerini ifade etmesinde önemli bir araç olmuştur. Ancak toplumsal ve mekânsal değişimlerin etkisiyle gelenek, kırsaldan kente taşınmış, farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda yeniden anlam kazanmıştır. Kahvehaneler gibi kamusal mekânlarda başlayan icra ortamları, zamanla kültür merkezleri gibi daha kurumsal alanlara yayılmıştır. Son dönemde ise dijitalleşmenin etkisiyle, sosyal medya ve çevrim içi platformlar gibi sanal ortamlarda kendine özgü bir temsil alanı yaratmıştır. Bu çalışmanın amacı, âşıklık geleneğinin değişen mekânsal bağlamlarda nasıl temsil edildiğini, biçim ve içerik açısından nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve dijitalleşme ile birlikte ağ toplumundaki yerini anlamaktır. Toplumsal hareketlilik, teknolojik ilerlemeler ve değişen kültürel dinamiklerin gelenek üzerindeki etkisi, netnografi yöntemiyle incelenmiştir. Gelenek, bir yandan geçmişin izlerini taşıyan geleneksel unsurlarını korurken, diğer yandan dijital kültürün sunduğu yeni imkânlarla yeniden üretilmektedir. Kahvehanelerden kültür merkezlerine, kültür merkezlerinden dijital platformlara uzanan bu dönüşüm, geleneksel ile modern arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, âşıklık geleneğinin değişen toplumsal ve teknolojik bağlamlarda nasıl bir evrim geçirdiğini, modern kültür ortamında nasıl bir anlam kazandığını ve gelecekteki potansiyel gelişim alanlarını detaylı bir şekilde sunmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, E. (2025). İstanbul Kahvehanelerinden Kültür Merkezlerine: Âşıklık Geleneği İcra Mekânları. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 41-48.

*From Istanbul Coffeehouses to Cultural Centers: Places for the Performance of the Minstrel Tradition**

Erkan Yılmaz

PhD Graduate / Duzce University, Institute of Graduate Education, Department of Turkish Language and Literature, Duzce-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 01.03.2025

Accepted: 25.05.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Ashik Tradition
Spatial Transformation
Cultural Centres
Digital Culture

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.80974>

Abstract

The tradition of minstrelsy has had an important place in the rich cultural heritage of Anatolia for centuries, shaping both social memory and cultural identity. Throughout history, it has developed in rural areas as a part of oral culture, and has been an important tool for people to express their feelings, thoughts and social issues. However, with the impact of social and spatial changes, the tradition has moved from rural to urban areas and has gained new meaning in different social and cultural contexts. Performance environments that started in public spaces such as coffeehouses have spread to more institutional areas such as cultural centers over time. Recently, with the impact of digitalization, it has created a unique representation area in virtual environments such as social media and online platforms. The aim of this study is to understand how the tradition of minstrelsy is represented in changing spatial contexts, how it has transformed in terms of form and content, and its place in the network society with digitalization. The effects of social mobility, technological advances and changing cultural dynamics on tradition have been examined using netnography. While tradition preserves its traditional elements that carry traces of the past, it is also reproduced with the new opportunities offered by digital culture. This transformation, extending from coffeehouses to cultural centers and from cultural centers to digital platforms, reveals the interaction between the traditional and the modern. The research results provide a detailed explanation of how the tradition of minstrelsy has evolved in changing social and technological contexts, how it has gained meaning in the modern cultural environment and its potential areas of future development.

GİRİŞ

Geleneksel kahvehaneler, geçmişte yalnızca sohbet, oyun, okuma ve yeme-içme gibi gündelik ihtiyaçların karşılandığı mekânlar olmanın ötesinde, halk edebiyatının üretildiği, icra edildiği ve topluma aktarıldığı önemli kültürel alanlar olarak işlev görmüştür. Bu mekânlar, halkın iletişim, eğlence ve eğitim gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılarken, özellikle âşık edebiyatı ve geleneksel Türk tiyatrosu unsurları için bir yaratım ve icra merkezi haline gelmiştir. Gölge oyunu, meddah, ortaoyunu gibi şehirli tiyatro gelenekleri ve tasavvuf edebiyatının bazı unsurları da kahvehanelerde temsil edilmiş, bu mekânlar aynı zamanda geleneksel sanatların sürdürülebilirliğini sağlamak için yeni temsilcilerin yetiştirdiği birer usta-çırak ilişkisi ortamı oluşturmuştur. Kahvehaneler, sadece edebi ürünlerin yaratıldığı yerler değil, aynı zamanda bu ürünlerin estetik bir sahne düzeni veya halk müzesi niteliği taşıyan dekoratif unsurlarla desteklendiği kültürel mekânlar olarak da dikkat çekmiştir. Sosyal etkileşim ve sosyalleşmeyi artırıcı özellikleriyle halkın bilgi almasını, eğlenmesini ve eğitim görmesini sağlayan bir ortam sunmuşlardır. Bu bağlamda, halk edebiyatının üç ana kolu olan âşık edebiyatı, geleneksel Türk tiyatrosu ve tasavvufi Türk edebiyatı, kahvehanelerin kültürel kimliğini belirleyen temel unsurlar olmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde kahvehaneler ile âşık edebiyatı arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Kahvehanelerin ortaya çıkışı ile âşık edebiyatının kurumsallaşmasının aynı döneme denk gelmesi, bu iki unsurun birlikte gelişmesine olanak tanımıştır. Tekkelerin karşısında ladinî bir sosyalleşme mekânı olarak konumlanan kahvehaneler, geniş kitlelerin ilgisini çekmiş ve âşık geleneğinin kahvehane merkezli bir kültür ortamına dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, halk edebiyatının modernleşme sürecinde mekânsal değişimlerle birlikte kazandığı yeni işlevlerin anlaşılması açısından önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada, âşıklık geleneğinin kahvehanelerden kültür merkezlerine ve dijital platformlara uzanan mekânsal dönüşümünü ele alarak, bu geleneğin farklı bağlamlardaki temsiliyetini ve toplumsal karşılığını kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

Âşıklık Geleneği ve Mekânın Önemi

Mekânlar, yalnızca geleneklerin icra edildiği fiziksel alanlar değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin oluşumunda ve sürdürülmesinde etkili alanlar olarak öne çıkar. Çelik'e göre, mekânlar toplumsal hafızayı güçlendiren bir işlev görmek ve geçmişe duyulan özlemi tetikleyerek nostalji üretimiyle belleği kalıcı hale getirmektedir (Çelik, 2019:755-756). Bu bağlamda, âşık kahvehaneleri, âşıklık geleneğinin en önemli icra merkezleri olarak öne çıkmakta ve bu kültürel belleğin korunmasına hem de kimlik bilincinin şekillenmesine önemli bir unsur olarak görülür. Ancak günümüze gelindiğinde ise bu durum, kaybolmaya yüz tutmuş bir gelenek olarak devam etmekte ve günümüzde teknolojik gelişmeler aracılığıyla varoluşsal bir dönemece girmiştir. Bu kapsamda teknolojik gelişmelere paralel olarak âşıklık geleneği, geleneksel mekânların işlevlerini kaybetmesi ve dönüşümü sebebiyle yeni temsil biçimlerine ve mekânlara yönelmiştir. Bu konuda Çobanoğlu, internetin sadece halk bilimsel araştırmalar için bir araç değil, aynı zamanda bu araştırmaların bir vitrini olduğunu ifade etmiştir (Çobanoğlu, 2018:125). Özellikle dijital platformlar, âşıklık geleneğinin devamlılığını sağlamak için yeni bir zemin sunmuştur. Sosyal medya platformlarında, âşıkların icralarını sözlü, yazılı ya da görsel içeriklerle paylaşmaları, bu durumun önemli göstergelerinden olmuştur. Âşıklık geleneğinin en önemli temsil alanlarından olan kahvehaneler, toplumun bir araya gelerek sosyalleştiği, sohbet ettiği ve kültürel üretimlerin gerçekleştiği önemli sosyal mekânlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, âşıklık geleneği açısından kahvehaneler, düğünler, panayır, şöenler ve sahneler gibi diğer icra mekânlarının arasında en önemli alanlardan birini teşkil etmektedir. Âşıklık geleneği, tarihsel süreçte icra mekânları ile özdeşleşmiş bir kültürel pratik olarak dikkat çekmektedir.

Özellikle bu süreç içerisinde kahvehaneler geleneksel âşık icralarının merkezi olmuş, âşıkların saz çalıp türkü söyledikleri, hikâye anlattıkları ve toplulukla etkileşimde bulundukları önemli sosyal mekânlar olarak işlev görmüştür. Bu gelenek ilk olarak 16. yüzyıldan itibaren kültürel ve sanatsal üretimlerin gerçekleştiği bazı mekânlarda başlamış, daha sonrasında ise âşıklık geleneğinin devamlılığını sağlamak amacıyla bu mekânlardan günümüzde kadar gelmiştir. Ancak günümüzde ise geleneksel âşık kahvehanelerinin yok olma tehlikesi, bu köklü geleneği ciddi biçimde tehdit etmektedir. Özellikle modern döneme gelindiğinde kahvehanelerin işlevini yavaş yavaş yitirmesi, âşıkların icra alanlarını daraltmış ve

geleneğin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Bu noktada geleneksel kahvehane ortamlarının yerini alternatif mekânlar alamamış, bu durum âşıkların icra olanaklarını sınırlamıştır. Anma programları ya da yerel etkinlikler gibi dar kapsamlı alanlarda sınırlı bir şekilde yapılan icralar, geleneğin toplumsal erişimini önemli ölçüde azaltmıştır. Bununla birlikte, medya ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, âşıklar için yeni bir imkân sunmuştur. İnternet ve sosyal medya platformları, âşıklık geleneğinin icrası ve aktarımı için alternatif bir bağlam yaratmış, bu ortamlar âşıkların icralarını sürdürmeleri ve daha geniş kitlelere ulaşmaları açısından kritik hale gelmiştir. Bu durum, özellikle dijitalleşme sonrası ortaya çıkan internet ortamları olan sosyal medya platformlarında yeniden oluşturulmaya çalışılmış ve bu noktada Facebook gibi sosyal medya platformunda, geleneksel âşık kahvehanelerinin işlevleri, dijital ortama taşınmıştır. Dolayısıyla âşıklar, bu tür platformlar sayesinde yalnızca icralarını gerçekleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda örgütlenme, halkla doğrudan iletişim kurma ve kendilerini tanıtma gibi önemli avantajlar elde etmektedir. Canlı yayınlar aracılığıyla yapılan icralar hem geleneğin yaşatılmasına hem de geniş kitlelere ulaştırılmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla âşıklık geleneği, mekânla olan ilişkisinde tarihsel bir dönüşüm geçirerek kahvehanelerden dijital platformlara taşınmış; bu süreç, geleneğin sürekliliği açısından yeni imkânlar sunarken aynı zamanda geleneksel bağlamların kaybıyla ilgili sorunları da beraberinde getirmiştir.

İstanbul Kahvehanelerinde Âşıklık Geleneği ve Kültürel Rolü

İstanbul kahvehaneleri, halk edebiyatı ve özellikle sözlü kültürün gelişimine önemli katkılar sağlayan sosyal ve kültürel mekânlar arasında yer almıştır. Özellikle ilk olarak 16. yüzyıldan günümüze kadar süregelen âşıklık geleneği, bu kahvehanelerin sağladığı ortam sayesinde şekillenmiş, gelişmiş ve kendini ifade etme imkânı bulmuştur. Eğlendirme ve sosyalleştirme gibi temel işlevlerinin yanı sıra, sanata dayalı iletişimin gelişmesine de katkı sağlayan mekânlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunun yanı sıra zamanla Osmanlı toplumunun sözlü kültür birikimini taşıyan önemli birer kültür merkezine dönüşmüştür. Âşıkların yanı sıra meddah ve karagöz gibi geleneksel teatral sanatların icra edildiği bu mekânlar, yazılı kültürün henüz yaygın olmadığı modernleşme öncesi dönemde, halkı hem eğlendiren hem de bilgilendiren birer sanat sahnesi işlevi görmüştür. Özellikle İstanbul kahvehaneleri, bu yönüyle halk edebiyatının şekillenmesine katkıda bulunan, sözlü kültür ürünlerinin aktarımını sağlayan, aynı zamanda toplumun sanatla buluştuğu önemli birer sosyalleşme alanı olarak öne çıkmıştır.

Günümüzde daha çok kahve, çay, nargile ve meyve suyu gibi içeceklerin tüketildiği, tavla ve kâğıt oyunlarının oynandığı, gazete ve kitap okuma gibi alanlar olarak kullanılan bu kahvehaneler, aynı zamanda halk oyunlarına ve kültürel aktivitelerine de ev sahipliği yapmıştır. Bu yönüyle kahvehaneler oldukça önemli sosyal mekânlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla kahvehaneler, zamanla ülke gündemi, siyaset, futbol gibi konuların tartışıldığı ve toplumun farklı sosyal ve ekonomik gruplarına hitap eden çeşitli alt kültür merkezleri haline gelmiştir. Durmaz'a göre kahvehaneler yarattığı kültürel yapı sadece kendi işleyişine bağlı kalmamış devamında farklı kültür kollarının da ortaya çıkmasına, gelişmesine, yayılmasına olanak sağlamıştır (Durmaz, 2020:111). Bununla birlikte Osmanlı toplumunda, yeniçeri kahvehaneleri, âşık kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri ve mahalle kahvehaneleri gibi farklı türlerde şekillenen bu mekânlar, geniş bir sosyal katmanı buluşturma, sosyalleştirme ve kültür aktarımı işlevi üstlenmiştir. Türk halk edebiyatının bir dalı olarak "*Âşık Tarzı Edebiyat*" bu dönemde etkisini göstermeye başlamış ve Osmanlı toplumunun her kesimine açık ve din dışı bir karakter taşıyan kahvehanelerde biçimlenerek gelişmiştir. Özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar sözlü kültür ortamında varlık gösteren bu edebi anlayış, zamanla yazılı edebiyat sahasına da taşınmıştır. Baysan'a göre sözlü halk kültürünün yaşatıldığı mekânlar olması bakımından son derece önemli olan kahvehaneler, âşıklar içinse sanatlarını icra edebildikleri, halk ile buluşabildikleri temel alanlardan olmuştur (Baysan, 2004:181). Âşıklar, kahvehanelerde geçici sürelerle fasıllar düzenleyerek ya da bir kahvehaneyi kendilerine mekân edinerek hikâye anlatımı ve müzik icrası gerçekleştirmişlerdir. Bu tür mekânlar, "*âşık kahvehaneleri*" adıyla anılmaya başlanmış ve bu ad altında tanınmıştır. Bu ortamda, eski ozan ve baksı geleneğinden yetişen âşıklar, çoğunlukla müzik eşliğinde doğaçlama koşmalar, koşuklar ve destanlar söylemiş; bu eserlerini hece ölçüsü ve dörtlülükler kullanarak icra etmişlerdir. Âşıkların şiirlerinde konu sınırsız bir yelpazeye yayılmış, onları

etkileyen her şey sanatsal bir ifade biçimine dönüşmüştür. Dinleyiciyi güldürmek, duygulandırmak, düşündürmek veya ağlatmak gibi amaçlarla kaleme alınan bu şiirler, geleneksel kalıplarla birleşerek kahvehane kültüründe yer bulmuştur. Bu bağlamda kahvehaneler, hem halk edebiyatının gelişimine katkı sağlamış hem de toplumun ortak değerlerini taşıyan birer kültürel sahne olarak işlev görmüştür. Söz konusu mekânlar, sanatı icra eden âşıklar ile toplumsal hafızayı canlı tutmayı başarmış ve halk kültürünün sürekliliğini sağlamıştır. Balkaya'ya göre çoğu felsefi ve sosyolojik akımın, edebi ekollerin oluşumunda ve yayılımında etkili olan kahvehaneler âşık tarzı gibi verileri havada olan bir sözlü kültürün ayağının yere değdiği ve kaybolmamak üzere tutunduğu bir unsur olmuştur (Balkaya, 2013:887).

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul kahvehaneleri, toplumsal hayatın önemli bir parçası olarak, özellikle âşıklık geleneğinin gelişimi ve yayılmasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu noktada Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından, II. Mahmut döneminde İstanbul'un Tavuk Pazarı bölgesine taşınan kahvehaneler, bu geleneğin en tanınmış temsil yerlerinden biri olmuştur. Fuat Köprülü'nün aktardığı bilgilere göre, Osmanlı topraklarındaki en meşhur âşık kahvehanesi bu bölgede yer almakta ve gerek düzeni gerekse dekorasyonu ile dikkat çekmekteydi. Bu kahvehaneler, dört-beş bölmeli yapısıyla, sedirlerle döşeli oturma alanlarıyla, fincanlar, nargileler ve cezvelerle süslü ocaklarıyla zengin bir görsellik sunuyordu. Duvarlarında Zaloğlu Rüstem ve Hz. Ali'ye dair levhaların bulunduğu bu mekânlarda, aynı zamanda çalgılar (çöğür, bağlama, bozuk, yanık gibi) sergileniyordu (Köprülü, 1914:25; Çobanoğlu, 2007:53). Mekânın merkezinde, diğer âşıklara rehberlik eden ve "*reis-i âşıkân*" unvanıyla tanınan bir lider bulunuyordu. Bu kişi, hükümet tarafından maaş alan resmi bir görevliydi ve âşıklar arasında bir tür lonca teşkilatı düzeni oluşturuyordu. Özellikle Âşıklık sanatında ustalaşmak isteyen gençler bu kahvehanelerde toplanarak, usta âşıklardan saz ve söz eğitimi alırdı. Çıraklık dönemini başarıyla tamamlayanlar kalfa statüsüne yükselir, yetkinliklerini kanıtladıklarında ise "*itimatname*" alarak resmen âşık olarak kabul edilirdi. İstanbul'un farklı semtlerinden ya da Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen âşıklar, burada bir anlamda sınavdan geçerek kendilerini kanıtlama fırsatı bulurdu. Ayrıca, bu kahvehanelerde gerçekleştirilen "*âşık fasılları*" adlı düzenli müzik ve şiir etkinlikleri, halkın yoğun ilgisini çeken gösteriler arasında yer alırdı (Günay, 1986:42).

19. yüzyılda âşıkların, saray çevresi ile Anadolu'nun eşraf ve zenginleri tarafından korunup desteklenmesi, kahvehanelerdeki sanat icralarını daha da yaygınlaştırmış ve bu mekânların işlevselliğini artırmıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte Batı tarzı yaşam ve eğlence anlayışının Osmanlı toplumunda etkisini göstermesi, âşık tarzı şiire olan ilgiyi bir ölçüde azaltmıştır. Bu dönemde, "*tulumbacı şairler*" ve "*meydan şairleri*" gibi yeni bir âşık grubu ortaya çıkmıştır. Bu sanatçılar, Tavuk Pazarı'ndaki kahvehanelerden ayrılarak İstanbul'un farklı semtlerindeki mekânlarda sanatlarını icra etmeye başlamışlardır.

Tanzimat sonrası değişim, kahvehanelerin sadece birer eğlence mekânı olmaktan öte, toplumsal dönüşümün birer yansıma sahnesi olduğunu göstermektedir. Âşıklık geleneği, bu yeni koşullara uyum sağlayarak varlığını sürdürmeye çalışmış, kahvehaneler ise halk edebiyatı için hem bir zemin hem de bir değişim alanı olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla İstanbul'da yaşayan âşıklar, köklü bir âşıklık geleneği içinde yetişmiş olmalarına rağmen, bu geleneğe yönelmelerinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Âşıklık sanatına adım atmalarında etkili olan temel unsurlar arasında usta-çırak ilişkisi, sazlı-sözlü kültür ortamlarının etkisi, rüya görme ve doğuştan gelen yetenek öne çıkmaktadır. Özellikle sazlı-sözlü ortamlar, âşıklık geleneğinin ilham kaynağı ve bu sanatın gelişiminde önemli bir zemin hazırlamıştır. Bu tür ortamlarda, âşıkların sanata duydukları ilgi artmış ve zamanla bu geleneğin bir parçası haline gelmişlerdir.

Bu anlamda İstanbul'da faaliyet gösteren yaşça büyük âşıkların önemli bir bölümü, sazlı-sözlü kültürün zengin olduğu Doğu Anadolu (Erzurum, Kars, Ardahan) ve İç Anadolu (Sivas ve çevresi) bölgelerinden göç eden sanatçılardır. Bu bölgelerde yetişen âşıklar, düğün, kahvehane ve dernek gibi sosyal mekânlarda bir araya gelerek, diğer âşıklardan etkilenmiş ve bu etkileşim sonucu âşıklık geleneğine yönelmişlerdir. "*İstanbul'da Yaşayan Âşıklık Geleneği ve İcra Ortamları*" adlı tez çalışmasına konu olan âşıklardan bazıları, örneğin Âşık Mustafa Kurbanoglu, Âşık Erol Coşkunoglu, Âşık Kemal Ummânî, Âşık Kevserî ve Ozan Metin Bulutlu, yetiştikleri bölgelerdeki sazlı-sözlü kültürün etkisiyle âşıklık sanatına adım atan isimlerdir (Yılmaz, 2024:7).

Bu bağlamda, sazlı-sözlü ortamların âşıklık geleneği üzerindeki etkisi, yalnızca bireysel bir ilham kaynağı olarak değil, aynı zamanda kültürel aktarımın ve sanatın toplumsal bir boyut kazanmasının aracı olarak değerlendirilmelidir. İstanbul’da bir araya gelen bu âşıklar, kendi bölgelerinden getirdikleri sanatsal birikimlerini şehrin zengin kültürel dokusuyla harmanlayarak âşıklık geleneğine katkı sunmuşlardır. Bu durum, İstanbul’un farklı kültürel geleneklerin buluşma noktası olma özelliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tarihsel Olarak Âşıklık Geleneğinin Kentleşme ve Mekânsal Dönüşümü

Âşıklık geleneğinin ön önemli icra ortamlarından olan kahvehaneler, Tanzimat dönemine kadar toplumsal ve kültürel işlevlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Ancak Tanzimat’tan sonra, toplumsal yapıda yaşanan değişimler kahvehanelerin işlevlerini ve yapısını da etkilemiştir. Matbaanın yaygınlaşması, gazete, dergi ve kitap basımındaki artış, kahvehanelerin geleneksel rollerini dönüştüren başlıca unsurlar arasında yer almıştır. Bu dönemde, kahvehaneler “kıraathane” adıyla anılmaya başlanmış ve okuma mekânlarına dönüşmüştür. Bu anlamda ilk kıraathanelerden biri olan Divanyolu’ndaki Sarafim Kıraathanesi, 1857 yılında açılmıştır. Bu mekânda dama ve satranç gibi oyunlar yasaklanmış, bunun yerine herkesin yararlanabileceği bir kütüphane hizmet vermiştir. Bu tarihten sonra ise 1920’lerden itibaren semai kahvelerinin giderek azalmasıyla birlikte, âşık kahvehanelerinin yerini edebiyat kahvehaneleri almıştır. Salah Birsell, bu tür mekânlara Sarafim Efendi Kıraathanesi, Lebon, Tepebaşı Bahçesi, İkbal Kahvesi, Elit, Baylan ve Cennet Bahçesi gibi yerleri örnek göstermektedir. Bu kahvehaneler, Sait Faik, Orhan Kemal, Sabahattin Kudret, Celal Sılay, Samim Kocagöz ve Cahit Saffet gibi yazarların uğrak yerleri haline gelmiştir (Birsell, 1983:27).

Dolayısıyla İstanbul’un Tophane, Galata, Fatih, Eminönü, Üsküdar ve Edirnekapi semtleri, kahvehane kültürüyle ün kazanmış ilçeler olarak öne çıkmakta ve bu kültürel süreç modern döneme kadar devam etmiştir. Öte yandan 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, kahvehaneler yeni bir dönüşüm sürecine girmiş ve “cafe” adıyla anılan modern mekânlara evrilmiştir. Duvarcı’ya göre tarihteki misyonunu kaybeden âşık kahvehaneleri sadece Ankara, İstanbul, Kars, Erzurum gibi şehirlerde tek tük varlığını sürdürmeye çalışırken buna karşın, günümüz kafeleri özellikle gençlere yönelik yeme-içme, oyun, eğlence ve sanal sohbet gibi olanaklar sunarak modern yaşamın gereksinimlerine adapte olmaya çalışmaktadır (Duvarcı, 2012:84). Bu dönüşüm, kahvehane kültürünün tarihsel ve toplumsal bağlamdaki değişimini gözler önüne sermektedir.

Kültür Merkezlerinde Âşıklık Geleneği

İstanbul, tarih boyunca âşıklık geleneğinin icra edildiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Özellikle gelenekselden moderne doğru olarak sözlü kültür ortamlarında yaşatılan bu sanat, İstanbul’un tekke, han, medrese, konak, panayır, kahvehane, sünnet, nişan ve düğün gibi çeşitli sosyal mekânlarında hayat bulmuştur. Bu ortamlar, âşıkların sanatlarını icra etmeleri için birer sahne görevi görmüş ve aynı zamanda geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı sağlamıştır. Ancak zamanla teknolojik gelişmeler, toplumsal ihtiyaçlar ve kültürel dönüşümler, âşıklık geleneğinin icra edildiği mekânları ve yöntemleri de değiştirmiştir. Günümüzde ise, geleneksel icra mekânlarının yerini festival, panel, köy dernekleri, âşık dernekleri, kültür dernekleri, kültür merkezleri, üniversiteler, belediyeler, vakıflar, cem evleri, sanat yılı geceleri, konserler ve türkü evleri gibi daha modern ve çeşitlendirilmiş kültürel platformlar almıştır. Kapalı alanlarda gerçekleşen konser salonları, kültür merkezleri, şiir ve sanat dernekleri gibi etkinliklerin yanı sıra, açık alanlarda düzenlenen piknikler, bahar şenlikleri ve kamp etkinlikleri de âşıklık geleneğinin devamını sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür etkinlikler, geleneğin hem yerel hem de küresel düzeyde tanıtılmasını ve modern bağlamlarda yeniden yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu noktada kültür merkezleri ise, âşıklık geleneğinin icra edildiği en önemli modern mekânlardan biri olmuştur. Özellikle bu merkezler, yalnızca âşıkların sanatlarını icra etmeleri için bir alan sunmakla kalmaz, aynı zamanda genç nesillerin bu geleneği öğrenmesi ve yaşatması için bir eğitim platformu olarak da işlev görür. Örneğin, bazı âşıklar halk eğitim merkezlerinde eğitim vererek bu sanatın yeni nesillere

aktarılmasına öncülük etmektedir. Bu bağlamda, âşıkların sanatlarını sahnede icra ederken geleneksel hikâye anlatımı ve türkü besteleme yöntemlerini de izleyicilere aktarmaları dikkat çekicidir. Bir örnek vermemiz gerekirse, bir etkinlik sırasında âşıkların sahnede yalnızca sanatlarını sergilemekle kalmayıp, aynı zamanda türkülerin yazılış hikâyelerini paylaşımları, geleneğin insani ve kültürel boyutlarını gözler önüne sermektedir. Âşık Şenol Muratoğlu'nun bir türkü yazma sürecini mizahi bir dille anlatması, izleyicilere geleneğin içtenliğini ve yaşamla bağını hissettirmiştir. Muratoğlu, bir günlük hayal kırıklığını türküyeye dönüştürerek geleneğin duygusal ve yaratıcı yönünü somutlaştırmıştır. Bu tür hikâyeler, âşıklık geleneğinin modern toplumda hâlâ güçlü bir etki yaratabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda Âşık Şenol Muratoğlu 13 Ağustos 2023 tarihinde İstanbul Kartal ilçesinde düzenlenen ÇEKSED (Çağdaş Eğitim Kültür Sanat Dergisi) Şiir programında konuklarına bir türkü daha okumadan önce şöyle ifade etmiştir: *"Değerli dostlar, ben aynı zamanda halk eğitim merkezlerinde bu sanat dalında sayısız kişi yetiştirdim."* Sonuç olarak, kültür merkezleri ve benzeri modern platformlar âşıklık geleneğinin çağdaş dünyada yaşamaya devam etmesini sağlayan önemli araçlardır. Bu mekânlar, aynı zamanda geleneğin farklı kitlelere ulaşmasına olanak tanırken, aynı zamanda âşıkların toplumsal birer kültür elçisi olarak tanınmasına da zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, kültür merkezleri âşıklık geleneğinin korunması ve geleceğe taşınması noktasında vazgeçilmez bir işlev üstlenmektedir.

SONUÇ

Âşıklık geleneği, Türk sözlü kültürünün önemli bir parçası olarak tarih boyunca farklı mekânlarda varlığını sürdürmüş ve toplumsal bir işlev üstlenmiştir. Özellikle İstanbul gibi kültürel açıdan zengin bir şehirde, bu geleneğin icrası başlangıçta kahvehane, tekke, han, medrese ve düğün gibi geleneksel mekânlarda gerçekleşmiştir. Söz konusu bu mekânlar, öncelikle âşıkların sanatlarını sergileyebildikleri, topluluklarla etkileşim kurabildikleri ve geleneği sürdürülebildikleri önemli alanlar olmuş fakat sonrasında yaşanan köklü değişimler ve modern değişimler, bu kültürün kaybolmasına sebep olmuştur. Özellikle kahvehaneler, Tanzimat Dönemi'ne kadar halk kültürünün merkezlerinden biri olarak hem sosyal hem de sanatsal bir işlev görmüştür. Sonrasında ise toplumsal, kültürel ve teknolojik değişimlerle birlikte, âşıklık geleneğinin icra mekânları da dönüşüme uğramıştır. Bu noktada Osmanlı Dönemi, Tanzimat sonrası dönemde kahvehaneler, yerlerini giderek edebiyat kahvehanelerine ve kıraathanelere bırakırken; 20. yüzyıldan itibaren bu gelenek, kültür merkezleri, dernekler, festivaller ve konser salonları gibi daha modern ve kurumsal alanlara taşınmıştır. Bu değişim, bir yandan geleneğin farklı kitlelere ulaşmasını sağlarken, diğer yandan mekânların işlevinde ve âşıkların rollerinde bir çeşitlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Günümüzde kültür merkezleri, bu geleneğin sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu merkezler, âşıkların sanatlarını icra etmeleri, genç nesillere bu geleneği öğretmeleri ve halkla güçlü bir bağ kurmaları için olanak sağlamaktadır.

İstanbul örneğinde görüldüğü gibi, âşıklık geleneği icra mekânları, toplumun değişen dinamiklerine paralel olarak dönüşüm geçirmiştir. Ancak bu dönüşüm, geleneğin özünü kaybetmesine yol açmamış, aksine yeni bağlamlar ve ifadelerle zenginleşmesini sağlamıştır. Modern kültür merkezlerinde gerçekleşen türkü geceleri, anma programları, festivaller ve eğitim faaliyetleri, geleneğin çağdaş dünyada da yaşatılabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan ve İstanbul'daki kahvehanelerden kültür merkezlerine uzanan bu tarihsel süreç, âşıklık geleneğinin toplumsal hafızadaki yerini koruma ve yeni nesillere aktarma çabasının bir göstergesidir. Geleneksel ve modern unsurlar arasında bir köprü işlevi gören bu mekânlar, yalnızca geçmişi yaşatmakla kalmayıp, aynı zamanda geleneği geleceğe taşıyan yenilikçi platformlar sunmaktadır. Bu nedenle, âşıklık geleneğinin icra mekânları, kültürel sürekliliği sağlamak adına hem tarihsel hem de çağdaş bir öneme sahiptir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya

	yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akcozan, S. (1936). *Küllükname*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Balkaya, A. (2013). Mekân Poetikası Bağlamında Âşık Kahvehaneleri ve Âşık Üzerinde Kimi Fonksiyonları. *Turkish Studies*, 8(1), 881-889.
- Baysan, M. (2004). Sâmiha Ayverdi'nin "İstanbul Geceleri" Adlı Eserinde Kahvehaneler ve Kahve Kültürü. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, (AY-TBD), 10(2), 181-197.
- Birsel, S. (1983). *Kahveler Kitabı*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Çelik, A. (2019). Kimlik, Ötekilik ve Mekân İlişkisi Kapsamında Billur Köşk Masalları'nda Toprak Sembolizmi. (Haz. Hacı İbrahim Delice vd.). *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan İçinde* (s. 753-758). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çobanoğlu, O. (2007). *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Durmaz, U. (2020). Bir Mekânın Anatomisi: Halk Edebiyatı Ürünlerinin Yaratma ve İcra Ortamı Olarak Kahvehaneler. *Halk Bilimi Araştırmaları Derneği Dergisi*, 3(4), 110-129.
- Duvarcı, A. (2012). Kültürümüzde İstanbul Kahvehaneleri ve Halk Edebiyatına Katkıları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 75-86.
- Günay, U. (1986). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2000). *Halk Şiirinde Âşık Tarzı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Köprülü, M.F. (1914). Saz Şairleri: Âşık Teşkilatı ve Âşık Fasılları. Mübahaset-1 Lisaniye ve Edebiye. *İkdam Gazetesi*. İstanbul.
- Köprülü, M.F. (1989). *Edebiyat Araştırmaları-1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tural, S. (1992). Âşıklık Geleneğinin Sosyal ve Kültürel İcrası. *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, 3(2), 45-59.
- Yıldız, İ. (2005). İstanbul Kahvehaneleri ve Halk Kültürü. *Kültür ve Sanat Dergisi*, 8(1). 23-36.
- Yılmaz, E. (2024). İstanbul'da Yaşayan Âşıklık Geleneği ve İcra Ortamları. (Yayınlanmış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Mümin Topcu). Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kök Salan Ötekilik: Kadınların Toplumdaki Yeri Üzerine Deneysel Bir Yaklaşım*

Nisa Karakuş

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1449-3416>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, İstanbul-TÜRKİYE

Ayça Tufan Baknalı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5249-9726>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, İstanbul-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.04.2025

Kabul: 03.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Öteki
Kadın
Bitki
Mitoloji

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81687>

Öz

Bu araştırmada, kadınların toplum içerisinde ötekileştirilmesi, deneysel bir yaklaşım benimsenerek ve bitkilerle kurulan ilişkisel bağlar aracılığıyla ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, adamotu, sahra çalısı, biberiye bitkisi, kargabüken ağacı, tatula bitkisi ve elma ağacına yer verilmiştir. Araştırma sürecinde öncelikle "öteki" kavramı incelenmiş ve bu kavram üzerinden kadın kimliği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, bitkilerin mitolojik anlatılardaki yeri ve biyolojik özellikleri detaylı şekilde analiz edilmiştir. Toplumda görünmez kılınan kadın, bitkilerle kurulan analogiler çerçevesinde ele alınmış, bitkilerin kadın bedeni ve kimliği ile ilişkilendirilme biçimleri üzerinde durulmuştur. Kadınların bağımsızlık arayışları ile geleneksel normlar arasındaki çatışmanın sürekliliği vurgulanarak, tarihsel süreçte "öteki" kavramının nasıl inşa edildiğini incelemektedir. Felsefi ve sosyolojik bağlamda, "aynı" olanın kendisini merkeze alarak "farklı" olanı dışladığı, bu mekanizmanın özellikle kadınlar üzerinde belirgin bir biçimde işlendiği görülmektedir. Toplumdaki hiç yok olmayan öteki kavramının kadınları nasıl etkilediğine bakıldığında, kadınlar birçok kültürde ve dönemde, toplumsal düzene uymayan ya da ataerkil normları sorgulayan birer "öteki" olarak konumlandırılmıştır. Simone de Beauvoir'ın de "İkinci Cinsiyet" adlı kitabında bahsettiği gibi "kadın mutlak ötekidir ve inşa edilmiştir." bu sözünden de anlaşıldığı üzere öteki kavramı bir giysi gibi kültürden kültüre ya da dönemden döneme farklı kişilerin elbisesi olmuştur. Ancak kadın her daim dönem ve kültür fark etmeksizin öteki ilan edilmiştir. Kadınlar, ataerkil yapıların etkisiyle tarih boyunca toplumsal normlara uygun biçimde sınırlandırılmış, itaatsizlikleri ise tehlikeli ya da şeytani olarak kodlanmıştır. Bu bağlamda, bitkilerin doğası ve mitolojik anlamları ile kadınların toplumsal konumlandırılması arasında paralellikler kurulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karakuş, N. & Tufan Baknalı, A. (2025). Kök Salan Ötekilik: Kadınların Toplumdaki Yeri Üzerine Deneysel Bir Yaklaşım. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 49-60.

*Rooted Otherness: An Experimental Approach to Women's Place in Society**

Nisa Karakuş

Master Student / Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Art and Design, Istanbul-TÜRKİYE

Ayça Tufan Baknaı

Yildiz Technical University, Faculty of Art and Design, Department of Art, Istanbul-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 20.04.2025

Accepted: 03.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

The Other

Woman

Plant

Mythology

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81687>

Abstract

In this research, the marginalization of women in society is examined through an experimental approach, using connections established with plants. Conducted using a qualitative research method, the study includes mandrake, desert shrub, rosemary, mesquite tree, datura plant, and apple tree. During the research process, the concept of the "other" was first analyzed, and women's identity was evaluated through this concept. Additionally, the role of plants in mythological narratives and their biological characteristics were examined in detail. Women, who are rendered invisible in society, are explored through analogies with plants, emphasizing the ways in which plants are associated with the female body and identity. The study highlights the ongoing conflict between women's pursuit of independence and traditional norms, investigating how the concept of the "other" has been constructed throughout history. In a philosophical and sociological context, it is observed that the "same" establishes itself at the center while excluding the "different," and this mechanism is particularly evident in its treatment of women. When examining how the ever-present concept of the "other" affects women, it is evident that in many cultures and historical periods, women have been positioned as the "other" when they do not conform to societal norms or challenge patriarchal structures. As Simone de Beauvoir states in *The Second Gender*, "Woman is the absolute Other and has been constructed as such." This statement illustrates how the concept of the "other" has been like a garment, changing across cultures and eras, yet women have consistently been designated as the "other" throughout history, regardless of time or culture. Under the influence of patriarchal structures, women have been socially confined within acceptable norms, while their disobedience has been labeled as dangerous or even demonic. In this context, parallels are drawn between the nature and mythological meanings of plants and the social positioning of women.

GİRİŞ

Tarih boyunca "öteki" kavramı ile her toplum mücadele içinde olmuştur. Zaman içinde kültür ve dönemler arasında değişiklik gösterse de varlığını sürdüren bir olgu haline gelmiştir. Bu kavram, tıpkı salgın bir hastalık gibi farklı bireyler ya da gruplara bulaşarak toplumsal döngüsünü devam ettirmiştir. Aynı ve başka arasındaki bu bitmek bilmeyen çatışma doğuştan var olan bir olgu olmaktan ziyade toplumsal ve düşünsel düzeyde icat edilmiştir. Düzenleme ve dışlama mekanizmalarının temelinde, aynının kendi kimliğini ve varoluşunu tanımlamak için bir karşıta ihtiyaç duyması yatmaktadır. Derrida'nın da sıkça vurguladığı gibi, Batı metafiziği özdeşlik ve mevcudiyet düşüncesi üzerine kurulu olduğundan, "aynı" kendini merkeze alarak diğerleri üzerinde eksenler ve hiyerarşiler oluşturmuştur (Çınar, 2018: 369, 370). Bu aynı-başka diyalektiğinin düşünsel düzeyde meşruiyet kazanması, yeni toplumsal ötekiliklerin yaratılmasını da meşru hale getirmiştir. "aynı", kendini hakikatin sahibi olarak gördüğünde, hakikate layık olmadığını düşündüğü bireyleri ya da grupları çemberin dışına itmektedir. Hegel'in "köle-efendi" diyalektiğinde olduğu gibi, beni güçlendirmek ve kimliğini oluşturmak için her zaman bir ötekiye, yani bir tür "günah keçisi"ne ihtiyaç duyulmuştur." (Gültekin & Tokdil, 2018: 130). Toplumsal düzenin standartlarından sapmış, normların ve kabul edilebilirlik sınırlarının dışında kalanlar, "öteki" olarak tanımlanmış ve dışlanmıştır. Böylece, bu dışlama süreci aynının kimliğini pekiştirmiştir (Güngör, 2018: 8, 9).

Aynının kendisini yüceltip toplumsal doğruluğun ölçütü haline gelmesi, ötekileştirilen bireylerin farklılıklarının sebeplerini dikkate almaksızın hepsini homojen bir kategoriye indirgemıştır. Bu durum, farklı olan bireyleri birer 'anomalik varlık' olarak algılanmasını pekiştirmiş ve onları hayvanlar gibi kafeslere kapatmayı, sirklerde sergilemeyi ya da yaşamını sonlandırmayı olağanlaştırmıştır. Michel Foucault'nun "Deliliğin Tarihi" adlı eserinde belirttiği üzere, 1656-1657 yıllarında Paris'te kurulan genel hastaneler, bireyleri toplumdaki izole etmek, kontrol altında tutmak ve belirli sınırlar içerisine hapsedmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kurumlarda işsizler, dilenciler, sağlık sorunları yaşayanlar, ailesi tarafından terk edilen çocuklar, suçlular, eşcinseller, protestanlar ve toplumsal normlara uymayan diğer bireyler bir arada tutulmuştur. Farklılıklarından ötürü toplum tarafından dışlanan ve 'deli' ya da 'ucube' olarak damgalanan bu bireyler, yalnızca normatif düzene uymadıkları gerekçesiyle suçlularla eşdeğer kabul edilmiştir (Michel, 2020).

Toplumdaki hiç yok olmayan öteki kavramının kadınları nasıl etkilediğine bakıldığında; kadınların, birçok kültürde ve dönemde, toplumsal düzene uymayan ya da ataerkil normları sorgulayan birer "öteki" olarak konumlandırıldığı görülür.

Simone de Beauvoir (2019) 'in de İkinci Cinsiyet adlı kitabında bahsettiği gibi "kadın mutlak ötekidir ve inşa edilmiştir." sözünden de anlaşıldığı üzere öteki kavramı, bir giysi gibi kültürden kültüre ya da dönemden döneme farklı kişilerin elbisesi haline gelmiştir. Ancak kadın, dönem ve kültür fark etmeksizin her daim öteki ilan edilmiştir. Bu ötekileştirme, kadınların doğaları gereği şeytanlaştırılmaları ya da tehlikeli görülmeleri ataerkil anlatılarla pekiştirilmiştir. Örneğin, Lilit Mit'inde kadınların itaatkar olmayan yönlerini şeytanlaştırırken, bereket ve doğurganlık gibi özelliklerse yalnızca kadınların belirli bir role sıkıştırılması için kullanılmıştır. Lilit, aşağıdaki eserde (Resim 1) görüldüğü gibi uzun bukleli kırmızı saçlı, bazen vücudunun belden aşağısı bir ateş, bazen çok güzel ve baştan çıkarıcı bir kadın, bazen ise bir yılan şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu eserde Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olan şeytan olarak tasvir edilmiştir (Çınar, 2018: 386). Toplumda kadınların ötekileştirilmesi, derin köklere sahip sosyo-kültürel bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının bu politikadaki olağanüstü yeri, toplumsal algı ve sembollerle sürekli pekiştirilmiştir.

Resim 1: Adem ve Havva, Raffaello Sanzio 1508.

YÖNTEM

Bu araştırmada, kadınların ötekileştirilmesi, deneysel bir yaklaşımla bitkilerle bağ kurularak işlenmiştir. Kadın, bitkilerle kurulan analogiler çerçevesinde ele alınmış, bitkilerin kadın bedeni ve kimliği ile ilişkilendirilme biçimleri üzerinde durulmuştur. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada; adamotu, sahra çalısı, biberiye bitkisi, kargabüken ağacı, tatula bitkisi ve elma ağacı yer almaktadır. Bu bitkilerin seçilmesinin temel nedeni, toplumda ötekileştirilen kadınların maruz kaldığı ayrımcılıklara ve ötekileştirilme nedenlerine ışık tutmalarıdır.

BULGULAR VE YORUM

Kadınlar tarih boyunca belirli imgelerle tanımlanmış ve bu imgeler aracılığıyla dışlanmış ya da sınırlandırılmıştır. Kadınların "norm dışı" görülen tavırları, güçleri ya da özgürlük arayışları bitkilerin biyolojik yapısı ya da mitolojik hikayesiyle bağlantılar kurularak benzetmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, bitkilerin doğası ve mitosları kadınların toplumsal ötekileştirilmesini anlamak için bir ayna olarak kullanılmıştır. Öteki olarak kadın, bitki benzetmeleriyle ifade edildiğinde, büyülerde kullanıldığına inanılan aynı zamanda insana benzer formundan dolayı bitkiden çok başka anlamlar yüklenen adamotu bitkisi, uğursuz ve çirkin kadın figürü ile ilişkilendirilmiştir. Tatula bitkisi, dul kadınları simgelerken, kargabüken ağacı toplumun "bozuk" olarak tanımladığı, hastalıklı ya da engelli çocuk doğuran kadınları temsil etmektedir. Sahra çalısı, toplumda yer edinmeyen yersiz yurtsuz, sahipsiz ya da bekar kadınlar ile özdeşleştirilmiştir. Elma ağacı, Havva'dan bu yana kadının şeytanlaştırılmasını simgelemektedir. İş hayatında kadınların toplumsal algılardaki görünüşü ise farklı bitkilerle ifade edilmiştir. Biberiye bitkisi çalışkanlık ve bilgelikle özdeşleştirilmiştir. Ancak bu özelliklerin kadınlarda bulunması onların toplumda "çok bilmiş, kibirli kadın" olarak etiketlenmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, bitkiler ve toplumsal ötekileştirme arasındaki bu eşleştirmeler, kadınların tarihsel ve güncel önyargılarla nasıl damgalandığını ve bu tutumun ötekileştirici etkilerini derinlemesine anlamamıza olanak tanımaktadır. Bu bitkiler detaylı

incelenecek olursa;

Tatula Bitkisi

Yaklaşık 1 metreye kadar büyüeyebilen otsu bir bitki olarak tanımlanmaktadır. Yaprakları, yumurtamsı bir forma sahip olup uçları sivri, kenarları seyrek dişli ve saplıdır. Huni biçimindeki çiçekleri genellikle beyaz renklidir. Bu çiçeklerin, yaprakları genellikle dallarının uç kısımlarından çıkmaktadır. Meyvesi, dikenli bir kapsül formunda olup dört bölmeli bir yapıya sahiptir. (Gümüşçü & Gümüşçü, 2011: 43, 44).

Resim 2: Açmamış Tatula Bitkisi

Resim 3: Açmış Tatula Bitkisi

Tatula bitkisinin mitolojik hikayesine baktığımızda; uzun yıllar boyunca bekar kalmış bir adam, nihayet evlenmek ve hayat boyu edindiği bilgileri aktarabileceği bir nesil sahibi olmayı arzulamaktadır. Ancak bu adam evlendiği kadının kendisine daima itaat etmesini beklemektedir. Çünkü karısı ona karşı çıkarsa, ona beddua etmekten kendini alıkoyamayacağını bilmektedir. Adam, beddua etmek endişesi nedeniyle evlenme fikrinden uzaklaştığı bir dönemde, genç bir bakire ile evlenmeyi kabul eder. Genç kız, evlendikten sonra kocasına ömür boyu itaate yemin eder. Böylece bilge adam, bu genç kızla evlenir ve uzun yıllar boyunca birbirlerine sadakatle bağlı kalırlar. Bu evlilikten birçok çocuk olur. Her şey olduğu gibi giderken, bir gün kadın, kocasına karşı gelir. O anda adam büyük bir beddua eder: "Lanet olsun sana. İnsanların ve hayvanların saklandığı bir bitki olasın ve meyvelerin içinde dünyaya getirdiğin çocukların sayısı kadar çekirdek olsun. Çocukların tüm dünyayı dolaşıp seni her yere götürsünler. Sen ise onlara hizmet ve itaat etmek zorunda kalasın..." Bu lanetle kadın tatula bitkisine dönüşür. Söylentiye göre, çingeneler bu bilge adam ve karısının soyundan gelirler ve bu lanet nedeniyle hayatları boyunca dolaşmaya mahkûm olmuşlardır (Gezgin, 2007: 130, 131).

Tatula Bitkisiyle Kadın: Tatula bitkisinin mitolojik hikayesi incelendiğinde, anlatının toplumdaki dul kadınları sembolize ettiği ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri üzerine önemli mesajlar barındırdığı görülmektedir. Hikayede, bir kadının yalnızca bir erkeğin onayı ve himayesi altındayken toplumda kabul gördüğü açıkça ortaya koyulmaktadır. Erkek, kadını terk etme veya ondan vazgeçme kararı aldığı anda, kendi yaşamına sıfırdan başlayabilme özgürlüğüne sahipken kadın bu süreçte damgalanmış bir birey olarak tüm sorumlulukları ve toplumun dayattığı olumsuz algılarla yaşamını sürdürmek zorunda bırakılmaktadır. Bu mitolojik anlatı, kadının toplumdaki yerini ve konumunu erkeğin iradesine bağımlı hale getiren ataerkil yapıyı yansıtmaktadır. Hikayede erkeğin kararları, toplumsal düzene uygun görülüp normalleştirilirken, kadının herhangi bir hata ya da karşı çıkışı, onu bir lanetin veya dışlanmanın hedefi haline getirmektedir. Kadın, toplumda "kirlenmiş" ya da "uygunsuz" olarak etiketlenmekte ve bu damga, onun toplumda kabul görmesini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Bu bağlamda Tatula Miti, kadınların bağımsızlık mücadelelerini, toplumsal baskılar karşısındaki yalnızlıklarını ve ataerkil sistemin etkilerini çarpıcı bir şekilde simgelemektedir.

Sahra Çalısı

Fatma Ana Eli adıyla da bilinen bitki, içinde tohumlarını saklayan ve yapraklarını sıkıca kapatarak

kendisini kurak dönemlerde koruyan yapısıyla bilinmektedir. Çöllere düşen nadir yağmur damlalarıyla hayat bulur. Kuraklık dönemlerinde "ölü" gibi görünen yaprakları, yağmur damlalarıyla canlanır ve yeşile bürünür. Bu nedenle bazı toplumlarda "Yeniden Doğuş" adıyla anılmaktadır. Bu süreçte, bitki avuç şeklindeki yapısında sakladığı tohumları toprağa bırakır. Bu özelliği doğumla ilişkilendirilmiş ve bazı toplumların geleneklerine işlemiştir. Örneğin, doğum yapacak kadınların evinde, bitki suya koyulur ve açılması beklenir, bitkinin açılmasıyla doğumun da kolaylaşacağına inanılırdı. Sahra çalısı, yağmur sonrası uzun kuraklık dönemine hazırlık yapmak için su depolarken yapraklarını tekrar kapatarak eski haline dönmektedir. İlk bakışta kuru bir likeni andıran bu bitki, 1000 ila 2000 yıl arasında yaşam süresine sahip son derece dayanıklı bir bitki olarak bilinir (Gün & Şahinoğlu, 2011: 20). Latince adı *Anastatica Hierochuntica* olan bu bitki, Arap dünyasında Kaff Maryam, Malezya'da Sanggul Fatimah ve Anadolu'da Fatma Ana Eli, Havva Ana veya Meryem Ana Eli olarak anılmaktadır (Şen & Dinç Kaya, 2021: 225).

Resim 4: Yeşermiş Sahra Çalısı

Resim 5: Kurumuş Sahra Çalısı

Sahra Çalısıyla Kadın: Biyolojik yapısı ve yaşam döngüsüyle adeta toplumda yer edinmekte zorlanan bir kadının durumunu simgelemektedir. Bitkinin, kuraklık dönemlerinde kapanıp ölü bir görünüme bürünmesi, dışlanmış bir kadının, çevresinden gelen baskılar ve hayatta kalma mücadelesi karşısında kendini geri çekmesine, iç dünyasında hayatta kalma stratejileri geliştirmesiyle paralellik göstermektedir. Bitki, her ne kadar "ölü" gibi görünse de içinde yaşamın tohumlarını saklamaya devam etmesi zor koşullarda bile umutlarını ve gücünü koruyan bir kadını temsil etmektedir. Yağmurun ilk damlalarıyla yapraklarının açılması bir kadının kendisini anlayan destek olan bir ortamda yeniden "canlanması" ile özdeşleştirilmiştir. Ancak, bu umut dolu an kısa sürmektedir. Bitki, kuraklık tekrar başladığında yapraklarını yeniden kapatır ve içine döner. Bu, kadının toplumun yargılayıcı tutumları karşısında kendini koruma refleksi olarak görülebilir. Bitkinin avuç şeklindeki yapısında tohumlarını saklaması, bir kadının içinde taşıdığı umutları, hayalleri ve potansiyelini simgeler. Fatma Ana Eli'nin tohumları toprağa bırakarak hayatın devamlılığını sağlaması, kadının yaşama ve toplumda var olabilme isteğini temsil etmektedir. Ancak bu süreç, sürekli mücadeleyi gerektirir. Kadın, tıpkı bu bitki gibi, hayatta kalmak için dış dünyadan gelen tehditlere karşı dayanıklı olmak zorundadır. Fatma Ana Eli'nin hiçbir yere tam anlamıyla "ait" olamaması ve yaşamını sürdürmek için doğanın sert koşullarına uyum sağlaması, toplumda yer bulamayan, yalnızlığına rağmen varlığını sürdüren bir kadının hikayesine güçlü bir metaforik gönderme yapmaktadır. Bu bitki, kadınların görünüşte yalnız ve kırılgan bir yapıda algılanmasına karşılık yaşamın her koşuluna uyum sağlayabilen dayanıklı bireyler olduğuna ışık tutmaktadır.

Biberiye Bitkisi

Biberiye'nin zihnini canlandırdığı ve hafızayı güçlendirdiği, uzun süredir bilinen bir gerçektir. Antik Yunan'da, zihnini canlı tutmak amacıyla biberiye yapraklarından taçlar yapar, takar ya da bu bitkiden ördükleri halkaları boyunlarına asarlardı. Bu uygulama, dönemin yazarları tarafından da kayda geçirilmiştir (Gezgin, 2007: 31, 32).

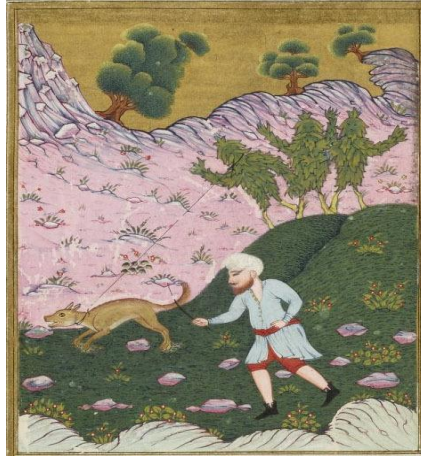

Resim 6: Biberiye Bitkisi

Biberiye Bitkisiyle Kadın: Tarih boyunca zihni canlandırıcı ve hafızayı güçlendirici etkileriyle tanınmış ve bu özelliği sayesinde bilgeliğin ve entelektüel gücün bir simgesi haline gelmişken bu simge toplumundaki kadın algısıyla çelişmektedir. Toplumda bilgi ve fikirlerini açıkça ortaya koyan kadınlar, sıklıkla "çok bilmiş" olarak damgalanmakta ve kadının bilgeliği genellikle olumsuz eleştirilerle karşılanmaktadır. Biberiye bitkisinin yüceltilmiş zihinsel özellikleri, kadınların taşıdığı bilgeliğin de benzer şekilde takdir edilmesi gereken bir değer olmasına rağmen toplumsal normlar nedeniyle kadınlar, bu bilgeliği sergilediklerinde eleştirilmekte ve küçümsenmektedirler. Ataerkil toplum, kadına genellikle pasif ve itaatkar bir rol biçer kadının bu kalıpların dışına çıkması "yoldan çıkmış" ya da "bilmiş" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Bu durum kadınların sürekli olarak dışlanmasına yol açmaktadır.

Adamotu Bitkisi

Bitki, gövdesi, kolları ve bacaklarıyla insana benzer bir görünüm sergilemektedir. Patlıcan ailesine mensup olan bu bitki, daha çok büyü yapımında kullanılmasıyla bilinmektedir. Türkler bu bitkiye "Abdüsselam otu" adını vermişlerdir. Efsanelere göre, toprağa sıkı sıkıya bağlı olan bu otu sökmek için güçlü öküzlere ip bağlanırdı. Ancak, adamotunu sökmeye çalışan öküzler, kısa sürede güçsüzleşip hastalanırlardı. Türkler, adamotunun kökünü kestiklerinde, tıpkı insan kanına benzer bir sıvı aktığına inanırlardı. Ayrıca Yunan ve Roma dönemlerinde de bu bitkinin büyü amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Birçok toplum, adamotunun tılsımına inanmış ve onu büyülerde kullanmıştır. Aşık etme, dileklerin gerçekleşmesi, çocuk sahibi olma ve çeşitli hastalıklara şifa bulma gibi amaçlar için kullanıldığı kaydedilmiştir. Bu bitki, farklı görünüşünden dolayı toplum tarafından mistik anlamlar kazanmasına neden olmuştur. Adamotu topraktan koparıldığında acı bir çığlık attığına ve onu ayıran kişiye ölüm getirdiğine inanılırdı. Bitkiye yüklenen inançtan dolayı adamotu elmasının sökülmesi için köpekler kullanılırdı; topraktan bu bitkiyi çıkaran köpek kısa süre içinde de ölürdü. (Gezgin, 2007: 13, 14).

Resim 7: Adamotu Hasadı

Adamotu Bitkisiyle Kadın: Bitkinin büyüleyici ve aynı zamanda korkutucu doğası, tarih boyunca kadınların hem hayranlık uyandıran hem de dışlanan varlıklar olarak algılanmasına ışık tutmaktadır. Özellikle adamotunun insana benzeyen kök yapısı, kadınların toplumsal rollerinin insanüstü ya da doğaüstü bir bakış açısıyla yorumlanmasıyla örtüşmektedir. Efsanelere göre adamotu, topraktan çıkarıldığında acı bir çığlık atmakta ve bu çığlığı duyanların öldüğüne inanılmaktadır. Bu anlatı, ötekileştirilen kadınların, bastırılmış ancak etkili olan seslerini simgelemektedir. Tarihsel ve toplumsal bağlamda, kadınların susturulan sesleri genellikle toplumsal düzeni tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmiş ve bu seslere korkuyla yaklaşmıştır. Adamotunun çığlığı, bireyi aşarak çevresini etkileyen bir güç olarak tanımlanmakta bu da kadınların hak taleplerine ve direnişine, toplumun duyduğu korkuyu temsil etmektedir. Kadınların toplumsal değişim yaratma potansiyelini barındıran bu ses, tıpkı adamotu çığlığı gibi rahatsız edici bulunmuş ve bastırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, adamotunun insana benzeyen yapısı, tarih boyunca kadınlara atfedilen büyüleyici, gizemli özelliklerle paralellik göstermektedir. Kadınların bu gizemli ve büyüleyici yönleri, onların mistik, tehditkar veya doğaüstü güçlere sahip oldukları önyargısını beslemiş ve toplum tarafından hem hayranlık hem de korkuyla yaklaşılmasına neden olmuştur.

Kargabüken Ağacı

Strychnos nux vomica, halk arasında "kargabüken ağacı" olarak bilinen zehirli özellikleriyle dikkat çeken bir bitkidir. Bu bitki, içeriğindeki güçlü zehirli maddeler olan striknin ve brusin nedeniyle insanlar ve hayvanlar için oldukça tehlikelidir. Bu maddeler, sinir sistemini etkileyerek kasılmalara, solunum durmasına ve ölüme neden olabilir. Daha düşük dozlarda ise huzursuzluk, ağrılı kas spazmları gibi belirtiler ortaya çıkarabilir. Ayrıca, bu maddelerin böbreklere ve karaciğere zarar verdiği de bilinmektedir. Dört mevsim de meyve veren bu bitkinin meyveleri portakala benzemektedir. Fakat son derece zehirli meyvelerdir (Maji & Banerji, 2017: 87, 101).

Resim 8: Kargabüken Ağacının Meyveleri

Kargabüken Ağacıyla Kadın: Doğanın sunduğu karmaşık bir varlıktır. Hem üretkenlik hem de tehlike taşımaktadır. Kadınlar da benzer şekilde toplumda hem yüceltilir hem de cezalandırılır. Örneğin, bir kadının doğurganlığı, toplumsal değerler içinde kutsal olarak görülürken sağlıksız bir doğum ya da düşük, kadının "kusurlu" olarak damgalanmasına neden olmaktadır. Kargabüken ağacı, meyve veren bir bitki olarak üretkenliğin bir sembolüdür. Ancak meyvelerinin toksik olması, bu üretimin değersiz ya da zararlı görülmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde, toplumda kadın, doğurganlık ve üretkenlikle tanımlanırken aynı zamanda doğumun sonucu, bebeğin sağlıklı olup olmaması kadının değerini belirlemek için bir ölçüt kullanılmaktadır. Tıpkı kargabüken ağacının yalnızca meyvesinin toksik olması üzerinden bir bütün olarak "tehlikeli" sayılması gibi, kadınlar da toplumda bir olay ya da durumun sorumlusu olarak "bozuk" veya "yetersiz" ilan edilebilir. Hatta çoğu ilkel ve antik kültürde, kara büyüde ceninin işlevsel olarak kullanıldığını bu sebepten düşük yapmanın şeytani bir durum kabul edildiği de görülmektedir. Dönem insanına göre "an-kubu" olarak ifade edilen düşük, cin çarpması belirtisidir. Tabiata aykırı bir yaratımdır ve evrensel yasaya aykırı olduğu için uyumsuzluktur. Bu sebeple düşük esnasındaki zararlı potansiyellerin yani şeytani ruhsal gücün lohusa kadına aktarıldığına inanılır (Aynur, 2018: 379).

Elma Ağacı

Elmanın, cennetten kovulma mitosunda "yasak meyve" olarak anılması, onu insanlık tarihinde kadınlığın şeytanlaştırılmasının ilk sembollerinden biri haline getirmiştir. Bu mitosa göre, Tanrı tarafından yaratılan Adem'in, cennetteki bahçeye yerleştirildiği ve burada her biri birbirinden güzel meyve ağaçlarının bulunduğu aktarılmaktadır. Tanrı, Adem'e tüm ağaçların meyvesinden yemesine izin verirken bu özel ağacın meyvesini yemeyi yasaklamış ve bu yasağa uymadığı takdirde öleceği uyarısında bulunmuştur. Adem, ayrıca Şeytan'ın sözlerine aldanmaması konusunda sıkı bir şekilde tembihlenmiştir (Gezgin, 2007: 54). Buradaki şeytanın ise kadın olduğuna dair bir inanış oluşturulmuştur. Bu kadının adı Lilith'dir. Lilith, tarihi süreçte farklı kimliklerle ilişkilendirilmiş ve Musevi inanışında Adem'in ilk eşi olarak kabul edilmiştir. Yahudi ve Kabala metinlerinde baştan çıkarıcı bir kadın olarak tasvir edilen Lilith, Tanrı'ya karşı gelmesi ve Adem'i terk etmesi nedeniyle isyankar bir figür olarak görülmüştür. Doğurganlık ve bereket gibi olumlu niteliklerle ilişkilendirilirken zamanla cinsellik, sapkınlık ve musallat gibi olumsuz kavramlarla anılmıştır. Hristiyanlık literatüründe Lilith, yasak meyveyi veren yılan suretindeki Şeytan ile ilişkilendirilmiş ve Havva'nın kandırılmasında etkili bir figür olarak değerlendirilmiştir. Yasak meyve, kadınlığın şeytanlaştırıldığı bir sembol haline gelirken, Lilith ve Havva Yahudi literatüründe günahla bağlantılı iki figür olarak tanımlanmıştır (Eker & Topaloğlu, 2023: 322).

Resim 9: Michelangelo, Adem ile Havva'nın Kandırılışı-İlk Günah, 1508-1512, Fresk, 280 x 570 cm, Sistina Şapeli, St., Vatikan

Elma Ağacıyla Kadın: Bu ağaç hakkındaki mitolojik anlatılar, kadınlığın cazibesiyle birlikte günahın ve tehlikenin kaynağı olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Yasak meyve, kadınlığın şeytanlaştırılmasının en erken sembollerinden biri olarak değerlendirilmiş ve hem Lilith hem de Havva, günahla ilişkilendirilen iki önemli figür olarak tanımlanmıştır. Yasak meyveyi sunan yılan figürü, kadınlığın yalnızca itaatsizliği değil, aynı zamanda insanlık tarihindeki ilk günahı taşıyan bir varlık olarak görülmesine neden olmuştur. Kadına, bu günah anlatılarında sorumluluk yüklenmesi, Havva'nın aldatılmasının yine bir "dişi" varlık tarafından gerçekleştirilmesiyle daha da pekiştirilmiştir. Lilith'in Havva'yı kandırdığına dair bu mitolojik bağlam, kadının doğasının baştan çıkarıcı ve aynı zamanda tehlikeli olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Yılan aracılığıyla sunulan yasak meyve, kadınlığın hem cazibesi hem de yıkıcılığıyla özdeşleştirilmiş, bu ikili yapı, toplumda kadın algısının olumsuz biçimde şekillenmesine neden olmuştur. Bu olay, yalnızca bireysel bir itaatsizlik anı olarak değil, aynı zamanda kadınlığın tarih boyunca "lekelenmiş" bir kimlikle kodlanmasının başlangıç noktası olarak yorumlanmıştır. Böylece yasak meyve, kadınların hem baştan çıkaran hem de günaha sürükleyen bir varlık olarak algılanmasının sembolik bir temsili haline gelmiş ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin güçlü bir mitolojik temel oluşturmuştur.

TARTIŞMA SONUÇ

Ötekileştirme, toplumsal düzenin inşasında temel bir unsur olmuş ve farklı birey ya da grupların dışlanmasıyla varlığını sürdürmüştür. "aynı" olanın kendini merkeze alarak "farklı" olanı dışlaması, felsefi ve toplumsal düşünce sistemlerinde kabul görmüş ve yeni ötekilik biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Güngör, 2018: 8, 9). Ötekileştirilen bireyler, sırf farklı oldukları için toplum tarafından norm dışı, tehlikeli ya da marjinal olarak damgalanmış ayrımcılığa, baskıya ve şiddete maruz bırakılmıştır. Kadınlar ise tarihsel süreç boyunca, çeşitli kültürlerde ve dönemlerde toplumsal ötekileştirme mekanizmalarının en temel öznesi olmuştur. Ataerkil yapıların, dini ve mitolojik anlatılarla desteklediği bu dışlanma süreci, kadın kimliğinin belirli roller çerçevesinde sınırlandırılmasına neden olmuştur. Simone de Beauvoir'ın vurguladığı gibi "kadın mutlak ötekidir ve inşa edilmiştir." toplumun ve kültürün biçimlendirdiği süreçler sonucunda ötekileştirilmiştir. Simone de Beauvoir (2019). Kadınlar itaate karşı çıktıklarında ya da geleneksel normları sorguladıklarında "şeytanlaştırılmış" ve tehdit olarak algılanmıştır. Bu süreçte kadınlar, tarih boyunca en yaygın biçimde ötekileştirilen gruplardan biri olmuş, ataerkil normlar ve mitolojik anlatılar aracılığıyla belirli kalıplara hapsedilmiştir (Çınar, 2018: 369, 370, 386).

Bu araştırmada, kadınların toplumda ötekileştirilmesi, deneySEL bir yaklaşım benimsenerek bitkilerle kurulan benzetmeler aracılığıyla ele alınmıştır. Kadın kimliği, belirli bitkiler üzerinden incelenmiş ve bu bitkilerin, toplumsal cinsiyet algılarıyla nasıl ilişkilendirildiği ortaya koyulmuştur. Çalışmada yer verilen adamotu, sahra çalısı, biberiye bitkisi, kargabüken ağacı, tatula bitkisi ve elma ağacı kadınların tarih boyunca maruz kaldıkları ayrımcılıklar ve dışlanma biçimlerine bitki benzetmeleriyle ışık tutmuştur. Örneğin Tatula bitkisine atfedilen mitolojik anlatıda, kadın figürünün toplumsal düzende erkek iradesine bağımlı bir konumda tasvir edildiği gözlemlenmektedir. Kadınların itaatsizliğinin lanetlenerek cezalandırıldığı bu anlatıda, erkek figürü karar alma (Gezgin, 2007: 130, 131) ve uygulama yetkisi bakımından idealize edilmiştir. Benzer şekilde, sahra çalısının zorlayıcı çevresel koşullara rağmen varlığını sürdürebilme kapasitesi, toplumsal baskılara karşı mücadele eden kadınları temsil eden semboller arasında yer almaktadır. Kurak dönemlerde cansız bir görünüm sergileyen ancak uygun koşullar sağlandığında yeniden canlanabilen bu bitkinin, kadınların tarihsel süreçte karşılaştıkları baskılara karşı direnç gösterme biçimlerine işaret ettiği düşünülmektedir (Gün & Şahinoğlu, 2011). Biberiye bitkisinin tarihsel olarak bilgelikle ilişkilendirildiği bilinmekle birlikte, kadınların bilgiye erişimi ve bilgiyi kullanma biçimleri erkek egemen toplumlarda sıklıkla sınırlandırılmıştır. Bu durum, kadının bilgeliğinin küçümsendiğini ve kontrol altında tutulmaya çalışıldığını göstermektedir (Gezgin, 2007: 31, 32). Adamotu ise, mistik ve tehditkar bir unsur olarak tariflenmiş ve bu bağlamda, kadınların tarih boyunca hem hayranlık uyandıran hem de korkulan figürler olarak konumlandırıldığı bir çelişkiyi yansıtmıştır (Gezgin, 2007: 13,14). Kargabüken ağacı ve elma ağacı gibi bitkiler ise doğurganlık, cinsellik ve kadın bedenine ilişkin toplumsal algılarla doğrudan

ilişkilendirilmiştir. Doğurganlığın kutsandığı, ancak doğumun istenmeyen sonuçlarının kadınların toplumsal statüsünü olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Elma Mitosu ise kadın figürünün tarihsel süreçte şeytanlaştırılmasına ve günahın kaynağı olarak gösterilmesine zemin hazırlayan anlatılar arasında yer almaktadır (Eker & Topaloğlu, 2023: 322). Sonuç olarak, kadınların bağımsızlık arayışları ile geleneksel toplumsal normlar arasındaki gerilim tarih boyunca süreklilik arz etmiş ve günümüzde de varlığını devam ettirmiştir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Nisa Karakuş
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Nisa Karakuş
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Adamotu Hasadı [Minyatür]. <https://demonagerie.tumblr.com/post/29105921413/biblioth%C3%A8que-nationale-de-france-suppl%C3%A9ment-turc>
- Aydoğan, T. (2023). Adamotu Anlatılarının Tarihî-Coğrafi (Fin) Kuramıyla Değerlendirilmesi. (Editörler: Gökçe Yükselen Peler & Saffet Alp Yılmaz). *Uluslararası Altayistik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* İçinde (s.383–394). Ankara: Bengü Yayınları.
- Amal, Maji K., & Banerji, Pratim. (2017). Strychnos Nux-Vomica: A Poisonous Plant With Various

- Aspects of Therapeutic Significance. *Ulysses Research Foundation, Kolkata*, 2017(8), S087-S0103.
- Biberiye Bitkisi [Fotoğraf]. https://www.ahpa.org/herbs_in_history_rosemay (Erişim Tarihi: 03.01.2025).
- Çınar, A. (2018). Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıçanın Düşüş ve Şeytana Serüveni. *Bilimname*, 0(35), 363-365.
- Eker, F. & Topaloğlu, D. (2023). Yazılı Metinlerde Yaradılış ve Lilith. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı), 311-328.
- Foucault, M. (2020). *Deliliğin Tarihi*, (Çevirmen: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gezgin, D. (2007). *Bitki Mitosları*. İzmir: Sel Yayıncılık.
- Gün M. & Şahinoğlu S. (2011). Tahtakuşlar Köyü ve Geleneksel Olarak Kullanılan Fatma Ana Eli Bitkisinin Folklorik Tıp Açısından Anlamı. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 1(3), 18-21.
- Güngör, F. Ş. (2018). Deliliğin Tarihi Bağlamında Toplumsal Ötekiliğin İnşasına Dair Bir Değerlendirme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(25), 131-144.
- Gümüşçü, A. & Gümüşçü, G. (2011). Zehirli Bitkiler-II. *Ziraat Mühendisliği*, 0(357), 42-46.
- Gültekin, T. & Tokdil, E. (2018). Hegel'in Efendi Köle Diyalektiğinin Barbara Kruger'in Eserlerinde Bağımlı ve Bağımsız Özbilinc Göstergeleri ile Çözümlemesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 128-145.
- Güzel, K. (2022). Travay Sürecinde Anastatica Hierochuntica'nın (Meryem Ana Eli Otu) İzletilmesinin Doğum Ağrısı, Doğum Konforu ve Travmatik Doğum Algısı Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kargabüken Ağacının Meyveleri [Fotoğraf]. <https://www.bitkiaromasi.com/sifali-bitkiler/kargabuken> (Erişim Tarihi: 08.04.2025).
- Kurumuş Sahra Çalısı [Fotoğraf]
<https://demonagerie.tumblr.com/post/29105921413/biblioth%C3%A8que-nationale-de-france-suppl%C3%A9mentturc> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).
- Lilith, Adem ve Havva'yı Cennet Bahçesi'ndeki Elma Yemeye İkna Ediyor. Raffaello Sanzio. 1508. [Resim].
- Michelangelo Di Lodovico Buonarroti Simoni, Âdem ile Havva'nın Kandırılışı-İlk Günah 1508-1512, Fresk, 280 X 570 Cm, Sistina Şapeli, St. Peter Kilisesi, Vatikan. [Resim].
- Şen, E. & Dinç Kaya, H. (2021). Doğumda Geleneksel Uygulamalar: Fatma Ana Eli Bitkisi (Anastatica Hierochuntica L.) Traditional Practices At Birth: Fatma Ana Eli Plant (Anastatica Hierochuntica L.). *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*. 11(2), 223-229.
- Simone de Beauvoir. (2019). *İkinci Cinsiyet*, (2. Cilt). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tatula Bitkisinin Tomurcuğu [Fotoğraf]
<https://dogal-tarim.org/index.php/2021/04/05/boru-cicegi-datura-stramonium> (Erişim Tarihi: 07.04.2025).
- Tatula Çiçeği" [Fotoğraf] (<https://kocaelibitkileri.com/datura-stramonium/>) (Erişim Tarihi: 07.04.2025).
- Yeşermiş Sahra Çalısı" [Fotoğraf]
<https://midwestherbaria.org/portal/taxa/index.php?taxon=Selaginella+lepidophylla> (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

Magdalena Abakanowicz: İlkelden Moderne Bir Köprü*

Dr. Gülen Eren

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7133-3609>

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Ana Sanat Dalı,
İstanbul-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.03.2025

Kabul: 25.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Magdalena Abakanowicz

Sanat

Dokuma

Heykel

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81372>

Öz

Polonyalı sanatçı Magdalena Abakanowicz, döneminin dokuma ve heykel sanatının bir aradalığını mümkün kılarak sanatta dikkat çekici bir konuma yerleşmiştir. Sanatçı, savaş şartlarının baskıcı otoritesi içerisinde yetişmiş olmasına rağmen sanatının ifade olanaklarını sınır tanımaz bir üslupla gerçekleştirerek yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca üretimlerini sürdürmüştür. Abakanowicz, tekstilin ve heykelin imkânlarını genişleterek mekânı çalışmalarına dâhil etmiş, kullandığı malzemenin dilini çalışmalarının kavramsal içeriğine yerleştirmiştir. Sanatçı, insan ve doğa ikiliği meselesinden hareketle oluşturduğu çalışmalarını kişiselden kolektife uzanan geçmişin varlığıyla birlikte şekillendirmiştir. Sanatçının çalışmalarındaki ana izlek insanoğlunun serüveninin sonsuz bir deneyime sahip olması ve bu deneyimin ilkel insanla olan bağıdır. Magdalena Abakanowicz sanatını zamanının tanıklığı çerçevesinde gerçekleştirirken ifadesini tekinsiz duygular uyandıracak bir atmosferde sunmuş ve bir arkaik duyumsama alanı yaratmıştır. Sanatçı yirminci yüzyıl heykel sanatında anıtsallaşan dokumalarından oluşturduğu melez beden formlarına kadar modern insanın ilkel olanla ilişkisini sorgulamış, sanatın ve sanatçının içinde bulunduğu doğayla olan bağına görünür kılmıştır. Sanatçı, çalışmalarındaki anlam katmanlarını göstererek izleyiciye yeni bir keşif alanı ve bir varlık bilinci kazandırmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Eren, G. (2025). Magdalena Abakanowicz: İlkelden Moderne Bir Köprü. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 61-82.

Magdalena Abakanowicz: A Bridge from Primitive to Modern*

Dr. Gülen Eren

Mimar Sinan Fine Arts University, Institute of Fine Arts, Department of Sculpture, Istanbul-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 25.03.2025

Accepted: 25.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Magdalena Abakanowicz

Art

Weaving

Sculpture

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81372>**Abstract**

The Polish artist Magdalena Abakanowicz has occupied a remarkable position in art by making the coexistence of weaving and sculpture possible. Although the artist grew up under the oppressive authority of the war conditions, she continued her production for more than half a century by realizing the expressive possibilities of her art in an uninhibited style. Abakanowicz expanded the possibilities of textile and sculpture, incorporating space into his work and embedding the language of the materials he used into the conceptual content of his works. The artist has shaped her works, which are based on the duality of human and nature, together with the existence of the past extending from the personal to the collective. The main theme of the artist's work is the infinite experience of the human journey and its connection with primitive man. While Magdalena Abakanowicz realized her art within the framework of the testimony of her time, she presented her expression in an atmosphere that would evoke uncanny feelings and created an archaic sensory space. From the monumentalized weavings in twentieth-century sculpture to the hybrid body forms she creates, the artist has questioned the relationship of modern man with the primitive and made visible the connection of art and the artist with the nature in which they exist. By showing the layers of meaning in his works, the artist has given the viewer a new field of discovery and a consciousness of existence.

GİRİŞ

1930 yılında Polonya’da Falenty isimli bir köyde dünyaya gelen Magdalena Abakanowicz, 20. yy. heykeline kendi sanatsal dili aracılığıyla özgün bir plastik sunarak geleneksel heykel tanımlamalarının dışına çıkmış ve heykelde figüratif- soyut kavramlarının altı çizili kodlarını silinebilir kılmıştır. Abakanowicz, sanatsal pratiğini yüzey üzerinde başladığı kompozisyonlardan anıtsal heykel ve enstalasyonlara taşımış bir sanatçı olarak modern heykel alanında güçlü bir etki yaratmıştır. Sanatçının yarattığı dil, insanın varoluşuyla doğrudan ilintili olduğu gibi kolektif hafızanın da sanat yapıtı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Amerikalı varoluşçu psikanalist ve akademisyen yazar Rollo May; “Varlığımızı yaratarak ifade ederiz. Yaratıcılık oluşun zorunlu bir devamıdır” (May, 2005: 36) sözünü söyleyerek Abakanowicz’in sanatını ifade etmiştir de denilebilmektedir. Bahsedilen “oluş”un tekrarı, Abakanowicz’in sanatında hem plastik hem de kavramsal ilişkide gözlemlenebilmektedir. Sanatçının tekrara dayalı kurduğu kompozisyonlar insanlığın ve sanatçının tanık olduğu toplumsal olaylarla da ilişkili olduğu gibi varlık olma bilincinin yeryüzündeki konumunu sorgular niteliktedir. Onlar hem savaşın tanığı başsız gövdeler hem de ayakta dimdik durmaya devam eden melez bedenlerdir. Bahsedilen bir nevi ikili doğa temsilleri yeryüzüne ait her şeye içkin tanımlanamaz mirasın tezahürleri olarak yorumlanabilmektedir. Abakanowicz bu bağlamda sanattaki temsil olanaklarının da anlamının genişlemesine yardımcı olmuş, sanattaki biçim arayışında kültürel ve antropolojik izlerin duyumsanmasına katkı sağlamıştır.

Magdalena Abakanowicz’in sanatı sanatçının ürettiği el formlarından gövdelere, zanaatin anıtsallaşan formlarından masklarına içerisinde geniş çapta bir insan-doğa mücadelesini yansıtmaktadır. İnsan içinde yaşadığı doğayı türlü şekillerde deneyimleyerek hafızasına yeni duyular eklemektedir. Her zaman var olmaya devam edecek bu mücadele Abakanowicz’in sanatında kendisini örtük anlamda göstermektedir. Sanatçının kişisel ve toplumsal hafızası işlerine hem malzeme hem de dil anlamında yansımış ancak doğrudan bir anlatım yolu görülmemiştir. Magdalena Abakanowicz küçük yaşta son derece trajik yaşantılara tanık olmasına rağmen kendi sanatsal üslubu ve yolu sebebiyle hafızasını insanlığın ortak mirasıyla benzeştirmiştir.

Sanatçı, üretimlerinin ilk yıllarından beri sanattaki soyut ve figüratif ayrımının keskin çizgileri arasında sıkışıp kalmamış; özgün diliyle var olan ayrımların birbirine kaynaşmasını sağlamıştır. Sanatçı, sanat edimi için gerekli olan tekrar etme pratiğini üretimlerine de yansıtmış, saymanın anlamını yitirdiği niceliğe vurgu yapmıştır. Sanatçı, ele aldığı meselelerle hem kişisel hem de evrensel anlamda hafızanın canlı kalmasını sağlamaya çalışmıştır.

Magdalena Abakanowicz, 1965-1990 yılları arasında Polonya Poznan’daki Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde Profesör olarak çalışmış ve 1984’te Los Angeles’taki California Üniversitesi’nde misafir Profesör stüdyo derslerine girmiştir. Sanatçı, ulusal ve uluslararası sanat arenasında önemli başarılarla imza atarak dünyanın birçok yerinde çalışmalarını sergilemeye imkân bulmuştur. Abakanowicz, 1993’te New York’ta önemli bir çağdaş sanat müzesi olan Sculpture Center tarafından verilen “Heykelde Üstün Başarı Ödülü”nü, 1999’da “Leonardo da Vinci Dünya Sanat Ödülü”nü, 2005’te ABD tarafından verilen “Çağdaş Heykelde Yaşam Boyu Başarı Ödülü”nü almaya hak kazanmış ve sanat alanında başka birçok ödülün sahibi olmuştur.

ABAKANOWICZ’İN HAYATI VE SANATSAL İZLEĞİ

Abakanowicz’in annesi Polonyalı toprak sahibi bir aristokrat, babası ise kökleri 13. yüzyıla dayanan Tatar bir aileden geliyordu. 1939 yılında Nazi Almanyası Polonya’yı işgal ettiğinde aile Varşova’nın kenar mahallelerinde yaşamak durumunda kalmış, sanatçı ise 9 yaşında savaş gerçeğiyle karşı karşıya olmak durumunda kalmıştır. Magdalena Abakanowicz’in yaşamının ve sanatının temel meselesi çocukluğunda tanık olduğu yaşam ve ölüm gerçekliğinin merkezinde sabitlenmektedir.

Sanatçı çocukluğunun büyük bir bölümünü II. Dünya Savaşı şartlarının ağır koşullarında geçirmiş ve daha sonra sanatsal pratiğine yerleşecek “insanlık mücadelesi” meselesinin izlerini henüz çok küçük yaşta deneyimlemiştir. “1944 Varşova ayaklanması sırasında bir klinikte yardımcı hemşire olarak çalışmış ve burada savaş mağduru –kırığı, yaralı, beresi- olan birçok insanın acısına tanık olmuştur. Sanatçı, savaşın yol açtığı ölüm ve sakatlanmalara ilişkin görüntülerin belleğinde yer ettiğini ve etkisinden yaşamı boyunca kurtulamadığını ifade etmektedir” (Bilir, 2015; 174)

Magdalena Abakanowicz lise eğitiminin bir kısmını 1945-1947 yılları arasında Tczew’de tamamladıktan sonra Gdynia’ya giderek bu şehirdeki Liceum Sztuk Plastycznych’te iki yıl sanat eğitimi almıştır. Sanatçı Liceum’dan 1949’da mezun olduktan sonra Sopot’taki (şimdiki ismiyle Gdansk’ta) Güzel Sanatlar Akademisi’ne devam etmiştir. 1950’li yıllarda ise Abakanowicz Polonya’nın önde gelen sanat okullarından biri olan Varşova Güzel Sanatlar Akademisi’nde eğitim görmüş; dönemin baskıcı Sovyet eğitim modellerinin içinde yetişmiştir. Varşova Güzel Sanatlar Akademisi’nin eğitim anlayışı Doğu Bloku liderleri tarafından “Sosyalist Gerçekçilik” doktrinine tabii kılınarak özel inceleme altında devletin taleplerine ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiş; tüm sanatsal formlar 19. yy. akademik geleneğine bağlı gerçekçi tasvirlerden oluşuyordu.¹ Sanatçı hayatın ve sanatın tüm özgürlüğüne hükmeden bir dönemde yaşamış ve belki de bu durum ağır koşullar onun daha sonra sanatsal izleğinin genişlemesine yol açmıştır.

Magdalena Abakanowicz, çocukluğundaki ağır savaş şartlarından sonra üniversitedeki eğitim hayatını da katı ve tutucu kuralların içinde geçirmiş; kendi ifade özgürlüğünü ve yöntemlerini henüz gerçekleştirmeye başlamıştır. “1956 ve 1959 yılları arası sanatçı, bilinen en erken çalışmalarından bazılarını üretmiştir. Bunlar büyük boyutlu kâğıtlar ile dikilerek bir araya getirilmiş keten çarşaf lar üzerine bir seri guaj ve suluboya çalışmalarıdır. Bu çalışmalar ‘biyomorfik’ kompozisyonlar olarak tanımlanır, hayali bitkileri, kuşları, egzotik balıkları, deniz kabukları ve aralarında diğer biyomorfik biçim ve formlarında yer aldığı betimlemelerdir”. (Gürler, 2016; 106). Magdalena Abakanowicz bir anlamda bilinen en eski işleri olan devasa biyomorfik tasvirleriyle doğanın ve onun değerini vurgulayarak insan-doğa –hayvan ilişkisine yüzünü dönmekte (Görsel 1), yarattığı bitkilerin ya da kuşların sadece doğrudan bir temsilden ibaret olmadığını izleyiciye hissettirmektedir.

Görsel 1: Magdalena Abakanowicz, Fish (Balık), 1955/56
Tuval üzerine guaj, 200x240 cm

¹ URL 1

Polonya’da dönemin çalkantılı ve baskıcı devlet anlayışının ülkenin eğitim anlayışına belirli bir dönem etkisi olsa da, 1956’da Gomulka’nın parti liderliğiyle Stalinci sanat anlayışının katılığı değişmiş; Gomulka ülkeye “Polonya usulü Sosyalizm” getirerek etkili reformlara imza atmıştır. Polonyalı sanatçılar Paris, Venedik, Münih gibi şehirleri ziyaret ederek Batı’daki sanat hareketlerini daha yakından takip etmiş; kendi kabuklarından çıkma fırsatı bulmuşlardır. Magdalena Abakanowicz o dönemde Konstrüktivizm’den geometrik ve yapısalcı özelliği nedeniyle etkilense de hiçbir zaman tam olarak benimsememiştir, ancak Konstrüktivist yaklaşımın izlerinin görüldüğü işleri de mevcuttur. Onun aradığı daha çok varlığa duyulan güç ve bir anlamda tarihsel olan duyguya olan bağlılıktı. Dokuma, sanatçı için hem yüzeyden üç boyuta geçmesi için etkin bir araç; hem de malzemenin tarihselliği düşünüldüğünde “el”in duyarlılığını yansıtan bir role sahipti.

**Görsel 2: Magdalena Abakanowicz, İlk kişisel sergisinden bir görünüm, Varşova
Galeria Kordegarda, 1960**

Sanatçı, 1960 yılında yağlıboya ve guaj resimlerden oluşan ilk kişisel sergisini Varşova’daki Kültür ve Sanat Bakanlığı’na ait Galeria Kordegarda’da açmış, ancak sergi açılmadan yetkililer tarafından kapatılmıştır. Abakanowicz sergisinin kapatılmasıyla ilgili; “Ertesi gün yetkililerin sergiyi 'biçimci', yani sosyalizmin inşasıyla ilgili olmayan, dolayısıyla sanatta onaylanmayan bir eğilim olarak gördüklerini öğrendik. Sergi daha açılmadan kapatıldı. Stalin’in ölümünden sonra gelen 'buzların erimesinin' sona erdiğini fark ettik. Eski kurallar geri dönmüştü.”²

Abakanowicz, dokuma öğrenmek için Akademi’ye geri dönmüş fakat bir hocanın verdiği ders dışında verilen eğitimi geleneksel bularak devam etmemiştir. Sanatçı Profesör Mieczysław Szymański’nin duvar halısına alternatif yaklaşımlar getirmesinden etkilenmiş ve onun duvar halılarının sadece yüzey düzenleme fikrinin değişmesine sebep olmuştur. Profesör, duvar halılarını kâğıt ve ahşap gibi elemanlarla birlikte kompoze ederek bir tür skenografik atmosfer yaratma fikrini öğrencileriyle paylaşmıştır. Abakanowicz ise bahsedilen yaklaşımdan ilham alarak tek başına dokumalarını üretmeye başlamış, 1960’ların başlarında genellikle keten, yün ve pamuktan oluşan dokumalarında yüzeyden üç boyuta geçişin ilk aşamalarını vermeye başlamıştır. Çoğunlukla soyut kompozisyonlardan oluşan dokumalar Abakanowicz’in renk-biçim düzenlemeleriyle izleyicide elin duyarlılığına dair bir duyumsama alanı açmaya başlamıştır. Sanatçının dokuma ve tekstille olan bağının güçlenmesi 1962’de

² URL 2

İsviçre’de düzenlenen Lozan Bienali’ne katılımıyla da pekişmiş, uluslararası çevrelerde sanatçının görünürlüğü artmıştır. Sanatçıyla birlikte ilk etkinliğe Polonyalı beş sanatçı daha katılarak farklı malzeme ve yapılarla işler üretmişlerdir. Sanatçının Görsel 3’teki 1. Lozan Bienali’nde sergilediği *Beyaz Formların Bileşimi* adlı çalışması iki metrelik bir dokuma tezgâhında dokunduğundan 2 x 6 metre gibi alışılmışın dışında bir boyuta ulaşmıştır. Pamuk, pamuk ip ve yünden oluşan kompozisyon; lekesele bir etkiye sahip, derinlik duygusu güçlü bir iştir.

Görsel 3: Magdalena Abakanowicz, Composition of White Forms (Beyaz Formların Bileşimi), 200 x 600 cm

**Pamuk, pamuk ip, yün, Lozan Bienali için üretilmiştir, 1962
Fotoğraf: Beatrijs Sterk**

Abakanowicz, 1. Lozan Bienali’nden beri 1985’e kadar bienallerin sonraki tüm edisyonlarına katılmıştır. Sanatçı tekstili kendi işlevselliğinden çıkararak ısrarla üretmeye devam etmiş; 1963 yılında Wiesław Borowski tarafından Varşova’daki Modern Sanat Galerisi’nde kişisel bir sergi hazırlaması için davet edilmiştir.³ Sergi için hazırladığı büyük boyutlu dokumalar anıtsal ve mekânla ilişki kuran çalışmalar haline gelerek *Abakanlar* olarak tanımlanmıştır. *Abakanlar* sanatçının soyadından türetilmiş ve kendi başlarına hem sanatçının varlığını hem de kolektif olanın varlığını işaretler niteliktedir. Abakanowicz 1962-1965 yılları arasında *Abakanlar* serisini tamamlayarak uluslararası arenada görünürlük kazanmış ve 1965 yılında Sao Paulo Bienali’nde altın madalya kazanarak tekstili heykelin mekânsal ilişkisiyle birlikte ele alarak sanatsal disiplinlerin bir aradalığına dikkat çekmiştir.

Abakanlar’ın izleyicide yarattığı etki ile Abakanowicz’in hedeflediği anlam örüntüsü birçok açıdan paralellik barındırmaktadır diyebiliriz. Tekstilin ve dokumanın ‘el’ ve kadın emeği ile olan ilişkisi, sanatçının emeğinde görünür kılınarak işlevsellik amacı olan dokumanın kendi anlamının ötesine taşınmasına yardım ettiği gibi metaforik bağlamda cinsiyetsizleştirilmiştir. Çünkü tarihin ve dokuma disiplininin ötesine geçip mekânda cisimleşmiş ve izleyicide insanın ortak serüvenine dâhil bir kapı aralamıştır. *Abakanlar* özellikle feminist sanatçıların kendilerine dâhil ettiği kadınsı işaretlere sahip olduğu gibi, işaretlenen tanımlardan ve imgelerden de kaçma eğilimindedir demek doğru olacaktır. Çünkü sanatçının işlerinin genel yapısına bakıldığında belirli bir kodun içine hapsolmek bir yana kolektif bir mirasın izinden gittiği görülmektedir.

³ URL 3

Görsel 4: Magdalena Abakanowicz, Abakan Red (Abakan Kırmızısı), 4050 × 3820 × 4000 mm
Malzeme: Sisal, metal, 1969, Tate Museum Koleksiyonu

Barbara Rose *Magdalena Abakanowicz* isimli sanatçının sanatsal pratiğinin görüldüğü kitabında 1970-71 yıllarında, Soğuk Savaş'taki politik yumuşama dönemi sayesinde Abakanowicz'in yeniden seyahat edebilme imkânı bulduğundan bahsetmektedir. Sanatçı ilk kez Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika'yı ziyaret ederek konferanslar vermiş ve Kaliforniya'daki Pasadena Sanat Müzesi'nde önemli bir *Abakanlar* yerleştirmesi gerçekleştirmiştir. Sanatçının *Abakanlar*'ının boyutları ve özgünlüğü arttıkça bir takım zanaatçı- dokumacı topluluklar tarafından eleştirilmiş; bazı sanat eleştirmenleri tarafından da kategorik değer taşımadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

"Ancak zamanla, ileri görüşlü eleştirmenler, Abakanlar'ı sanat dalları arasında konumlanan ve kategorik sınırları aşan eserler olarak görmeye başladılar; bu özellik, 1970'lerde avangart faaliyetlerin özünü tanımlayan bir karakter haline gelecekti. Bu gelişmenin, sanatın "fildişi kule saflığını" savunmaya devam eden formalist eleştirmenler tarafından dünya çapında reddedilmesi pek de şaşırtıcı değildi. (Rose 1994: 37)

Abakanowicz, evrensel anlamda *Abakanlar* ile aslında görünmeyen birçok sınırı aşmış, Görsel 4'teki *Abakan Kırmızısı* çalışmasında olduğu gibi zanaatı de sanat yapıtına dönüştürmüştür diyebilmekteyiz. Bu bağlamda sanatçının 1971'de Pasadena Sanat Müzesi'nde açtığı sergisi salt bir sanatsal başarıdan ibaret olarak görülmemiş; özellikle öğrencileri ve Abakanowicz'in işlerini takip edenler arasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Bir anlamda döneminin sanatsal bariyerlerini aşmış olan Abakanowicz, zanaat- sanat ayrımının tartışılmaz sınırlarının ötesine gitmeye çalışmıştır. Yarar gözetilen ve işlevselliği dâhilinde üretilen kadın emeği, sanatçının kurduğu tarihsel köprü sayesinde mekânsal bir sanat yapıtı haline gelmiş ve sanatçının daha sonraki işlerini de etkileyen sanatsal zemini kuvvetlendirmiştir.

Magdalena Abakanowicz, dokumayı aşan anıtsal üretimleriyle 20. yüzyıl heykelinin plastiğine yeni bir değer kazandırmış, sanatın insan psikolojisi üzerinde etkisini açıkça ortaya koymuştur. Sanatçı, ilk üretimlerinden beri doğa-insan ikiliğine, yaşamsal ve organik olanın iç içe geçmiş halini izleyiciye

duyumsatmakta; bilinçdışının kişisel ve kolektif izleklerini açığa çıkarmaktadır. Analitik psikolojinin kurucusu İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung, bilinçdışını kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak ikiye ayırması Abakanowicz'in üretimleriyle insan psikolojisi arasında bir analogi kurmamıza olanak tanımaktadır. Jung, Abakanowicz'in meselesine çok yakın sözler söylemiştir;

“Kolektif bilinçdışı duygularımızın, davranışlarımızın kökenini sadece kendi deneyimlerimizden oluşturmaz; arketipin çekirdeğini, özünü oluşturur. Kaldı ki sadece insanlık tarihi değil; insanlığın evrimi de kolektif bilinçdışına aittir. İlkel birikimler davranışlarımızı oluşturan yapıtaşları olmakla birlikte aynı zamanda kişisel hayatlarımızı anlamada, yorumlamada bir pusula işlevi görebilirler. İnsan psişesi evrenin bir uzantısı olarak görüldüğünde, farklı hayatlar yaşayan insanların ortak paralellikler yaşaması tartışma götürmez bir gerçektir. Birey yalnızca kendi geçmişiyle değil kendi türünün geçmişiyle de akrabadır.” (Eren Duran, 2015: 6)

Abakanowicz'in sanatı, Jung'un bahsettiği kolektif bilinçdışıyla doğrudan ilintilidir demek yerinde olacaktır. Çünkü sanatçının mesele edindiği konular ve plastik dil, ilkel olana işaret ederek kişisel yaşantıların duygusuna da tanıklık etmektedir. İnsan ruhu ve deneyimi ortak bir yazgının bileşimi olarak görülebilirse, Abakanowicz heykeli insanlığın bitmek bilmeyen arayışına ayna tutmaktadır.

Görsel 4'teki *Abakan Kırmızısı*, hem plastik açıdan hem de sanatsal anlamın metaforik katmanlarının görülmesi açısından dikkat çekici bir örnektir. *Abakan Kırmızısı* başlı başına yabancı doğaya işaret eder nitelikte yumuşak ve keskin formların bir arada kullanıldığı anıtsal bir dokumadır. Bahsedilen dokuma, izleyicide korunma hissi yaratacak denli büyük boyutta olduğu gibi; zemine paralel keskin formuyla izleyiciyi aynı zamanda tedirgin edecek bir duyumsama alanı da yaratmaktadır. Varolan tezatlık, doğanın kendisinin insanla olan ilişkisinden ileri gelmektedir. Devasa bir kadınlık organını da andıran form, doğa- kadın – Ana Tanrıça- kültürünün de insanlık ve sanatla olan bağını görmemize olanak tanımaktadır.

Amerikalı Varoluşçu psikanalist yazar Rollo May, *Yaratma Cesareti* isimli kitabında “Dünya bir kişinin içinde var olduğu anlamlı ilişkilerin bir modelidir ve o kişi, bu dünyanın tasarlanmasında yer alır. Nesnel bir gerçekliği olduğu açıktır, ama bu kadar basit de değildir. Dünya kişiyle her an karşılıklı ilişki içindedir. Dünyayla benlik arasında ve benlikle dünya arasında kesintisiz bir diyalektik süreç süregider; bu iki kutuptan her biri diğerinin varlığına delalet eder ve bunlardan birinin yoksanlığı her ikisinin de anlaşılmasını olanaksız kılar. Bu, yaratıcılığın hiçbir zaman öznel bir görüngü olarak sınırlandırılmayacak olmasının nedenidir; yaratıcılık asla basit bir biçimde kişide olup bitenlerin terimleriyle incelenemez” demiştir. (May, 2005: 73)

Abakanlar da sanatçı açısından diyalektik bir zeminde konumlanmakta, sanatçının dünya ile ilişkisinin mekânsal araçları haline gelmiş bir enstalasyondur. Her bir Abakan sanatçının kendine özgü yöntemiyle örülmüş, her biri birbirinden farklı elemanlardan oluşur. Bahsedilen kendine özgülük hem sanatçının “el”inde hem de doğanın kendi denkleminde yerini bulmaktadır. *Abakanlar*’ ın izleyicide uyandırdığı ilk duygu ilkelliğe ait bir duyumsama alanı açması olduğu gibi geleceğe uzanan bir kapı da aralamasıdır.

Görsel 5: Magdalena Abakanowicz, Black Environment (Siyah Mekân), her biri metal destek üzerinde onbeş parça sisal dokuma, 300x 80x 80 cm, 1970-1978

Görsel 5'teki *Siyah Mekân* isimli yerleştirme, birbirinden farklı büyük boyutlu ve esnek sisal dokumalarından oluşmaktadır. Magdalena Abakanowicz *Abakanlar*'ın bir devamı niteliğinde olan enstalasyonunu zeminden kurtararak heykelin mekânla olan ilişkisini sorgulamıştır. Her Abakan kabaca bakıldığında birbirine çok benzer fakat her biri birbirinden farklıdır. Abakanowicz mekânın içinde senografik bir hafıza alanı yaratmakla kalmamış ve hafızanın katmanlarını siyah ve korunaklı bir atmosfer yaratarak doğal bir yapı inşa etmiştir. Fransız filozof ve sanat tarihçisi Georges Didi-Huberman *Kabuklar* adlı kitabında hafıza hakkında şunları dile getirmiştir;

“ Birincisi, hafıza sanatı, gün yüzüne çıkarılan, açıkça görülebilen nesnelerin bir envanterine indirgenemez. İkincisi, arkeoloji sadece geçmişi araştırmak için kullanılan bir teknik değil, ayrıca ve özellikle bugünü anlamak için bir anamnezdir. İşte bu nedenle, diyor Benjamin, hafıza sanatı “epik ve rapsodik” bir sanattır: “Hakiki hafıza, tam manasıyla epik ve rapsodik bir biçimde, aynı zamanda hatırlayanın imgesini de vermelidir, tıpkı iyi bir arkeolojik raporun sadece bulgulara ulaşılan katmanları değil, öncesinde hangi katmanların aşıldığını da belirtmesi gerektiği gibi.” Nitekim, bu zemine bakarak, sakladığı her şeyi ortaya çıkardığımı iddia etmiyorum. Sadece, ona ulaşınca dek- ve onun tam da buraya, benim şimdiki zamanımın devinimine, endişesine katılabilmesi için- aşmam gereken zaman katmanlarını sorguluyorum.” (Huberman 2018: 64)

Huberman hafızayla ilgili sözlerini dile getirirken bir anlamda Abakanowicz'in sanatsal pratiğini temsil etmiştir. Abakanowicz'in savaş ve yıkımla geçen çocukluğunun ardından sanatsal eğitimi de baskıcı politikalar yüzünden engellerle geçmiştir. Sanatçı, ilkel insanın doğayla verdiği mücadeleninkine benzer bir yolu sanat üretirken gerçekleştirmiş; insan “el”ine verdiği emeği geleneksel bir malzemeyi görünür kılarak heykel disiplinine atfetmiştir. Bu anlamda sanatıyla kurduğu bağ kendi hafızasıyla olduğu kadar insanlığın hafızasıyla da ilgilidir. *Siyah Mekân* isimli yerleştirme de bir tanıklıktan çok o tanıklığın getirdikleriyle ilgilidir. Her biri bir tür kalkanı andıran soyut formlar yumuşak bir malzeme olmasına rağmen izleyicide hem korunma hem de tehdit edilme duygularında karşılığını bulmuştur demek yerinde olacaktır. Abakanowicz'in kullandığı malzeme ve renk seçimi ise birbiriyle tezat olduğundan metaforik bir düşünme biçimi tercih edildiği söylenebilmektedir.

Sanat ve insan arasındaki ilişkiyi şu sözlerle tanımlamak yerinde olacaktır; “İnsan, çalışmasıyla, dünyayı bir büyücü gibi dönüştürür: bir ağaç parçası, bir kemik, bir çakmaktaşı, belli bir örneğe benzeyecek şekle getirilir, böylece tıpatıp o modele dönüştürülmüş olur; maddesel nesneler işaretlere, adlara, kavramlara dönüşür; insanın kendisi hayvandan insana dönüşür. İnsan varoluşunun ta kökündeki bu büyü – güçsüzlük duygusu ile birlikte güçlülük bilincini, doğa korkusu ile birlikte doğaya üstünlük sağlama yeteneğini yaratma- her türlü sanatın başlıca özüdür.” (Fischer, 1995: 34)

Abakanowicz’in sanatında sanatın başlangıcına dair arkaik izler mevcuttur. Bu izler insan-doğa ikiliğinin açmazlarını gösterdiği gibi yeni bir dil inşa etmek için de izleyiciye yollar açmaktadır. İnsan, varoluşundan beri doğayı anlama, doğayla mücadele etme gayretinde bulunmuş ve bunun sonucunda doğayı kontrol etme mekanizmaları geliştirmeye çalışmıştır. İnsan, asırlardır içinde yaşadığı doğanın merkezinde olma çabasını sürdürmüş, farklı coğrafya ve iktidar yapılarında bahsedilen çabayla kendi varoluşunu sorgulayarak anlamsal bir arayış içine girmeye başlamıştır. Günümüz insanıyla arkaik insanın ortaklığı aslında yaşamı anlamlandırma çabası ve aynı zamanda ölümle baş etme gerçekliğinde yatmaktadır. Abakanowicz’in sanatında temel olarak insanın mücadelesini ve mirasının getirdiği birikimi görmekte, doğa-insan karşılaşmasının günümüzdeki varoluşsal açılımlarına tanıklık etmekteyiz. İnsanın evrenle kurduğu ilk ilişki sanatın da dayanak noktası olduğundan Abakanowicz’in sanatı bu anlamda çok katmanlı bir disiplinler ağına içindedir.

Magdalena Abakanowicz’in sanatındaki nüveleri sanatın ilk izlerinin yeri olarak kabul edilen Güney Fransa’daki Chauvet mağarasındaki Üst Paleolitik döneme dair hayvan ve el izleri ile de ilişkilendirmek mümkündür. Mağaradaki izler, ilkel insanın serüveninin başlangıç noktası olarak kabul edildiğinden insanın anlam bulma çabasının izleri de bahsedilen coğrafyalarda gerçekleşmiştir. Sanatçının da kendi sanatsal serüveninde aradığı ve deneyimlediği yol bahsedilen temel noktanın; “öteki” ile “ben”in sonsuz karşılaşmasının yansımasıdır. İlkel insanın deneyimlediği ölüm olgusu ve hayatının sürmeyeceğini bilmesi fikri onun yaşamaya devam etmesine ve mücadele etmesine olanak tanımıştır. Günümüzün sanatçı imgesi de böyle bir arzuyla kendini gerçekleştirmekte; bir iz bırakma güdüsüyle içinde yaşadığı atmosferin üstesinden gelebilmektedir.

Görsel 6: Cueva de las Manos el izleri, Arjantin
M.Ö.: 7.300- M.S.:700

Görsel 7: Magdalena Abakanowicz, *Hand (El)*, jüt ve sarılmış lifler, 1976

Görsel 6’da Arjantin’deki mağarada görülen el izleri tarihöncesi insanın kendini ifade etmesi ve ve bir iz bırakmak istemesi olarak görülmeyle birlikte insan olma bilincini de temsil etmektedir. İnsanın mağaradaki negatif el izleri yaşadığının kanıtı ve ölüme bir karşı geliş olarak nitelendirilebilmektedir. İlkel insan kendisini ve onu çevreleyen doğayı anlama çabasında ellerini ilk araç olarak kullanagelmiş, hayatın kendi gizilgücünü odaya çıkarma imkânını ilk olarak el aracılığıyla keşfetmiştir. Sanatın varlık sebebi el imgesinin doğada var olmasıyla birlikte anlamlandırılmaya çalışılmış ve sanat insan ile doğanın buluştuğu bir yaratım alanı olarak konumlanmıştır. “Kültürün başlıca organı, insanlaşmanın başlatıcısıdır el” (Fischer 1995: 18). İnsanlık kendi elini bir araç olarak kullanageldiğinden beri hem alet yaparak kültürün gelişmesine yardımcılık etmiş hem de el imgesini sanatın kendi imgesi olarak tarihe kazımıştır.

“Eller çağlar boyunca her kültürde sembolik anlamlarla yüklenmişlerdir. Tarihöncesi mağaralarda ellere rastlamaktayız, hem üretim aracı hem de imge olarak. El İslam’da da güçlü bir semboldür; el şeklindeki nazarlıkların koruyucu imgesi ya da Fatma’nın eliyle. Eller Musevilik’te ve Hristiyanlık’ta da bulunmaktadır ve Buda’nın öğretilerini de kısmen kutsayıcı el hareketleri ya da mudraları aracılığıyla bilmekteyiz. Hayatın yaşanışının çeşitli yönlerine ilişkin bir metafordur eller. Mesela, bir dostluk eli ya da yardım eli uzatırız; ve kader de birisinin veya bir şeyin dünyayı ellerinde tuttuğu imgesi ile zihnimize canlandırılır. Bu pek de şaşırtıcı değil, çünkü ellerimiz duymak ve anlamak için kullandığımız birincil uzuvlarımızdır. Eller bizi diğer türlerden ayıran bir özelliğimizdir, herkesin eli kendine has bir imza niteliğindedir ve kanun nezdinde parmak izlerimiz aracılığıyla birey olarak takip edilebiliriz. Elin zaman içerisinde hayat hikâyesinin imgesi haline gelmesi sebebiyle farklı inanç sistemleri de gerçekliği avuç içinde ararlar. Ve eller bizatihi bir dil içerirler, hem sezgisel olarak hem de duyamayanlar için belirli bir şekilde kodlanmış halde. Kısacası el daima var olan, zengin, kişisel ve kültürel bir iletişim biçimi içerir.” (Jacob 2012: 6)

Magdalena Abakanowicz’in el formları izleyicide salt birer el kopyası ya da yorumu değildir, içerisinde insanlık tarihinin, kültürün ve sanatın izlerini taşımaktadır. Sanatçı, ürettiği el formlarını çuval bezinden sisal ipine, jüt kumaştan metale kadar farklı malzemeler kullanarak oluşturmuş; yarattığı el imgelerini sergileme biçimi ve malzemeleri sayesinde hayvan ve doğa ile de ilişkilendirmiştir diyebilmekteyiz. Abakanowicz her çalışmasında olduğu gibi el formlarında da, kendi varlığının ötesine geçmeyi amaçlayarak bütüncül bir varoluş algısının kapısını aralamıştır.

Magdalena Abakanowicz, hayvan- doğa- insan birlikteliğinin ve ortaklıklarının izini sürmüş; 1970’lerden başlayarak zihin ve beden arasındaki ikilikler üzerine çalışmaya başlamıştır. Sanatçı,

Amerika'dan sonra Royal College of Art'tan fahri doktora almak için İngiltere'ye gitmiş; orada ona yeni projelerde yardımcı olacak insanlarla tanışmıştır. Bahsedilen kişiler dönemin Birleşik Krallık Polonya Büyükelçisi Artur Starewicz, Polonyalı sanat tarihçisi Jasia Reichardt ve nöroloji ve embriyoloji profesörü Patrick Wall idi. Sanatçı profesöre insan ve hayvanların sinir sistemi konusunda sorular yönelterek, Polonya'ya döndüğünde Polonya Bilimler Akademisi Nöroloji Araştırma Merkezi'nden Profesör Maria Dąbska ile incelemelerde bulundu. Barbara Rose, *Magdalena Abakanowicz* isimli kitabında sanatçının insan beyni üzerine söylediği sözleri aktarmaktadır. Abakanowicz, beynimizde atalarımızın kalıntılarını taşıdığımızı ve ilk memelilerden, ilk hayvanlardan izlere sahip olduğumuzu söylemektedir. Ayrıca beynin yapısında nörolojik anlamda farklı güç merkezleri olduğunu dile getirerek bu durumun insan doğasında bilgelik ile delilik, hayal ile gerçeklik arasında sürekli ve kalıcı bir mücadeleyle sebep olduğunu ifade etmiştir. Sanatçıya göre sanat da bu mücadelenin ürünüdür.

Magdalena Abakanowicz, tüm işlerinde insanlık mücadelesini merkeze koyarak sanatçı kimliğini "ben" duygusundan "biz" meselesine evriltmeyi başarmıştır. Heykelleri, desenleri ve enstalasyonları zihin ve bedenın mücadelesinden yola çıkarak alternatif bir düşünme biçimi ortaya koymaktadır. Sanatçı on yıl boyunca *Alterations (Değişimler)* ortak başlığı altında *Heads (Başlar)* (1973-1975), *Seated Figures (Oturun Figürler)* (1974-1979), *Backs (Sırtlar)* (1976-1982), *Embryology (Embriyoloji)* (1978-1981) serilerini üretmiştir. Görsel 8'deki *Heads* serisi sanatçının ürettiği 14 parçadan oluşmuş bir kompozisyonudur. 2015'te New York'taki Malborough Gallery'de sergilenen *Heads, Magdalena Abakanowicz'in Mirası Tekrarlanamazlık: Abakan'dan Kalabalığa* isimli sergideki çalışmalardan biridir.

Görsel 8: Magdalena Abakanowicz, Heads (Başlar), (1973-1975), Çuval bezi ve kenevir ipi
Boyut Aralığı: 84 x 51 x 66 cm- 109 x 76 x 71 cm

Sanatçı, tekrara dayalı kurguladığı baş formlarını soyut bir kompozisyon olarak kurgulamış; ancak isimlendirdiği başları tanımlamamıştır. Her bir baş gövdeden bağımsızdır ve kendi başına içinde bulunan metal strüktürle ayakta durmaktadır. Abakanowicz'in nörolojiye ve insanlığın ilkel mirasına olan ilgisi *Heads* serisinde de gözlemlenebilmektedir. Sanatçının el formlarında uyguladığı yaklaşım gibi baş formları da birbiri ardına yerleştirilmiştir ve her biri birbirinden farklıdır. İnsana ait her el izinin ve her başın birbirinden farklı olması bu noktada sanatçının izinden gittiği bir meseledir. İnsanoğlu ayrı gövdeler ve zihinlere sahip olsa da birbiriyle aynı mirasa sahip ve birbirinin uzantısıdır. Sanatçının gözlemi ve yaratımı bu noktada ortak deneyimlerin ve acıların bileşiminin yansımasıdır.

Sanatçı, baş formlarına biçim verirken farklı malzemelerle biçimler yaratmış olsa da izleyici her birinin bir tür akrabalık taşıdığının bilincindedir. Aynı zamanda Abakanowicz, zihni baş olarak tanımlarken insanlığın temel sorununun da zihin olduğunu izleyiciye işaret etmektedir. Soyut baş

formları tek başlarına zihni sembolize ederken gövde yoktur. Varolan zihin ve beyin gövdesinden bağımsız arkaik olan varlığın kalıntılarını taşımakta ve sonsuz bir devamlılığın içindedir.

Görsel 9: Magdalena Abakanowicz, Seated Figures (Oturun Figürler)

18 figür, Çuval bezi ve reçine

Her biri: 104 x 51 x 66 cm, 1974-1979

Magdalena Abakanowicz *Heads* serisinin ardından insan figürüne yönelmiş ve sanattaki figür anlayışını farklı bir boyuta taşımıştır. Sanatçının oturan insan figürleri tıpkı *Heads* serisinin gövdeden ayrı olması gibi bir anlayışa ve plastiğe sahiptir. Görsel 9'daki *Seated Figures* (Oturun Figürler) sadece cepheden ve profilden figürler olarak oluşturulmuş melez bedenlerdir. Sanatçı heykelleri oluştururken cepheden ve arkadan ayrı kalıplar kullanmış, her bir heykel benzer gözükmese de kalıp farklılıkları ve elin plastiği sebebiyle farklılaşmıştır. Sanatçının "el" üzerindeki duyarlılığı hemen hemen her heykeline yansıyarak kavramsal anlamda da katmanlı bir tarihsel duyarlılık içermektedir.

Seated Figures (Oturun Figürler), Magdalena Abakanowicz'in sanatta figür üzerine yoğunlaştığı ve heykelde bedeni sorguladığı ilk denemeler olarak gözükmektedir. Figürler, baş formundan bağımsızdır ve izleyiciye ilkel mirasın izlerini duyumsatmaktadırlar. Başın beden üzerinde bir kontrol mekanizmasına sahip olduğu düşünüldüğünde Abakanowicz oturan figürlerinin zihinlerini serbest bırakmış ve zamansız bir anın temsiliyetini sunmuştur. Bahsedilen zamansızlık geçmişle geleceği içinde barındırmakta, insanlık tarihinin serüvenini bütüncül bir kadrajın içinde tutarak yansıtmaktadır. Başı olmayan gövde ve gövdesi olmayan baş temsilleri bu anlamda izleyiciyi fiziksel gerçekliğin dışına çıkartmakta; sanatçı, sanatta yeni bir beden temsili sunmaktadır. Parçalardan oluşan bir tür kabuk-bedenler, hem ölümü hem de ölümsüzlük fikrini duyumsatmakta, metal strüktürlerin üzerinde oturmuş figürler zemine değmeyen ayak formlarıyla da tekinsiz bir duygu uyandırmaktadır. Oturmuş figürlerin kalabalık ve başlarından bağımsız halleri hem sürü fikrini hem de bir arada olmalarına rağmen tanımsız bir yalnızlık duygusunu içinde barındırmaktadır. Magdalena Abakanowicz'in insanoğlunun deneyimlerini kurcalayan kavramsal altyapısı plastik anlamda uyguladığı birbirinden bağımsız beden parçalarının öne çıkmasıyla vurgulanmaktadır.

Görsel 10: Magdalena Abakanowicz, Bacs (Sırtlar)
(1976-1982)

Çuval bezi ve reçine, 80 adet

Magdalena Abakanowicz Görsel 10'daki 80 adet *Bacs* yerleştirmesini 1982'de Kanada Calgary'de sergilemiştir. *Bacs* serisi onun için yaptığı çeşitli yolculuklarda karşılaştığı toplulukların bir yansıması olmakla birlikte; geçmişte yaşadığı acı tanıklıkların da izini taşımaktadır. Çocukluğundaki savaş görüntülerinin ve kamplardaki toplulukların dehşetini başsız, kolsuz ve bacaksız sırtlarla ifade etmiştir diyebilmekteyiz. Görünürde hiçbir figürün ya da sırt formunun aynı olmadığı, ancak her birinin bir insanı temsil ettiği söylenebilmektedir. Heykeller Görsel 9'daki *Seated Figures* (*Oturan Figürler*) gibi başsızdır ve dolayısıyla sessiz bir dili işaret etmektedir. Hareketsiz ve aynı yönde konumlandırılmış 80 adet sırt formu izleyiciye bir tür arkaik bir alan açmaktadır.

"Mikelanj'ın gerek Musa'sında gerekse Esirler'inde görülen tansiyona eş bir durum söz konusudur. Hatta Belvedere Torsosu'ndan hareketle oluşturulmuş tüm heykellerinde görülen devinim halinde gerilim daha sakin ifadelerle Abakanowicz'in heykellerine derç edilmiştir. Dursalar dahi bize ileriye doğru bakan ve bir çatışmanın içindeymişler duygusunu veren bir hareketsiz hareket içindedir bu heykeller. Daha dramatik ve sanatçı açısından hayranlık veren yanı ise işin şudur: bu 'ifade' imkanı kafanın olmamasına rağmen, hatta tersine, kafanın eksikliğinin meydana getirdiği boşlukta yaratılmıştır." (Kahraman 2012: 28)

Abakanowicz tekrara dayalı kurduğu kompozisyonları ve başsız gövdeleriyle, boşluğun aslında kavramsal ve tarihsel bir zemini olduğunu izleyiciye hatırlatmak ister gibidir. Geçmiş yaşantıların ve hafızanın varlığı her anın içinde; insanoğlunun yaşam mücadelesi ve tanıklığı ilkel insandan beri devam etmektedir.

Magdalena Abakanowicz 1992 yılında çalışmalarının Japonya'da sergilenmesinin ardından Hiroşima şehrinde 6.241 kişi belediye yetkililerine imzalarını vermiş ve kente sanatçının bir heykel tasarlamasını istemiştir. Böylece Abakanowicz *Bacs* (*Sırtlar*) serisine 10 yıl sonra geri dönmüş; Japon toplumunun tanıklıklarını ve acılarını Görsel 11'deki *Becalmed Beings* (*Durgunlaştırılmış Varlıklar*) isimli çalışmasıyla izleyiciye sunmuştur. Hiroşima Kent Müzesi'nde yer alan çalışma *Bacs* (*Sırtlar*) serisinin

devamı olmakla birlikte bulunduğu yer ve malzemesi dolayısıyla daha belirli anlamların içinde ve sembolik bir çalışmadır. Sanatçının daha önce kullandığı çuval bezinin yerini bronz almış; izleyiciye yumuşaklık ve çıplaklık duygusunun aksine katılaşmış ve zarar görmüş bir insanlığın duygusunu vermektedir. 40 adet oturan form sadece sırtlarından ve yüklerinden ibaret, toplu halde bir yalnızlığın ve hafızanın görünürlüğünü ortaya çıkarmıştır.

Hiroşima kentinin neredeyse yarısının ölümüne sebep olan trajedi, hiçbir zaman insanlığın hafızasından silinmeyecek bir lekedir ve Abakanowicz *Becalmed Beings* (*Durgunlaştırılmış Varlıklar*) isimli anıtsal heykel yerleştirmesiyle insanlığın var olan acıları sorgulamasına ve tekrar edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

**Görsel 11: Magdalena Abakanowicz, *Becalmed Beings*
(*Durgunlaştırılmış Varlıklar*), 1992-1993
40 adet bronz heykel**

Magdalena Abakanowicz insanlığın yoğun mücadelesine ve içindeki doğayla olan ilişkisine dikkat etmemizi sağlarken, kolektif belleğin tasvirlerine de kendi üslubuyla yanıt vermektedir. Sanatçı dikkat çekmek istediği bedene dair formları fragmanlar halinde ele almış ancak evrensel bir anlayış geliştirerek izleyicinin belleğini canlı tutmasına olanak tanımıştır.

Magdalena Abakanowicz *Becalmed Beings* (*Durgunlaştırılmış Varlıklar*) yerleştirmesinden önce 1985'te Görsel 12'de görülen *Katarsis* çalışmasını oluşturmuş, hareketsiz beden formlarını adeta mekâna sabitlemiştir. Başsız ve kolsuz insanın ötesine geçen varlıklar durağan halleriyle topluluk içindedir ancak sanatçının diğer heykellerinde olduğu gibi izleyiciye tekinsiz bir atmosferde olduğunu anımsatmaktadır. Magdalena Abakanowicz, *Katarsis* çalışmasını Aristoteles tarafından tanımlanan ve Yunan dilinde kolektif deneyimle ilişkilendirilen sözcükten hareketle oluşturmuştur. *Katarsis* sözcüğünün Antik Yunan yorumu, tarih öncesi şamanın kolektif korkuları ve nevrozları kendi içine alması olarak bilinmektedir. Doğa ve insan arasındaki dengeyi kuran kişi olarak da görülebilecek şaman, hasta ruhları temizleyerek doğal düzeni korumaktadır. Abakanowicz belki de heykeliyle benzer bir görev üstlenmiş ve ilkel olanın izinden giderek mirasına cevap vermiştir.

Görsel 12: Magdalena Abakanowicz, Katarsis, 1985
33 Bronz Figür, Her biri 270 x 100 x 50 cm, İtalya

Sanatçı *Katarsis* çalışmasında beden formunun olanaklarıyla birlikte sorguladığı kavramları 1989-1990 tarihli *Savaş Oyunları* isimli çalışmasında da alternatif bir şekilde kurgulamıştır. Çeşitli anıtsal ağaç gövdelerinden oluşturulmuş çalışma serisinde ağaç gövdelerinin belirli yerleri kumaşlarla sarılmış; yer yer yüzey metal halkalarla kaplanmıştır. Metal strüktürlerin üzerinde konumlanan seri, ağaç gövdelerinin ve eklemelenen malzemenin bileşimiyle sembolik bir görsel tasvir sunmaktadır. Görsel 13'te görülen *Savaş Oyunları* serisinde ağaç gövdesinin bir kısmı etrafını saran metalle kapatılmıştır. Doğasından koparılan ağaç gövdesi hem bir silahı hem de kurban edilen bedenleri hatırlatmaktadır. Sanatçının savaş sonrası gönüllü olarak çalıştığı hastanelerdeki izlenimleri anıtsal ağaç gövdelerinde görünürleşmektedir. Magdalena Abakanowicz'in hem annesinin uzvunu kaybetmesi, hem de yaralı insanların acısı sanatçının *War Games (Savaş Oyunları)* serisinde bedenleşmektedir. Abakanowicz'in sanattaki beden sorgusu yine salt fiziksel bir yorum olarak kalmamakta; kullandığı dil metaforik çağrışımlarla yüklü bir hazine olarak da tanımlanabilmektedir. Sanatçının kişiselden kolektif hafızaya uzanan vurucu imgelerle bezeli sanatsal dili her zaman sahici olanın merkezinde olmaktadır.

Görsel 13: War Games (Savaş Oyunları), 1987-1989, 1991-1993
150 x 630 x 100 cm

Sanatçı, Görsel 13'te serinin bir adeti görülen *War Games (Savaş Oyunları)*'te metal malzemeyle savaşın ve vahşetin soğukluğunu tekinsizlik duygusu üzerinden tasarlar; belirli yerleri kumaşlarla kaplanmış ağaç gövdelerini şifa ve iyileşme kavramları üzerinden görünür kılmaktadır. Bir anlamda sanatçı, hayatı ve tanıklıklarıyla sanatsal serüveninin tümünde uyguladığı yöntemi *Savaş Oyunları*'nda da uygulamıştır. Magdalena Abakanowicz'in kariyerinin başlarında ürettiği çalışmalar olan *Abakans* serisi de bedenin aldığı yaralar ve iyileşme kavramlarıyla ilgili olduğu gibi *War Games* de ağaç gövdesi ve metal plakalar aracılığıyla beden temsilleriyle ilgilidir. Sanatçı, beden meselesini çalışmalarının hepsinde vurgulayarak hem varlığı hem de yokluğu sorgulamaktadır.

Abakanowicz, *Skulls (1998-2000)*, *Animals (1989-2005)*, *Coexistence (2002-2005)* serilerinde de mesele edildiği varlık olma bilincini hayvan ve insan ikiliği üzerinden ele alarak hibrid formların olasılığını anıtsallaştırmıştır. Bahsedilen melez formlar insan, hayvan ve doğanın bileşimini ve aslında bütüncüllüğünün kavranmasına imkan tanımaktadır.

Magdalena Abakanowicz'in üzerinde yoğunlaştığı, hem başsız hem de başlıklı bedenlerden ibaret bütün enstalasyonlarındaki figür yorumlarında aslında "aşkın" olarak da tanımlanabilecek bir duygu birliği vardır. Örneğin Yunan Sanatı'nın arkaik döneminde görülen *Kouros* heykelleri Abakanowicz'in Görsel 14'te görülen *Coexistence* serisiyle görsellik taşımaktadır. Sanatçının kompozisyonu Yunan sanatına has figür duruşlarıyla ve soyutlamasıyla izleyici üzerinde bir arkaik duyumsama alanı sağlamakla birlikte insanın kolektif belleğine dair de işaretler vermektedir.

Görsel 14: Magdalena Abakanowicz, Coexistence (Birlikte Varoluş), 2002

14 adet figür 175-215 x 58x 65 x 60-90 cm

Çuval bezi ve reçine

Sanatçı çok sayıda kalabalık figür kompozisyonları üreterek insanlığın bütünlüğüne gönderme yapmıştır. Çuval beziyle oluşturduğu melez bedenleri ona *Abakanlar*'dan beri "el"inin dokunuşuyla yaratmasına olanak tanımış, sanatçının elinin bilinçdışı ve kolektif olanla ilişkili olduğunu duyumsamasını sağlamıştır. Abakanowicz'in çalışmalarında kullandığı malzemenin türü onun elinin özgünlüğünü göstermesini engellemez, aksine sanatçı; her heykelini ayrı bir plastiğe sokacak şekilde kullanmıştır. Sanatçının eli dökülen her kalıba ve malzemeye girerek insanoğlunun ilk imgesini çalışmalarında hissettirmekten vazgeçmemiştir.

Magdalena Abakanowicz'in Japonya, İsrail, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi çok sayıda kamusal alanda sergilenmiş ve yerleştirilmiş heykelleri ve enstalasyonları vardır. Sanatçının Amerika Birleşik Devletleri Chicago'ya yerleştirilen ve en büyük enstalasyonu olan *Agora* (2005-2006) da bunlardan biridir. Görsel 15'te görülen *Agora*, 106 adet demir döküm figür soyutlamasının kompozisyonundan oluşturulmuş ve sanatçının daha önceki heykelleriyle de benzerlik taşıdığı gibi heykel dizilimi bakımından dikkat çekici özellikleri olan bir enstalasyon olarak da görülebilmektedir.

Görsel 15: Magdalena Abakanowicz, Agora, 2005-2006
106 adet, demir döküm enstalasyon
285-295 x 95-100 x 135-145 cm

"Abakanowicz, yerleştirmesine "Agora" adını vererek agoranın tarihine de göndermede bulunmuştur. Antik Yunan'da insanların toplandığı şehir meydanı anlamına gelen agoralar; bulunduğu kentin dini, siyasi, ticari gibi etkinliklerin, konuşmaların ve tiyatro gösterilerinin de yapıldığı mekânlar ve kamusal alanlar olarak bilinir. Bugün de kentlerin önemli bileşenlerinden biri olan alanlar değişerek varlığını devam ettirirken kentlerin görünen yüzünü, kimliğini güçlendirmede önemli rolü olan sanat yapıtlarına da ev sahipliği yapmaktadır." (Bilir 2015: 176)

Sanatçı *Agora* isimli enstalasyonda hem enstalasyonun ismiyle hem de içinde bulunduğu mekânla bir tür diyalog içine girerek kent-insan olgusunu mekân ve heykel ilişkisi aracılığıyla sorgulamıştır. Bu sorgu izleyiciyi belli bir yere yönlendirmeden muğlak bir alanda bırakmakta, o muğlak alansa izleyicinin hem kendisini hem de içinde yaşadığı atmosferi gözlemlemesine yol açmaktadır. Chicago'nun Grand Park isimli bilinen bir meydanında bulunan enstalasyon içerisinde çok sayıda negatif kalıptan oluşan figürlerle doludur. Başsız ve kolsuz melez figür formları cinsiyetsiz ve dolayısıyla tanımsız beden temsilleridir. Tanımsız ve muğlak formlardan oluşan bir enstalasyon olarak da görülebilecek bu çalışma, tekrara dayalı bir yapıya sahip olmakla birlikte sanatçının diğer kalabalık enstalasyonlarının aksine belirli bir yönde konumlanmamıştır. Başları ve kolları olmayan bedenler, Grand Park'ın içinde kendi *Agora*'sını oluşturmakta ve izleyiciyi yinelenen bir tekinsizlik duygusuyla baş başa bırakmaktadır. Heykellerin her biri hem birbirleriyle farklı yönde hem de farklı harekettedirler. Kamusal alan içinde hem birlikte hem de yalnızdırlar. Sanatçının *Abakanlar*'dan beri tekstilde kullandığı yarıklar ve dokuların etkisi *Agora*'daki bedenlerin plastiğinde de görülmekte, heykellerin arkaik duygusu bu yolla pekiştirilmiştir. Abakanowicz *Agora* ve içinde bulunduğu mekân ile kentin hem doğa hem de insan ile olan bağını görmemize imkân sağlamış, yarattığı bedenler ile de ilkel ve modern insanın arasındaki ilişkinin görülmesini mümkün kılmıştır.

Agora'da izleyici, etrafını saran kulelerin varlığıyla doğaya ve kendi geçmişine bakmaya ihtiyaç

duymaktadır; hatta yaklaşık üç metre yüksekliğinde her bir beden izleyiciyi tekinsiz olmasına rağmen kendilerine çekmektedir. Negatif demir döküm kalıplardan oluşan heykeller modern insanın içinde kolektif geçmişini arayabileceği kovuklar olarak da görülebilir. Sanatçı, *Agora* enstalasyonu ile belleği geri çağırdığı gibi, geleceğin de nabzını tutarak bir bilinç farkındalığı sağlamakta; insan-doğa-kent olgusunu 106 adet heykel aracılığıyla izleyiciye farklı katmanlarda göstermektedir.

SONUÇ

Magdalena Abakanowicz sanatını yarım yüzyılı aşkın süredir yaşamındaki bütün tanıklıkların ağırlığına rağmen devam ettirmiş uluslararası çapta kabul görmüş bir sanatçıdır. Sanatçı çok küçük yaşlarda deneyimlediği savaş şartlarının da etkisiyle yaşam ve ölüm döngüsünün gerçekliğini bilincinde tutmuş ve kendisiyle insanlığın geçmişi arasında bir farkındalık geliştirmiştir. Abakanowicz eğitim hayatında da maruz kaldığı baskıcı ve geleneksel tutumlara sırtını dönerek sanatında kullandığı malzeme ne olursa olsun kendi dilini gerçekleştirmeyi başarmış bir sanatçıdır. Sanatçı henüz öğrenciyken kullandığı tekstil malzemeyi farklı malzemelerle birlikte kullanmaya başlayarak gelenekselin sınırlarını aşacağına işaretini vermiş, daha sonra dokumayı heykel disipliniyle ilişkilendirerek sanatını disiplinlerarası bir konuma sabitlemiştir.

Magdalena Abakanowicz, salt işlevsel bir kadın emeği olarak nitelendirilen dokuma sanatını anıtsallaştırmış ve heykel ile enstalasyon çalışmalarına başlamıştır. Sanatçı, ne heykeli ne de dokumayı tek başına bir disiplin olarak görme fikrini reddetmiş, “el”in tarihsel geçmişine atıfta bulunarak insanlığın kolektif geçmişini izleyiciye hissettirmiştir. Abakanowicz’in sanatı kişiselden kolektife uzanan bir mücadelenin sessiz tanıklığı olarak da düşünülebilmektedir. Bu tanıklık Polonya’da aslında aristokrat olan savaşı yaşamış bir çocuktan, ilkel insanın doğal hayattaki mücadelesine kadar uzanabilmektedir. Belki de sanatçının yaşadığı farklı deneyimler onun sanata daha bütüncül yaklaşabilmesine ve ilkel mirasına daha çok sahip çıkma isteğine sebep olmuştur.

Abakanowicz’in evi yeryüzüdür; içinde yaşadığı doğa ve ondan önceki yaşamların doğayla mücadelesidir. Sanatçı heykelde kolektif bilinçdışını çağıran bir şamana benzetilebilir, öyle ki Abakanowicz’in heykelleri plastik anlamda da arkaik bir duyumsama alanı yaratmaktadır. Magdalena Abakanowicz’in heykelleri ve enstalasyonları zamansız bir yapıya sahip olduğu gibi belirli bir tarihsel yükü de içinde barındırmaktadır. Sanatçı erken dönem çalışmaları olan *Abakans* serisinden beri aslında hep aynı meselenin izindedir. İnsanın varlığını anlama çabası ve içinde duyduğu tekinsizlik hissi yaşam ve ölüm ikiliğinin merkezinde durmaktadır. İlkel insan doğayı anlamlandırmak ve ölümlü olduğunu sabitlemek için kendi “el” izini duvara sabitlemiş, içinde yaşadığı karmaşık duyguları sanat aracılığıyla ifade etmiştir. Sanatçı da bir nebze ilkel insana benzetilebilirse, yaşam-ölüm açmazının hala içerisinde. Kendisini gündelik hayatın, kentin ya da doğanın içinde görse de aslında hep tekinsiz bir yabancılık içindedir. Abakanowicz de insanın bu yazgısını kalabalık enstalasyonlarıyla izleyiciye hissettirmektedir. Sanatçının *Seated Figures* (1974-1979), *Backs* (1976-1982), *Katarsis* (1985), *Becalmed Beings* (1992-1993), *Coexistence* (2002), *Agora* (2005-2006) gibi enstalasyonları gerek malzeme gerek boyut anlamında beden temsillerinden ibarettir. Genellikle baş formu olmayan enstalasyonlarda zihin geri plana itilmiş, bedenin varlık olmayla ilgili bağı hissedilmektedir. Enstalasyonlar insanlığın yaşadığı acıları, deneyimleri ve sonsuz mücadelesini göstermek niyetindedir. Anıtsal boyutlardaki çalışmalarda ortaklık melez bedenlerin benzer görülmelerine rağmen teknik olarak hepsinin farklı olmasıdır. Sanatçı “el” izlerini ve dokularını çalışmalarda özellikle vurgulamış; sanatın tarihsel geçmişine selam niteliğinde göndermeler yapmıştır.

Magdalena Abakanowicz sanatında hiçbir zaman doğrudan bir anlatım dili ortaya koymamış, sanatçının kendi dili metaforlarla birlikte oluşmuştur. Sanatçı dönemi içinde heykel ve dokuma sanatında ciddi bir ilerleme sağlayarak disiplinlerin bir aradalığını vurgulamıştır. Ne figüratif ne de

soyut sanatın belirli kodlarına bağlı kalmayan sanatçı, kendi dilini sınır tanımaz bir şekilde gerçekleştirerek yaşamı da dâhil sanatının ifade olanaklarını genişletmiştir. Abakanowicz insanlığın acı geçmişinin hem tanığı hem de şifacısıdır.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Bilir, A. (2015). Magdalena Abakanowicz ve “Agora” Adlı Yerleştirmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, C5(2), 172-186.
- Didi Huberman, G. (2018). *Kabuklar*, (Çev. Elif Karakaya). İstanbul: Lemis Yayın.
- Eren Duran, G. (2015) Vahşi Kadın Arketipi ve Heykel. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı Heykel Programı.
- Fischer, E. (1995). Sanatın Gerekliliği, (Çev. Cevat Çapan). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gürler, Z. (2016). Duvarın İzin Verdiği Kadar. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 103-124.
- Jacob, M. J. (2012). Sanatçının Eli, Magdalena Abakanowicz İnsanlık Serüveni Sergi Kataloğu. İstanbul: Akbank Sanat.
- Rose, B. (1994). *Magdalena Abakanowicz*. Amerika Birleşik Devletleri: Harry N.
- Abrams Kahraman, H.B. (2012). *Sanatçının Eli, Magdalena Abakanowicz İnsanlık Serüveni Sergi Kataloğu*.

- İstanbul: Akbank Sanat.
- May, R. (2005). *Yaratma Cesareti*, (Çev. Alper Oysal). İstanbul: Metis Yayınları.
- Görsel 1: <https://naszwybir.pl/abakanowicz/> (Erişim Tarihi: 17.03.2025).
- Görsel 2: <https://www.tate.org.uk/art/artists/magdalena-abakanowicz-10093/magdalena-abakanowicz-a-timeline> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- Görsel 3: <https://www.textile-forum-blog.org/2018/02/metamorphism-magdalena-abakanowicz/> (Erişim Tarihi: 18.03.2025).
- Görsel 4: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/abakanowicz-abakan-red-t12979> (Erişim Tarihi: 16.03.2025).
- Görsel 5: <http://abakanowicz.stronazen.pl/abakans/BlackEnvironment.php.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2025).
- Görsel 6: https://tr.wikipedia.org/wiki/Cueva_de_las_Manos (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Görsel 7: <https://collections.artsmia.org/art/12093/hand-magdalena-abakanowicz> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- Görsel 8: <https://marlborougharchive.com/exhibitions/magdalena-abakanowicz-abakan-to-crowd> (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Görsel 9: <https://sites.lafayette.edu/art206-sp14/2014/04/09/magdalena-abakanowicz/> (Erişim Tarihi: 13.03.2025).
- Görsel 10: https://prettisculpture.typepad.com/photos/other_artists_3/abakanowiczseatedfigures.html (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Görsel 11: <https://www.idealart.com/magazine/magdalena-abakanowicz> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).
- Görsel 12: <https://kunstgreep.wordpress.com/2010/05/16/katarsis/> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).
- Görsel 13: <http://abakanowicz.stronazen.pl/wargames/War-Games-Ancestor.php.html> (Erişim Tarihi: 09.03.2025).
- Görsel 14: <http://abakanowicz.stronazen.pl/coexistence/Z-ludzie.php.html> (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Görsel 15: <http://abakanowicz.stronazen.pl/permanent/agora4ok.php.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2025).
- URL 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Magdalena_Abakanowicz (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- URL 2: <https://www.tate.org.uk/art/artists/magdalena-abakanowicz-10093/magdalena-abakanowicz-a-timeline> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- URL 3: <https://abakanowicz.art.pl/biografia-pl.php> (Erişim Tarihi: 14.03.2025).

İbnü'l-Münzir En-Nîsâbü'rî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri*

Abdulkerim Yiğit

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2888-2871>

Doktora Öğrencisi / Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, Diyarbakır - TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.05.2025

Kabul: 29.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

İbnü'l-Münzir

İctihad

Karşılaştırmalı Fıkıh

Eğitim

Yaşam

Eser

Rivayet

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82057>

Öz

İbnü'l-Münzir, 241/855 ile 318/930 yılları arasında yaşamış, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir en-Nîsâbü'rî olarak tanınan ve İslam âlimleri arasında saygın bir konuma sahip olan, önde gelen bir fakihidir. Hem ulemanın icmâ'ına dair eserler kaleme almış hem de ihtilaflı fikhî meseleler üzerine değerli çalışmalara imza atmıştır. Bu özelliği sayesinde fıkıh tarihinde "sâhibu'l-hilâfiyât" ünvanıyla anılmıştır. İbnü'l-Münzir, hilaf ilmi alanında önde gelen isimlerden biri olarak tanınmasının yanı sıra, karşılaştırmalı fıkıh üzerine detaylı ve geniş bir şekilde çalışmalar yapan, eserler veren ilk kaynaklardan birini oluşturmasıyla da dikkat çekmektedir. Çalışmalarında özel olarak bir mezhebe bağlı kalmayıp, farklı mezheplerden faydalanmayı prensip edinmiştir.

Bu çalışmada, İbnü'l-Münzir'in hayatı, ilmi kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri üzerinde durulmakta, icmâ' ve ihtilaf konularındaki etkileri vurgulanmaktadır. Çalışmamızda kimilerince mutlak müctehid seviyesinde bir âlim olarak kabul edilen bu önemli şahsiyetin ve kaleme aldığı eserlerin ilim dünyası tarafından daha fazla tanınması ve istifade edilmesi hedeflenmektedir.

Nîsâbü'r'da doğmuş olan İbnü'l-Münzir, hayatı boyunca çeşitli yerlerde araştırmalar yapmış ve nihayetinde Mekke'de vefat etmiştir. Basılmış olan birçok eseri mevcutken, bazıları artık ulaşmamız mümkün olamayacak şekilde sadece kaynaklarda adı geçen eserleridir. Yazmış olduğu bu eserler üzerine, mevcut klasik kaynaklardan yalnızca "Ziyadat Ebi Saîd el-Kedmî 'ala Kitabi'l-İşrâf li İbni'l Münzir en-Neysâbü'rî" adında bir çalışma bulunmaktadır. Günümüzde ise, "İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi" başlıklı, bir doktora tezi mevcuttur. Bunun dışında başka bir çalışma tespit edemedik.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yiğit, A. (2025). İbnü'l-Münzir En-Nîsâbü'rî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 83-94.

The Life, Scholarly Personality and Works of Ibnul-Munzir an-Nisaburi*

Abdulkerim Yiğit

PhD Student / Dicle University, Institute of Social Sciences, Department of Fundamental Islamic Sciences, Diyarbakir - TÜRKİYE

Article History

Submitted: 14.05.2025

Accepted: 29.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Ibn al-Mundhir

Ijtihad

Comparative Jurisprudence

Education

Life

Work

Narration

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82057>**Abstract**

Ibn al-Mundhir (d. 241/855 - d. 318/930) was a prominent jurist known as Abu Bakr Muhammad ibn Ibrahim ibn Mundhir al-Nisaburi, who held a respected position among Islamic scholars. He authored works on the consensus of scholars (ijma) as well as valuable studies on disputed jurisprudential issues. Due to this characteristic, he has been referred to in the history of jurisprudence as "sahib al-khilafiyat" (the owner of differences). In addition to being recognized as one of the leading figures in the field of the science of differences (khilaf), Ibn al-Mundhir is also notable for being one of the first sources to produce detailed and extensive works on comparative jurisprudence. In his studies, he made it a principle not to adhere to a specific school of thought, but rather to draw upon various schools.

This study focuses on Ibn al-Mundhir's life, intellectual personality, teachers, students, and works, emphasizing his influence on the topics of consensus and disagreement. In our study, we aim to increase the recognition and benefit of this important figure, who is considered by some to be a scholar of absolute mujtahid status, and his written works within the academic community.

Born in Naysabur, Ibn al-Mundhir conducted research in various locations throughout his life and ultimately passed away in Mecca. While many of his works have been published, some are only mentioned in sources and are no longer accessible to us. Regarding the works he has written, there is currently only one study available based on classical sources titled "Ziyadat Abi Said al-Khirmi 'ala Kitab al-Ishraf li Ibn al-Mundhir al-Naysaburi." Additionally, there is a doctoral thesis titled "Imam Ibn al-Mundhir and Legal Thought" available today. Beyond these, we have not identified any other studies.

GİRİŞ

Peygamberimizin gönderilmesinden günümüze kadar İslam fıkının gelişiminde pek çok fakihin rolü olmuştur. Ancak, bu âlimlerden bazıları, mutlak müçtehid statüsünde olmalarına rağmen, yeterince tanınmamış ve üzerinde yeteri kadar çalışma yapılmamıştır. Bu müçtehid imamların tanınmasına yönelik yapılacak araştırmalar, hem onların mirasından daha fazla istifade etmeyi sağlayacak hem de yeni bilimsel çalışmalara zemin hazırlayacaktır.

İlk dönem İslam hukuku tartışmalarına dair yazılan eserlerde sorunların çözümlenmesi yönünde farklı fikhî ekollerin görüşleri yer almaktadır. Bu bağlamda, sahâbe ve tâbiîn dönemindeki erken müçtehidlerin delilleriyle birlikte düşüncelerini günümüze ulaştıran ilk fıkıh âlimlerinden biri, İmam İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî'dir.

Bu çalışmada, tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında eserler kaleme alan ve döneminin Harem Müftüsü olarak tanınan İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî'nin hayatına, ilmî kişiliğine ve eserlerine odaklanmayı amaçladık. İlmî çevrede unutulmaması gereken bir şahsiyet olarak gördüğümüz İbnü'l-Münzir'in daha iyi tanınması için bu çalışmamızın son derece faydalı olacağını düşünüyoruz.

İbnü'l-Münzir (241/855-318/930), İslam hukuk tarihinde sahâbe ve diğer müçtehid âlimlerin içtihat ve görüşlerini kapsamlı bir şekilde karşılaştırmalı olarak sunan ilk isimlerden biridir. O, fikhî meselelerde icmâ' ve ihtilafları derleyen eserleriyle fıkıh ilmine önemli katkılar sağlamış ayrıca hadis ve tefsir ilminde de eserler vermiştir. Hatta İbnü'l-Münzir, zamanının en önde gelen hadis ve fıkıh âlimlerinden biri olarak tanınmış ve İslamî bilgileri derinlemesine araştırma arzusu, onun kararlılığı ve istekli kişiliğiyle birleşerek büyük bir ilmi birikime sahip olmasını sağlamıştır. Her türlü fikhî meselede sağlam referanslar ve kaynaklar sunmayı hedeflemiştir. Kendi dönemindeki birçok öğrenciye ders vererek onların bilgi ve ahlak açısından gelişmelerine katkı sağlamıştır. Eğitimci olarak gösterdiği özverinin kendisini takip eden nesillerde önemli bir etkisi olmuştur. Çok sayıda âlim tarafından muteber görülmüş ve eserlerine atıflar yapılmıştır.

İbnü'l-Münzir'in Hayatı

İbnü'l-Münzir'in hayatına dair tabakât ve tarih kitaplarında sistematik bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, onun eserlerini tahkik eden araştırmacılar, eserlerinin giriş kısımlarında hayatıyla ilgili bazı bilgileri derlemeye gayret etmişlerdir.¹ Ulaşabildiğimiz kaynaklar, yalnızca doğumu, soy geçmişi, ilim tahsili ve vefatı hakkında sınırlı bilgilere sahiptir. Bununla birlikte, ailesi, çocukluk dönemi ve benzeri ayrıntılı konularla ilgili olarak yeterli bilgiye ulaşamamıştır.

1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Hayatını ele alan kaynakların büyük bir kısmı, onun ismini "Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir en-Nîsâbü'rî" şeklinde kaydetmektedir.² İlk dönem klasik kaynaklar arasında ise yalnızca 'Arîb b. Sa'd (ö.

¹ Bu muhakkikler: 1)Ebû Hammad Sağır Ahmed b. Muhammed Hanif el-Ensârî, el-Evsat ve el-İşrâf adlı eserleri tahkik ederken, İbnü'l-Münzir'in hayatıyla ilgili oldukça değerli bilgiler paylaşmıştır. Ancak el-Evsat'ta konuyu derinlemesine ele alırken, el-İşrâf'ta bu kısım daha öz bir şekilde ele alınmıştır. 2)Abdullah b. Abdulaziz el-Cibrîn, tahkik ettiği el-İknâ' kitabının mukaddimesinde İbnü'l-Münzir'in hayatına dair bilgileri, el-Evsat ve el-İşrâf'taki verilere göre daha kısa bir şekilde sunmuştur.

3)Sa'd b. Muhammed es-Sa'd da, tahkik ettiği İbnü'l-Münzir'in tefsirinin mukaddimesinde onun hayatına dair kısa bir vurgu yapmıştır.

² Ebû İshak İbrâhîm Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, ed. İhsan Abbas (Beyrut, 1981), 108; Ebû Zekerîyya Muhyiddin b Şeref Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 2:196-197; Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b İzziddîn Aybeg b Abdillâh Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs, 2000), 1:336; Ebû'l-Ferec Muhammed b İshak İbn Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1994), 265; Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesîr, *Tabakâtu'l-fukahai's-şâfiyyin* (Mektebetu's-Sikafeti'd-Diniyye, t.y.), 1:216; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed Zehebî, *Tezkiretu'l-huffûz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 3:5-6; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 14:490; Ömer Rıza Kehhale, *Mü'cemu'l-müellifin* (Beyrut: Dâru'l İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, t.y.), 1:115; Cengiz Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî", *DİA*, 2000, 21: 21:158; Hayreddin Zirikî, "Ahmed Emîn", *el-A'lâm: Kâmusu terâcim*, nşr. Züheyr Fethullah (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 1: 5:394; Fuat Sezgin, *Geschichte Des Arabischen Schrifttums* (GAS) (Leiden: E.J. Brill, 1967), 2:485, 495.

320/932), onun babasının adını, Cârûd olarak vermiştir.³ Bu bilginin kaynağını ise belirtmemiştir. Ayrıca, İran'da yayımlanan "Daire-Me'arifi Büzürge İslâmî" adlı eserde, onun tam adı "Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir b. Cârûd en-Nîşâbü'rî" olarak geçmektedir.⁴ Eserlerinde genellikle "Ebû Bekir en-Nîsâbü'rî" künyesiyle anılmakta, görüşlerine de "Kâle Ebû Bekir" ifadesiyle referans verilmektedir.⁵ Bunun yanı sıra, İbnü'l-Münzir ismiyle de tanınmaktadır. Tabakât üzerine eser kaleme alan âlimler onu babasından ziyade dedesine nisbet ederek İbnü'l-Münzir olarak tanıtmaktadırlar. Zehebî (ö. 748/1348), onu "el-imâm el-hâfız el-'allâme şeyhu'l-İslâm Muhammed b. İbrahim b. Münzir el-fakîh nezîlu Mekke" olarak ve "İhtilâfî'l-ulemâ, el-İcmâ', el-Mebsût" gibi eserlerin yazarı olarak tanıtmaktadır.⁶ İbnü'l-Münzir, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarındaki derin bilgisi ve yetkinliği dolayısıyla "Harem-i şerif şeyhi, Harem-i şerif müftüsü, şeyhu'l-İslâm, hafız, el-imâm, el-fakîh ve allâme" gibi çeşitli ünvanlarla anılmaktadır.⁷ Sonuç olarak, onun isim ve sıfatları; "el-İmam⁸, el-Allâme, el-Hâfız, Şeyhu'l-İslâm, el-Fakîh, Harem-i şerif Şeyhi ve Müftüsü Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir b. Cârûd" olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Kaynaklar, İbnü'l-Münzir'in Nîsâbü'rî'da doğduğuna dair ortak bir görüş sergilese de, vefat tarihi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Zehebî (ö. 748/1348), İbnü'l-Münzir'in yaklaşık 241/855 yılında Nîsâbü'rî'da dünyaya geldiğini belirtirken, Ziriklî (ö. 1976) ise doğum tarihini 242/856 olarak kaydetmiştir.⁹

1.3. Vefatı

Kaynaklar, ittifakla İbnü'l-Münzir'in Mekke'de hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Ancak, onun vefat tarihiyle ilgili bilgiler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), onu izleyen İbn Hallikân (ö. 681/1282) ve el-İşraf adlı eserini inceleyen Abdullah Ömer el-Barudî (ö. 1904) gibi âlimler, İbnü'l-Münzir'in 309/921 veya 310/922 yıllarında öldüğüne dair görüş bildirmişlerdir.¹⁰ Aynı zamanda Zehebî (ö. 748/1348) ve Askalânî (ö. 852/1449), kaynaklardaki belirli tarihsel bilgiler ve olayların, Ebû İshâk (ö. 476/1083) tarafından ileri sürülen İbnü'l-Münzir'in 309/921 veya 310/922 yıllarında vefat ettiğine dair bilgisiyle çeliştiğini ifade etmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak bazı tarihi veriler aşağıda sıralanmıştır:

- 1- Muhammed b. Yahya b. Amr, h. 316 yılında İbnü'l-Münzir ile görüştüğünü açık bir şekilde belirtmiştir.¹¹
- 2- Muhammed b. Abdullah b. Yahya el-Leysi (ö. 339/950) h. 312 yılında İbnü'l-Münzir'den ders aldığını ifade etmiştir.¹²
- 3- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Belhî (ö. 322/934), 315/927 yılında Mekke'de el-İknâ' isimli kitabını İbnü'l-Münzir'den dinlediğini ifade etmiştir.¹³

³ Arîb b Sa'd Kurtubî, *Siletu tarihi't-Taberî* (Beyrut: Maşurat Müessesetü'l-A'lemî, t.y.), 109.

⁴ Heyet, *Dairetü'l-Me'arife Büzürge-i İslâmî* (Tahrân, 1950), 4: 701.

⁵ Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 108; Tâceddîn Abdülvehhâb b Ali Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ* (Hicr Yayınları, 1992), 3:102; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât*, 2:196; Ebû Bekir Muhammed b İbrâhîm İbn Münzir, *el-İşraf ala mezâhibi'l-ulemâ* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetu Mekketi's-Sikâfiyye, 2004), 1:7; Ebû Bekir Muhammed b İbâhîm İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf* (Mısır, 2016), 1:13; Ebubekir Abdullah b Muhammed b Ziyad İbn Münzir, *el-İcmâ'* (Riyad: Dâru'l-'Asîme, t.y.), 7.

⁶ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:490.

⁷ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 3:782; Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer Askalanî, *Lisân'ül-mizan* (Kahire: Dâru'l Kutubî'l-İslâmî, t.y.), 6:483; Ziriklî, "Ahmed Emîn", 1: 394; Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî", 21: 158.

⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 3:102; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491.

⁹ Hayreddin Ziriklî, *Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-arab ve'l-müsta'rebin ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 5:396; İbn Münzir, *el-İşraf ala mezâhibi'l-ulemâ*, 1:7; İbn Münzir, *el-İcmâ'*, t.y., 7; İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 1:13; Abdulkadir Şener, *Kitabu'l-İcmâ': İslâm Hukukçularınca Üzerinde İcmâ Edilen Konular* (Ankara, 1983), 13.

¹⁰ Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 108; Ahmed b Muhammed İbn Hallikân, *Kitabu vefeyatu'l-a'yan ve enbau'z-zeman* (Mısır, 1949), 4:207; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491.

¹¹ Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:27; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491-492.

¹² Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491-492; Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf Ebû'l-Velîd, *Tarihi ulemâi Endülü's* (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2008), 2:58-59.

Bu olaylar, İbnü'l-Münzir'in 309/921 veya 310/922 yıllarında öldüğüne dair bilgilerle çelişmektedir.¹⁴

Ziriklî (ö. 1976), İbnü'l-Münzir'in ölüm tarihinin 319/931 olduğunu belirtir. Öğrencilerinin yaşadığı dönemden bir diğer isim olan Arib b. Sa'd el-Kurtubî (ö. 369/979-80) ise, ay ve gün belirterek onun vefat tarihinin 318/930 yılında, Şaban ayının sonlarına denk gelen bir Pazar günü olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Zehebî (ö. 748/1348) de, İmam Ebû'l-Hasan b. Kattân el-Fâsî'den rivayet edip, İbnü'l-Münzir'in h. 318 yılında vefat ettiğini net bir şekilde kaydetmiştir.¹⁶ Çoğu kaynak tarafından, İbnü'l-Münzir'in ölüm tarihinin 318/930 olduğu kabul edilmiş ve bu tarih zamanla daha fazla yaygınlık kazanmıştır.¹⁷ Sonuç olarak, İbnü'l-Münzir'in ölüm tarihi konusunda görüş ayrılıkları bulunsada, ölüm yeri hakkında bir görüş ayrılığı olmayıp herkes tarafından Mekke-i Mükerrreme'de vefat ettiği kabul edilmiştir.¹⁸ Yukarıda belirtilen bilgilere dayanarak, İbnü'l-Münzir'in hicri takvime göre Şaban ayının 29'unda 318 senesinde, miladi takvime göre Eylül ayının 26'ında 930 senesinde Mekke-i Mükerrreme'de hayatını kaybettiği söylenebilir.

2. İlmî Kişiliği

2.1. Tahsil Hayatı

İbnü'l-Münzir, genç yaşta, dönemin önde gelen muhaddislerinden biri olan Muhammed b. Yahya ez-Zühli (ö. 267/881) gibi âlimlerden eğitim alarak ilim hayatına yön vermiştir. Bu eğitim süreci, onun bilgi ve tecrübe birikimini zenginleştirmiş, ilerleyen dönemlerdeki ilmî çalışmalarında derin bir temel oluşturmuştur. Kendisinin ilme olan istidadı ve azmi, önemli bir âlim olmasına zemin hazırlamıştır.¹⁹ Akabinde ilmi seyahatler yaparak Mısır'a gitmiş ve orada İbn Abdülhakem (ö. 268/882), Şâfiî'nin ashâbından Rebî' b. Süleyman (ö. 270/884) ve Bekkâr b. Kuteybe (ö. 270/884) gibi âlimlerden istifade etme imkânı bulmuştur.²⁰ Çoğu kaynaktaki onun Rebî' (ö. 270/884) ile olan münasebeti zikredilirken, Ukaylî (ö. 322/934)'ye atfedilen bir eleştiride İbnü'l-Münzir'in Rebî' (ö. 270/884) ile karşılaşmayıp görüşmemesine rağmen ondan rivayetlerde bulunduğu bahsedilmektedir. Ancak klasik dönemdeki tabakât yazarları, bu iddianın asılsız olduğunu belirtmişler²¹ ve buna gerekçe olarak Ukaylî (ö. 322/934) 'nin zayıf râvileri tespit için yazdığı "*Kitâbü'd-du'afâ'i'l-kebîr*" adlı eserinde İbnü'l-Münzir'i ziretmeişini göstermişlerdir.²² Nitekim Ukaylî (ö. 322/934)'ye göre İbnü'l-Münzir görüşmediği bir kişiden hadis rivayet eden biri olsaydı onu mutlaka zayıf râviler bahsinde zikrederdi. İbnü'l-Münzir, Mısır'dan sonra Mekke'ye gitmiş ve başta Mekke-i Mükerrreme'de oturan büyük hadis âlimi Muhammed b. İsmail es-Sâîğ olmak üzere birçok âlimden istifade etmiştir.²³ Mekke'ye gittikten sonra vefat edene kadar oradan ayrılmamıştır. İbnü'l-Münzir'in, uzun yıllar Mekke-i Mükerrreme'de ilim ehlini yetiştirmesi ve aynı zamanda fetva konumunda muteber bir yere gelmiş olması

¹³ Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri", 21: 158.

¹⁴ Abdurrahman Candan, "İbnü'l-Münzir'in Hayatı Hilâf İlmîne Katkıları ve el-İşrâf âla mezâhibi ehli'l-ilm", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007): 185.

¹⁵ Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm İbn Münzir, *el-İknâ'* (Riyad: Dâru's-Samî'î li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008), 1:31.

¹⁶ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:492.

¹⁷ Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:27; Carl Brockelmann, *Geschichte Des Arabischen Litteratur* (GAL) (Leiden, 1943), 1:191; Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri", 21: 159; Candan, "İbnü'l-Münzir'in Hayatı Hilâf İlmîne Katkıları ve el-İşrâf âla mezâhibi ehli'l-ilm", 186.

¹⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1:336; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât*, 1:197; Ziriklî, "Ahmed Emîn", 1: 395.

¹⁹ İbn Münzir, *el-İcmâ'*, t.y., 1:8; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:490.

²⁰ Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:27-28; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 3:102; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahai's-şâfiyyin*, 1:216-217; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11:300; Candan, "İbnü'l-Münzir'in Hayatı Hilâf İlmîne Katkıları ve el-İşrâf âla mezâhibi ehli'l-ilm", 180; Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri", 21: 158.

²¹ Mesleme b. Kâsım el-Endelüsî, İbnü'l-Münzir'in hadis ilminde zayıf olduğun hatta birçok mürsel hadisi müsned hadis olarak ele aldığını iddia etmiştir. İbnü'l-Münzir'in kendi kitaplarında Rebî'den ilim okuduğuna dair bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Örneğin, "*Lemsü'n-nisâ*" konusunda Şâfiî'nin iki farklı görüşü olduğu, Mısırlı öğrencilerinin de İbnü'l-Münzir'den bu iki görüşü aktardığı belirtilmektedir. İbnü'l-Münzir, aktardığı görüşlerden birinin Rebî'e ait olan kitaplarla örtüşmediğini ve bu görüşün Şâfiî'ye ait olduğundan şüphe duyduğunu ifade etmiştir. Bkz., İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 236; Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:27-28.

²² Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri", 21: 158; Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:28.

²³ İbn Münzir, *el-İcmâ'*, t.y., 1:8.

“Haremin Şeyhi” ve “Haremin Müftüsü” gibi lakaplarla şöhret bulmasına neden olmuştur.²⁴

Şâfiî tabakât yazarlarının çoğu İbnü'l-Münzir'i mezhebin fukahâsı arasında zikrederler. Mezkûr yazarlar, Mısır'a daha yirmi yedi yaşına basmadan gittiği anlaşılan İbnü'l-Münzir'in, Rebî' b. Süleyman'dan (ö. 270/883), gerek ders alması gerekse hadis rivayet etmiş olmasını onun Şâfiî Mezhebinden sayılmasına yeterli bir münasebet olarak görmüşlerdir.²⁵ Bununla beraber fikhî birikimini en çok kime borçlu olduğuna veya esas hocasının kim olduğuna dair net bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Bu durumu Şîrâzî (ö. 476/1083), İbnü'l-Münzir'in hadis hocalarının birkaçını zikrederek ve fıkıh ilmini kimden aldığını bilemediklerini söyleyerek ifade eder.²⁶ Abbâdî (ö. 458/1066) ise onu Şâfiî'nin üçüncü derecedeki öğrencilerinden biri sayar fakat fıkıh hocasının kim olduğunu açık bir şekilde ifade etmemektedir.²⁷ Daha sonraki kaynaklarda da İbnü'l-Münzir'in fıkıh hocasının kim olduğu açıkça zikredilmemektedir. Zehebî (ö. 748/1348), bazı ihtimalleri göz önünde bulundurarak fıkıh ilmini Şâfiî'nin ashâbından aldığına dair kanaatini dile getirir.²⁸ Oysa gerek dönemindeki önde gelen Ehl-i hadis âlimleriyle gerekse Şâfiî fıkıh çevresiyle olan ilişkileri incelendiğinde fikhî intisap özelinde hususi bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. İbnü'l-Münzir'in, Hanbelî çevreden bazı ulemanın kendisi hakkındaki ifadeleri ile İmam Ahmed (ö. 241/855)'in bilinen ve tanınan en önemli talebelerinden biri olan Ebûbekir el-Hallâl ile olan münasebeti de söz konusu ilişki şeklini teyit etmektedir.²⁹

Kaynaklar incelendiğinde, İbnü'l-Münzir'in yaşamının en verimli ve kırk iki yıla tekabül eden dönemini Mekke-i Mükerre'm'de geçirdiği anlaşılmaktadır. Resmi görevleri üstlenip üstlenmediğine dair kaynaklarda net bir bilgi olmamakla birlikte, onun hayatına dair yapılan değerlendirmeler, resmi bir görevde bulunmamış olabileceğine dair bir izlenim vermektedir. Bu durum, onun ilmi faaliyetlerine ve çalışmalarına daha fazla odaklanabilmiş olduğunu düşündürülebilir.

İbnü'l-Münzir, ömrünün sonuna doğru yaklaşık kırk iki yıl boyunca ilimle meşgul olmuş, Mekke'de Harem-i Şerif'in şeyhi ve Mekke'nin müftüsü olarak tanınmıştır. Fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilimlerde temayüz eden sözü dinlenen âlimlerden olmuştur. Müslümanların gerek hac gerekse başka sebeplerden dolayı akın ettikleri Mekke-i Mükerre'm'de uzun yıllar ikamet etmiş olması,³⁰ birçok hocadan ders almasını ve farklı görüşleri öğrenme imkânını kendisine sağlamıştır. Yazdığı eserlerin içeriği bu tespitlerimizi doğrulamakta ve desteklemektedir.³¹ İlmî açıdan birçok âlimin takdirini kazanmıştır. Örneğin Nevevî (ö. 676/1277), ondan bazı nakillerde bulunmuş ve sonrasında şöyle demiştir; “Bu, ilim alanında kesinlikle güvenilir olan, hem sünneti hem de sahih delilleri derinlemesine anlayan ve katılıktan uzak bir bakış açısına sahip olan İbnü'l-Münzir'in ifadesidir.”³² Bu ifadeyle İbnü'l-Münzir'i övmüş ve takdir etmiştir. Zehebî (ö. 748/1348), “İbnü'l-Münzir'in, tefsir alanında çok ciltten oluşan kapsamlı bir eser kaleme aldığını ve bu nedenle te'vil ilmi konusunda da önemli bir otorite sayılabileceğini belirtmiştir.³³ Sadece ilm-i rical alanında yetkinliğiyle tanınan Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî'nin (ö. 322/934) yapmış olduğu olumsuz nitelendirmeler, İbnü'l-Münzir hakkında eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak birçok âlim, bu tür görüşlerin asılsız olduğunu vurgulayarak İbnü'l-Münzir'in güvenilir bir şahsiyet olduğunu dile getirmiştir.³⁴

²⁴ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 3:5; Celaleddin Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982), 330; Kallek, “İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî”, 21: 158.

²⁵ İbn Münzir, *el-İknâ'*, 1:11.

²⁶ Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 108.

²⁷ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 265.

²⁸ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491.

²⁹ Ebu'l-Hüseyn Muhammed b Muhammed İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 1: 38; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed Zehebî, *Târîhü'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1987), 25:431; Kallek, “İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî”, 21: 158.

³⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1:336; Nevevî, *Tehzibu'l-esmâi ve'l-luğât*, 1:197; Ziriklî, “Ahmed Emîn”, 1: 395.

³¹ Candan, “İbnü'l-Münzir'in Hayatı Hilâf İlmîne Katkıları ve el-İşrâf âla mezâhibi ehli'l-ilm”, 182.

³² Nevevî, *Tehzibu'l-esmâi ve'l-luğât*, 2:197.

³³ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491.

³⁴ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:492.

2.2. Hocaları

İbnü'l-Münzir'in, çeşitli coğrafyalarda çok sayıda ve farklı alanlarda hocası olmuştur. Hadis, tefsir ve fıkıh gibi ilimlerde oldukça yetkin bir isim olarak öne çıkmış ve birikimi büyük takdir toplamıştır. İbnü'l-Münzir'in bu alanlarda, özellikle fıkıh ilminde kimlerden ders aldığı kesin olarak bilinmemektedir.³⁵ Fakat Zehebî'nin (ö. 748/1348) ifadesine göre, İmam Şâfiî'nin talebesi Rebî' b. Süleyman'dan (ö. 270/883) eğitim almıştır.³⁶ Ayrıca, el-Evsat adlı eserinde İmam Şâfiî'nin Mısır'da yazdığı ve yeni görüşleri yani Şâfiî Mezhebinde kavli-i cedîd olarak bilinen görüşleri içeren eserlerini Rebî' b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/883)'den okuduğunu açıkça belirtmiştir. Sahâbe ve tâbiîn görüşleri alanında dönemin en önemli âlimlerden biri olan ve döneminde Mısır'ın fetva mercii olarak anılan Muhammed b. Abdullah b. el-Hakem'den de (ö. 268/881) faydalanmıştır.³⁷

İbnü'l-Münzir, Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem,³⁸ Nisâbü'r-un önde gelen İmamı ve döneminin en meşhur müftisi olan hafız Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya ez-Zühî (ö. 258/871),³⁹ Mısır'da hakimlik yapmasıyla ve hadis ilmindeki derinliğiyle bilinen k Bekâr b. Kuteybe b. Esed es-Sekafî (ö. 270/883), Müezzîn, Rebî' b. Süleyman b. Abdulcebbar el-Murâdî (ö. 270/883),⁴⁰ Mekke-i Mükkereme'de ikamet eden ve muhaddis olan Muhammed b. İsmail es-Sâîğ (ö. 276/889),⁴¹ İshak b. İbrâhîm b. Ubbâd es-San'ânî ed-Deberî (ö. 285/898),⁴² Sünen yazarı muhaddis Muhammed b. İsa et-Tirmizi (ö. 279/892)⁴³ ve Muhammed b. Meymun ile Haremin şeyhi Ali b. Abdulaziz b. Mirzaban (ö. 276/889)⁴⁴ dan gibi isimlerden hadis ilmi konusunda oldukça faydalanmış, onlardan bazı rivayetleri öğrenip aktarmıştır. İbnü'l-Münzir'in hayatını inceleyerek biyografisini kaleme alan bazı âlimler, meşhur İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) derslerini de aldığını belirtmiş ve onun da İbnü'l-Münzir'in hadis hocalarından biri olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵ Ancak bazı âlimler bu iddiayı reddetmiş ve bunu asılsız bir beyan olarak değerlendirmiştir. İki farklı görüşü savunan tarafların gerekçelerine bakıldığında, İbnü'l-Münzir'in İmam Buhârî'den bazı hadisleri rivayet etmiş olma ihtimali mevcut olsa da, bu durumu destekleyen açık bir delil elde edilememiştir.

2.3. Talebeleri

İbnü'l-Münzir'in çok yönlü bir âlim olması hem çok alanda eserler vermesini hem de birçok talebe yetiştirmesini sağlamıştır. Kaynaklardan yola çıkılarak anlaşıldığı kadarıyla bilinen talebeleri şunlardır: Muhammed b. İbrâhîm b. Ahmed, Ebû Haşim Abdulcebbar b. Abdussamed b. İsmail, Hüseyin b. Ali b. Şaban (ö. 169/786), Ahmed b. Sait b. Hazm b. Yunus (ö. 350/961), Ebû Sait Adulberr b. Abdulaziz b. Muhârik, Ebû Ömer er-Re'inî el-Kurtubî (ö. 330/942), Münzir b. Muhammed el-Kâdî (ö. 275/888), Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Muaz el-Büstî Sahibü's-Sahih (ö. 354/965), Ebû Bekir b. el-Mukrî Sahibü'l-mu'cem (ö. 381/991), Ebû Tahir Muhammed b. İbrâhîm el-Muhtesib (ö. 364/974), Hasan b. Ali b. Şaban (ö. 369/979), Abdullah b. Yahya b. Abdullah ez-Zerâ', Ahmed b. Kasım en-Nihavendî, Ebû Tahir el-Asbahânî Muhammed b. İbrâhîm İbn Ammi Ebû Nuaym el-Hafız (ö. 430/1038), İbn Şak el-Kasbânî Ömer b. Ahmed, Ebû Mansur el-Mukrî Muhammed b. Züreyk b. İsmail (ö. 381/991)⁴⁶.

2.4. Eserleri

³⁵ Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 108.

³⁶ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:491.

³⁷ İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 1:130.

³⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 2:68-69.

³⁹ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 2:530-532; Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer Askalanî, *Tehzibu't-tehzib* (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1968), 9:511-516.

⁴⁰ Hallikân, *Kitabu vefeyatu'l-a'yan ve enbau'z-zeman*, 1:91.

⁴¹ Ebû'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru Hicr, 1998), 11:66.

⁴² Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 2:585.

⁴³ İbn Münzir, *el-İknâ'*, 2:234.

⁴⁴ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 2:622.

⁴⁵ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 12:391.

⁴⁶ İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 60-61; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 2:102; Askalanî, *Lisân'ül-mizan*, 5:29.

İbnü'l-Münzir, hayatının büyük bir kısmını âlimlerin yoğun olarak bulunduğu Mekke'de geçirmiştir. Bu durum, pek çok âlimle tanışmasına ve onların bilgi birikimlerinden faydalanmasına imkân tanımıştır. Sonuç olarak, çok yönlü bir âlim olarak farklı alanlarda, özellikle fıkıh ve ilmi hilâf konusunda değerli eserler kaleme almıştır. Eserlerinin bazıları günümüzde hala kullanılmakta iken, bir kısmı da kaybolmuş ve yalnızca isimleri günümüze ulaşabilmiştir. İcma' ve ihtilaf konularına özel bir önem veren fıkıh âlimleri, hadis şarihleri ve müfessirler başta olmak üzere ilim ehlinde birçok kişi, İbnü'l-Münzir'in eserlerini güvenilir kaynaklar arasında değerlendirmiş ve onlardan alıntılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, İbn Kudâme (ö. 620/1223) *el-Muğnî* adlı eserinde⁴⁷ ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde⁴⁸ İbnü'l-Münzir'den rivayette bulunarak ona itibar ettiklerin göstermişlerdir. Nevevî (ö. 676/1277) ise *el-Mecmû* adlı eserinde⁴⁹ İbnü'l-Münzir'i tanıtmış övmüş ve kendisinden rivayetlerde bulunmuştur.

İbnü'l-Münzir'e atfedilen eserlerin bir kısmı basılmış ve günümüze ulaşmıştır. Bazısı ise basılmamış olup isimlerini çeşitli kaynaklardan öğrenebilmiş bulunmaktayız. Bir kısmı da elimizde olmamakla beraber bazı kütüphanelerde mahtut olarak bulunmaktadır.

Günümüze basılmış bir şekilde ulaşan eserleri şunlardır:⁵⁰

1- el-İşrâf alâ mezâhibi ehli'l-ilm:

Bu eserde fıkıhın ibadet, nikâh, alışveriş gibi bazı konuları ele alınarak önceki âlimlerin görüşlerine ve sahabe kavline ve ilgili ihtilaflara değinilerek neticede müellif kendi tercihini yapmaktadır. Nevevî (ö. 676/1277) bu kitaptan bahsetmekte⁵¹ ve zaman zaman kaynak olarak kullandığını ifade etmektedir. Mezhep imamlarının görüşlerini ve ihtilaflarını aktaran bu kitap genel anlamda muteber bir kitap olarak değerlendirilmiştir.⁵²

2- el-Evsat mine's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf:

Bu kitap da *İşrâf* adlı eserinde olduğu gibi hilaf ilminden bahseder. Ancak bu kitapta meşhur dört mezhep imamlarının görüşlerinden, müntesibi kalmamış olan müctehid imamlardan ve sahabe ile tabiîn görüşlerinden uzun uzadıya bahsedilir. Ayrıca müellif gerek gördükçe imamların görüşlerini eleştirir ve kendi tercihini de ortaya koyar. Bu kitabın bazı bölümlerinde ise eleştiri ve tercihte bulunulmayarak sadece ihtilaflara değinmekle iktifa edilir.⁵³

3- el-İcmâ:

Bu eserde müellif fıkıhın konularına göre ayrımlar yaparak başlıklara ayırmıştır. Bu başlıklar altında ilgili konuya dair hakkında icmâ' olan meseleler izah edilmiştir. Genellikle icmâ' eden âlimlerden hiç bahsedilmez ve doğrudan alimler icmâ' ettiler diye aktarılır. İcmâ'a muhalefet eden bir âlim varsa şu âlim infirâd etti diye belirtir. Hakkında icmâ' bulunan fikhî meseleleri tek kitap altında toplamış olması ilmi açıdan çok değerlidir.⁵⁴

4- el-İknâ:

Bu eserde müellif doğrudan fikhî meseleleri anlatmaktadır. Klasik bir fıkıh kitabıdır. Ancak birçok delil ve hadise yer vermiş olması bu eserin müdellel bir fıkıh kitabı olmasını sağlamıştır.⁵⁵ Kehhale, bu kitabın delilsiz bir fıkıh kitabı olduğunu söylemiştir. Ancak yanılmıştır.⁵⁶ İncelememiz sonucunda birçok bölümde hadislerin zikredildiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

5- et-Tefsîr:

⁴⁷ Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Makdisî, *el-Muğnî* (Riyad: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1:19, 20, 23.

⁴⁸ Ahmed b. Ali b. Hacer Askalanî, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Mısır: Mektebetü's-Selefiyye, 1970), 1:299, 300, 305.

⁴⁹ Ebu Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb* (Kahire: İdaretü Matbaati'l-Müniriyye-Matbaatü't-Tedâminî'l-Uhevî, 1928), 1:5, 42, 72.

⁵⁰ İbrahim Halil Şimşek, *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi* (Diyarbakır, 2020), 53-68.

⁵¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb*, 1:5.

⁵² Şimşek, *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi*, 53-54.

⁵³ Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî", 21: 158; Şimşek, *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi*, 58-59.

⁵⁴ Muhammed b. İbrahim İbn Münzir, *el-İcmâ'* (Riyad: Dârü'l-Müslim, 2004), 110-115.

⁵⁵ İbn Münzir, *el-İknâ'*, 1:43-45.

⁵⁶ Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî", 21: 159; Kehhale, *Mü'cemu'l-müellifin*, 1:115.

Bu eser bir rivayet tefsiridir. Kur'an'ın tamamının tefsiri yapılmıştır. Esas olarak Kur'an ayetlerini yine başka ayetlerle tefsir etmeyi, Kur'an ayetlerin hadislerle tefsir etmeyi ve Kur'an ayetlerin sahabe ile tâbiîn görüşleriyle tefsir etme metodunu kullanmıştır.⁵⁷

Günümüze baskısı ulaşmayan eserleri ise bunlardır.⁵⁸

1- Kitâbü's-siyâse:

Bu eserin bize ulaşmış bir baskısı bulunmamaktadır. Ancak Almanya'nın Cuta şehrinde mahtutunun bulunduğu ve fıkıh konularından müteşekkil zengin bir içeriğe sahip olduğu kimi araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.⁵⁹

2- Haccetü'n-nebî:

Bu eserin herhangi bir baskısı bulunmamaktadır. Zamanımıza ulaşmış bir mahtutundan da bahsedilememektedir. Nevevî (ö. 676/1277) Hz. Peygamber'in (s.a.v) hacı konusunu, Sahihi Müslim'in şerhinde anlatırken bu kitabın varlığından söz etmektedir.⁶⁰

3- Kitâbü'l-ezkâr:

Bu kitabın da sadece adını bazı kaynaklardan öğrenebilmiş bulunmaktayız. Onun haricinde bu kitap hakkında günümüze ulaşabilmiş bir şey henüz tespit edilebilmiş değildir. Katip Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-zunûn* adlı eserinde bu kitaptan bahsetmektedir.⁶¹

4- Teşrifü'l-ganî ala'l-fakîr:

Keza bu kitabın da sadece ismini duyabilmiş bulunmaktayız. Bu kitabın varlığından ve hatta buna bir de reddiye yazılmış olduğundan Askalânî (ö. 852/1449) *Lisânü'l-mizân* adlı eserinde bahsetmektedir.⁶²

5- Mesâilu fi'l-fıkıh:

Bu eserin varlığından bizi İbn Nedîm (ö. 385/995) *el-Fihrist* adlı eserinde bizi haberdar etmektedir.⁶³ Elimizde başka bir veri bulunmamaktadır.

6- İsbâtü'l-kıyas:

Bu eserin varlığını da yine bize İbn Nedîm (ö. 385/995) *el-Fihrist* adlı eserinde bildirmektedir.⁶⁴

7- İhtilâfu'l-ulemâ:

Bu eser de elimize geçemeyene eserlerinden biridir. Yalnız bu eserin temizlik ve cuma namazıyla ilgili babları içeren bir nüshasının Mısır'da tespit edildiği rivayet edilmektedir. Bazısı bu kitabı Kitabü'l-İhtilaf adıyla zikretmişlerdir.⁶⁵

8- el-İktisâd fi'l-icmâ' ve'l-hilâf:

Bu kitabın varlığından biz haberdar edenler Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) ile İsmail Paşa (1839-1920) olmuşlardır. Bu kitabın da herhangi bir parçasına veya nüshasına ulaşamamıştır.⁶⁶

9- el-Mebsût:

Birçok âlim bu eserden bahsetmektedir. Ona rağmen bu esere dair bir belgenin günümüze ulaşabildiğine dair herhangi bir şeye rastlayabilmiş değiliz. Ayrıca âlimler bu kitabın bir başka kitaplarından

57 İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 20.

58 Şimşek, *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi*, 69-72.

59 Şimşek, *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi*, 71-72.

60 Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1983), 8:170.

61 Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî er-Rumî el-Hanefî Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 1:534; Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî", 21: 159.

62 Askalânî, *Lisân'ül-mizan*, 5:27-28.

63 İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 265; Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî", 21: 159.

64 İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 265; İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 37.

65 Ziriklî, *Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, 394; İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 24; İbn Münzir, *el-İknâ'*, 1:28; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 5:59; Brockelmann, *Geschichte Des Arabischen Litteratur* (GAL), 3:300.

66 Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, 1:135; İsmail Paşa b. Mumammed Emin Bağdâdî, *Hediiyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifine ve âsârü'l-müsannifin* (İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1955), 2:31.

elde edilen bir özet de olabileceğini de zikretmişlerdir.⁶⁷

10- Kitâbü's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf:

İbnü'l-Münzir, "*Kitabu's-Sünen*" isimli bir esere sahip olduğunu açıkça belirtmiştir. Sübkî (ö. 771/1370) de müellifin bu eserinden bahsedip eseri baya da övmektedir.⁶⁸

SONUÇ

Künyesi İbnü'l-Münzir olup, ismi Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. Münzir olan bu büyük âlimin 241/855 yılında Nîsâbü'rî'da doğduğu ve 318/930 yılında Mekke-i Mükkerreme'de vefat ettiği tespit edilmiştir. Eğitimine doğduğu şehir olan Nîsâbü'rî'da başladığı ve ilmi seyahatleri sırasında Mısır'a gittiği görülmüştür. Burada, İmam Şafîî'nin öğrencilerinden Rebî' b. Süleyman (ö. 270/884) gibi birçok farklı âlimden ders aldığı ortaya çıkmıştır. Mısır'dan sonra, hayatının büyük bir kısmını geçireceği Mekke'ye yerleştiği ve burada vefat edene dek yaşadığı görülmüştür. Mekke-i Mükkerreme'de yıllarca ders verdiği ve sergilediği fetva gibi birçok faaliyet neticesinde "Haremin Şeyhi" ve "Haremin Müftüsü" ünvanlarıyla anıldığı gözlemlenmiştir.

İbnü'l-Münzir, en çok sahibu'l-hilâfiyât olarak tanınmasına rağmen fıkıh, tefsir ve hadis alanlarında da önemli bir bilgiye sahiptir. Mekke'de yaşaması, çeşitli mezheplerden ve kültürlerden gelen hocalardan ders almasına olanak tanımış, bu da ilimlerde derinleşmesini sağlamıştır. Bu sayede farklı görüşler hakkında bilgi edinmesi büyük önem taşımaktadır. Tefsir konusundaki derin bilgisi, sahâbe ve tâbiîn dönemindeki âlimlerin fıkıhına vakıf olması ve hadis ilmine olan merakı, güncel fikhî meseleleri analiz etme becerisini geliştirmiştir.

Çoğu Şafîî âlimi, İbnü'l-Münzir'in Şafîî mezhebine bağlı olduğunu belirtirken; Nevevî (ö. 676/1277), Zehebî (ö. 748/1348), Suyûtî (ö. 911/1505) ve Davûdî (ö. 945/1539) gibi bazı âlimler onu bağımsız bir müçtehid olarak değerlendirmiştir. Analizler, gençlik döneminde Şafîî mezhebiyle yakın ilişkisi olan İbnü'l-Münzir'in, zamanla kendini bağımsız bir müçtehid olarak görmekte olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, İslam fıkıh literatüründe ilk icmâ eserlerinden biri olan "*el-İcmâ*" ve mezheplere atıf yapılmadan yazılan ilk muhtasar fıkıh eseri olan "*el-İknâ*" adlı eserlerin yazarıdır. Günümüze ulaşan eserleri arasında, icmâ ve ihtilaf konularını derinlemesine inceleyen ilm-i hilâf literatürünün ilk örneklerini kaleme aldığı da dikkat çekmektedir; bu yönüyle hilâf ilminin kurucularından biri olarak kabul edilir.

İbnü'l-Münzir'in eserleri arasında ihtilaf konularını ele alması önemli bir yer tutmaktadır. İcmâ ve ihtilaf meselelerini kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk eserleri yazmıştır. Bu doğrultuda, hilâf alanında kayda değer bir katkı sağlamıştır. Özellikle "*el-Evsat*" ve "*el-İşrâf*" adıyla bilinen eserleri, önceki hilâfiyat çalışmalarına nazaran daha ayrıntılıdır ve sonraki dönemlerde yazılan hilâf eserlerinden farklı olarak belirli bir müçtehidin ya da mezhebin görüşünü benimsememesi bakımından da özel bir öneme sahiptir. İbnü'l-Münzir, meseleleri ele alırken mevcut içtihatları derleyip incelemeyi hedeflemiş ve eserlerinde farklı görüşleri kapsayıcı bir üslupla sunmuştur. Ayrıca, tarihsel perspektifi genişletme amacı güderek, sahâbe ve tâbiîn dönemindeki âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Eserlerinde önce bu dönemin âlimlerinin görüşlerini paylaşp, ardından mezhep imamları ve çağdaş müçtehidlerin görüşlerini sunmuştur.

⁶⁷ Hallikân, *Kitabu vefeyatu'l-a'yan ve enbau'z-zeman*, 4:207; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1:336; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 14:490; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 3:782; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahai's-şâfiyyin*, 1:216; Ziriklî, *Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, 394; İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 1:153, 164.

⁶⁸ İbn Münzir, *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, 1:219, 360; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 2:128; Muhammed b. Ali b. Ahmed Davûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 2:56.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Askalanî, Ahmed b. Ali b. Hacer (1970). *Fethu'l-bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*. Mısır: Mektebetü's-Selefiyye.
- Askalanî, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer (t.y.). *Lisân'ül-Mizan*. Kahire: Dâru'l Kutubi'l-İslâmî.
- Askalanî, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer (1968). *Tehzîbu't-tehzîb*. Beyrut: Dâru's-Sâdır.
- Bağdâdî, İsmail Paşa b. Mumammed Emin (1955). *Hediyyetü'l-ârifin Esmâü'l-müellifne ve Âsârü'l-Müsannifin*. İstanbul: Vekâletü'l-Meârif.
- Brockelmann, C. (1943). *Geschichte Des Arabischen Litteratur (GAL)*. Leiden.
- Candan, A. (2007). İbnü'l-Münzir'in Hayatı Hilâf İlmine Katkıları ve el-İşrâf âla Mezâhibi Ehli'l-ilm. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9(2007), 177-192.
- Davûdî, Muhammed b. Ali b. Ahmed (t.y.). *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Ebû'l-Velîd, Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf. (2008). *Tarihi Ulemâi Endülüs*. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami.
- Hallikân, Ahmed b Muhammed İbn. (1949). *Kitabu Vefeyatu'l-a'yan ve Enbau'z-zeman*. Mısır.
- Heyet. (1950). *Dairetü'l-Me'arife Büzürg-i İslâmî*. Tahran.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer. (1998). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Dâru Hicr.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer. (t.y.). *Tabakâtu'l-fukahai's-şâfiîyyin*. Mektebetu's-Sikafeti'd-Diniyye.
- İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b İbâhîm. (2016). *el-Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*. Mısır.
- İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm. (2008). *el-İknâ'*. Riyad: Dâru's-Samî'î li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b İbrâhîm. (2004). *el-İşrâf ala mezâhibi'l-ulemâ*. Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetu Mekketi's-Sikâfiyye.
- İbn Münzir, Ebubekir Abdullah b Muhammed b Ziyad. (t.y.). *el-İcmâ'*. Riyad: Dâru'l-'Asîme.
- İbn Münzir, Muhammed b. İbrahim. (2004). *el-İcmâ'*. (t.y.). Riyad: Dâru'l-Müslim.
- İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b İshak. (1994). *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Kallek, C. (2000). "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî". *DİA*. 21.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî er-Rumî el-Hanefî. (1992). *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kehhale, Ö. R. (t.y.). *Mü'cemu'l-müellifin*. Beyrut: Dâru'l İhyâi't-Türasi'l-Arabiyye.
- Kurtubî, Arîb b Sa'd. (t.y.). *Siletu tarihi't-Taberî*. Beyrut: Maşurat Müessesetü'l-A'lemî.
- Makdisî, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme. (1997). *el-Muğnî*. Riyad: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref. (1928). *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb*. Kahire: İdaretü Matbaati'l-Müniriyye-Matbaatü't-Tedâmüni'l-Uhevî.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref. (1983). *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b Şeref. (t.y.). *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât*. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b İzziddîn Aybeg b Abdillâh. (2000). *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs.
- Sezgin, F. (1967). *Geschichte Des Arabischen Schrifttums* (GAS). Leiden: E.J. Brill.
- Sübkî, Tâceddin Abdülvehhâb b Ali. (1992). *Tabakâtü's-şâfiîyyeti'l-kübrâ*. Hicr Yayınları.
- Süyûtî, C. (1982). *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şener, A. (1983). *Kitabu'l-İcmâ: İslâm Hukukçularınca Üzerinde İcmâ Edilen Konular*. Ankara.
- Şimşek, İ. H. (2020). *İmam İbnü'l-Münzir ve Fıkıh Düşüncesi*. Diyarbakır.
- Şirâzî, Ebû İshak İbrâhîm. (1981). *Tabakâtü'l-fukahâ*, (Ed. İhsan Abbas). Beyrut.
- Ya'lâ, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b Muhammed İbn Ebî. (t.y.). *Tabakâtü'l-hanâbile*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed. (1992). *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed. (1987). *Târîhü'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed. (t.y.). *Tezkiretu'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zirikî, H. (2002). "Ahmed Emîn". *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*. (Nşr. Züheyr Fethullah). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin.
- Zirikî, H.. (1992). *Kamûsü Terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ Min'el-arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin.

Neshin Mahiyeti ve İmâm Mâtürîdî'nin Nesih Anlayışı*

Mehmet Ruhi Kılıç

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4535-0888>

Doktora Öğrencisi / İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, Malatya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.04.2025

Kabul: 16.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku

Te'vîlâtü'l Kur'ân

Nesih

Mensûh

Bedâ

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81585>

Öz

Nesih konusu, Temel İslâm Bilimleri içinde en fazla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Başta tefsir, hadis ve fıkıh bilim dallarının ortak konusu olması hasebiyle özel ilgi alanı haline gelmiştir. Nesih konusu her üç disiplinin kendi usulü çerçevesinde ele alınmış ve geçmişten günümüze her üç alanda da nesihle ilgili bir literatür oluşmuştur. Nesih, genellikle İslâm hukuku hükümlerini konu edindiği için özellikle fıkıh usulünde neshin mahiyeti, kısımları ve örnekleri üzerinde daha geniş çaplı araştırmalar yapılmıştır. Nesih konusu fıkıh usulünde önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda bugüne kadar nesih konusunu farklı boyutlarıyla ele alan pek çok çalışma yapılmıştır. Nesih konusu klasik dönemin hemen hemen her usul kitabında bir bölüm teşkil etmiştir. Nesih konusunda usul âlimlerinin ortaya koydukları yaklaşımlar, bakış açıları genelde mensubu oldukları mezhebin temel özelliklerini yansıtmıştır. İmâm Mâtürîdî; Tefsir, kelâm ve usul gibi farklı ilmî alanlarda temayüz etmiş bir âlimdir. Farklı ilmî dallarda temayüz sahibi olan İmâm Mâtürîdî "Te'vîlâtü'l Kur'ân" adlı tefsir kitabında nesih konusunu ele alış tarzı, neshin çeşitlerini anlatma metodu, onun kendine özgü usul anlayışının olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmamızda İmâm Mâtürîdî'nin yazdığı "Te'vîlâtü'l Kur'ân" adlı tefsiri ile usule dair eserlerinden hareketle onun nesih konusundaki anlayışını tespit etmeye çalıştık. Bu çalışmada İmâm Mâtürîdî'nin nesih üzerine yaptığı tanım, neshin hikmeti, mahiyeti ve nesih ile bedâ arasındaki fark, nâsîh ile mensûh ayetleri sunuştaki üslubu ele alınmış olup onun bu konudaki görüşleri açıklanmıştır. Bu itibarla İmâm Mâtürîdî'nin yaptığı nâsîh ve mensûh açısından neshin çeşitlerini ayet ve hadislerden delil getirerek anlatmaya çalıştık. Bazı yerlerde detaylı olmasa da teğet bir şekilde sahabe hayatından tablolar anlatmaya gayret ettik.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kılıç, M. R. (2025). Neshin Mahiyeti ve İmâm Mâtürîdî'nin Nesih Anlayışı. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 95-114.

*The Quality of Nesh and Imam Māturīdī's Understanding of Nesh**

Mehmet Ruhi Kılıç

PhD Student / Inonu University, Institute of Social Sciences, Department of Fundamental Islamic Sciences, Malatya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 14.04.2025

Accepted: 16.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

İslamic Law

Ta'wilat al-Qur'an

Abrogation

Mansukh

Bada

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81585>

Abstract

The issue of nesh has been one of the most debated topics in Basic Islamic sciences. It has become a special area of interest due to the fact that it is a çömmen. Subject of tafsir, hadith, and fiqh disciplines. Each of three disciplines has addressed abrogation (naskh) within its own methodological framework, leading to the formation of a rich scholarly literature on the subject throughout history. Since abrogation primarily deals with shar rulings, discussions on the nature, types, and examples of naskh have been more extensively explored with the principles of Islamic jurisprudence. The issue of naskh has an important place in the usual al-fiqh. Consequently, there have been many studies that deal with the issue of naskh in different dimensions. Almost every classical work on Islamic legal theory includes a dedicated section on abrogation. The approaches developed by scholars regarding naskh often reflect the fundamental characteristics of the schools of thoughts to which they belong. Imam Maturidi is a scholar who has distinguished himself in different scientific fields such as tafsir, theology and usul. Imam Maturidi's treatment of the issue of naskh in his tafsir book "Ta'wilat al Qur'an" shows that he has a unique understanding of usul. For this reason in this study we have tried to determine Imam Maturidi's understanding of naskh based on his tafsir "Ta'wilat al Qur'an" shows that he has a unique understanding of usul. For this reason in this study, we have tried to determine Imam Maturidi's understanding of naskh based on his tafsir "Ta'wilat al-Qur'an" and his procedural Works. It examines his definition of abrogation, the wisdom behind naskh, its nature, and the distinction between naskh and bada (change in divine will.) Additionally it discusses his approaches to presenting abrogating (nasikh) and abrogated (mansukh) verses. Furthermore, the study explores classical classifications of naskh and how Imam Maturidi categorizes nasikh and mansukh within his framework.

GİRİŞ

İslâm hukukundaki hükümler naslarda geçen deliller üzerine bina edilmektedir. Buna göre nasların hükmünün devam edip etmediği, bir başka anlatımla neshe uğrayıp uğramadığı ehemmiyet arz etmektedir. Nesih konusu eskiden beri zihinleri meşgul etmiştir. Zira âlimler, eski şeriatlarda ve Kur'ân-ı Kerim'de nesih var mı yok mu diye konuyu tartışmışlardır.¹ Keza günümüzde de bu husus halen tartışılmaktadır. Nesih naslardaki emir ve nehiylerde veya emir anlamını taşıyan kavramlarda yaşanmaktadır ki bunlar fıkhi hükümlerin delillerini teşkil etmektedirler.

İslâm tarihi boyunca nâsîh ve mensûh konusu geniş bir şekilde ele alınmıştır, konuyla ilgili olarak zihinlerde kalan şüpheleri, müphemleri gidermek için Âdem (a.s) dönemindeki kardeş evliliğinin nesih edilışinden,² Hz. peygamber dönemindeki değişikliklere kadar toplumla bağlantılı hareket edilerek çeşitli konularda nesih yaşanmıştır. Hz. Peygamber Hicret'ten sonra on altı veya on yedi ay boyunca namazlarda Beytü'l-Makdis'e yönelmiştir. Daha sonra gelen âyetin emriyle kible değiştirilip Kâbe'nin kible olması emredilmiştir.³ İçki içmek de daha önce helalken nesih olayıyla haram kılınmıştır. Nübüvvetin ilk yıllarında dört şahidin getirilmesiyle zina yapan kadının ömür boyu veya Allah yol gösterinceye kadar ev hapsi hükmü verilmişti.⁴ Gelen âyetin eski ayetin hükmünü nesih etmesiyle mezkûr hüküm değiştirilerek celde hükmüne yer verilmiştir.

Nesih olmadan önce ölüm iddeti bir sene olarak belirtilmişti. Nesih olayından sonra zaman ve toplumun sosyolojik durumu göz önünde bulundurularak ölüm iddeti dört ay on gün olarak değiştirilmiştir. Hudeybiye antlaşmasında kabul edilen şartlardan birisi Mekke'den Medine'ye iltica edecek herhangi bir Müslüman kabul edilmeyecekti. Fakat daha sonra gelen vahiy ile Mekke'den Medine'ye iltica etmek isteyen Müslümana hak tanınmıştır. Uygulanması istenen şart neshe uğrayarak iptal edilmiştir.⁵ Hz. peygamber döneminde uygulanan müellefe-i kulûb hükmü Hz. Ömer tarafından iptal edilmiştir.⁶ İslâmiyet'in ilk zamanlarında oruç tutup tutmama seçeneği vardı. Daha sonra gelen vahiy ile geçmişteki hüküm iptal edilerek oruç tutma konusuna kesin hüküm getirilmiştir. Bu çalışmada neshin yukarıda verilen örnekleri ve kavramsal çerçevesiyle birlikte hikmetinden ve neshin çeşitlerinden de söz edeceğiz. Allah'ın yaratmış olduğu en seçkin varlık insanoğludur. Bundan dolayı Allah insanın dinî ve dünyevî maslahatlarında nesih hadisesini talep etmiştir. Biz de konuyla bağlantılı olarak imâm Mâtürîdî'nin nesih anlayışını ve yeri gelince diğer imâmların da görüşlerini arz etmeye çalışacağız.

1. Neshin Tanımı

1.1. Neshin Lügat Manası

Neshin lügat anlamı; yapılmakta olan bir emrin izale edilmesidir. Başka bir yenilik ile değiştirmektir. Bir konuda nazıl olan ayetin başka bir ayet ile nesih edilmesidir.⁷ Değiştirmek, iptal etmek, benzerlik, nakletmek, kaldırmak ve izale etmek anlamlarına gelmektedir.⁸ Nesih lügat

¹ Hantur, Mahmud Muhammed, *en-Nesih 'inde'l-Fahr er-Razî*, (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb Yayınevi, 1. Basım, 1210), 35.

² Şîrâzî, *et-Tabsıra fi usûli'l-fıkıh*, (Dimeşk: Fikir Yayınevi, 1980), 252.

³ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zühri, *Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, thk. Mustafa Muhammed ez-Zühri, (Kahire: Dâru Affân Yayınevi, 1. Basım, 2008), 56.

⁴ Nisâ, 4/15.

⁵ Atiyye bin Atiyye Echûrî, *İrşâdü'r-Rahmân li-esbâbi'n-nüzûl ve'n-nâsîh ve'l-mensûh ve'l-müteşâbih ve tecvidi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, (Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1.Baskı, 2009), 2/706.

⁶ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, (İstanbul: Mizan yayınevi, 2005), 15/125.

⁷ Halil b. Ahmed el-Farâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Dr. Abdülhamîd Hanrâvî, (Lubnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2003), 4/215.

⁸ Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1. Baskı, 1232), 6/289.

anlamında; değiştirmek, ilga etmek, kopyasını, nüshasını alma ve feshetme anlamına gelmektedir.⁹ Debûsî'ye (ö. 430/1039) göre sözlükte nesih; tebdildir, iptal etmektir.¹⁰ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî'ye (ö.1367-1948) göre de nesih, Arap lügatında iki anlama gelmektedir: Birincisi bir şeyin izale olması, ikincisi ise bir şeyin nakledilmesidir.¹¹

1.2. Neshin İstilah Tanımı

İmâm Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre neshin ıstilah anlamı ise “Belirli bir vakte kadar geçerli olan hükmün nihayete erdiğinin beyan edilmesidir.”¹² Buna göre nesih, sonradan gelen bir hitapla önceki hitabın hükmünün kaldırılmasıdır. Eğer yeni gelen hitap olmasaydı eski hitabın hükmü devam edecekti.¹³ Yapılmakta olan bir emrin izale edilmesidir, sonradan gelen hükmün yeni bir şeyle eski hükmü nesih etmesidir.¹⁴ Ebu İshak'a (ö.418/1027) göre nesih, zamanın tahsisidir. Kadı Ebu Tayyib'e (ö. 450/1058) göre ise nesih konusu şöyle ifade edilmiştir: “Nesih, ibadet süresinin bitimine delalet etmektir.”¹⁵ Semâ'nî'ye göre nesih, yazılanı bir yerden başka bir yere nakletme anlamına gelmektedir.¹⁶ Beyzâvî'ye (ö.685/1286) göre nesih, “şer'î bir yolla şer'î bir hükmün bittiğinin beyanıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷ Ebû Bekr ez-Zührî (ö. 124/742) nesih konusunda; şâri'in önceden koymuş olduğu bir şer'î hükmü sonradan gelen şer'î bir delille kaldırmasıdır.¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) neshi tanımlarken şöyle demiştir: “Herhangi bir şer'î hükmün hilafına sonradan gelen diğer bir şer'î delilin delalet etmesidir. İlahi ilme göre önceki hükmün süresinin sonunu beyan ederken, bizim ilmimize göre de görünüşte baki görünen hükmü ref-ü tebdil (değiştirilip ortadan kaldırmak) demektir.”¹⁹ Muhammed Abdulazîm Zürkânî'ye (ö.1367-1948) göre de neshin ıstilah anlamı; şer'î bir kanıtla şer'î hükmün kaldırılmasıdır.²⁰

1.3. Mâtürîdî'nin Nesih Anlayışı

Neshin sabit olması için bazı şartlar gereklidir

1-Nâsîh ve mensûhtaki hüküm çelişik olmalıdır. Yani her iki hükmün beraber uygulanması mümkün olmamalıdır. Eğer mümkün olsaydı birisi nâsîh diğeri ise mensûh olmazdı.

2- Hükümlerden her birisi sabit olmalıdır.

3-Mensûh hüküm meşru olmalıdır.

4-Nâsîh hükmün sabit olması meşru olmalıdır.

⁹ Mutçalı, Serdar, *Mu'cemü'l-'Arabîyyi'l-hadis*, (İstanbul: Dağarcık Yayın, 1995), 880; Atan, Ömer Faruk, *İhya Ulluslar Arası İslâm Araştırmaları Dergisi*, Tarihi Süreç İçerisinde Nesih Teriminin Gelişimi ve Kapsamı, 2; Macit, Yüksel, Hz. Muhammed'den Sonra Nesih Meselesi, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 13, (Malatya: 2009), 295-304.

¹⁰ Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Ömer, *Takvîmu usûli'l-fıkh ve tahdîdu edilleti's-şer'i*, thk. Abdurrahim Yakup, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, h.1429), 2/385.

¹¹ Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l 'irfân fî 'ulûmî'l Kur'ân*, (İsâ'î babî el-Halebî Yayınevi, 2017), 2/175.

¹² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/333.

¹³ Müelliflerden bir grup, *Mu'cemu müstelahâtü el-ulumi eş-şer'iyye*, (Medine: Medinetü Melik Abdulaziz Teknik ve İlimler Yayınevi, 2017), 4/1688.

¹⁴ Halil b. Ahmed el-Farâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Dr. Abdülhamîd Hanrâvî, (Lubnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2003), 4/215.

¹⁵ İmamü'l-Harameyn Ebi'l-Meâli Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *el-Burhan*, (h. 1399), 1/1293-1294.

¹⁶ Semâ'nî, *Kavâti'u'l-edille fi'l usûl*, (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 1997), 1/417.

¹⁷ Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü'n-neshi fi's-şer'âi'i's-semâviyye*, (Darus-Selâm Yayınevi, 1. Basım, 1988), 11.

¹⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, thk. Mustafa Muhammed ez-Zührî, (Kahire: Dâru Affân Yayınevi, 1. Basım, 2008), 27.

¹⁹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dînü Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1/460.

²⁰ Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l 'irfân fî 'ulûmî'l Kur'ân*, 2/176.

5- Nâsîh mensûhtan kuvvetli olmalıdır.²¹

İmam Mâtürîdî nesih anlayışını belirtirken öncelikli olarak ayet-i kerimleri serdetmiştir. Ardından hadisleri ve sahâbe-i kirâmın döneminden örnekler getirerek nesih konusundaki anlayışını arz etmeye çalışmıştır. Nesih konusunda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”²² Bazı kelâmcılar Allah’ın bu ayeti üzerinde şöyle ifadelerde bulunmuşlardır: Biz Levh-i Mahfûz’dan bir ayeti nesih ettiğimizde²³ veya bir ayeti unuttuğumuzda, onu Levh-i Mahfûz’da bırakırız. Başka bir yerde ise مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ “bir ayeti nesih ettiğimizde”²⁴ onunla amel etmeyi ve onun hükmünü kaldırırız. أَوْ نُنْسِهَا “veya onu unutturursak”²⁵ hakkında ise âyetin tilavetini terk ederiz anlamına geldiğini ifade etmişlerdir.²⁶ Ayetin aynısının kaldırılması da caizdir; ayetin metninin baki kalması ve hükmünün kaldırılması birkaç açıdan dolayı caizdir: Bu açılardan birisi neshin ortaya çıkmasıdır. İkincisi amelde fazlalık olduğu gibi tilavet için de ayet fazlalıktır. Fazla olan tilavetin ve amelin kaldırılması mümkündür. Üçüncüsü ise mecburiyet halinde neshin devam etmesidir.²⁷ حَرَمْتُ عَلَيْكُمْ

Âyette²⁸ ifade edildiği gibi normal zamanlarda murdarın yenilmesi haramdır fakat mecburiyet olunca ihtiyaç kadar yenilmektedir. Tilavetin kaldırılması mümkün olduğu gibi hükmünün de baki kalması mümkündür.²⁹ Hz. Ömer’den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Ahzâb sûresinin bazı âyetleri kaldırılınca kadar uzunluk olarak Ahzâb sûresini Bakara sûresine denk sayardık. Şu metin nesih edilen âyetlerdendir: الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله “Yaşlı erkek ile yaşlı kadın zina yaptıklarında onları tereddütsüz recmedin”³⁰ نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا yani “Kişiye en hafif ve en kolay olanı getiririz”³¹ demektir. Yüce Allah âyetle kolaylığı şöyle ifade etmiştir: “Sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”³²

Peygamberimizden gelen rivayete göre Ramazan orucu bütün oruçları nesih etti. Buna delil olarak Ramazan ayı vacip olmadan önce Aşure orucu vacipti. Yüce Allah bu ayette hastanın ve

²¹ Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu'l Kur'an*, thk. Muhammed Eşref Ali Melbârî, (Medine: Maktebetü Melik Fehd, 2. Baskı, 2003), 1/135-137; Aslan, Mehmet Selim, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı 72, Klasik Dönem Fıkıh eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi, (Güz 2017), 7.

²² el-Bakara 2/106; Şîrâzî, *et-Tabsıra fi-usuli'l-fıkh*, (Dimeşk: Fikir Yayınevi, 1980), 252; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Razî*, 3; Debûsî, *Takvîmu usuli'l-fıkh ve tahdîdu edilleti's-şer'i*: Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Zühayr Hâfız, (h.505-450), 2/79; Fahreddin er-Razî, *el-Meâlim fi 'ilmi usûli'l-fıkh*, 114.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/198.

²⁴ el-Bakara 2/106.

²⁵ el-Bakara 2/106.

²⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, 53; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi'l Kur'âni'l Aziz vemâ fihi mine'l ferâid ve's-sünen*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd Yayınevi), 5-6.

²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/198-199.

²⁸ el-Mâide 5/3.

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/200.

³⁰ Mâlik, “Muvatta”, *Hudûd*, 10; Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü'n-nesh fi's-şerâi'i's-semâviyye*, 23; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Râzî*, 63; Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu'l Kur'an*, 1/163; Üsmendi, Muhammed b. Abdulhamid, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, thk. Muhammed Zeki Abdülbar, (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1. Basım, 1992), 330; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, 2/97.

³¹ el-Bakara 2/106.

³² el-Bakara 2/184.

misafirin hükmünü belirttiği gibi daha sonra yine ayette Ramazan ayına dair hükmünü zikretmiştir. Eğer bahsedilen oruç Ramazan orucu olsaydı sadece bir tekrardan ibaret olacaktı. Tekrarın da faydası olmadığından dolayı uygun olmazdı.³³ Oruç tutmaya güç yetiren oruç tutmakla mükelleftir. Oruç tutmaya gücü olmayanın oruç tutma yerine fidye vermekle sorumludur. Aynı şekilde önceden Ramazan gecelerinde yemek, cima' yapmak yasaktı ve murdar olanın haram olması hükmü mevcuttu. Eğer bunlar hakkında zorluk veya zaruret esnasında mubah ve helâl olma hükmü olmasaydı onları haram bilecektik, dolayısıyla mubahın olması, kişiler için daha hafif ve daha kolay olan bir uygulamadır. *نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا* "ondan daha hayırlısını getiririz" ayetinden amaç şudur; "menfaat ve sevap açısından ondan hayırlısını getiririz. *أَوْ مِثْلَهَا* Veya menfaat açısından benzerini getiririz." Neshin devamlı daha ağır hüküm getirmek için yapıldığını iddia eden kişi Allah'ın "*Kadınlarımızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.*"³⁴ Sözüne arz etmiştir.

Ubade bin Samit neshin devamlı daha ağır hüküm getirmek için yapıldığı konusunda haklı olduğunu ispatlamak için Peygamberimizin uyguladığı recim olayını ve Peygamberimizin benden alınız, benden alınız sözünü ileri sürmektedir.³⁵ *نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا* Nisâ sûresinin on beşinci âyetinde geçen sözün başka bir şekilde ihtimali; ondan daha hayırlısını getiririz âyetidir. Âyetler de delildirler.³⁶ O halde anlamı şu şekilde olabilmektedir: Bir ayeti kaldırıp onu gözlerden kaybettiğimizde ondan daha hayırlısını getiririz yani yeni bir âyetin getirilmesi gerekli olduğunda ondan daha kuvvetlisini veya onun benzerini getiririz.³⁷ Zira Yüce Allah bu hususta şunu buyurmuştur: "*Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen sadece uyduruyorsun" dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler.*"³⁸ Bu âyeti kerime neshin mümkün olduğuna delildir. Pezdevî'ye (ö.482/1089) göre yukarıdaki ayette nesih tebdil olarak isimlendirilmiştir. Tebdilin anlamı ise bir şeyin zail olup onun yerine başka bir şeyin gelmesidir.³⁹ Çünkü Âdem (a.s) döneminde kardeş evliliği helaldi. Hz. Musa dönemine gelince onun şeriatında kardeşler arasındaki evlilik yasaklandı. Bu da neshin caiz olduğuna delildir.⁴⁰ Nisâ sûresinin on beşinci âyeti üzerine yapılan başka bir yoruma göre de *نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا* âyetiyle en faydalı olan kastedilmektedir. Daha önce kadınlardan çirkin fiilde bulunanlara yönelik ölüm gelinceye kadar ev hapsi vardı veya Allah çıkış yolu gösterinceye kadar böyle ağır bir hüküm vardı. Gelen âyetin neshiyle ölüm gelinceye kadar ev hapsi cezası celde cezasına tebdil edildi.

1.4. Neshin Hikmeti

Neshi ve neshe benzeyeni öğrendikten sonra Allah'ın nesih yapmasındaki hikmetini beyan etmemiz gerekli oldu; çünkü neshin hikmetini bilmek hem nefsi rahatlatmaktadır hem karışıklığı yok

³³ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Râzî*, 112.

³⁴ en-Nisâ 4/15.

³⁵ Atiyye Echûrî, *İrşâdü'r-Rahmân li esbâbi'n-nüzûl ve'n-nâsih ve'l mensûh ve'l müteşâbih ve tecvîdî'l-Kur'ân*, 1/225; Ubade bin Samit şöyle dedi: Rasulullah: Benden alınız, benden alınız! Şüphesiz ki Allah zina eden kadınlar için bir yol yapmıştır. Bekâr olan, bekâr olanla zina ederse bunların her birisine yüz değnek ve bir sene de sürgün cezası vardır! Evlenmiş olan evlenmiş olanla zina ederse, yüz değnek ve taşlama cezası vardır!" buyurdu. "Buhârî, "Kefalet" 1; Müslim, "Hudud" 12-29, No:1690; Ebû Dâvûd, "Hudud" 23, No: 4415.

³⁶ Semerkandî, Alâeddin, *Şerhu't-te'vilât*, "Denildi: Amaç delilin neshidir, güzel sıfatlarına, tekliğine ve yaratanın varlığına delalet eden hissi ayette geçen kaldırıldı." 38.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/201.

³⁸ en-Nahl 16/101.

³⁹ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr er-Razî*, 3; Karakaya, Kaya, *Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin Usulunde Beyân Anlayışı*, Yüksek lisans tezi, (Malatya: 2020), 39; Debûsî, *Takvîmu usûlî'l fikh ve tahdidu edilleti's-şer'i*, 2/386; Pezdevî, *Usûlû'l-Pezdevî/Kenzül-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 218.

⁴⁰ Şîrâzî, *Tabsıra*, 252; Şaban Muhammed İsmâil, *Nezariyyetü'n-neshi fi's-şerâi'i's-semâviyye*, 44.

etmektedir hem de vesveseden uzaklaştırmaktadır. Allah bütün dinleri İslâm dini ile nesih etmiştir. Aynı şekilde bu dinin bazı hükümlerini bazılarıyla değiştirmiştir. Allah'ın bütün dinleri İslâm diniyle nesih etmesindeki hikmetine gelince insanlığın ulaştığı merhalenin ihtiyaçlarını yerine getirecek en kâmil şeriatı getirmesidir. Çocukluğun devreleri olduğu gibi toplumların da dönemleri bulunmaktadır; her bir dönem için ona uygun olacak düzen gereklidir. İslâm dini, dinlerin ve şariatların tamamlayıcısıdır. İnsanlığın maslahatına olanı ve hayatın unsurlarını kendisinde toplayandır. Fiziksel ve ruhsal isteklere uygun olan, ilim ve dini kardeşleştiren, insanın alakasını Allah ve âlemle tanzim edendir.⁴¹

Nesih, tedric ilkesi çerçevesinde İslâm'da genel bir kural olarak benimsenen bir uygulamadır. Çünkü öteden beri insanların benimsedikleri inanç, örf ve adetleri bir anda terk edip yeni dinin hükümlerini benimsemeleri kolay değildir. İnsanoğlu fıtratı gereği dinin yüceliğini tanıyıp kabullendikten sonra ameli hükümleri uygulaması kolaylaşmaktadır. İmâm Mâtürîdî neshin hikmeti bağlamında şöyle demiştir: Eğer neshin hikmeti nedir ve nesih nasıl olur? Diye sorulursa⁴² cevabımız şudur: Nesih, zorluklarla imtihandır. İnsanlar onunla imtihan olmaktadır. Allah istediği bir vakitte istediğiyle kullarını imtihan etmektedir. Herhangi bir zamanda bir şeyi emreder daha sonra emredilene yasaklar ve yasaklananın yerine başka bir şeyi emretmektedir. Nesih yapıldığından dolayı hikmet terk edilmemektedir. Nesih yeni bir başlangıcın görülmesi de değildir bilakis bildiği ve bileceğinin devam etmesidir. Adalet ve hakikat ile hükmetmede hikmet sahibidir.⁴³ Kur'ân-ı Kerim'de meydana gelen nesihleri üç gruba ayıranlar olmuştur:⁴⁴

1- Emredilen hükmün uygulamaya geçirilmeden nesih edilmesi

2- Şer'u men kablenâ kanununun neshi; kıblenin Beytü'l-Makdis'ten Kabe'ye çevrilmesinin emredilmesi olayındaki nesih.

3- Bir sebepten dolayı neshin emredilmesi; Müslümanlar güçsüzlük ve azınlık döneminde sabır ve affetmekle emredilmişlerdir. Müslümanlar güçlendiklerinde ise savaşla emredildiler. Usûlcülerin ve âlimlerin cumhuruna göre nesih, özellikle ibadetler konusu ve muamelat konusuyla ilgilidir. Neshi ittifakla kabul edenlere göre ise nesih sadece hükümlerde olmaktadır.⁴⁵ Yahudiler nesih batıldır dediler. Yahudiler; neshi akla göre caiz görmeyenler ve akla göre caiz görüp şeriata göre caiz görmeyenler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Müslümanlar da neshi caiz gören ve inkâr edenler olmak üzere iki fırkaya ayrılmışlardır. Neshi inkâr eden grubun düşüncesi itibar görmemiştir. İslâm hukukuna göre neshi kabul etmeyenler Hz. Musa'nın Tevrat'taki şu sözünü kendilerine delil göstermektedirler: *تمسكوا بالسبب ما دامت السموات والأرض* "Yer ve gökler durdukça cumartesi gününü kutsal sayın." Yani kıyamet gününe kadar cumartesi gününün kutsallığı devam edecektir. Nasla sabit olan bu kutsallığı nesihle kaldırmak ise nassa muhalif olmak demektir. Bu da çelişkiyi meydana getirir demişlerdir. Yahudiler nesih konusunda değişik görüşlere sahip olduklarından dolayı ve nesih ile bedânın aynı olduğunu belirttiklerinden üç fırkaya ayrılmışlardır. Neshi işitmeye ve akla göre kabul etmeyenler, akla göre kabul edenler fakat işitmeye göre kabul etmeyenler ve üçüncü görüş de akla ve duymaya göre caiz görenler olmak üzere üçe ayrılmışlardır.⁴⁶ Neshi aklen kabul etmeyenlerin görüşü: Allah bir şeyi güzelliğinden dolayı emretmektedir, bir fiili de çirkinliğinden dolayı yasaklamaktadır. Şeriat güzelliğe delalet edince, güzel olan kanunun neshi ve kaldırılması ancak kötü olunca değişikliğine gidilmektedir.

⁴¹ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l 'irfân fi 'ulûmi'l Kur'ân*, 2/194.

⁴² es-Semerkandî, Alâeddin, *Şerhut-Tilavet*, 38.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/202.

⁴⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, 30.

⁴⁵ Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, 30.

⁴⁶ Üsmendi, Muhammed b. Abdulhamid, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 312.

Çirkinliği tasavvur etmek ise ancak yanlışın beyanıyla olmaktadır. Bu da Allah hakkında düşünülemez.⁴⁷

Kardeşin kardeşe evliliği Âdem (a.s.) şeriatında helal idi böylece nesil çoğaldı fakat daha sonra kardeş evliliği yasaklandı. Hz. Havva, Âdem (a.s.)'den yaratıldı ve onunla evlendi. Çünkü Âdem'in dönemindeki şartlar böyle bir kanunun uygulanmasına ihtiyaç duymuş ve bundan dolayı da kardeş evliliği helâl kılınmıştı. Daha sonraki dönemlerde ise nesih konusu uygulanınca kardeş evliliği haram kılındı. Güncel olarak uygulanan kanun nesihle tebdil edilen kanundur. Aynı babadan yaratılan/meydana gelen kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır.⁴⁸ Kardeş evliliğinin yasaklanması emri nesih neticesinde meydana gelen bir hükümdür.

2.1. İmâm Mâtürîdî'nin Nâsîh ve Mensûh Ayetleri Sunuştaki Üslubu

İmâm Mâtürîdî'ye göre; bir şeyi nesih etmesi ve başka bir şeyi emretmesi veya bir şeyi bir vakitte yasaklaması ve başka bir vakitte emretmesi Allah'ın hakkıdır. Kur'ân-ı Kerim'de şiddet içeren ve ruhsat getiren şeyler de eşi ve benzeri olmayan Allah tarafından nazil olmuştur. Ayette geçersiz hükmün geçerli hükme muvafık olduğuna ona muhalif olmadığına dair işaret vardır; çünkü semavî kitaplarda var olan hükümler ve şeriatlar bize gelinceye kadar nesih edilmiştir. Eğer nesih edilen hükümlerde zıtlık olsaydı onlardan muhalefetin olduğuna ve ona muvafık olmadığına dair rivayetler olacaktı.⁴⁹ Yüce Allah çelişkinin olmadığına dair delil olarak ayette şöyle ifade buyurmuştur: "Kur'ân-ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"⁵⁰ **أَوَّلُ كَافِرٍ بِهٖ** âyetinde iki vecih vardır denilmiştir. Rivayete göre: Küfürde uyulanlar olarak ilk olmayın. İman ettiğinize ilk inkâr edenler olmayınız; çünkü Mekkeliler Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilmeden önce ona inanıyorlardı, peygamber olarak gönderilince ona inanmadılar. Allah'ın Resulüyle ilk karşılaşanlar onlar oldular; çünkü Mekke'den (aralarından) seçildi, eğer Hz. Peygamber'e inanmazlarsa ilk inkâr edenler onlar olacaklardır. Kavmine küfür yolunu yol edenin karşılaşacağına aynısını Hz. Peygamber'e inanmayanlar da karşılaşacaklardır.⁵¹

2.2. Nesih ve Tahsis İlişkisi

Tahsis, genelin bazı fertlere indirgenmesidir.⁵² Bazı kelâmcılar neshin ancak mutlak hitapla caiz olacağı görüşünü bildirmişlerdir. Kelâmcılara göre neshin ebedilikle şartlanması caiz değildir. Şîrâzî'ye (ö.476/1083) göre ise mutlak lafzın neshi caiz olunca mutlak lafızla beraber ebediliğin zikredilmesi ile de nesih mümkündür. Çünkü ebedilik lafzı ebedilik amaç edilmeyen yerde de kullanılmaktadır. Birisine devamlı "Borcunu ödemen gerekir" dediğinizde bunu söylemekle belli bir zamanı murat ediyorsunuzdur. Burada ebedilikle kayıtlı olması ve borcunu devamlı ödemen gerekir şeklinde belirtilmesi onun nesih vaktine kadar caiz olduğunu belirtmektedir.⁵³ Tahsis, genel olanı bazı kişilerle sınırlamaktır, bazı kişilere özgü olmaktır. Nesih sadece Kitab ve sünnetle olmaktadır. Tahsis ise öyle değildir. Kitab ve sünnet ile olduğu gibi kitab ve sünnetin dışında akıl ve duygu delili ile de olmaktadır. Nesih, mensûhtan sonra gelen bir delille olmaktadır. Tahsis ise geçmişle, sonradan gelenle ve beraber olanla da olmaktadır. Nesih, mensûh olanın delil olduğunu iptal etmektedir. Nesih genele yönelik olan bir hükmü kaldırınca mensûh olanın delil olmasını geçersiz kılmaktadır. Eğer nesih genelin bazı fertleri içine delilin bir kısmı kalmaktadır. Tahsis ise hiçbir zaman genel olan delili iptal etmez. Nesih haberde

⁴⁷ Debûsî, *Takvîmu usûli'l-fıkhi ve tahdîdu edilleti's-şer'i*, 2/388.

⁴⁸ Debûsî, *Takvîmu usûli'l-fıkhi ve tahdîdu edilleti's-şer'i*, 2/392-393.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/111-112.

⁵⁰ Nisâ, 4/82.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/111-112.

⁵² Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l 'irfân fî ulûmi'l Kur'ân*, 2/184.

⁵³ Şirazi, *Tabsıra*, 255.

meydana gelmez, tahsis ise haberde de meydana gelmektedir.⁵⁴

2.3. Nesih ile Bedâ Arasındaki Fark ve İmam Mâtürîdî'nin Görüşü

Üsmendî'ye (ö.552/1157) göre lügatta bedâ; belli olmak anlamına gelmektedir. Şehrin surları zahir oldu söylendiği zaman yerleşim yerinin surları göründü anlamına gelmektedir.⁵⁵ Muhammed Abdulazîm Zürkanî'ye göre Arap lügatında bedâ, birbirine yakın iki anlama gelmektedir; birisi gizlilikten sonra ortaya çıkmasıdır diğeri ise mevcut olmayan yeni bir görüşün ortaya çıkmasıdır.⁵⁶ İmam Mâtürîdî'ye göre nesih, bir zamana kadar olan hükmün bitmesinin beyanıdır. Hükmün bittiği zamanda ne bedâ vardır ne de geçen zaman diliminin hükmünde bozulma vardır. Bilakis hükmün bir vakitte yenilenmesidir. Bir hükmün ilk konulduğu zamandaki hükmünün bitmesinden sonra hükmün yenilenmesidir.⁵⁷ Ümmetin âlimlerinin cumhuruna göre bedâ ve nesih arasındaki farkın olması akla ve şeriata göre caizdir.⁵⁸

Nesih, ibadet değişikliğidir. Helal olan bir ibadetin haram olması veya haram olan bir şeyin helal olmasıdır. Serbestken yasaklanmasıdır veya yasakken serbest olmasıdır. Allah buradaki sonucu bilmesine rağmen kullarının maslahatı için böyle yapmıştır. Bir şeyi emredince de ileride nesih yapacağını bile emretmektedir. Bedâ ise önceden bilinmeyen yeni bir emirden dolayı kendisiyle mükellef olanı terk etmektir.⁵⁹

2.4. İmam Mâtürîdî'ye Göre Nesih ile Tahsis Arasındaki Fark

İmam Mâtürîdî'ye göre nesih, bir zamana kadar hükmün bitmesinin beyanıdır. Fakihler şöyle görüş bildirmişlerdir: Nesih, dış görünüş itibarıyla bir isimlendirme değil zamanlara has olan bir isimlendirmedir. Kâdî Abdülvehhâb'a (ö. 422/1031) göre tahsis; genel amaç sözle beyan edilmektedir. Nesih ise sabit olan hükmün kaldırılmasıdır. İmam Mâtürîdî'ye göre tercih edilen tahsis ise istenenin sözlü olarak beyanıdır. Nesih ise sözcüklerin gerektirdiğine bağlı değildir. Nesih sabit hükmün kaldırılmasını da kapsamıyor. Nesih, ilk hükmün devam etme şartını uygulamadan kaldırılması gerektiğini beyan etmektedir.⁶⁰

3. Nâsîh ve Mensûh Açısından Neshin Çeşitleri

3.1. Kur'ân'ın Sünnet ile Neshi

İmam Mâtürîdî başta olmak üzere, kelâmcılara göre Kur'ân-ı Kerim'in sünnetle neshi yasaklanmamıştır; çünkü Allah Resulü kendi nefsinden bir emir söylemez, o ancak kendisine emredileni tebliğ etmektedir. Hz. Muhammed'in ümmetine bir âyetin hükmünün kaldırıldığını haber vermesi de yasak değildir. Çünkü nesih konusu Allah'ın emriyle olmaktadır. Neshi yapan Allah dışında kimse de değildir.⁶¹

“أَسْكُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْهِكُمْ” “O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun”⁶² âyeti sünnet ile nesih edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un kıraatında geçen şu âyet de sünnet ile neshe uğramıştır: “O kadınları, oturduğunuz yerde oturtun ve durumunuza uygun bir şekilde onlara nafaka

⁵⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, 32.

⁵⁵ Üsmendi, Muhammed b. Abdulhamid, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 311.

⁵⁶ Zürkanî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l 'irfân fi ulûmi'l Kur'ân*, 2/180.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/257.

⁵⁸ Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu'l Kur'ân*, 1/109-110; Atan, Ömer Faruk, *İhya Usluslar Arası İslâm Araştırmaları Dergisi*, Tarihi Süreç İçerisinde Nesih Teriminin Gelişimi ve Kapsamı, 7.

⁵⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l mensûh fi'l Kur'âni'l Kerîm*, 31.

⁶⁰ Cüveynî (İmâmü'l-Haremeyn), *el-Burhân*, 1314-1315.

⁶¹ Cüveynî (İmamu'l-Haremeyn), *el-Burhân*, 1308.

⁶² et-Talâk 65/6.

verin.”⁶³ Kur’ân-ın sünnet ile nesih edildiğine dair başka bir âyet de şudur: “Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışarlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!”⁶⁴ Onları Ka’be’nin yanında öldürmeyin âyeti, gelen şu hadis-i şerif ile nesih edilmiştir. *اقتلوا ابن خطل ولو كان متعلقا بأستار الكعبة* Allah Resulü şöyle buyurdu: “İbn Hatal’ı Ka’be’nin örtüsüne yapışmış halde bulsanız dahi öldürün.”⁶⁵

Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; şeytan direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”⁶⁶Secde konusundaki âyet de hadis-i şerifle nesih edilmiştir.⁶⁷ Buradaki secde emri kendi başına bir ibadet değildir. Âdem’e ibadet etmek de caiz değildir. Çünkü sadece Allah’a ibadet yapılmaktadır. Şayet Allah dışında birileri için ibadet yapmak caiz olsaydı o, Allah dışında ilah olurdu. Bunun delili Araplar ibadet ettikleri her şeyi ilah olarak isimlendirmişlerdir. Meleklerin Âdem için secde etmeleri, boyun eğmeleri; rıza göstermek, saygı göstermek anlamındadır. Secde etmek; yönelmek anlamına da gelmektedir. Secde etmek hakikatte Allah içindir. Allah için Ka’be’ye yönelerek secde etmek gibidir. Buradaki yönelim, yerler arasında Ka’be’ye yönelmek; saygı, ihtiram ve yüceltme anlamına gelmektedir. Âdem (a.s) için de secdenin emredilmesi diğer varlıklar arasında o’na verilen tazim ve saygının ifadesidir.⁶⁸ İnsana secde etmenin neshi hadisile sabittir. Hz. Muhammed’den rivayet edilen; “Eğer birisinin birisine secde etmesi helal olsaydı kadının kocasına secde etmesini emrederdim.” hadisiyle nesih olmuştur.⁶⁹

Allah bazı şeyleri emrederken bu emirler kendi başlarına yakınlık değildir. Bu emirlerle yakınlığa ulaşılsın diye onları emretmektedir. Hacca ve cuma namazına gitmeyi emretmesi⁷⁰ ve bunlara benzer ibadetlerde olduğu gibi. Hac ibadeti ve cuma namazı kendi başına yakınlık değildir fakat hacca gidilerek ve cuma namazı kılarak Allaha yakın olunmaktadır. Burada sünnet Kur’ân-ı nesih etmiştir. Çünkü Âdem (a.s.)’a secde etmek Kitapla sabittir. Yusuf (a.s.)’a secde etmek de Kur’ân-ı Kerim ayetinde geçmektedir. “Anne babasını makamına çıkardı. Hepsini onun huzurunda yere kapandılar.”⁷¹ Hz. Peygamber bunu hadisile yasaklamıştır. Bu da sünnetin kitabı nesih ettiğine delildir.⁷² “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınlara bir borç olmak üzere farz kılındı.”⁷³ Buradaki ayette akrabalar ve anne-baba için vasiyetin gerekliliğine dikkat çekme vardır.⁷⁴ Fakat ayetin gelen hadis-i şerif ile nesih olduğunu göstermektedir. Neshin deliline gelince Hz. Peygamber’in söylediği şu sözüdür: Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varis

⁶³ Âlûsî, Şehâbeddîn Seyyid Mahmûd, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsiri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, 28/139, (Beyrut: Müniriyye Yayınevi, 2. Basım), 28/139; Hatîp, Abdullatif, *Mü’cemü’l-kıraât*, 9/507.

⁶⁴ el-Bakara 2/191.

⁶⁵ Buhârî, “Cihâd”, 1693; Şirâzî, *Tabsıra*, 270; Semânî, Ebu’l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar, *Kavâtiu’l-edille fi’l-usûl*, thk. Abdullah b. Hâfız b. Ahmed Hakemî, 1. Basım, (1998), 3/166; Bessâm, Abdullah b. Abdurrahman, *Tevzihu’l-ahkâm min-buluği’l-merâm*, (Mekke: Esedî Yayınevi, 5. Basım, 2003), 6/387; Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu’l Kur’ân*, 1/142.

⁶⁶ el-Bakara 2/34.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/87-88.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/86-87.

⁶⁹ Bu hadis değişik lafızlarla gelmiştir: “Eğer birisinin birisine secde etmeyi emretseydim Erkeklerin Bayanlar üzerindeki haklarından dolayı Bayanların eşlerine secde etmeyi emrederdim.” Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 4/381, 5/228, 6/86; İbn Mace, “Nikâh”, 4; Ebû Dâvud, “Nikâh”, 41; Tirmizî, “Rada”, 10; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/87-88.

⁷⁰ el-Hac 22/26.

⁷¹ Yusuf Sûresi 12/100.

⁷² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/332-333.

⁷³ el-Bakara 2/180.

⁷⁴ Atiyye bin Atiyye Echûrî, *İrşâdü’r-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ven-nâsîh ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l Kur’ân*, (Lubnan: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2009), 1/102.

için vasiyete gerek yoktur. “Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.”⁷⁵ İmam Mâtürîdî’nin bakış açısına göre yukarıda geçen Nisâ sûresinin yedinci ayeti Hz. Peygamberin: “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir vâris için vasiyete gerek yoktur.”⁷⁶ Hadisiyle nesih yapılmıştır.⁷⁷

Saymerî’ye göre mütevâtir sünnet; ilim ve ameli vacip kılınca Kur’ân da ilim ve ameli vacip kıldı ve sünnetle neshi vacip oldu. Kur’ân-ın sünnetle beyan edilmesi ve Kur’ân-ı Kerim’in sünnetle has olması caiz olduğu gibi Mütevâtir sünnetle neshi de caizdir.⁷⁸

3.2. Hükümlerin ve Şeriatların Neshi

İmam Mâtürîdî’ye göre nesih, belli bir zaman için belirtilen hükmün gündemdeki süresinin bittiğinin beyanıdır. Belirtilen zamanda ne bedâ vardır ne de geçen hükümde bozulma vardır.⁷⁹ Bilakis hükmün belli bir vakitte yenilenmesidir. Bir hükmün ilk konulduğu zamandaki hükmünün bitmesinden sonra hükmün yenilenmesidir.

Bakara sûresinin 115. âyeti yine Bakara sûresinin 144. âyetiyle nesih edilmiştir. Nitekim Allah Resulü Medine’ye hicret edince Beytül-Makdis’e yönelerek namaz kıları, Beytül-Atik’i terk etmişti, daha sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber’in Beytül-Atik’e yönelerek namaz kılmasını istedi.⁸⁰ Peygamberimiz 16 veya 17 ay boyunca Beytül-Makdis’e yönelerek namaz kıldı. Fakat Kabe’ye yönelerek namaz kılmayı çok arzu ederdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti nazil etti. “Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin...”⁸¹

Kible ile ilgili âyet nazil olduktan sonra Müslümanların Allah’ın emrini yerine getirmek için yeni kibleye yönelmeleri gerektiği anlaşıldı. Yukarıdaki hükümlerin değişikliği şeriatların bir birini nesih ettiğine dair delil teşkil etmektedir.

3.3. Akla Bağlı Nesih (Akıl ile Nesih)

Mâtürîdîlere göre neshin yapılması aklen caizdir. Çünkü Allah, yarattığını bir şekilde meydana getirmesi mümkün olduğu gibi daha sonra yarattığını başka bir şekle nakletmesi de mümkündür. Aynı şekilde Allah’ın belli bir zamanda bir ibadeti yapmaları için insanları sorumlu tutması mümkün olduğu gibi, başka bir zamanda bu sorumluluğu onlardan kaldırması da mümkündür.⁸²

Kelamcılar, “Allah bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeylerin neler olduğunu kendilerine açıklamadan, onları yoldan çıkmış sayacak değildir. Kuşkusuz Allah her şeyi en iyi bilmektedir.”⁸³ Âyeti hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazılarına göre âyeti kerime Müslümanların müşriklerin affedilmeleri için istiğfarda bulunmaları hakkındadır. Bir kısmına göre de hükümlerin neshi hakkındadır. Eğer istiğfarda bulunmak müşrikler içinse orada nesih yoktur. Zira bu konuda müşrikler için ne bir emir ne de bir mubah geçmiştir. Söylediklerimize muhtemel olan Müslümanların

⁷⁵ en-Nisa 4/7.

⁷⁶ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 85; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/186; ed-Dârimî, *Sünen*, el-Vasâyâ 38; İbnü Mâce, *Sünen*, el-Vasâyâ 5; et-Tirmizî, *Sünen*, el-Vasâyâ.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/332-333; Karakaya, Kaya, *Fahrü’l-İslâm Pezdevinin Usûlünde Beyân Anlayışı, Yüksek lisans tezi*, (Malatya: 2020), 65; Pezdevî, *Usûlü’l-Pezdevî/Kenzül-vusûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 222.

⁷⁸ Saymerî, *Mesâilü’l-hilâf*, s. 134.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/257.

⁸⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve’l mensûh fi’l Kur’âni’l Kerîm*, 56; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsîh ve’l-mensûh fi’l Kur’âni’l Aziz vemâ fihi mine’l ferâid ve’s-sünen*, 18.

⁸¹ el-Bakara 2/144; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsîh ve’l-mensûh fi’l Kur’âni’l Aziz vemâ fihi mine’l ferâid ve’s-sünen*, 19.

⁸² Şirâzî, *et-Tabsıra fi-usûli’l fıkhu*, (Dimeşk: Fikir Yayınevi, 1980), 251.

⁸³ Tevbe, 9/116.

münafıklar için istiğfar dilemeleridir. Allah Müslümanlara yasaklama belli olmayıncaya kadar Müslümanları münafıklar için istiğfarda bulunmalarından dolayı delaletle götürmez. Eğer âyet hükümlerin neshi konusundaysa sanki şöyle söylenmiştir: Allah emrettiğinden dolayı Allah'ın bu emrini yerine getiren bir kavim, delaletle sapmış sayılmaz. Sakınacakları şeylerin neler olduğu kendilerine açıklanmadan yani kendisinden sakınmaları gerektiği bilininceye kadar, bilindiği zamandan itibaren nesh meydana gelmektedir. Nesih, nesih ihtimali taşıyan hükümlerdedir. Nesih ihtimali taşımayan hükümlere gelince onlarda nesih olmaz. Aslında akılla neshi memnu' olan her şeyde nesih de gerçekleşmez. Akılla neshi yasak olmayan her şeyde neshin olması da mümkündür.⁸⁴

3.4. Sünnetin Kur'ân ile Neshi

Âlimler arasında sünnetin Kur'ân ile neshi olmasında ihtilaf vardır. Fakat menfi düşünenlerin görüşü müspet düşünenlerinin görüşü yanında önemsiz kalmaktadır. Bundan dolayı sünnetin Kur'ân ile neshinin caiz olduğu hakkında cumhûr'l-fukahâ ve mütekellimleri görüyoruz. Sadece imam Şâfiî (ö.204/820) ve onunla beraber olan arkadaşlarından küçük bir grup sünnetin Kur'ân-ı neshi etmeyeceğini söylemiştir.⁸⁵ Sünnetin Kur'ân ile neshi edildiğine delil vardır; Beytül-Makdis'e yönelmek vacipti. Fakat Kur'ân'da ona yönelmeye delalet edecek bir gereklilik yoktur;⁸⁶ çünkü kible konusunda Beytül-Makdis'e yönelmek ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir şey mevcut değildir. Bu da imam Şâfiî'nin düşüncesine delildir; çünkü imam Şâfiî sünnetin Kur'ân ile neshi edilmesini kabul etmiyor. Ancak Allah'ın Resulü Beytül-Makdis'e yönelerek onunla amel ettikten sonra sünnet oldu daha sonra da Ka'be'ye yönelmesiyle sünnetin sünnetle neshi şeklinde anlaşılmıştır, sünnetin Kur'ân ile neshi değildir. Sünnetin Kur'ân ile neshi imam Şâfiî tarafından çirkin görülmüştür. Çünkü imam Şâfiî'ye göre kitabı neshi etmek ve ondan hicret etmek Allah üzerine hükmetmektir; çünkü imam Şâfiî, kitab için kitabı yasaklayacak bir değer görmediler. Eğer anlatıldığı şekilde peygamber yapmasaydı. Sözlü olarak onu yapmaktan sakınacaktık. Fakat neshin ne olduğu ve değerinin ne olduğu bilinmedi. Çünkü her zaman ve her yerde hükümleri ve şeriatları koymak Allah'ın hakkıdır. Bunu bazen kitapla ve bazen de peygamber diliyle yaptı. Peygamber onunla amel edince Kitap neshi edildi. İçindeki şeriat da neshi edildi. Diğer hükümlerin değişmesi de böyledir.⁸⁷

Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) ve cumhurun görüşüne göre sünnetin Kur'ân ile neshi caizdir; çünkü Kur'ân ve sünnet Allah katındandır. İki arasındaki farklılık; Kur'ân-ı Kerim'i tilavet etmekle ibadet edilmektedir. Sünnet ise tilavet edilmekle ibadete nail olunmamaktadır. İki vahiyden birisinin diğerinin hükmünü neshi etmesine engel değildir.⁸⁸

Sem'ânî'ye (ö.489/1096) göre neshi; uygulamada olan hükmün vaktinin bitmesidir.⁸⁹ Kanunları ve hükümleri koymak her zaman Allah'ın hakkıdır. Allah kanun ve hükümleri bazen kitap aracılığıyla bazen de Hz. Muhammed vesilesiyle beyan etmektedir. Peygamberimiz Kureyşlilerle yaptığı Hudeybiye antlaşması gereğince Müslümanlardan biri Medine'ye sığınınca Kureyşlilere iade edilecekti. Hatta bir grup, antlaşma şartına göre Kureyşlilere geri gönderildi. Müslüman bir kadın da Medine'deki Müslümanlara sığınmak isteyince sığınmacılığı kabul edilmedi. Bundan dolayı şu âyet nazil oldu: "Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/465.

⁸⁵ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/244.

⁸⁶ Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü'n-neshi fî's-şerâi'i's-semâviyye*, 102; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Râzî*, 80; Debûsî, *Takvîmu usûli'l-fikh ve tahdîdu edilleti's-şer'i*, 2/423; Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî/Kenzül-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 221; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, 2/99.

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/259.

⁸⁸ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Râzî*, 80; Fahreddin Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Meâlim fî 'ilmi usûli'l-fikh*, thk. Ali Muhammed İvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud, (Kahire: Dârü'l-Ma'rife, 1994).

⁸⁹ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-edille fî'l usûl*, (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, 1997), 1/417.

beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin.”⁹⁰ Âyet-i kerimeyle Hudeybiye barış antlaşmasında ileri sürülen şart nesih edilmiştir.⁹¹ Namazların korku zamanlarında vakitlerinden geciktirilmesi meselesi de gelen şu ayetle nesih edilmiştir: “Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah’ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın.”⁹² Sünnetin sünnetle neshi caiz olduğuna göre sünnetin Kur’ân ile neshi daha da uygun bir şekilde olmaktadır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim sünnetten daha güçlüdür.⁹³

3.5. Vaat Nesih İhtimali Taşımaz

Vaat; üzerinde karar kılınandır. Nefisle hayal ettiği değildir.⁹⁴ “Kim aklından geçirirse”⁹⁵ hadis-i şerifi takdim ve tehir konusunda olma ihtimali vardır. Yani önce inanıp daha sonra karar verme anlamındadır. Rivayet edildiğine göre “Aklından geçirmek veya nefis” hadis-i şerifi ile ilgisi yoktur. Hadis-i şerifin anlatmak istediği; kim ki bir iyilik yapmak isterse yapamazsa dahi içinden geçirdiğinden dolayı kendisi için istediği vardır anlamındadır. *وَإِنْ تَذُبُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ* “İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker”⁹⁶ ayetinin hükmü gelen şu ayetin hükmüyle nesih edilmiştir. *فَيَعْزُورُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* “Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.”⁹⁷ İnsanlar bu şekilde meydana gelen değişiklikleri nesih konusunun varlığına delil göstermişlerdir. Âyette geçen muhasebe vaat ve haber verme anlamında değildir. Vaat da nesih anlamı taşımaz. Çünkü vaat anlamı tasdik etmek anlamına gelmektedir; nesih, önceden bilinenin değiştirilmesidir. Bedâ ise bilinmeyenin ortaya çıkmasıdır. Daha önce bilinmeyen bilini hale getirilmesi ise Allah hakkında söz konusu olamaz çünkü Allah bundan beridir, büyüktür.⁹⁸

3.6. Haberi Olmayanın Nesih ile Amel Etmesinin Hükmü

Mensûh olduğuna dair bilgisi olmadan nesih ile amel edenin veya edenlerin durumu nedir? Nesih durumunda nesih ile amel ettikleri için günahkâr mı olurlar yoksa bundan dolayı ücretlendirilecekler mi? İmam Mâtürîdî bu sorulara şöyle cevap vermektedir: “Eğer kişinin yaptığı davranış, itaat etmek ve yakınlık davranışı ise bundan dolayı sevap alacaktır. Şayet saygın ve helal amelde bulunmak için yaparsa günahkâr olmayacaktır. Çünkü davranışın nesih olduğu bilgisine vakıf değildir.” Nitekim ashabı kiramdan bir grup içki içerken, onlara birisi uğrayarak şöyle demiştir: Bilginiz olsun içki haram kılındı. Bilgilendirmeden sonra içkiyi döktüler ve içkiden sakındılar.⁹⁹ İçkiyi içmeleri, haram kılınmasından sonraydı fakat haram olduğuna dair bilgileri yoktu. Yasak olduğuna dair bilgileri olmadığından dolayı günahkâr olmazlar. İtaat ve yakınlık fiili yapanlara gelince onlar da davranışlarından dolayı Allah’a yakın olurlar.

Rivayet edildiğine göre bir grup ashap Beytü’l-Makdis’e doğru namaz kılıyordu. Grubun yanından geçen birisi demiştir ki: Haberiniz olsun kible değiştirildi. Beytü’l-Makdis’e doğru namaz kılanlar rükûdayken Kâbe’ye yöneldiler. Bu durum Allah Resulüne haber verildi. Allah Resulü namazı

⁹⁰ Mümtetine, 60/10; Üsmendi, *Bezlü’n-nazar fi’l-usûl*, 330.

⁹¹ Atıyye Echûrî, *İrşâdû’r-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ven-nâsih ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l-Kur’ân*, 2/706; Karakaya, Kaya, *Fahru’l-İslâm Pezdevinin Usûlünde Beyân Anlayışı, Yüksek lisans tezi*, (Malatya: 2020), 73; Üsmendi, *Bezlü’n-nazar fi’l-usûl*, 322.

⁹² el-Bakara 2/239.

⁹³ Şirâzî, *Tabsıra*, 272-273.

⁹⁴ Bağavî, *Meâlimü’t-Tenzil*, 1/272.

⁹⁵ Buhârî, “Rikâk”, 31; Müslim, “İmân”, 207, 259. Ayrıca bk. Buhârî, “Tevhîd”, 35.

⁹⁶ Bakara 2/284.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/129.

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 2/223.

⁹⁹ Buhârî, *Tefsir* 5/10; Müslim, “Eşribe”, 3.

iade etmeyi emretmedi;¹⁰⁰ çünkü davranış itaat ve Allaha yaklaşma davranışdır, davranışlarında itaat ve Allah'a yaklaşmak vardır. Bundan dolayı ona sevap verilecektir. “Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü verir. Allah her şeyi hakkıyla bilir.”¹⁰¹ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ sözünde Allah, halkın maslahatına olanı ve olmayanı bilmektedir. Yaşatan O'dur, öldüren O'dur. Allah'tan başka sizin için ne bir dost ne bir yardımcı vardır.”¹⁰² Allah halkın maslahatına olanı bilir, siz bilmezsiniz. Nesihte onlar için fayda vardır, siz bilmezsiniz. Bu Allah'ın şu sözünü pekiştirmektedir: Bilesiniz ki göklerin de yerin de hükümlerini Allah'ındır siz Allah'ın kullarısınız, kul için efendisini bir şeyde inkâr etme hakkı yoktur. Kul başka bir hale geçince de Allah'a itaat etmek gerekmektedir.¹⁰³ Kişiye Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ve yasaklarından kaçınması düşmektedir. يُحْيِي وَيُمِيتُ “Yaşatan O'dur, öldüren O'dur.”¹⁰⁴ Yani nasıl ki diriltmeden sonra öldürmek onun hakkıysa ölümden sonra diriltmek de onun hakkıdır.

3.7. İnsanların Kitabın Hükmüyle Amel Etmeyi Terk Etmelerinden Dolayı Neshin Mümkün Olması

Kur'an-ı Kerim'in “Harcadığınızı isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler.”¹⁰⁵ Âyetinde belirtildiği üzere İmâm Mâtürîdî'nin yaptığı değerlendirme; insanlar Kur'an'ın bir hükmüyle amel etmeyi terk etmeleri durumunda, Kur'an-ı Kerim hükmünün nesih edilebileceği kanaatini beyan etmiştir. İmâm Mâtürîdî, insanlar bir hükümle amel etmeyi terk etmeleri durumunda örfi hüküm kapsamına gireceğini ileri sürmüştür. Bu tür hükümlerin tıpkı “Müellefe-i Kulub” meselesinde olduğu gibi, bir illet sebebiyle var olduğunu ve bu illet yok olunca hükmünün de uygulanmayacağını belirtmiştir.¹⁰⁶

“....Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri veriniz. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁰⁷ Âyetle geçen وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ “Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri veriniz.” Sözünde ve وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ “Siz harcadığınızı (verdiğiniz mihr) isteyin,” sözündeki hüküm terkedilmiş bunun terkedildiğine dair Kitapta veya sünnette hüküm yoktur fakat insanlar onu terk etmek hususunda bir olduklarından dolayı terk edildi. Terk edildiğinden dolayı da nesih edildi. خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ “Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma”¹⁰⁸ Bu ayet aşağıda gelen Tövbe sûresindeki 60. âyetle nesih edilmiştir.¹⁰⁹ “Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁰

İmâm Mâtürîdî; bizimle aynı düşünceye sahip olan bazı kişiler dediler ki: Allah'ın nesih oldu dediğiyle şu ayeti kerime getirilmektedir: “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayanarak ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok

¹⁰⁰ Müslim, “Mesâcid”, 13.

¹⁰¹ Ankebut, 29/62.

¹⁰² Tevbe, 9/116.

¹⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/466.

¹⁰⁴ et-Tevbe 9/116.

¹⁰⁵ el-Mümtehine 60/10.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/125.

¹⁰⁷ Mümtehine, 60/10.

¹⁰⁸ el-A'râf, 7/199.

¹⁰⁹ İmâm Ebi'l-Kâsım Cemâluddîn b. Abdurrahmân Bedûrî, *Kabdetü'l-beyân fî-nâsîh ve mensûhi'l Kur'an*, thk. Züheyr Şâviş-Muhammed Kenân, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî Yayınevi, 1. Baskı, 1984), 13.

¹¹⁰ et-Tevbe, 9/62.

merhametlidir.”¹¹¹ Peygamberimizin şu hadis-i şerifi de neshin varlığına delil olarak getirilmektedir: “Rızası olmadıkça bir Müslümanın malını yemek helal olmaz.”¹¹² *“O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.....”*¹¹³ Yani durumunuza göre onlara infak edin. Kur’ân-ı Kerim’de böyle yazılıdır; peygamberden de bu şekilde duyulduğu mümkündür. Hz. Ömer, insanlar zina konusunda gelecekte¹¹⁴ şöyle diyeceklerdir: Allah’ın kitabında recim ayetini göremiyoruz. Fakat daha önce Ahzâb sûresinde recim âyetini okuyorduk: “Yaşlı (evli) kadın ve yaşlı (evli) erkek zina yaptıklarında hikmet ve izzet sahibi Allah tarafından bir ceza olarak onları recmedin.”¹¹⁵ Bu konuyla bağlantılı olan recim âyetinin tilaveti kaldırıldı fakat recim ayetinin hükmü baki kaldı. Nafaka hükmünde de durum böyledir. Yani nafaka ayetinin tilaveti kaldırılmış fakat nafaka ayetinin hükmü baki kalmıştır.

Ebûbekir Esam’ın (ö.200/816) rivayet ettiğine göre Hz. Ömer, Fatıma binti Kays’ın dediğini terk edince Fatıma binti Kays rivayetini Mervan dönemine kadar terk etti, Mervan halife seçilince Fatıma binti Kays hadisini tekrar rivayet etti. Mervan da bundan haberdar edilince rivayeti terk etti. Mervan da kadına Hz. Ömer’in söylediğinin aynısını söyledi. Fatıma dedi ki Rabbimizin kitabı nerededir? Mervan ona şu âyeti okudu: *“O kadınları kendiniz oturduğunuz yerde onları oturtun, durumunuza göre onlara nafaka verin.”* Allah burada onları ya güzellekle tutun ya da güzellekle savın demektedir.¹¹⁶

3.8. Kur’ân’ın Kur’ân ile Neshi

İmam Mâtûrîdî Kur’ân-ın Kur’ân ile neshine delil olarak şu ayetleri getirmiştir: *“Biz bir Ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.”*¹¹⁷ Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.”¹¹⁸ *“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü’minlere haram kılınmıştır.”*¹¹⁹ Yukarıda zikrettiğimiz Nûr sûresinin üçüncü âyeti yine Nûr sûresinin otuz ikinci âyeti olan şu âyetle: *“İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”*¹²⁰ Nesih edilmiştir. Bu da Kur’ân’ın Kur’ân ile neshine başka bir misaldir.¹²¹

3.9. Tilavetin Neshi ve Hükmün Bakiliği Meselesi

Tilavetin neshi ve hükmün bakiliği veya hükmün neshi tilavetin bakiliği mümkündür. Zira tilavet ve hüküm birbirinden ayrı iki ibadettir; ikisinin beraber nesih olması veya birisinin nesih olması makuldür.¹²² Hükümle beraber tilavetin neshine örnek olarak İbrâhim (a.s.)’in sayfeleridir; suhuflardan

¹¹¹ en-Nisâ, 4/29.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Muṣned*, 5/72.

¹¹³ et-Talak 65/6.

¹¹⁴ Mâtûrîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 15/232.

¹¹⁵ Mushafı Abdurrezzak, 7/329-330; Ahmed b. Hanbel, *el-Muṣned*, 5/132; Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensür*, 6/558.

¹¹⁶ Mâtûrîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 15/234; Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’an*, 2/236.

¹¹⁷ Şîrâzî, *Tabsıra*, 252; Üsmendi, *Bezlü’n-nazar fî’l-usûl*, 340; Fahreddin Râzî, *el-Meâlim fî’l-ilmî usûli’l-fıkh*, 114.

¹¹⁸ el-Bakara, 2/106.

¹¹⁹ en-Nûr 24/3; Atiyye bin Atiyye Echûrî, *İrşâdü’r-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ve’n-nâsih ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l-Kur’an*, 2/506.

¹²⁰ en-Nûr, 24/32.

¹²¹ Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü’n-nesh fî’ş-şerâi’i’s-semâviyye*, 182; Atiyye Echûrî, *İrşâdü’r-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ve’n-nâsih ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l-Kur’an*, 2/506; Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’an*, 1/515-516; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve’l-mensûh fî’l-Kur’âni’l-Aziz vemâ fihi mine’l-ferâid ve’s-sünen*, 100; Aslan, Mehmet Selim, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı 72, Klasik Dönem Fıkıh eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi, (Güz 2017), 15-16.

¹²² Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 62; Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’an*, 2/214.

hiçbir eser kalmamasına rağmen Allah onlardan haber vermektedir. Âyeti kerimeye göre zina haddi hapis cezası ve sözlü eziyetti, daha sonra bu hüküm celde vurmakla ve recim cezası vermekle nesih edildi, fakat tilaveti baki kaldı.¹²³

Nafaka hükmünde de tilavet kaldırılmış fakat hükmü baki kalmıştır. Bir âyetin hükmünün Kur'ân'da baki kalmasıyla beraber tilavetten resminin nesih edilmesi caizdir.¹²⁴ Aynı şekilde Kur'ân âyetlerinin hükmünün nesih edilip tilavette resminin baki kalması da caizdir.¹²⁵ İnsanlardan hükmün baki kalmasıyla tilavetin neshini kabul etmeyen olduğu gibi tilavetin kalmasıyla beraber hükmün neshini caiz görenler de vardır. Buna delil olarak tilavet şer'î hükme muhtaç değildir aynı şekilde şer'î hüküm de tilavete muhtaç değildir. Çoğu hükmün tilaveti olmadan sünnetle hükmü sabittir. Böyle olunca tilavet hükmü hükümle beraber iki farklı ibadet gibi oldu, iki ibadetten birisinin neshi caiz olunca hükmün değil tilavetin neshi veya tilavetin değil hükmün neshi caizdir. "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler."¹²⁶ Ölüm iddeti bir seneyken daha sonra dört ay on gün olarak nesih edildi.¹²⁷ İbnu Mesud kıraatında yemin kefareti sabit olmasına rağmen tilaveti nesih edilmiştir aynı şekilde recim âyeti de tilaveti nesih edilmesine rağmen hükmü baki kalmıştır.¹²⁸

3.10. Mensûh Hükme Göre Neshin Daha Ağır veya Daha Hafif Hüküm İçermesi

Bir şeyi misliyle, daha hafifiyle veya daha ağır olanıyla nesih etmek mümkündür.¹²⁹ Zahiriler daha ağırla neshi kabul etmezler. Allah, İslâmiyet'in başında insanları oruç tutmakla tutmamak arasında seçim yapmakta serbest bıraktı. Daha sonra oruç tutmayı emretmekle tutmama seçeneğini nesih etti. Aynı şekilde önceden zina yapanın evde hapsedilmekle emredilmişti. Daha sonra hapsedilme hükmü recim hükmüyle nesih edildi. Nâsihin mensûhtan daha ağır olana örnektir. Neshin devamlı daha ağır cezayı getirmek için yapıldığını iddia eden kimse delil olarak şu ayeti getirmektedir. "Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun."¹³⁰ Zina eden kadınları onlara ölüm gelinceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun cezası değiştirilip daha ağır ceza getirildi o da recim cezasıdır. Nâsihin mensûhtan daha ağır ceza olduğuna delil olarak peygamberimizin recim konusunda benden alınız, benden alınız sözüdür.¹³¹

Nâsihin mensûhtan daha ağır olduğuna dair şu örnekler de verilmektedir: "Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi

¹²³ Debûsî, *Takoîmu usûli'l-fıkıh ve tahdidu edilleti's-şer'i*, 2/395-399.

¹²⁴ Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü'n-neshi fi's-şerâi'i's-semâviyye*, 21.

¹²⁵ Cüveynî (İmamu'l-Haremeyn), *el-Burhân*, 1312.

¹²⁶ el-Bakara 2/24.

¹²⁷ Atiyye Echûrî, *İrşâdü'r-Rahmân li esbâbi'n-nüzûl ve'n-nâsih ve'l-mensûh ve'l-müteşâbih ve tecvidi'l-Kur'ân*, 1/108; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l Kur'âni'l Aziz vemâ fihi mine'l ferâid ves-sünen*, 129; Aslan, Mehmet Selim, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı 72, Klasik Dönem Fıkıh eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi, (Güz 2017), 12; Üsmendi, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 330.

¹²⁸ Saymerî, *Mesâilü'l-hilâf*, 133-134; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh 'inde'l Fahr-er-Râzî*, 42-43; Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, 139.

¹²⁹ Zürrânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l 'irfân fi ulûmi'l Kur'ân*, 2/222.

¹³⁰ Nisâ 4/15.

¹³¹ Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu'l Kur'ân*, 1/355; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l Kur'âni'l Aziz vemâ fihi mine'l ferâid ves-sünen*, 132; Ubade bin Samit şöyle dedi: Rasulullah: Benden alınız, benden alınız! Şüphesiz ki Allah zina eden kadınlar için bir yol yapmıştır. Bekâr olan, bekâr olanla zina ederse bunların her birine yüz değnek ve bir sene de sürgün cezası vardır! Evlenmiş olan evlenmiş olanla zina ederse, yüz değnek ve taşlama cezası vardır! buyurdu." Buhârî, "Kefalet", 1; Müslim, "Hudud", 12-29; Ebû Davud, "Hudud", 23; Tirmizî, "Hudud", 8; Aslan, Mehmet Selim, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı 72, Klasik Dönem Fıkıh eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi, (Güz 2017), 13.

yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur.”¹³² Bu âyetle cihat edenlerin bire onla savaşmaları gerektiğini bildiriyor, daha sonra gelen ayet ise bir kişinin iki kişiyle savaşması esnasında sabırlı olması gerektiğini duyuruyor.¹³³ Nâsihin mensûhtan mükellefiyet açısından hafif oluşuna örnek âyet: “Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah’ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.”¹³⁴ Yukarıdaki âyetlerde görüldü gibi Allah daha ağır hafif olanla; hafif olanı da daha ağır olanla nesih etmiştir.¹³⁵ İslâmiyet’in başlangıcında Müslümanlar Ramazan ayı orucunu güçleri yetmesine rağmen tutma ile tutmama arasında serbest bırakıldılar, daha sonra gelen *فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ* “Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin”¹³⁶ emriyle oruç tutma emri kesinlik kazandı böylece oruç tutma ve tutmama seçeneği kaldırılmış oldu. Bu da kolay olanın nesih edilip daha ağır olanla amel etme zorunlu hale getirildi. Çünkü oruç tutmak daha önce de vardı.¹³⁷

Allah Teâlâ Ramazan ayı orucuyla Âşûrâ orucunu nesih etti. Bundan dolayı Hz. Âişe şöyle dedi: Ramazan orucu kendisinden önceki bütün oruçları nesih etti.¹³⁸

3.11. Sünnetin Sünnet ile Neshi

Âlimlerin üzerinde ittifak ettikleri konulardan birisi de sünnetin sünnetle neshidir.¹³⁹ Fahreddin Râziye göre sünnetin sünnetle neshi dört şekildedir: 1-Maktu’ sünnetin maktu’ sünnetle yani benzeriyle neshi. 2- Sünnetin vahid haberle neshi. 3-Vahid haberin Maktu’ haberle neshi. 4- Mütevatir haberin âhâd haberle neshidir.¹⁴⁰

SONUÇ

Matürîdî’nin nesih anlayışında, ayetin uygulanmasına gerekçe teşkil eden şartlar ve illet ortadan kalktığında ayetin uygulanması da askıya alınmaktadır. Önceki şartlar yeniden yerine geldiğinde uygulanması askıya alınan ayetin hükmüyle yeniden amel edilecektir. Yani nesih, belirli bir süre için vazedilmiş olan hükmün yürürlüğünün sona ermesi üzerine yine belirli bir süre için yeni bir

¹³² Enfâl, 8/65; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 96.

¹³³ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 120; Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsih ve’l mensûh fi’l Kur’âni’l Kerîm*, 72.

¹³⁴ Enfâl 8/66; Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 96; Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zühri, *Nâsih ve mensûh fi’l Kur’âni’l Kerîm*, 74; Üsmendi, *Bezlü’n-nazar fi’l-usûl*, 316-317.

¹³⁵ Şirâzî, *Tabsıra*, 258-259; Şaban Muhammed İsmâil, *Nazariyyetü’n-neshi fi’ş-şerâi’i’s-semâviyye*, 121; Bedûrî, Abdurrahmân, *Kabdetü’l-beyân fi-nâsih ve mensûhi’l Kur’ân*, 9; Atiyye Echûrî, *İrşâdûr-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ve’n-nâsih ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l-Kur’ân*, 1/335; Allâme b. Cevzî, *Nevâsihu’l Kur’ân*, 1/453; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve’l-mensûh fi’l Kur’âni’l Aziz vemâ fihi mine’l ferâid ves-sünen*, 193; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ min ilmi’l-usûl*, 2/82.

¹³⁶ el-Bakara 2/185; Atiyye Echûrî, *İrşâdûr-Rahmân li esbâbi’n-nüzûl ve’n-nâsih ve’l-mensûh ve’l-müteşâbih ve tecvidi’l-Kur’ân*, 1/103.

¹³⁷ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 114; Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsih ve’l mensûh fi’l Kur’âni’l Kerîm*, 57; Atiyye bin Atiyye Echûrî, *İrşâdûr-Rahmân li esbâb-in-nüzûl ven-nâsih vel-mensûh vel-müteşâbih ve Tecvidi’l-Kur’ân*, 1/103; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve’l-mensûh fi’l Kur’âni’l Aziz vemâ fihi mine’l ferâid ves-sünen*, 43-44; Üsmendi, *Bezlü’n-nazar fi’l-usûl*, 328.

¹³⁸ Saymerî, *Masâilü’l-hilâf fi-usûli’l-Fıkh*, (Kasım 1991), 122-123; Üsmendi, Muhammed b. Abdulhamid, *Bezlü’n-nazar fi’l-usûl, Dâru’l Kütübî’l İlmiyye*, 317.

¹³⁹ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l ‘irfân fi ulûmi’l Kur’ân*, 2/247.

¹⁴⁰ Mahmud Muhammed Hantur, *en-Nesh ‘inde’l Fahr-er-Râzî*, 77; Debûsî, *Takvîmu usûli’l-fıkh ve tahdîdu edilleti’ş-şer’i* 2/445; Pezdevî, *Usûlü’l-Pezdevî/Kenzül-vusûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 224.

hükümün getirilmesidir. Mâtürîdî'nin nesih anlayışında her ne kadar mensûh kabul edilen şartlar tekrar zuhur ettiğinde amel edilebileceğine dair sarîh bir ifade olmasa da onun genel ifadelerinden bu sonuca varmak mümkündür.

İlk Peygamber Hz. Âdemden Peygamberimiz dönemine kadar uygulamadan düşmeyen nesih konusu; İslâmî ilimlerden olan fıkıh, tefsir, hadis gibi alanlarda çokça tartışa gelen bir konu olmuştur. İslâm dinine göre, Allah istediği vakitte istediğiyle kullarını imtihan etmektedir, belli bir zamanda bir şeyi emreder belirlenen zamanın bitiminden sonra daha önce emredileni yasaklayarak başka bir şeyi emredebilmektedir. Nitekim nesih şer'î hükümleri konu edinmesi dolayısıyla naklen olduğu gibi aklen de mümkün olduğunu İmâm Mâtürîdî ile cumhur ittifak etmişlerdir.

Matûrîdî'nin anlattığına göre Âdem (a.s) dönemindeki şer'iatta maslahat gereği ve ihtiyaç dolayısıyla kardeş evliliği caizken daha sonra gelen peygamberlerin dönemlerindeki ihtiyaç ve maslahat farklılığından dolayı kardeş evliliği nesih edilmiştir. Evrensel ihtiyaçlara cevap veren, dünya hayatını düzenleyen ve cihanşümül olan Kur'an'daki bazı nesih örnekleri, kıyamete kadar nesih ve mensûh disiplinin olması gerektiğine delil teşkil etmektedir.

Mâtürîdî'nin birçok şekilde yapmış olduğu sınıflandırma; kimi zaman Allah'ın kelim ilmiyle bağlantılı olduğunun tezahürü yapılmıştır. Kimi zaman Allah'ın ezeli ve ebedi ilmi toplumsal konularla bağlantılıdır. Kimi zaman ise toplumsal sorunların çözümünde her zaman ve her yerde neshin uygulanabileceğine dair bize yol göstermektedir. Hz. Peygamberin vahyin nüzul döneminde yepyeni bir sistem ve toplum inşa faaliyeti yürüttüğü açıkça bilinmektedir. İslâm toplumu o dönemde maddi ve manevi bir reform geçirmişti. Buna rağmen sonraki dönemlerde nesih ile bağlantılı toplumsal değişimden gelen tepkiler gelmemiştir. Buna göre nesih; fıkıhta hüküm kaynağı olan emir ve yasaklardan veya emir anlamını taşıyan sözlerden bahsetmektedir.

Nesih meselesi rastgele meydana gelen bir konu değildir. Hz. Peygamber kendi nefisinden bir emir söylemez, o ancak kendisine emredileni tebliğ etmektedir. Bu bağlamda peygamberin ümmete bir ayetin hükmünün kaldırıldığını haber vermesi, Allah'ın emriyle olmaktadır; çünkü gerçek anlamda nâsîh Allah'tır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Allâme b. Cevzî, (2003). *Nevâsihu'l Kur'ân*, (2. Basım), (thk. Muhammed Eşref Ali Melbârî), (4 Cilt). Medine: Mektebetü Melik Fehd Yayınevi.
- Âlûsî, (1985). Şehâbeddîn Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, (2. Basım), (30 Cilt). Beyrut: Müniriyye Yayınevi.
- Echûrî, Atiyye bin Atiyye, (2009). *İrşâdü'r-Rahmân li esbâbi'n-nüzûl ve'n-nâsih ve'l-mensûh ve'l-müteşâbih ve Tecvidi'l-Kur'ân*, (1. Basım), 2 Cilt). Lubnan: Dâru İbn Hazm.
- Atan, Ö. F. (2018). Tarihi Süreç İçerisinde Nesih Teriminin Gelişimi ve Kapsamı. *İhya Uluslar Arası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 91-111.
- Belkasım b. Hasan el-Gali, (1989). *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayâtuhu ve ârâuhu'l-akdiyye*, (1 Cilt). Tunus: Mektebetü'l-İskenderiyye.
- Cemâluddîn İbn Manzûr, (1232). *Lisânü'l-Arap*, (Cilt 6), (1. Basım). Kâhire: Dâru'l-Maârif.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Ömer, (1429). *Takvîmu usûli'l fıkhi ve tahdidu edilletiş-Şer'i*, (1. Basım), (thk. Abdurrahim Yakup), (3 Cilt). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Duman, A. (2009). İmam Matürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslam Düşüncesindeki Yeri. *Hikmet Yurdu*, 2(4), 109-126.
- Nesefî, Ebu'l-Mu'în Maymun b. Muhammed, (1993). *Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-Din*, (thk. Hüseyin Atay), (2 Cilt). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ebû Bekr Muhammed b. Mûslim b. Ubeydillâh b. Şihâb ez-Zührî, (2008). *Nâsih ve mensûh fî'l Kur'ânî'l Kerîm*, (1. Basım), (thk. Mustafa Mahmud ez-Zührî), (2 Cilt). Kahire: Dâru Affân Yayınevi.
- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fî'l Kur'ânî'l Aziz vemâ fihi mine'l ferâid ve's-sünen*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir, (2 Cilt). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd Yayınevi.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (1979). *Hak Dînî Kur'ân Dili*, (10 Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Ebû Mânsûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâtürîdî es-Semerkandî, (2001). *Kitâbü't-Tevhid*, (1. Basım), (thk. Bekir-Aruşî, Topaloğlu), (1 Cilt). İstanbul: İrşâd Yayınevi.
- Halîl b. Ahmed Farâhîdî, (2003). *Kitâbü'l-Ayn*, (1. Basım), (thk. Dr. Abdülhamîd Hanrâvî), (4 Cilt). Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bessâm, Abdullah b. Abdurrahman, (2003). *Tevzihu'l-ahkâm min-bulûği'l-merâm*, (5. Baskı), (7 Cilt). Mekke: Esedî Yayınevi.
- Saymerî, Kâdî Hüseyin b. Ali, (1991). *Mesâilü'l-hilâf fî-usûli'l-fıkhi*.
- Üsmendi, Muhammed b. Abdulhamid, (1992). *Bezlü'n-nazar fî'l-usûl*, (1. Baskı), (thk. Muhammed Zeki Abdülbar), (1 Cilt). Kahire: Mektebetu Dâri't-Türâs.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, (1994). *Meâlim fî ilmi usûli'l-fıkhi*, (thk. Ali Muhammed İvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud), (1 Cilt). Kahire: Dâru'l-Ma'rife.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, (1413). *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, (thk. Hamza b. Züheyr Hâfız), (4 Cilt). Medine: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye.

- Halil b. Ahmed el-Farâhîdî, (2003). *Kitâbü'l-'Ayn*, (1. Baskı), (thk. Dr. Abdülhamîd Hanrâvî), (Cilt 4). Lübnan: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye.
- Hatîp, Abdullatif, (2018). *Mü'cemü'l-kiraât*, (1. Basım), (11 Cilt). Dimeşk: Dâru's- Sa'diddin.
- İmamü'l-Haremeyn Ebi'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, (1399). *el-Burhân fi usûli'l fıkhu*, (1. Basım), (thk. Abdu'l A'zim ed-Dib), (2 Cilt). Kahire: Devletü Kıtır.
- İmam Ebi'l-Kâsım Cemâlüddîn b. Abdurrahmân Bezûrî, (1984). *Kabdetü'l-beyân fi-nâsîh ve mensûhi'l Kur'ân*, (1. Basım), (thk. Züheyr Şâviş-Muhammed Ken'ân), (1 Cilt). Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî Yayınevi.
- Karakaya, K. (2020). *Fahrü'l-İslâm Pezdevînin Usûlünde Beyân Anlayışı*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Macit). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasım b. Kutluboğa, (1962). *Tâcü't-Terâcim fi Tabakati'l-Hanefiyye*, 1 Cilt. Bağdat: Matbaatü'l-Â'nî.
- Macit, Y, (2009). Hz. Muhammed'den Sonra Nesh Meselesi, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 0(13), 295-304.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (thk. Ahmet Vanlıoğlu), (18 Cilt). İstanbul: Dâru'l-Mîzan.
- Mahmud Muhammed Hantur, (2002). *en-Nesih İnde'l Fahrir-Râzî*, (1. Basım), (1 Cilt). Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- Muhyiddin Ebi'l Vefa Kureşi-Hanefî, (1993). *el-Cevâhirü'l-Muziyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, (2. Basım), thk. Abdülfettah Muhammed Huluv, (5 Cilt). Riyad: Dâru İhyai'l Kütûbi'l-A'rabi.
- Müelliflerden bir grup, (2017). *Mu'cemü Müstelahatü el-Ulumu's-Şer'iyye*, (2. Basım), (4 Cilt). Riyad: Mektebetü'l Melik Feh el-Vataniyye.
- Mutçalı, S. (1995). *Mu'cemü'l-'Arabîyyi'l-hadis*. İstanbul: Dağarcık Yayın.
- Özen, Ş. (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (46 Cilt). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pezdevî, Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. Hüseyin, (2016). *Usûlü'l-Pezdevî/Kenzül-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, (2. Basım), (thk. Sait Bektaş), (1 Cilt). Medine: Dâru's-Sirâc.
- Semânî, (1997). *Kavâtiu'l-edille fi'l usûl*, (1. Basım), thk. Muhammed Hüseyin İsmail, 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütûbi'l İlmiyye.
- Semânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar, (1998). *Kavâtiu'l-edille fi'l usûl*, (1. Basım), (thk. Abdullah b. Hâfız b. Ahmed el-Hakemî), (5 Cilt). Riyad: Mektebetü-Tevbe.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris b. Abbas, (1940). *er-Risâle*, (1. Basım), (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), (1 Cilt). Kahire: Mustafa el-Bab Halabî Yayınevi.
- Şaban Muhammed İsmâil, (1998). *Nazariyyetü'n-neshi fi's-şerâi's-semâviyye*, (1. Basım), (1 Cilt). y.y.: Daru's-Selâm.
- Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, (1980). *et-Tabsıra fi usûli'l-fıkhu*, (1. Basım), (thk. Muhammed Hasan Haytu), (1 Cilt). Dimeşk: Dâru'l-Fikir.
- Zarkânî, Muhammed Abdülazîm, (2017). *Menâhilü'l 'irfân fi ulûmi'l Kur'ân*, (3. Basım), (2 Cilt). Kâhire: İsâ'î babî el-Halebî.

Mefâtîhu'l Gayb Özelinde Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır Kıssası'nın Kötülük Problemi Açısından Değerlendirilmesi* **

Serhan Atuç

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1440-6507>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Mardin -TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.04.2025

Kabul: 25.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Kelâm

Kötülük

Kehf

Râzî-Mefâtîh

Mûsâ-Hızır

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, yazarın Mefâtîh, Te'vîlât ve Keşşâf Özelinde Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır Kıssası'nın Kötülük Problemi Açısından Değerlendirilmesi başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82502>

Öz

Bu çalışmada, Kehf Suresi'nin 60-82. ayetleri kötülük problemi çerçevesinde incelenmiştir. Mûsâ-Hızır kıssasında geçen olayların, kötülük problemine doğrudan temas ettiği değerlendirilmektedir. Çalışmada öncelikle kötülük probleminin niteliği ve tarihî gelişimi ele alınmıştır. Ardından kötülük problemine yönelik farklı yaklaşımlar ele alınarak, gerek Yunan felsefesinde gerekse İslam dünyasında kötülük algısının nasıl şekillendiği araştırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Kehf Suresi'nin 60-82. ayetlerine dair Fahreddin Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb* eseri incelenmiş ve bu ayetlerde kötülük problemine işaret eden çıkarımlar araştırılmıştır. En son olarak da, kıssanın kötülük problemi bağlamındaki yeri tartışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, bu kıssada geçen olayların kötülük problemiyle olan bağlantısını ortaya koymak ve bu kıssanın tartışmalardaki konumunu belirlemektir. Böylece günümüzde sıkça gündeme gelen kötülük problemine Kur'ânî bir perspektiften bakma imkânı sağlanacaktır. Bu çalışmada kötülük problemine dair farklı teorilerin varlığı tespit edilmiştir. Kimi düşünürler kötülük problemini Tanrı'nın yokluğuna bir kanıt olarak sunarken, kimileri ise âlemin Tanrı tarafından yaratılmadığını ve dolayısıyla Tanrı'nın evrendeki olaylarla ilişkisinin bulunmadığını savunmuştur. Bunun yanı sıra, âlemin Tanrı tarafından yaratıldığını ve kötülüğün izâfî bir mahiyet taşıdığını öne süren görüşler de bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bazıları, kötülüğü insanın olgunlaşma ve yetkinleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirirken, bazıları ise Tanrı'nın uyarısı ve gazabı olarak görmüştür. Kanaatimizce, Mûsâ-Hızır kıssasında geçen olaylar ve bahsedilen kötülükler, evrendeki kötülükleri izâfî bir perspektife göre değerlendiren görüşlere daha yakın olduğu görünmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Atuç, S. (2025). Mefâtîhu'l Gayb Özelinde Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır Kıssası'nın Kötülük Problemi Açısından Değerlendirilmesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 115-128.

Evaluation of the Story of Prophet Moses and Prophet Khidr in Terms of the Problem of Evil, Specific to Mefâtîhu'l Gayb* **

Serhan Atuç

Master Student / University of Mardin Artuklu, Institute of Graduate, Department of
Fundamental Islamic Sciences, Mardin -TÜRKİYE

Article History

Submitted: 10.05.2025

Accepted: 25.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Theology

Evil

Cave

Razi-Mefatih

Moses-Khidr

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is produced from the author's master's thesis titled Evaluation of the Story of Prophet Moses and Prophet Khidr in Terms of the Problem of Evil, Specific to Mefatih, Te'wilat and Kashshaf.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82502>

Abstract

In this study, verses 60-82 of Surah Kahf are examined within the framework of the problem of evil. It is evaluated that the events in the story of Moses and Khidr directly touch upon the problem of evil. First, the nature and historical development of the problem of evil are discussed in the study. Then, different approaches to the problem of evil are discussed and how the perception of evil is shaped in both Greek philosophy and the Islamic world is investigated. In the second part of the study, Fakhr al-Din Râzî's Mafat al-Ghayb is examined regarding verses 60-82 of Surah Kahf and inferences indicating the problem of evil are obtained in these verses. Finally, the place of the story in the context of the problem of evil is discussed. The aim of this study is to reveal the connection of the events in this story with the problem of evil and to determine the position of this story in the discussions. Thus, it will be possible to look at the problem of evil, which is frequently on the agenda today, from a Quranic perspective. In this study, the existence of different theories on the problem of evil is determined. While some thinkers present the problem of evil as evidence for the non-existence of God, others have argued that the universe was not created by God and therefore God has no relationship with events in the universe. In addition, there are also views that suggest that the universe was created by God and that evil is relative. While some of these approaches consider evil as part of the maturation and perfection process of man, others see it as a warning and wrath from God. In our opinion, the events and evils mentioned in the story of Moses and Khidr seem to be closer to views that evaluate evil in the universe from a relative perspective.

GİRİŞ

Kötülük problemi, Tanrı kavramının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar varlığını sürdüren ve her dönemde hem felsefenin hem de kelâm disiplininin ilgi odağı olmuş bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Kötülük problemine ilişkin ileri sürülen argümanlar tatmin edici ve rasyonel yanıtlar sunulmadığı takdirde teist Tanrı anlayışını çeşitli açmazlarla karşı karşıya bırakma potansiyeline sahiptir.

Teist düşünceye göre Tanrı'nın varlığını temellendirmek için başvuru olan çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtlar arasında en fazla kabul görenlerden biri ise *Gaye ve Nizam Delili*'dir. Söz konusu delile göre Tanrı evreni kusursuz bir biçimde yaratmıştır; evrende belirli bir düzen ve amaç bulunmaktadır. Bu bağlamda kâinat işleyişinde herhangi bir aksama bulunmayan bir makine gibi işlemektedir. Dolayısıyla, teist düşüncenin Tanrı'nın varlığını ispatlamak amacıyla ortaya koyduğu *Gaye ve Nizam Delili*'nin en temel önermesinin, "Mevcut evrende mükemmel bir düzen bulunmaktadır," ifadesiyle özetlenebileceği söylenebilir.

Teist düşünürlerin, Tanrı'nın varlığını temellendirme noktasında en önemli delil olarak evrendeki düzeni öne sürdükleri kabul edildiğinde, şu sorunun yanıtlanması zorunlu hâle gelmektedir: Eğer evrende amaç ve düzen mevcutsa, kötülüğün bu düzen içerisindeki konumu nedir? Evrende kötülüğün var olduğunu düşünen bir bireyin, kötülük ile düzenin bir arada bulunamayacağı sonucuna ulaşması son derece doğaldır. Ancak kötülüğün varlığı, Tanrı fikrini kesin bir biçimde ortadan kaldıracak bir gerekçe olarak değerlendirilemez. Bu noktada şu ifade ileri sürülebilir: *Gaye ve Nizam Delili*, Tanrı'nın varlığını ispatlamak için tek başına yeterli bir kanıt niteliği taşımamaktadır.

Teist düşünceye göre kötülük problemi, Tanrı'nın sıfatları bağlamında önemli bir felsefi mesele olarak değerlendirilmektedir. Klasik teist anlayışta Tanrı; mutlak kudrete, mutlak bilgiye ve mutlak iyiliğe sahip aşkın bir varlık olarak tanımlanır. Ancak evrende gözlemlenen doğal ve ahlaki kötülükler, bu sıfatlarla nasıl bağdaştırılacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Zira sınırsız güç ve iradeye sahip, aynı zamanda mutlak iyi olan bir varlığın kötülüğe neden müsaade ettiği ya da kötülük içeren bir evreni yaratmış olması, teist düşünce açısından açıklanması gereken bir çelişki gibi görünmektedir.

Bu noktada, yalnızca Tanrı'nın rahmet ve lütuf içeren isimlerinin değil, **Cebbâr, Celîl, Dâr, Hâfîd, Kahhâr, Mânî', Mümît, Müntakîm, Müzil** gibi **celal ve kahır sıfatlarının** da dikkate alınması gerekmektedir. Teist bakış açısından bu isimler, evrendeki bazı kötülük ve acıların Tanrı'nın mutlak adaleti, hikmeti ve celal yönüyle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede kötülük problemi, sadece Tanrı'nın iyilik sıfatlarıyla değil, aynı zamanda kudret, adalet ve celal sıfatlarıyla birlikte ele alındığında daha bütüncül bir şekilde değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın amacı, doğrudan kötülük sorununu ele almak değildir. Çünkü bu konu üzerine yazılmış pek çok kitap, makale ve tez bulunmaktadır. Örneğin, Metin Özdemir'in **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi** adlı eseri, Cafer Sadık Yaran'ın **Kötülük ve Teodise** isimli kitabı, Özcan Akdağ'ın **Kötülük Problemi: İtirazlar ve Cevaplar** eseri, Metin Yasa'nın **Tanrı ve Kötülük** adlı kitap çalışması bu bağlamda zikredilebilir. Ayrıca, Meray Taşabat'ın *Kötülük ve Kötülük Sorunu Üzerine Kısa Bir Bakış* başlıklı makalesi, Murat Bağ'ın **Kötülük Problemi Bir Sözde Problem midir?** Adlı çalışması, Metin Özdemir'in *Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım* başlıklı makalesi ile Nurten Kiriş'in **Tarihsel Olarak Kötülük Problemi ve Çözüm Yolu Olarak Teodise** isimli makalesi de konuyla ilgili literatürde yer alan önemli akademik çalışmalardan bazılarıdır. Yukarıda belirtildiği üzere, kötülük problemine dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Ancak bu çalışmayı diğerlerinden ayıran temel nokta, konuyu Kehf Suresi'nin 60-82. ayetleri bağlamında ele alınmasıdır. Daha önce kötülük problemi Kur'an çerçevesinde incelenmiş olmakla birlikte, bu çalışmanın odaklandığı kıssa özelinde yapılan bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Örneğin, Lütfullah Cebeci'nin **Kur'an-ı Kerim Açısından Kötülük Problemi** adlı eseri,

bu alanda önemli bir kaynak olarak öne çıkmakla birlikte, söz konusu kitapta Kehf Suresi'nin 60-82. ayetlerinde yer alan Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır arasındaki diyalog ve olaylara yer verilmediği görülmektedir. Benzer şekilde, Nazife Vildan Güloğlu'nun **Klasik Tefsir Hareketlerinin Mûsâ-Hızır Kıssası Bağlamında Mukayesesi** başlıklı makalesinde kıssa, klasik tefsir geleneğinin bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiş, ancak kötülük problemi açısından özel bir vurgu yapılmamıştır. Bunun yanı sıra Emine Ögük'ün **İslam Düşüncesinde Kötülük Probleminin İzahına Katkı Sağlayan Etkili Öğreti: Hikmet** adlı makalesinde mesele özellikle hikmet kavramı üzerinden ele alınmış ve İmam Mâtürîdî'nin bu kavrama yüklediği anlam merkeze alınmıştır. Ancak kötülük probleminin Kehf Suresi'nde yer alan Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır kıssası özelinde ele alındığı müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kötülük probleminin tarihsel arka planı ele alınacaktır. Ardından, çeşitli düşünürlerin kötülük problemine yönelik yaklaşımları incelenecektir. İkinci bölümde ise Kehf Suresi'nin 60-82. ayetleri, kötülük problemi bağlamında analiz edilerek Kur'ânî bakış açısının fikir tarihi içindeki konumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışma kapsamında Fahreddin Râzî'nin **Mefâtihu'l-Gayb** adlı tefsirinden yararlanılacaktır. Bu tefsirin tercih edilmesinin temel sebebi, meseleyi Eş'arî Kelâm geleneği perspektifinden ele alabilmektir. Bu çerçevede öncelikle kötülük probleminin mahiyeti ve tarihsel arka planı incelenecektir.

1. Kötülük Problemi ve Tarihsel Arka Planı

Kötülük problemi, teknik anlamda Tanrı'nın kudret, ilim ve irade sıfatlarına eşit oranda sahip olamayacağını öne süren ve bu durumun kabul edilmesi hâlinde teist düşüncenin çözümsüz bir çıkmaza sürükleneceğini savunan bir teoridir. (Ayдын, 2012, s. 147-154)

Kötülük meselesi, teist düşünce açısından tarih boyunca ciddi bir problem olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, kötülük problemini sistematik biçimde ilk dile getiren düşünürün, antik yunan felsefesinin önemli temsilcilerinden Epiküros (ö. MÖ 270) olduğu ifade edilmektedir. Onun bu yaklaşımı, Hristiyan Latin apologetlerinden ve Kilise Babalarından biri olan Lactantius (ö. MS 320 civarı) tarafından aktarılmıştır. Buna göre Epiküros, dünyada kötülüğün var olduğunu ve bu durumun Tanrı'nın sıfatlarıyla nasıl bağdaştırılabileceğini sorgulamıştır. Olası dört senaryo üzerinden meseleyi tartışır: 1-Tanrı kötülükleri ortadan kaldırmak istiyor ve bunu yapabiliyorsa, dünyada kötülüğün varlığı nasıl açıklanabilir? 2-Tanrı bunu istiyor ama yapamıyorsa, bu onun kudretinin sınırlı olduğunu göstermez mi? 3-Tanrı kötülüğü ortadan kaldırmak istemiyor ve buna da güç yetiremiyorsa, bu durumda Tanrı'nın ne iyi ne de kudretli olduğu sonucuna varılmaz mı? 4-Tanrı kötülüğü ortadan kaldıracak güçte olup bunu istemiyorsa, bu da onun iyi olmadığını düşündürmez mi? Epiküros'a göre, bu ihtimallerin her biri Tanrı'nın mutlak kudret ve mutlak iyilik sıfatlarıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla, dünyada kötülüğün varlığı, Tanrı'nın varlığıyla çelişkili görünmektedir. (Yaran, 2010, s. 170)

Teistler, kötülük problemi bağlamında yürütülen tartışmalara kayıtsız kalmamıştır. Bu doğrultuda, "teodise" terimi ilk kez Alman filozof Gottfried Wilhelm Leibniz (ö. 1716) tarafından kullanılmış ve onun adıyla özdeşleşmiştir. Yunanca **theos** (Tanrı) ve **dikē** (adalet) kelimelerinden türeyen bu terim, ilahi adaletin savunusu anlamına gelmektedir. Leibniz, **Teodise Üzerine Denemeler** adlı eserinde, içinde yaşadığımız dünyanın Tanrı'nın yaratabileceği mümkün dünyalar arasındaki en iyi dünya olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, evrende görülen kötülöklere rağmen ilahi adalet mevcuttur ve kötölüklerin varlığı, daha büyük bir iyiliğin ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Bu bağlamda Leibniz, mutlak anlamda iyiliğin var olabilmesi için kötölüğün de zorunlu olduğunu savunmuştur (Leibniz, 2019, s.103).

Ateistler, kötölük problemini genellikle Tanrı'nın yokluğunu savunmak amacıyla ele almıştır. Kötölük problemine dayalı olarak Tanrı'nın varlığını sorgulayan ilk düşünürlerden biri olan David Hume'a (ö. 1776) göre, evrendeki kötölükler fiziksel, ahlaki, biyolojik ve psikolojik olmak üzere dört sınıfa ayrılmaktadır. Hume, Tanrı'ya inananların iddia ettiği gibi evrende mutlak bir düzenin var

olmadığını savunmaktadır. Ona göre, evrende bir düzenin bulunması durumunda dahi, bu durum Tanrı'nın varlığına yönelik kesin bir kanıt teşkil etmemektedir. Hume'a göre, evrenin bir saat gibi mükemmel bir şekilde işlediği ve bu durumdan hareketle her mükemmel şeyin bir yaratıcısı olması gerektiği sonucuna varmak mantıklı değildir. Zira evren, mükemmel değil, aksine kusurludur. Ayrıca, bir makinenin bir ustası olduğu düşüncesinden, evrenin bir yaratıcısı olduğu sonucuna varmak tamamen akıl dışıdır.(Hume, 2016, s. 178)

Epikür, evrenin Tanrı tarafından yaratılmadığını savunan filozofların öncülerindendir. Ona göre, evrenin kusursuz ve her açıdan tam yetkin bir yaratıcı tarafından meydana getirilmiş olduğu iddiası akılcı temellere dayanmamaktadır. Çünkü böyle mükemmel bir varlığın evreni yaratması için zorunlu bir gerekçe bulunmamaktadır. Ayrıca, Tanrı'nın evreni yaratmış olduğu varsayımı kabul edilse bile, kötülük ve eksikliklerle dolu bir dünyanın varlığı, mükemmel ve kusursuz bir yaratıcıyla çelişmektedir. Epikür'e göre, eğer yaratıcı gerçekten mükemmelse, yaratımı da kusursuz olmalıdır; ancak mevcut dünya bu koşulu sağlamamaktadır.(Weber, 1998, s. 85-95)

Kötülük probleminin tarihsel arka planı ele alındıktan sonra, söz konusu problemin İslâm düşüncesindeki önemli yorumlarından biri olan Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseri çerçevesinde, Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır kıssası bağlamında incelenmesine geçilecektir.

2. Mefâtihu'l Gayb Özelinde Hz. Mûsâ ve Hızır Kıssası'nda Kötülük Problemi

Hz. Musa ve Hızır kıssası, Kur'an-ı Kerim'in Kehf Suresi 60-82. ayetler içinde geçen ve peygamber Musa'nın, Allah tarafından kendisine özel bir ilim verilen Hızır ile yaptığı yolculuğu anlatan hikâyedir. Hz. Musa, kendisinden daha bilgili birinin olup olmadığını öğrenmek ister ve Allah ona, Hızır'ın kendisinden üstün bir bilgiye sahip olduğunu bildirir. Hz. Musa, Hızır'ı bulur ve onunla yolculuk yapmak istediğini söyler. Hızır, onun sabredemeyeceğini söyleyerek kabul eder, ancak hiçbir şeye itiraz etmemesi şartını koşar. Yolculuk esnasında üç önemli hadise meydana gelmiştir. İlk olarak, Hz. Hızır, içerisinde yolcuların bulunduğu bir gemiyi delmiştir. İkinci olarak, bir çocuğu öldürmüştür. Üçüncü olarak ise yıkılmak üzere olan bir duvarı herhangi bir karşılık beklemezsizin onarmıştır. Hz. Musa, bu üç olay karşısında Hz. Hızır'a itirazda bulunmuştur.(Kehf, 18/71,74,77)

Hz. Hızır, Hz. Musa'nın sabredemediğini belirterek ondan ayrılır ve olayların hikmetini açıklar: Gemi, zalim bir kralın el koymaması için zarar verilerek korunmuştur. Çocuk, büyüdüğünde ailesine zarar vereceği için Allah'ın takdiriyle öldürülmüştür. Duvar, altında yetimlere ait bir hazine olduğu için yıkılmasın diye onarılmıştır.(Kehf, 18/79-82)

Kıssayı istisnai kılan temel unsur, Hz. Hızır'ın gerçekleştirdiği fiillerin zahiren şeriata aykırı ve suç unsuru taşıyan eylemler olarak değerlendirilmesi ve bunların vahiy ile desteklenmiş olmasıdır. Kıssa kötülük problemi bağlamında incelendiğinde derin bir zihinsel sorgulama alanı sunmaktadır. Zira kıssada yer alan olayların yüzeysel görünümünün ötesinde farklı bir gerçeklik bulunmakta, ilk bakışta olumsuz olarak değerlendirilen durumların, iç yüzü anlaşıldığında aslında hayırlı sonuçlara hizmet ettiği görülmektedir.(Barlak, 2016, s. 366) Bu bağlamda, kıssada ilk etapta olumsuz gibi algılanan üç temel olayın, aslında olumlu neticeler barındırdığına dikkat çekilmektedir. Söz konusu fiillerin ardındaki hikmet boyutunu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla kıssa, iki temel yaklaşım çerçevesinde analiz edilecektir. Bu yaklaşımlar, aynı zamanda Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı tefsirinde ele aldığı yorum biçimleriyle örtüşmektedir. Bunlardan ilki zâhir-bâtın ilişkisi, diğeri ise 'zararlılar arasında tercihte bulunma' prensibidir. Aşağıda, ilk yaklaşım olan zâhir-bâtın ilişkisi ele alınacaktır."

2.1. Zâhir ve Bâtın İlişkisi

İslâm düşüncesinde olayların zâhirî yönü ile bâtınî yönü arasında önemli bir ayrım yapılır. Bu bağlamda, zâhirde olumsuz görünen bazı fiillerin, bâtında ilâhî hikmete dayalı anlamları olabileceği kabul edilir. Mûsâ-Hızır kıssasında yer alan üç olay da bu anlayışı somutlaştırmaktadır.

Hz. Hızır'ın gemiye zarar verir gibi görünen bir şekilde onda delik açması, masum bir çocuğu öldürmesi ve yorgun hâline rağmen bir duvarı onarması, ilk bakışta cana, mala ve bedene yönelik haksız müdahaleler gibi algılanabilir. Nitekim gemiye delik açmak malı tahrip etmek, çocuğu öldürmek cana kıymak, duvarı onarmak ise yorgun bir bedeni zorlama anlamı taşımaktadır. Bu fiiller, yalnızca zâhirî bakışla değerlendirildiğinde birer kötülük izlenimi vermektedir. Ancak bâtinî açıdan bakıldığında, her bir fiil, daha büyük bir hikmeti gerçekleştirmeye yönelik ilâhî bir planın parçası olarak anlam kazanmaktadır. (Râzî, 1991, s. 210).

Hz. Mûsâ da bu olaylara ilk etapta zâhirî açıdan yaklaşmış ve her birine itiraz etmiştir. Çünkü bu fiillerin ardındaki ilâhî hikmete vâkıf değildi. Oysa Hz. Hızır, yaptığı her eylemin bâtinî boyutuna hâkimdi ve bu doğrultuda hareket ediyordu. Nihayetinde Hz. Hızır, gerçekleştirdiği fiillerin ardındaki hikmetleri Hz. Mûsâ'ya açıkladığında, Hz. Mûsâ itirazlarından vazgeçmiş ve zâhir-bâtin ilişkisine dair derin bir kavrayış kazanmıştır (Şahin, 2022, s. 165).

Hz. Musa bu üç meselede Hz. Hızır'ın yaptıklarına karşı çıkmıştır. Çünkü Hz. Musa zâhiren kötülük gördü ve buna doğal olarak da karşı çıktı. Zira Hz. Musa, olayların hikmetine tam anlamıyla vakıf değildi. Hz. Hızır ise hikmetini bildiği bir işi yapıyordu. Hz. Hızır, Hz. Musa'ya olayların iç âlemini anlattığında, Hz. Musa itirazlarına son vermiştir. (Şahin, 2022, s.165)

Hz. Hızır, gerçekleştirdiği fiillere karşı Hz. Mûsâ'nın itirazda bulunmamasını talep etmektedir. Fahreddin Râzî, bu durumu, kişinin mahiyetini idrak edemediği hususlarda olumlu ya da olumsuz herhangi bir değerlendirmede bulunmaktan kaçınması gerektiği şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca bilmediği meseleleri bilenlerden sabırla öğrenmesi gerektiğini ima etmektedir. Duyular âleminde kötü gibi görünen bir davranışın, ontolojik düzlemde iyi olabileceğini ifade etmesi ise ilgili âlimlerin kötülüğü mutlak anlamda kabul etmediklerini göstermektedir. (İpek, 2024, s. 22)

Hz. Mûsâ'nın, salih kula 'Onu içindekileri boğmak için mi deldin? Gerçekten şaşılacak derecede kötü bir iş yaptın' diyerek karşı çıkması, mutlak anlamda bir kötülük isnadı olarak değerlendirilmemelidir. Zira Hz. Mûsâ, olayın bâtinî yönünü bilmediğinden, hakikati tam olarak idrak edilmeden yapılan değerlendirmelerin yanlış yönlendirmeye açık olduğu açıktır. Nitekim Hz. Hızır'ın fiilleri zahiren kötülük gibi görünse de, ilahî vahiy ile bildirilen hikmet çerçevesinde değerlendirildiğinde bu eylemlerin mazur ve hikmete dayalı olduğu anlaşılmaktadır. (Oral, 2016, s. 41)

Geminin delinmesi meselesinde Hz. Hızır bu davranışta bulunurken Hz. Musa dışında kimsenin onu görmediği rivayet edilmektedir. Bu yorum tamamen mantıksız olarak kabul edilemez. Çünkü gemidekiler fark etselerdi mutlaka müdahale ederlerdi. Müdahale sonucunda Hz. Hızır hemen açıklama yapmak zorunda kalırdı. Hâlbuki Hz. Hızır olayın sebebini çok sonradan Hz. Musa'ya anlatmaktadır. (Çalışkan, 2015) Ayrıca gemide açılan bu delik dışarıdan bakıldığı vakit gemiyi kusurlu göstermekle birlikte içerisine su almadığından ötürü yolcular için bir tehlike arz etmiyordu.

Hz. Musa'nın Hz. Hızır'a yönelttiği sorular ve itirazlar, onun daha çok zâhirî bilgiye dayalı bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın, Hz. Hızır'ın gerçekleştirdiği eylemler ve bu eylemlere dair verdiği cevaplar, olağan dışı görünen davranışlarında sergilediği soğukkanlılık dikkate alındığında, onun olayların iç yüzüne vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hz. Hızır bu bilgileri kendi iradesiyle öğrenmiş değildir; olayların derin hikmetini Allah'tan almıştır. Bu yüzden Hz. Musa zâhirî bilgilere sahipken, Hz. Hızır ise olayların bâtinî yönüne vakıf olan özel bir ilme sahiptir. (Genç, 2002, s. 83)

Râzî, "Sana öğretilen yol gösterici ilimden bana öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" (Kehf, 18/66) ayetini şöyle yorumlamaktadır: Hz. Musa'nın bu isteğinin altında ilim öğrenmek vardır. Ayette geçen "Sana tabi olabilir miyim?" ifadesi, "Seninle gelebilir miyim?" demektir. Dolayısıyla bu, eğitim faaliyetinin yerinde değil, gezerek yapılacağına işaretidir.-

Hz. Musa, Hz. Hızır'a "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim," (Kehf,

18/69) dedi. Râzî bu ayeti yorumlarken Hz. Musa'nın aslında hocasına karşı son derece ileri düzeyde bir tevazu içinde olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda öğretici konumunda olan birinin hatayı gördüğünde hemen düzeltmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü bu tür durumlarda öğretici, zamanında talebeyi uyarmazsa talebenin gurura kapılmasına ve gerçekleri öğrenmemesine sebebiyet vermektedir. Bu ise öğrenci açısından kötü bir durum ortaya çıkarmaktadır. (Râzî, 1991, s. 225)

Bu kıssada insanın sahip olduğu ilimle kibirlenmemesi, aklına yatmayan bir durumu hemen yadırgamaması ve görünüşte kötü görünen bir şeyin kısa vadede anlaşılmasının mümkün olmayabileceği vurgulanmaktadır. Olayların ardında farklı inceliklerin bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca sürekli bilginin peşinde koşan bireyin öğreticisine karşı saygılı olması, hocasının öğretilerine riayet etmesi ve hata yapan kişiye yönelik yaklaşımın, bireyin şahsiyetine değil, hatanın kendisine odaklanarak şekillenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Hata eden kişiye karşı kin beslememek, sabırlı olmak ve affedici bir tutum içinde olmak önemlidir. Ancak, hata yapan kişi bu tutumunda ısrarcı olur ve hatasından dönme ihtimali kalmazsa, bireyin onunla olan iletişimini kesmesi gerekebilir. Zira bu durumda söz konusu hata ve kötülük çevreye yayılma riski taşımaktadır. (Ata, 2021)

Kıssada genel olarak gaybi bilgilere de yer verilmektedir. Yüce Allah, görünen âlemdeki olayların yalnızca duyularla kavranamayacağını, tam olarak anlaşılamayan bir durumun doğru şekilde yorumlanamayacağını belirtmektedir. Bu durum insanın fitratında âlemdeki her şeyin bilgisini edinme kapasitesinin bulunmadığını ve sahip olduğu bilginin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle insanlar çevrelerinde gerçekleşen olayların tam mahiyetini her zaman kavrayamayabilirler. Kısmi bilgiye sahip olan insanlar, gaybi bilgi eksikliği nedeniyle anlaşılmaz ve kötü olarak görünen olayların aslında görüldüğü gibi olmayabileceğini, bunların farklı hikmetlere sahip olabileceğini anlamaktadırlar. Bu gaybi bilgiye ise yalnızca Allah ve O'nun bildirdiği salih kullar sahip olabilir. (Öztürk, 2003, s. 251)

Kıssada geçen olaylara ait sebep-sonuç ilişkisinin dünya hayatında da görülebileceğini bize göstermektedir. Bu ifade aynı zamanda yaratıcının evrende hiçbir olaya müdahale etmediği, kötülüğü görüp buna tepki vermediği görüşlerine de bir yanıt niteliği taşımaktadır. Genelde ateistlerin özelde deistlerin evrene müdahale etmeyen Tanrı çıkmazlarına bir cevaptır. Allah'ın dilediği yerde, dilediği zaman, dilediği olaya karışabildiğini görmekteyiz. (Mavil, 2016, s. 2504)

Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasında olayların dış görünüşlerinden ziyade olaylarda anlatılmak istenen mesaja odaklanmak gerekir. Bu açıdan yaklaşıldığı zaman kıssaların içinde geçen kahramanların kimliklikleri önemli olmakla beraber tarihi kişiliklerine çok takılmamak gerekir. Çünkü bazı eserlerde sayfalarca yazı ile "Salih Kul" kimdir, kim olabilir? Meselesi üzerine lüzumundan çok durulmuştur. Bu tür yaklaşımlar anlatılmak istenen şeyin önüne geçer ve asıl anlatılmak istenen şeyi ıskalar. (Mâtürîdî, 2018, s. 130)

Bir insan bir bilgiye ne kadar sahip olursa olsun kendi bildiği alan dışında nice bilgi alanlarının bulunduğunu bilmesi gerekir. Bilmenin yanında bu alanlarda bilgiye sahip insanların kendisinden daha bilgili olabileceğini bilmesi gerekir. Çünkü herkes kendi alanın uzmanıdır. Kıssada da öyle değil mi? Hz. Musa zâhir ilmine, Hz. Hızır ise hem zahir imine hem de bâtin ilmine vakıftır. Kısacası insan bunların tümünü göz önünde bulundurarak ilimde, haddini, hududunu bilmesi gerekir. (Ata, 2021, s. 40)

Bu kıssa daha derin ve kapsamlı bir mesaj içermektedir. Kötülük problemlerine ilişkin yapılan hatalardan biri, evrendeki gerçeklikleri salt duyusal verilerle değerlendirme yaklaşımıdır. Ancak duyular tek başına olayların yalnızca belirli yönlerine odaklanabilmektedir. Bu nedenle yüzeysel olarak gözlemlenen bazı olaylar derinlemesine incelendiğinde, birbirleriyle çelişen unsurlar barındırdıkları açıkça görülebilir. Zâhirî boyut ile bâtinî boyutun farklı olduğu ve bâtinî bilginin yalnızca Allah'a ait olduğu bilinmelidir. Bu bağlamda, özellikle duyusal algılar yanıltıcı olabilir, akıl kavrayışta yetersiz kalabilir; ancak vahiy bu eksiklikleri tamamlamaktadır. (Öztürk, 2003, s. 251)

Musa-Hızır kıssasında birinci yaklaşım olan zâhir-bâtın ilişkisinin ardından, Hz. Hızır'ın fiillerinin anlamlandırılmasında başvurulmuş bir diğer açıklama biçimi ise, iki zarar arasında daha hafif olanın tercih edilmesini esas alan 'zararlılar arasında tercihte bulunma' ilkesidir. Bu bölümde, söz konusu ilkenin kıssa bağlamındaki yansımaları ele alınacaktır."

2.2. Zararlılar Arasında Tercih

Fahreddin Râzî'nin **Mefâtiḥu'l-Gayb** adlı eserine göre gemide delik açılması, çocuğun öldürülmesi ve duvarın onarılması hadiseleri bir bütün olarak değerlendirdiğinde tüm bu hadiselerin zâhir-bâtın ilişkisinin yanında ayrıca ortak bir ilkeye daha dayandığı görülmektedir: "iki zararın söz konusu olduğu durumlarda, daha büyük zararı önlemek amacıyla, küçük zararın üstlenilmesi gerekmektedir." (Râzî, 1991) 215.

Birinci meselede Hz. Hızır'ın geminin fiziksel durumunda herhangi bir olumsuz değişiklik yapmaması halinde, geminin bulundukları yerin ötesinde bir korsan kral tarafından gasp edileceği bilinmektedir. Bu bağlamda, gemi sahiplerini daha büyük sıkıntılara sokacak zararların önüne geçmek amacıyla geminin delinmesi suretiyle meydana gelen ilk zararın daha büyük olası zararlara kıyasla hafif olduğu aşikârdır. Bu yüzden küçük zarar tercih edilmiştir. Bu yüzden bu meselede bir kötülükten bahsedilemez. (İbn Kesîr, 2009, s. 5048)

Fahreddin Râzî 'ye göre geminin delinmesinin amacı, gemide bulunan insanları boğarak zarar vermek değildir. Buradaki maksat tam aksine ihtiyaç sahibi insanlara ait olan gemiyi kusurlu hale getirerek kusursuz gemilere el koyan kralın gemiye el koymasının önüne geçmektir. Gemide açılan delikten ötürü meydana gelen zarar, gasp sonucunda ortaya çıkacak zarardan daha hafiftir. Dolayısıyla bu makul bir çözüm yöntemi olmuştur. (er-Râzî, 1991) 220.) Bu tıpkı şuna benzer: Yüz devesi olan bir çobanın hırsız eşkıyalara bir deve vererek geri kalan develerini elde kalmasını sağlaması gibi bir şeydir. Buradaki mantık, malının belli bir kısmını zarara uğratarak büyük kısmını elde tutmaktır. Bu mal sahibi için kar-zarar açısından bir lütuftur. Bunu günlük hayatımızda da çok görmekteyiz. İnsanlar büyük karlar elde etmek için küçük zararları göze almaktan çekinmezler.

Geminin delinmesi meselesinde, geminin kusurlu hale getirilmemiş olması durumunda, ihtiyaç sahibi gençlerin gemilerine el konulması gibi, gemide yolculuk yapan bireyler de kölelik durumuna mahkûm kalabilirdi. Bu bağlamda gemide açılan gedik, hem gemi sahipleri hem de gemideki diğer masum bireyler için kötülük değil aksine daha avantajlı bir durum oluşturmuştur. Dolayısıyla geminin delinmesi insanlık onurunun korunması açısından olumlu bir sonuç doğurmuştur. Bu yüzden bu meselede bir kötülükten bahsedilemez. (Şentürk, 2008, s. 201)

İkinci meselemiz Hz. Hızır'ın bir çocuğu öldürmesidir. Bu kıssada yaşanan üç durum içinde en çok tartışılanı budur. Hz. Musa'nın en güçlü tepkiyi gösterdiği olay da bu olmuştur. Çünkü ortada bir cana kıymak vardır. Ama burada da bizim bilmediğimiz bir şey vardır ki, ailenin gelecekte kendi çocuklarından çok büyük zararlar göreceği, çocuğun yaşadığı toplumda büyük sıkıntılar çıkaracağıdır. Bütün bu kötülüklerin önüne geçilmek için çocuk öldürülmüştür. Eğer söz konusu çocuk öldürülmemiş olsaydı anne ve babasına hem dünyevi hem de uhrevi açıdan ciddi zararlar verecekti. Çocuk anne ve babasını inkâra sürükleyebilecek, topluma karşı da yol kesicilik yapabilecek ve cinayet işleyebilecek bir potansiyele sahip olduğu için ilahi hikmet gereği hayatına son verilmiştir. Bütün bunlardan sonra bu çocuğa bir müdahalenin olması zaruri olmuştur. Çocuğun yaşaması halinde tüm ailesinin maddi ve manevi bir tehlike altında olması demektir. Bu yüzden genel anlamda ailenin zarar görmesinden, çocuğa zarar verilmesi daha eftaldır. (Râzî, 1991, 225)

Hz. Musa, Hz. Hızır'ın gerçekleştirdiği her eyleme itiraz etmiş ancak Hz. Hızır tarafından sürekli uyarılarak verdiği söz kendisine hatırlatılmıştır. Buna rağmen Hz. Musa sabırsız davranmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, telafisi mümkün olmayan öldürme vakası, Hz. Hızır'ın yaptığı te'vil ile

açıklığa kavuşmuştur. Râzî, insanların malına ve canına zarar vermenin ancak vahiy ile mümkün olabileceğini ifade ederek, her ne kadar eylemleri gerçekleştiren kişi görünürde Hz. Hızır olsa da asıl failin Allah olduğunu belirtir. Olayların zâhiri yönünü ise hukuki bir çerçevede değerlendirerek, “iki zarar çatıştığında daha hafif olan tercih edilir.” ilkesiyle temellendirir. Bu açıklamalar, Hz. Hızır’ın tüm eylemlerinin belirli bir maslahat gözetilerek gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. (er-Râzî, 1991, s. 235)

Hızır tarafından çocuğun öldürülmesi ailesi için zor bir durum olsa da aslında onlar adına daha hayırlı bir sonuç doğurmaktadır. Nitekim geçmiş yaşantılarımıza baktığımızda kötülük olarak gördüğümüz herhangi bir şey uzun vadeli süreçte bizim için aslında böylesi daha hayırlıymış diye söylediğimiz çok şey olmuştur. Onun için bazen şer gördüğümüzde hayır, hayır gördüğümüz şer olabilir. Bu yüzden bu tür durumlarda acele etmemek, sabretmek ve sonucu beklemek gerekir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de de buna işaret eden ayetler bulunmaktadır. Bunlardan biri, Bakara Suresi’nde şu şekilde geçmektedir: *“Bazı şeyler vardır ki hoşlanmazsınız, fakat hayırlıdır size. Bazı şeyler de vardır, hoşlanırsınız, şerdir size. Allah bilir, siz bilmezsiniz ki.”* (Bakara, 2/216)

Çocuğun öldürülmesinde eleştiriler genelde şu noktada gelmektedir: “Bu çocuk ne kadar zalim, huysuz, yaramaz ve arsız olsa da öldürülmeyi hak ediyor mu, bu bir kötülük değil mi, ya da insana bu izin verilmiş midir?” Yine aynı şekilde salih anne babaya isyan edecek çocuk çoktur. Bunların hepsi öldürülmeli midir?(Arslan, 2018, s. 170) minvalinde sorular sorulmaktadır. Bizce yaratanın elinde yaşatmak kadar öldürme hakkı da vardır. Bu hakkı vahiy yoluyla kuluna yaptırıyorsa bunda bir sakınca yoktur. Burada dikkat edilmesi gereken şey bunun suistimal edilmemesidir. Çünkü herkes kendinde bu hakkı bulursa cinayetler artar ve toplumsal düzen bozulur. Ben bunları kendi nefsimden yapmıyorum bunları bize yaptıran Allah’tır gibi dini bir argümanla yapıyorum düşüncesi çok büyük bir tehlikeler arz etmektedir.

Sonuç olarak çocuğun öldürülmesiyle ilgili olarak şu çıkarıma varılabilir: Hızır o çocuğun boğazını kesip öldürdü. Bu olayın sırrını avam halk anlayamaz. Canı verenin can alması da caizdir. Hızır vekildir ve eli Hakkın elidir.(Barlak, 2016, s. 357) öldürme vakası her ne kadar zâhiren kötülükmüş gibi gözükse de, neticesinde derin hikmetler barındırmaktadır. Aynı zamanda bu yıkılma çocuğun ailesi için pozitif anlamda bir yapılanmaya dönmemektedir.

Duvarın onarılması meselesine gelince o duvarın dibinde bir hazine saklı idi ve hazine o şehirde yaşayan iki yetim küçük çocuğa aitti. Bu iki yetimin babaları salih bir insandı. O duvarın yıkılması halinde hazinenin ortaya çıkması anlamına gelirdi. Ortaya çıkan hazine ise çocukların küçük olmalarından ve haklarını savunamayacağı ilkesinden ötürü Allah duvarın düzeltilmesini emretmiştir. Duvar düzeltildikten sonra yıkılma süresi uzatılmıştır. Daha sonra duvar yıkılsa dahi bu önemli değildir. Çünkü çocuklar artık duvarın dibinden çıkacak hazineye sahip çıkacak güç ve kudrete sahip olacaklardır.(Razi, 1991, s. 230)

Duvarın onarılması, zahiren anlamsız veya olumsuz gibi görünse de derinlikte hikmetli bir amaç taşımaktadır. Hz. Musa, henüz önceki olayları tam anlamıyla kavrayamamışken, Hz. Hızır ile birlikte aç bir şekilde girdikleri şehirde halktan yiyecek talep eder; ancak bu talepleri reddedilir. Her ikisi de aç olmasına rağmen, Hz. Hızır iki yetimin malını korumayı kendi ve Hz. Musa’nın açlığına tercih eder. Zira geçici bir sıkıntı olan açlık, yetimlerin hazinesinin kaybı gibi daha büyük bir zarardan hafif görülmüştür. Bu bağlamda duvarın onarılması, doğuracağı zahmete rağmen daha büyük bir zararın önlenmesi açısından anlamlıdır. (Barlak, 2016, s. 358)

Hz. Hızır’ın duvarı onarması gelecekte doğabilecek daha büyük bir zararı önlemeye yöneliktir. Duvarın yıkılması durumunda yetim çocukların uğrayacağı kayıp, anlık zorluklardan daha büyük olacaktır. Bu nedenle Hz. Hızır, halkın kendilerine yardım etmemesini gerekçe göstererek bencil bir tutum sergilememiş, yetimlerin hakkını koruma sorumluluğuyla hareket etmiştir. Duvarı onarması,

hazinenin başkalarının eline geçmesini engellemek adına bilinçli bir tercihtir. Bu durum, akıl, mantık ve vicdan açısından en doğru seçimdir. (Razi, 1991, s. 233)

Büyük zararı savuşturmak için daha küçük bir zarar yapılabilir. Hele bu yapılma emri bir de vahiy yoluyla bildirilmiş ise tamamen duygularımızdan arınıp emredilen şeyi yerine getirmek gerekmektedir. Hz. Hızır da bunu yapmıştır. Zâhiren olaylara bakan Hz. Musa ise doğal olarak duygularıyla hareket edip sürekli olanları sorgulamıştır. Ama Hz. Hızır vahyin gereğini yapmıştır. Bunu yaparken de çekinmemiştir. Zira insanların mallarına zarar vermek veya canlarına kastetmek ancak ilahî vahyin meşru kılması durumunda caiz görülebilir. (Razi, 1991, s. 235)

Bu olayların sıra dışı olarak nitelendirilmesinin temel sebebi, yüzeysel bir değerlendirmeye her birinin ahlaki kötü fiiller kategorisinde yer almasıdır. Bununla birlikte bu fiillerin gerçekleşmesine sebep olan iradenin doğrudan Allah'a nispet edilmesi, konuyu teolojik açıdan daha da derinleştirmektedir. Zira insan aklı, zâhiren kötü olarak değerlendirilebilecek eylemlerin ilahi bir iradeyle gerçekleşmesini kavramakta zorlanmakta ve bu durum kader, irade ve hikmet kavramları etrafında çeşitli kelâmi tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Son tahlilde, bu olaylar ilahi hikmetin insan idrakini aşan boyutlarını gözler önüne sermekte ve iyilik-kötülük kavramlarının mutlak anlamda beşeri değerlendirmelerle sınırlandırılmayacağını ortaya koymaktadır. (Mâtürîdî, 2022, s. 84)

Olay örgüsünü dikkatlice okuduğumuzda “*Denizler mürekkep, ormanlar kalem olsa Allah’ın ilmini yazmaya yetmez,*” (Lokman suresi, 31/27) ayetinin de işaret ettiği gibi Allah’ın sonsuz bir ilme sahip olduğu, olayların arka planına da vakıf olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan söz konusu olduğunda ise onun ilk düşünce aşaması, yetilerimizle elde edilen bilgiyi sunar ve olay anındaki gözlemlere dayanır. İnsan, bilgi sahibi bir varlık olmakla birlikte bu bilgisi kısıtlıdır. Genel olarak olayların ve olguların yalnızca görünen yönlerini kavrayabilecek bir seviyededir. Bu durum insanın bulunduğu yerin ve konumunun farkında olması gerektiğini göstermektedir. İnsanın her şeyin sahibi ve bilenini benim anlayışına kapılmaktan kaçınması gerekmektedir. (Özten, 2018, s. 333)

Hz. Hızır’ın işlediği üç olayda da, iki zarar çeliştiği vakit büyük zararı defetmek için hafif zarara sığınma ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Hz. Musa ise bu olaylara duyuşsal bilgi yaklaşımıyla yaklaştığı için olağanüstü tepkiler vermiştir. Hz. Musa haksızlıklar karşısında susmamıştır. Hz. Musa’nın bu tavrını geçmiş hayatında da görebilmekteyiz. Hz. Musa’nın, Kıptîyi döven Mısırlıya yumruk vurma, Medyen’de kuyunun başında hayvanları sulamak için sıra bekleyen iki kızı öne alarak hayvanlarını sulamasına yardımcı olması gibi özellikler Hz. Musa’nın karakterinde vardı. (Atılgan, 2006, s. 78) Hz. Musa hayatı boyunca kötülükler karşısında susmamış hatta eyleme geçmiştir. Bu tepkiler de onun karakterinin bir sonucudur. Hz. Musa’nın bu kıssadaki tepkileri de onun mizacının bir yansımasıdır.

Bu üç meseleyi bir arada ele alıp geniş bir perspektif içerisinde değerlendirildiğinde olayları hikmetini kavrayabilme yetisi, vahiy ile irtibatlı olan Hz. Hızır’a özel kılınmış bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu olaylarda gerçek hükümlerin asıl durumlarına dayandırılmasında belirleyici olan nasıttır. Bu sebeple Hz. Hızır yaptığı her eylemin hikmetini bilerek yapmaktaydı. Hz. Musa ise o bunların tam aksine olaylara zâhiren bakan, soran ve yorumlayandı. Hz. Musa’nın bu tür olayların gerçek sebeplerini insani reflekslerle bilmesi mümkün değildir. Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında ilmen bir farklılık vardır. Bir peygamber olarak Hz. Musa, insani tecrübe ve sınırlılıklarla olaylara yaklaşmakta; Buna karşın Hz. Hızır, ilahî vahyin doğrudan rehberliğiyle hareket ederek daha derin hikmetleri gözetmektedir. (Razi, 1991, s. 240)

Müslüman zâhiren gördüğü her şeye kötülük olarak bakmamalıdır. Her ne kadar dışsal anlamda bir kötülükten söz edilse de olayların hakikat boyutuna bakıldığında burada kulun iradesi değil, ona bir şey yaptıran ilahi irade söz konusudur. İnsanın başına gelen her olay aslında Allah’ın takdiri ve hikmeti doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda bir Müslümanın, inandığı varlıktan

kötülük beklemesi akıl ve imanla bağdaşmaz. Zira Allah mutlak iyiliğin ve hikmetin sahibidir. Kötülük olarak nitelendirilebilecek her şeyin insanın sınırlı algı düzeyinden kaynaklanan bir yanılsama olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Allah'ın her işinde bir hikmet ve üstün bir maslahat bulunmaktadır. Kulun bilmediği, göremediği ve idrak edemediği bu hikmetlerin arkasında yüce bir irade vardır. (Bardakçı, 1998, s. 97)

Kıssada söz edilen üç olayda da insanın bu hayatta karşılaştığı her işin bâtinî bir tarafının olduğu ve ilahî bir tecellinin varlığından haberdar olması gerekir. Zâhiren kötü görünen her şeyi kötülük olarak görmemek gerekmektedir. Bu tür yaklaşımlar genelde karamsar insanların ruh dünyalarında bulunmaktadır. Bu da insan sağlığı için normal değildir. Olaylar karşısında sabırlı olmak gerekir. Çünkü sıklıkla “şer olarak değerlendirilen birçok olayın sonunda bir hayır”(Bakara, 2/216) neticesi ortaya çıkmaktadır. Fakat insanın gelecek ile ilgili bir bilgiye sahip olmaması doğal olarak onu hep bir kederlenmeye ve umutsuzluğa sürüklüyor. Oysa Allah'ın yaptığı ya da yaptırdığı her şeyde elbet bizim bilmediğimiz bir hayır tarafı vardır. (Ayyıldız, 2015, s. 177)

Hızır, yolculuk esnasında gerçekleştirdiği fiillerin bir yorumu olduğunu, bunları belirli sebeplere dayalı olarak yaptığını ve bu süreçte olayların içyüzünde yüce Allah'ın iradesinin bulunduğunu ifade ederek meselelerin içyüzünü açıklamaktadır. Bu durum, Râzî'nin de belirttiği gibi şu hususları hatırlatmaktadır: Peygamberlerin hükümleri, Hz. Peygamber'in “Biz zâhire göre hüküm verimiz; sırları üstlenen ise Allah'tır,”(Buhârî, Şehadet, 27) ifadesinde olduğu gibi, genellikle zâhirî sebeplere dayanır. Ancak bu bilginin hükümleri eşyanın hakikatine nüfuz etmeye yöneliktir.

Bu üç meselede de bilge kulun yaptıklarının hükümleri, bilinen zâhirî sebeplerden ziyade işin hakikatinde esas alınması gereken derin sebeplere dayanmaktadır. Bu durum, bahsi geçen bilge kulun yüce Allah tarafından kendisine verilmiş özel bir anlayış ve akıl gücüne sahip olduğunu, bu sayede eşyanın hakikatine vakıf olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Musa'nın şeriatlar ve hükümleri bilmedeki konumu, genellikle işlerin zâhirine dayanmaya uygunken, bilgin kulun konumu eşyanın hakikatine ve sırlarına dayalı bir anlayışa sahiptir. (Okuyan, 2004, s. 100)

Netice itibarıyla Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* eserine göre, Mûsâ-Hızır kıssasında yer alan üç durumun da iki temel ilkeye dayandığı görülmektedir: Birincisi, karşı karşıya kalınan iki zarar arasında, daha büyük olan zararı bertaraf edebilmek için daha küçük olan zararı katlanmak gerekir. İkincisi ise, olayların yalnızca dışsal sebeplerle değil, özünde barındırdığı gerçek nedenler çerçevesinde değerlendirildiği bu yaklaşım, ilgili tasarrufun ancak bu derin kavrayış doğrultusunda açıklanabileceğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Kötülük problemi, teolojik düşüncenin temel meselelerinden biri olarak, Tanrı'nın mutlak iyilik ve kudreti ile evrendeki kötülüğün varlığı arasındaki çatışmayı gündeme getirmiştir. Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* eserinde ele aldığı Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır kıssası, bu soruna Kur'ânî perspektiften yaklaşarak, görünür dünyadaki olumsuzlukların ardında yatan ilâhî hikmetlerin anlaşılmasına ışık tutar. Râzî'nin yorumları, kötülüğün mutlak bir olumsuzluk değil, insanın sınırlı kavrayışının bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır.

Kehf Suresi'nde anlatılan Musa-Hızır kıssası, inananlara olayları sadece zahirî boyutlarıyla değerlendirmemeleri gerektiğini, zira bâtinî hikmetlerin çok daha kapsamlı ve derin olabileceğini göstermektedir. Hz. Hızır'ın dışarıdan kötülük gibi görünen müdahaleleri, aslında evrendeki düzenin korunması ve daha büyük hayırların gerçekleşmesi için zorunlu olan ilâhî müdahalelerdir. Bu durum, kötülük probleminin salt bir çelişki değil, aynı zamanda iman ve akıl arasında sürekli bir tefekkür alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kıssada vurgulanan bir diğer önemli husus ise, iki zararlı durum arasında tercih yapmak

gerektiğinde, daha büyük zararı engellemek için daha küçük zarara katlanmanın zorunlu olduğudur. Bu anlayış, insanın dünyadaki karar alma süreçlerine teolojik bir meşruiyet kazandırmakta ve ilâhî iradenin adaletini anlamada yeni bir boyut açmaktadır.

Dolayısıyla, kötülüğün izâfiliği ve ilâhî hikmetle bağlantılı olduğu anlayışı, teodise tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmakta; Tanrı'nın adalet ve hikmetinin insan algısının sınırlarını aşan yönlerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır kıssası, teolojik bir anlatı olmanın ötesinde, inananlara bütüncül bir perspektif geliştirme ve imanlarını derinleştirme imkânı sunmaktadır.

Sonuç olarak, kötülük problemi, sadece teorik bir tartışma olmaktan çıkıp, insanın evrendeki yerini ve Tanrı'nın hükümrانlığını anlamaya yönelik sürekli bir çağrı ve düşünme süreci olarak ele alınmalıdır. Fahreddin Râzî'nin **Mefâtihu'l-Gayb**'te sunduğu yorumlar bu sürece anlamlı bir katkı sağlayarak, Kur'ânî mesajla uyumlu bir teodise anlayışının gelişmesine olanak tanımaktadır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Albayrak, İ. (2002). *İslam Düşüncesinde Gayb Problemi*.

- Arslan, S. (2018). Hz. Musa ve Hızır Kıssası Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 0(12), 161-176.
- Ata, M. M. (2021). Tefsir Literatüründe Hz. Mûsâ-Hızır Kıssası Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Burdur Mehmet Akif Ersoy İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 28-47.
- Atılğan, Y. K. (2006). *Ledünni İlmin Hz. Musa-Hızır Kıssası Bağlamında Kelami Açıdan Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, M. (2012). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayyıldız, M. (2015). Kuran Kıssalarını (Hz Süleyman İle Belkıs Ve Hz. Musa İle Hızır Kıssaları Örneklemleri) Hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi. *Turkish Studies*, 10(7), 167-178.
- Bardakçı, N. (1998). İsmail Hakkı Bursevi'nin Musa-Hızır Kıssası Yorumunun İlim-Marifet Uygunluğu Açısından Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 82-103.
- Barlak, M. (2016). Mûsâ-Hızır Kıssasının Allah'ın İlkeli Bir Varlık Oluşu Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Journal of Islamic Research*, 27(3), 71-353.
- Çalışkan, N. (2015). Kehf Sûresi Bağlamında Hz. Mûsâ ve Salih Kul (Hızır) Kıssası ve Antakya'da Hızır İnancının Sosyal Kültürel Etkileri. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9(18), 243-262.
- Genç, C. (2002). Hz. Musa-Hızır Kıssası Işığında Zâhir-Bâtın İlişkinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Güloğlu, N. V. (2021). Klasik Tefsir Hareketlerinin Mûsâ-Hızır Kıssası Bağlamında Mukayesesi. *Dergiabat*, 9(1), 427-460.
- Hume, D. (2016). *Din Üstüne*. İmge.
- İbn Kesîr, E.-F. (2009). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. B. Karlığa), (Cilt: 10). Çağrı yayınları.
- İpek, M. (2024). Kur'an'da Kötülük Problemi: Kehf Suresi 66-82. Ayetler Bağlamında. *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 10(1), 1-35.
- Leibniz, G. W. (2019). Teodise Üzerine Denemeler: Tanrı'nın İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötülüğün Kaynağı Üzerine, (Çev. A. Tekşen). Say Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. (2018). *Te'vîlâtü'l Kur'an*, (1. Basım), (Cilt: 9). Ensar.
- Mâtürîdî, E. M. (2022). *Kitâbü't-Tevhîd*, (9. Basım). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mavil, K. A. (2016). Hızır-Mûsâ Kıssasında Kader -Çift Perspektifli Bir Bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2496-2516.
- Okuyan, M. (2004). Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 0(13), 45-109.
- Oral, O. (2016). Fahreddin Râzî'de Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Eyyüb ve Hz. Şuayb'ın İsmeti Sorunu. *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 26-50.
- Özten, E. (2018). Hz. Musa ile Salih Kul Kıssası'ndan Alınabilecek İlahi Mesajlar. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0(17), 328-344.
- Öztürk, M. (2003). Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(14-15), 245-281.
- Râzî, F. (1991). *Mefâtihu'l-Gayb*, (Cilt: 15). Akçağ Yayınları.
- Rençber, E. (2019). Hz. Musa ve Salih Kul Kıssasından Hareketle Necmuddin-i Kubra'nın Mürşid-Mürîd İlişkisi Anlayışı Üzerine. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 0(1), 117-129.
- Şahin, R. (2022). Hz. Musa'nın Bâtını İlimle Karşılaşması Veya Hızır Kıssası. *Akademik Matbuat*, 6(2), 163-181.
- Şentürk, M. (2008). Hz. Musa ve Hızır Kıssası: İsrâiliyyât Rivâyetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(5), 173-208.

Tunagöz, T. (215M.S.). Mevlânâ'da Kötülük Problemi ve İlâhi Adalet Savunusu. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 233-246.

Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. Sosyal.

Yaran, C. S. (2010). *Din Felsefesine Giriş*. Rağbet.

Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu

Sunumu*

Ezgi Çalışkan

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2510-1375>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşa-KKTC

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Makale Geçmişi

Geliş: 28.05.2025

Kabul: 29.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Depresyon Bozukluğu

Majör Depresif Bozukluk

Bilişsel Davranışçı Terapi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82415>

Öz

Bu çalışma, DSM-5 tanı kriterlerine göre Majör Depresif Bozukluk belirtileri gösteren 26 yaşındaki kadın bir danışanın psikoterapi sürecini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Terapi süreci Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) ekolü temel alınarak yürütülmüştür. Danışanın anne ve babası şiddetli geçimsizlik sebebiyle 1 yıl önce boşanmıştır. Bu süreçte yaşadığı yoğun üzüntü ve sıkıntının ardından üniversiteden mezun olmasıyla birlikte annesiyle yaşamaya başlamıştır. Annesi çalışmadığı için maddi sorumluluğun tamamen üstüne yüklenmesi danışanı derinden sarsmıştır. Mesleki anlamda ilk iş deneyiminde yaşadığı problemlerden dolayı işten ayrılmış ve bu durumun kendisini çok başarısız ve yetersiz hissetmesine yol açmıştır. DSM-5 tanı ölçütleri ile değerlendirildiğinde; çökkün duygudurum, ilgi ve istek kaybı, değersizlik ile suçluluk duygularının eşlik ettiği tabloya; uyku ve iştahta belirgin değişiklikler de eklenmiş, kişinin şikayetleri zamanla giderek artmıştır. Danışana öncelikle Bilişsel Davranışçı Terapinin ne olduğu, sürecin nasıl işlediği ve terapinin genel işleyişi hakkında psikoeğitim verilmiştir. Danışanla terapötik ilişki kurulmuş ve ilişkinin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Terapinin ilerleyişi öncelikle bilişsel düzeyde ele alınmış; bu süreçte danışanın otomatik düşünceleri ve temel inançları belirlenmiştir. Ardından süreç davranışçı boyutta devam ettirilmiş ve danışana uygun davranışçı teknikler uygulanmıştır. Haftada bir 45 dakika olmak üzere toplamda 10 seans gerçekleştirilmiştir. Bilişsel Davranışçı Terapinin yapılandırılmış basamakları sayesinde, danışanın depresif semptomlarının şiddetinde belirgin bir düşüşle birlikte işlevselliğinde anlamlı bir artış gözlemlenmiştir. Klinik alandaki deneyimlerin aktarılabilmesi için olgu sunumu çalışmalarının sayısının artırılması büyük önem taşımaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çalışkan, E. & Karaaziz, M. (2025). Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 291-140.

Cognitive Behavioral Therapy in Major Depression Disorder: Case Report*

Ezgi Çalışkan

Master Student / Near East University, Graduate School of Education, Department of Psychology,
Nicosia – CYPRUS

Assoc. Prof. Dr. Meryem Karaaziz

Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Nicosia – CYPRUS

Article History

Submitted: 28.05.2025

Accepted: 29.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Depressive Disorder

Major Depressive Disorder

Cognitive Behavioral Therapy

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received for this article from the Near East University Scientific Research Ethics Committee.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82415>

Abstract

This study was prepared to evaluate the psychotherapy process of a 26-year-old female client who showed symptoms of Major Depressive Disorder according to DSM-5 diagnostic criteria. The therapy process was based on the Cognitive Behavioral Therapy (CBT) school. The client's parents divorced 1 year ago due to severe incompatibility. After the intense sadness and distress she experienced in this process, she started to live with her mother after graduating from university. Since her mother did not work, the financial responsibility was placed entirely on her, which deeply shook the client. She quit her job due to the problems she experienced in her first professional experience and this made her feel very unsuccessful and inadequate. When evaluated with DSM-5 diagnostic criteria, the picture was accompanied by depressed mood, loss of interest and desire, feelings of worthlessness and guilt; significant changes in sleep and appetite were also added, and the complaints of the person gradually increased over time. The client was first given psychoeducation about what Cognitive Behavioral Therapy is, how the process works and the general functioning of the therapy. A therapeutic relationship was established with the client and steps were taken to strengthen the relationship. The progress of the therapy was primarily handled at the cognitive level; in this process, the client's automatic thoughts and core beliefs were identified. Then, the process was continued at the behavioral level and appropriate behavioral techniques were applied to the client. A total of 10 sessions were conducted once a week for 45 minutes. Thanks to the structured steps of Cognitive Behavioral Therapy, a significant decrease in the severity of the client's depressive symptoms and a significant increase in her functionality were observed. It is of great importance to increase the number of case report studies in order to transfer the experiences in the clinical field.

GİRİŞ

Duygudurum bozuklukları, kişinin işlevselliğini büyük oranda etkileyen ve çoğunlukla döngüsel ya da dönemsel olarak ortaya çıkan sendromlardır (Rihmer ve Angst, 2007). Depresyon ise yoğun bir şekilde yaşanan hüznün ve bunalıyla birlikte bedensel işleyişte yavaşlama ve aksamalara sebep olan bir duygudurum bozukluğudur. Depresif bozukluklar arasında yer alan yeğin(majör) depresyon, en sık görülen depresyon çeşididir. (Bodur ve Üneri, 2008).

DSM-5'e göre majör depresyon tanısı için belirtiler, en az iki hafta boyunca ve bireyin önceki işlevselliğine göre belirgin bir değişiklik gözlemlenmelidir. Bu süre zarfında dokuz kriterden en az beşinin görülmesi gerekir ve bu belirtilerden en az biri çökkün duygudurum ya da ilgi kaybı/zevk alamama olmalıdır. Belirtiler arasında çökkünlük, etkinliklere karşı ilgi kaybı, iştah ve uyku bozuklukları, psikomotor yavaşlama, enerji düşüklüğü, suçluluk ve değersizlik duyguları, dikkat dağınıklığı ve yineleyen ölüm düşünceleri yer alır. Bu durumlar herhangi bir madde kullanımına veya tıbbi duruma bağlı olmamalı ve kişi bu süreçte mani ya da hipomani dönemi yaşamamış olmalıdır (American Psychiatric Association, 2013)

DSM-I (1952), depresyon duygusal tepkiler altında sınıflandırılmıştır. DSM-II (1968), daha tanımlayıcı olarak "depresif nevroz" olarak değiştirilmiştir. DSM-III (1980), Majör Depresif Bozukluğu (MDB) şeklinde farklı bir başlık altında ele alınmıştır (DSM, 1994). Ayrıca çok boyutlu tanısal sistem ile bozuklukların psikolojik, biyolojik ve çevresel faktörler tarafından açıklanmıştır. DSM-IV'te çok boyutlu tanısal sistemi kaldırılarak duygu durum bozuklukları başlığı altında yer almıştır (Yılmaz, 2019). Majör (yeğin) depresif bozukluk ve bipolar (iki uçlu) bozukluk DSM-V'te iki farklı kümeye ayrılmıştır. MDB depresif bozuklukların altında bulunmaktadır ve depresif bozukluklar altında başka bozuklukların da eklendiği görülmektedir (Kesebir, 2004).

Depresyon, toplumdaki bireylerin büyük bir kesimini etkileyen, yaygın bir psikolojik bozukluktur (Köroğlu, 2015). Dünya sağlık örgütünün istatistiklerine göre, dünya çağında yaklaşık olarak 300 milyon kişiye depresyon tanısı konulduğu ve rakamların gün geçtikçe arttığı belirlenmiştir (Kessler vd., 2009). Toplumun yaklaşık olarak %5'inde majör depresif bozukluk saptanmıştır. Görülme sıklığı kadınlarda %6,4 iken erkeklerde %3,2 olarak ifade edilmiştir (Köroğlu, 2015). Yaş olarak yaygınlığına bakıldığında en sık görüldüğü yaş kadınlarda 35-45 arasında erkeklerde ise 55 yaş sonrasında görülmüştür fakat literatür incelendiğinde ergenlikte ve genç yetişkinlikte depresyonun oluşma riskinin çoğaldığını ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır (Öztürk ve Ulusahin, 2020).

Depresyon bozukluğunun oluşmasına neden olan faktörler; genetik, biyolojik ve psikososyal olarak üç gruba ayrılabilir da bunlar arasında sıkı bir ilişki olması nedeniyle bu ayrımın çok gerçekçi olamayacağı yönünde görüşler bulunmaktadır (Çelik ve Hocaoglu,2016). Genetik olarak, depresyon geçiren bireylerin birinci derece yakın akrabalarında depresyonun görülme olasılığı, genel nüfusa göre üç kat daha fazladır. Ortaya konan ikiz çalışmaları doğrultusunda depresyonun genetik olarak aktarılma oranı %31-42 arasında olduğu söylenmektedir. (Öztürk ve Ulusahin, 2020). Biyolojik faktörlerde nörotransmitterlerin etkili olduğu görülmektedir. (Çelik ve Hocaoglu,2016). Serotonin vücutta uyku, beslenme ve cinsel istek gibi faaliyetlerde düzenleyici işlevi görür. Bu sistem içerisindeki bozulmalar depresyon sürecini tetikleyebilmektedir. Dopamin nörotransmitteri ise zevk alma yetisinde önemli bir etkiye sahiptir. Depresyon yaşayan kişilerin beyin görüntülerine bakıldığında dopamin salgılamada büyük bir düşüş gözlemlenmektedir. (Öztürk ve Ulusahin, 2020). Psikososyal faktörlere bakıldığında, Psikoanalitik kuramcılardan Freud, yas süreci ile depresyonun benzerliğini ortaya koymuştur. Sevilen bir nesnenin ya da bireyin kaybı sonucu, sevgi ve nefret duygularının iç içe geçmesiyle öfke hissinin bireyin kendisine yönelmesi ve bunun sonucunda yetişkinlikte depresyona yatkınlığa yol açmasına sebep olmaktadır. Davranışçı kurama göre, öğrenilmiş çaresizlik yaşayan bireylerin küçüklükten itibaren negatif uyaranlara maruz kalması sonucu; kaçamaz, çözüm üretemez,

çaresiz ve boşa kürek çekiyormuş hissiyle depresyona girdikleri belirlenmiştir. Bilişsel kuramcılardan Beck'e göre depresyonun 3 ana bilişsel ögesi; Olumsuz kendilik algısı, olumsuz çevre ve olumsuz gelecek algısıdır (Bulut, 2024).

Depresyon bozukluğunun tedavisi için pek çok yöntem uygulanmaktadır. Farmakolojik tedavi, elektro konvülsif tedavi (EKT), ışık tedavisi ve psikoterapi gibi farklı yöntemlerle tedaviler mümkündür. Psikoterapi ile farmakolojik tedavi birlikte yürütüldüğünde olumlu sonuçlara ulaşıldığı saptanmıştır. Psikoterapi yöntemlerinde ise kısa süreli terapi, davranış terapisi, grup terapisi, kişilerarası terapi, psikodinamik terapi, psikanaliz ve bilişsel davranışçı terapi olarak uygulanmaktadır (Mete, 2008).

Bilişsel terapi 1960'lı yıllarda Aaron T. Beck tarafından ilk olarak depresyon bozukluğunu tedavi etmek için geliştirilmiş bir terapi yöntemidir. Daha sonrasında birçok bozukluğun tedavisinde uygulanmaya başlamıştır. 1980'lerde bilişsel terapi ve davranışçı terapi modelleri birleşerek bilişsel davranışçı terapi şeklinde adlandırılmıştır (Sütçü, 2015). BDT'nin duygusal ve davranışsal sorunlarla başa çıkmada işe yaradığı büyük ölçüde kanıtlanmıştır. İşlevsiz duygulara, davranışlara ve düşüncelere odaklanarak bunları bir sistem içerisinde ve planlı bir şekilde değerlendirmeyi hedefleyen terapötik bir yöntemdir (Beck, 2020)

BDT, otomatik düşünceler ve temel inançlar etrafında meydana gelen, yapısal bir bakış açısıyla, belirli amaçlara odaklı ve kısa süreli müdahaleyle depresyon bozukluğunun tedavisine yönelmiştir. BDT'nin temel görüşü, depresyonun bilişsel süreçlerdeki bozulmadan kaynaklı olduğunu ve bu bozulmaların da öğrenilmiş düşünce hataları sonucu ortaya çıktığını söylemektedir (Beck, 2020; Gautam vd., 2020). Beck bu bozukluğun temel taşlarını "bilişsel üçlü" olarak ifade ederek; bireyin kendisi, çevresi ve geleceğiyle ilgili olumsuz düşüncelerin varlığıyla ele almıştır. Bireyler çoğu zaman düşüncelerin içeriğinin ötesinde, bu düşüncelerin sebep olduğu duygusal tepkileri fark ederler ve bu da "otomatik düşünceler" şeklinde ifade edilir. Depresyon sürecinde bireyin otomatik düşünceleri çoğu zaman bir kayıp ya da eksiklik algısıyla yoğunlaşarak düşünce biçimini ortaya çıkarır. Bazı zorlu dönemlerde verilen kayıplar sonucu meydana gelen negatif şema setleri, önceden oluşturulan sağlıklı şemalarla yer değiştirerek bireyin düşünce yapısını değiştirir. Depresyon sürecinde görülen aşırı genelleme bu geniş şema ağının esnekliğinin daralması sonucunda oluşmaktadır (Beck, 2008; Keser-Özcan, 2020).

Bilişsel Davranışçı Terapide depresyonla baş etmek için belirli stratejiler uygulanmaktadır. Bu stratejiler arasında otomatik düşüncelerin fark edilmesi ve izlenmesi, sonuçlara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılması, otomatik negatif düşüncelerin nesnel yorumlarla yer değiştirmesi ve düşünce ile duygu arasındaki ilişkinin anlaşılması bulunmaktadır (Beck ve Haigh, 2014; Beck, 2020).

Olgu sunumuna konu olan danışan; anne ve babasının boşanmasının ardından üniversite eğitimini tamamlayarak annesinin yanına yerleşmiştir. Tüm maddi sorumluluğun kendisine yüklenmesi, yaklaşık beş ay önce çalıştığı iş yerinde maruz kaldığı mobbing, süregelen işsizlik ve de ailevi problemler nedeniyle çoğu şeye karşı ilgisini yitirdiğini, duygusal çöküntü yaşadığını, karamsar ve umutsuz olduğunu bunun yanına uyku ve yeme düzeninde bozulmalar olduğunu söylemiştir. DSM-5 tanı kriterlerine göre ve uygulanan ölçeklerin sonuçları değerlendirildiğinde yeğin(majör) depresyon bozukluğunu karşıladığı düşünülmektedir. 26 yaşındaki kadın danışan ile toplam 10 seans yapılmış ve her seansın süresi 45 dakika olarak belirlenmiştir. Danışana ait özel bilgiler gizli tutulacak olup, çalışmada paylaşılan veriler yalnızca bilimsel katkı sağlamak amacıyla, danışanın onayı ve bilgisi dahilinde sunulacaktır. Kişisel detaylara yer verilmeyerek gizlilik ilkesine tam olarak uyulmuştur.

YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu sunumu kullanılmıştır. Olgu

sunumları tanımlayıcı araştırmaların içerisinde yer almaktadır. Katılımcı, yer ve zaman gibi çeşitlilik gösteren tek bir olgunun detaylı bir biçimde incelenmesine ve değerlendirilmesine olanak sağlar (Çaparlar ve Dönmez, 2016).

Danışanın kimliği gizli tutulmuş; yalnızca literatüre katkı sağlayacak ölçüde, rızası doğrultusunda sınırlı kişisel bilgilere yer verilmiştir. Çalışma için Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan ikincil veri formu aracılığıyla etik onay alınmıştır.

OLGU

E.Ç 1998 yılında Bursa'da doğmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi orta seviyede olan bir ailenin iki çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiştir.

E.Ç'nin sürpriz bir bebek olarak dünyaya geldiğini, annesinin zor bir hamilelik süreci geçirdiği için işi bırakmak zorunda kalmasıyla maddi olarak sıkıntı yaşadıkları bir dönem olduğunu ve 2 yaşından sonra babaannesi tarafından büyütüldüğünü söylemiştir. Anne ve babasının görücü usulü evlendiğini, evlilikleri boyunca çok sık tartışma yaşadıklarını ve son zamanlarda babasının fiziksel şiddete kadar varan davranışlarının bulunduğu söz etmiştir. Babasının bazı zamanlarda ilgisiz ve suçlayıcı davrandığını, annesinin ise babasıyla yaşadığı problemler nedeniyle psikolojik olarak yıpranmış olduğunu aktarmıştır. Babasının yıllardır boşanmak istediğini ancak annesinin maddi sebepler yüzünden boşanmak istemediğini ve bu boşanma sürecinin herkes için çok yıpratıcı olduğundan bahsetmiştir. Anne ve babasının 1 yıl önce boşanmasının ardından babasıyla çok nadir görüştüğünü ve annesiyle birlikte yaşadığını aktarmıştır.

E.Ç okul hayatına 7 yaşında mahallelerinde bulunan bir devlet okulunda başlamıştır. Babaannesinin evlerine çok yakın oturması dolayısıyla çoğu zaman babaannesinde kaldığını, okula babaannesinin götürüp getirdiğini ve o zamanlar en küçük torun olduğu için üzerine çok düşüldüğünü söylemiştir. İlkokul ve ortaokulda derslerinde çok başarılı olduğunu ve örnek öğrenci olarak gösterildiğini anlatan E.Ç babaannesinin derslerindeki başarısında çok büyük payı olduğunu da eklemiştir. Ortaokul sonda babaannesini kaybetmesinin ardından çok büyük üzüntü yaşadığını ve bu süreci ailesinden destek görmeden atlattığını söylemiştir. Derslerindeki başarısı nedeniyle Anadolu lisesini kazandığını fakat yaşadığı ailevi problemlerinden dolayı derslerinde çok düşüş olduğunu, zamanının büyük bir kısmını odasında film izleyerek ve uyuyarak geçirdiğini, derslerindeki düşüşle birlikte özgüveninin azaldığını ve bu sürecin sosyal çevresini de etkilediğini söylemiştir. Üniversite sınavında çok düşük puan aldığı için bir sene tekrardan sınava hazırlanmıştır. Üniversite sınavına hazırlandığı süreçte ailesinin destekleyici olmadığını, özellikle babasının başarısına inanmadığını düşündüğünü söylemiştir. Buna rağmen üniversiteyi kazanarak İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde eğitime devam etmiştir. Üniversite yıllarında ekonomik sorunlar nedeniyle yarı zamanlı çalışmak zorunda kalmış, bu süreçte hem akademik hem de sosyal açıdan zorlandığını belirtmiştir.

E.Ç Üniversite 1. Sınıfta ailesinin şiddetli geçimsizliği nedeniyle neredeyse 2 haftada bir Bursa'ya gittiğini, bu durumun okul hayatını çok kötü etkilediğini ve bazı derslerden kalmasına neden olduğunu belirtmiştir. Kaldığı yurttan memnun olmadığı ve oda arkadaşlarıyla anlaşamadığı için bir kafede garson olarak çalışmaya başlamış ve yaklaşık 2 sene farklı yerlerde çalışmaya devam etmiştir. Ailesi eve çıkmasına izin vermediğinden dolayı yurttan kalmaya devam etmiştir. Hem okuyup hem çalışmanın onu yordüğünü, iş yeri yurduna 1 saatlik mesafede olduğu için günde 2-3 saatinin yolda geçtiğini ve yurda gelince direkt yatıp uyuduğunu anlatan E.Ç kendisini hiçbir anlamda yeterli hissedemediğini ve sürekli kaygı yaşadığını söylemiştir. Üniversite 2. Sınıfta bölümden bir kişiyle ilişki yaşamaya başlamış ve ilk ciddi ilişkisi olduğunu aktarmıştır. İlişkilerinin ilk 5 ayının çok güzel gittiğini, ilk defa bir karşı cinsle böyle bir bağ kurduğunu söyleyen E.Ç "O kadar mutluydum ki sanırım ilk defa gerçekten sevildiğimi hissettim" diye eklemiştir. Çalıştığı için sadece okulda görüşebildiklerini bu

durumun ilişkilerini kötü etkilediğini ayrıca ailesinin kısıtlayıcı tutumlarından ve gece dışarı çıkamadığından dolayı kavga ettiklerini anlatmıştır. 7-8 aylık bir birlikteliğin ardından erkek arkadaşının ayrılmak istediğini söylemesi üzerine ilişkileri bitmiş ve danışan o süreçte kendisini çok yalnız ve çirkin hissettiğini, işi bırakıp yurttan çıkmadığını, derste onu göreceği için derslere gitmediğini aktarmıştır. Üniversite son sınıfta annesiyle babasının boşanmasının ardından çok etkilendiğini ve bu sürecin onu çok yıprattığından bahsetmiştir. Annesine maddi olarak destek olmak zorunda kaldığı için tekrardan garsonluk yapmaya başlamıştır. Yaşadığı problemler nedeniyle derslerini ihmal ettiğinden 1 yıl uzatarak 5 yılda mezun olmuştur.

Geçen sene okuldan mezun olup annesiyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Annesiyle babasının boşanmasıyla babası abisiyle birlikte memleketi olan Erzincan'a taşınmıştır. Babasıyla haftada bir telefonla konuştuğunu söyleyen E.Ç "Annemle babam hiçbir zaman mutlu değillerdi, annem babamı çok seviyordu ama babam annemi hiç sevemedi, annem bunu bile bile yıllarca katlandı babama. Mutlu değildik ama bir aileydik şimdi sadece annemle ben varız ve evin bütün yükü benim üzerimde" diye ifade etmiştir.

Danışan E.Ç 26 yaşında üniversite mezunu ve şu an çalışmıyordur. 5 ay önce bir şirkette satış danışmanı olarak işe başlamış fakat adapte olamadığını, iş arkadaşlarıyla iletişim kurmakta zorluk çektiğini ve patronu tarafından birçok kez sözlü şiddete maruz kalmadığını bu yüzden işi bırakmak zorunda kaldığını anlatmıştır. Bu durum kendine olan güvenini sarsmış, başarısız ve yetersiz hissetmesine yol açmıştır. Annesiyle birlikte yaşadığı ve annesi çalışmadığı için işi bıraktıktan sonra kredi çekmek zorunda kalmıştır. Ailesinin iş bulması yönündeki baskılarının üzerinde büyük bir yük olduğunu, annesinin sürekli "Artık bir iş bulmalısın yaşıtların bak nasıl çalışıyor" şeklindeki sözlerinin kendisini çok kötü hissettirdiğinden bahsetmiştir. Annesiyle babasının boşanmasının ardından bütün yükün kendi omuzlarına yüklendiğini söyleyen E.Ç çok çaresiz olduğunu ne yapacağını bilemediğini ve kendisini çok yalnız hissettiğini aktarmıştır.

Danışan E.Ç yaklaşık son 3 aydır çok mutsuz ve yorgun olduğunu, yataktan kalkmak istemediğini, üzerindeki baskılardan dolayı kendisini yetersiz hissettiğini ve destek alması gerektiğini artık tek başına bir şeylerin üstesinden gelemediği şikayetleriyle başvurmuştur. Üniversiteyi bitirdikten sonra Bursa'ya annesinin yanına döndüğünde birçok yere iş başvurusu yapmış ve 2 ay sonra bir şirkete kabul edilmiştir. İş yerinde yaşadığı problemlerden sonra özgüveninin sarsıldığını ve içine kapandığını aktarmıştır.

GEÇMİŞ YAŞAM ÖYKÜSÜ

E.Ç annesiyle babası çalıştığı için ilkokul ve ortaokulda babaannesinin baktığını genelde hafta sonları ailesiyle vakit geçirdiğini anlatmıştır. Babaannesinin hayatında çok önemli bir kişi olduğunu, annesi yerine koyduğunu ve vefat etmesinin ardından çok büyük üzüntü yaşadığını ifade etmiştir. Abisiyle arasında 4 yaş olduğunu, çok iyi anlaşamadıklarını için fazla konuşmadıklarından dolayı herhangi bir bağ olmadığını ve abisi liseyi yatılı okuduğu için fazla görmediğini ifade etmiştir.

Anne babasının sürekli kavga ettiğini söyleyen danışan annesiyle babasının evlenmeden önce aynı mahallede oturduğunu babaannesinin annesini tanınması ve beğenmesi üzerine görücü usulü evlendiklerini ifade etmiştir. Annesiyle babasının arasında 10 yaş olduğunu ve annesinin 17 yaşında evlendiğini babasının ise o zamanlar sevdiği kızın başka birine verilmesiyle ani kararlar annesiyle evlendiğini anlatmıştır. Babasının bazı geceler eve sarhoş geldiğini, bazı geceler hiç gelmediğini söyleyen danışan annesinin çok yıprandığını ama iş ayrılığa gelince kabullenemediğini ifade etmiştir.

E.Ç'nin babası 57 yaşında ortaokul mezunu, marangozdur. Babasının sert bir mizacı olduğunu, genelde çok konuşmadığını ve özellikle kendi dükkanını açtıktan sonra eve çok geç geldiğini, annesiyle de bu yüzden çok sık tartıştıklarını anlatmıştır. Babasının çok dengesiz bir yapıda olduğunu, bazen çok

ilgili çok sevecen bazen de çok sinirli ve suçlayıcı olduğundan bahsetmiştir. Babası dükkan açtıktan sonra annesi işi bırakmış ve ev işlerine yoğunlaşmıştır. Annesinin işi bırakması çocuklara ve eşine daha fazla zaman ayırmasını sağlasa da kavgaları gün geçtikçe çoğalmıştır. Babasının eve geç gelmesi, alkol kullanması gibi durumlar sebebiyle çıkan tartışmalar boşanmayla sonuçlanmıştır.

E.Ç'nin annesi 47 yaşında ortaokul mezunu ve ev hanımıdır. Annesinin çok otoriter olduğundan, dediğim dedik ve inat bir yapıya sahip olduğundan bahsetmiştir. Yıllardır yaşadığı şiddetli geçimsizlik sebebiyle günde iki paket sigara içtiğini ve bazı sağlık sorunları yaşadığını anlatmıştır. Küçükken annesinin bir konfeksiyon dükkanında çalıştığını ve babasının dükkan açmasıyla işi bıraktığını belirtmiştir. Şu anda annesi ekonomik sıkıntı yaşadıkları için oturdukları mahalledeki insanların terzi işlerini yapmaktadır fakat çok bir gelir sağlamadığı için E.Ç'ye iş bulması için baskı yaptığını ve bu yüzden çok sık tartıştıklarını ifade etmiştir.

BULGULAR

Danışan ile toplamda 10 seans yapılmıştır. Yapılan seansların her birinin süresi 45 dakikadır. İlk seans detaylı bir anamnez bilgisi alınmıştır ve danışanı daha iyi tanımak adına ilk seansın süresi daha uzun tutulmuştur. Danışanın anlatımına göre öykünün teknik özetlemesi hazırlanmıştır.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlenmesi

Erken Yaşam Deneyimi	Anne ve baba ilgisizliği, aile içi çatışmalar, duygusal ihmal.
Temel İnanç	Ben değersizim.
İşlevselliği Bozan Varsayım	İnsanlar beni ancak başarılı olursam önemser ve değer verir.
Kritik Yaşam Olayı	İş yerinde yaşadığı mobbing.
Olumsuz Otomatik Düşünceler	Ben yetersiz ve başarısız biriyim.
Belirtiler	Bilişsel: Karamsarlık, umutsuzluk, yetersizlik hissi. Somatik: Halsizlik, baş ağrıları, uyku ve iştah düzensizlikleri. Davranışsal: Sosyal çekilme, sinirlilik, isteksizlik. Motivasyonel: Günlük aktivitelere karşı ilgisizlik, işe başlamakta zorlanma Duygusal: Sürekli mutsuzluk, kaygı ve üzüntü hali.

Danışan ile gerçekleştirilen seanslar sonucunda ilk önce problem belirlenmiştir ve süreç boyunca terapötik ilişki güçlendirilmeye çalışılmıştır. Terapi ekolü danışanla iş birliği içerisinde belirlenmiş ve Bilişsel Davranışçı Terapi ekolüne karar verilmiştir. İlk olarak BDT'nin ne olduğu, sürecin nasıl işlediğini ve egzersiz(ödev) bölümleri ile ilgili kapsamlı bir psikoeğitim verilmiştir. BDT ile ilgili psikoeğitim verildikten sonra danışanda görüldüğü düşünülen majör(yeğin) depresyon bozukluğu hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Majör(yeğin) depresyonun tanımı yapılarak, belirtilerini, baş etme stratejilerini ve benzer vakalardaki ortak özelliklerini anlatarak danışanın yaşadığı duruma farklı bir bakış açısıyla yaklaşması hedeflenmiştir.

Danışan ile gerçekleştirilen seanslarda ilk hedef depresyon ile başa çıkma stratejileri geliştirerek olumsuz otomatik düşünceleri olumlu düşüncelerle değiştirmektir. Bu doğrultuda, danışanın duygusal dengesini desteklemek için bilişsel model temel alınarak yapılandırılmıştır.

Bilişsel teknikler kapsamında ilk önce danışanın otomatik düşünceleri saptamış daha sonra 'dıştan içe doğru ilerleme' tekniğiyle otomatik düşünceler doğru kabul edilerek alta yatan temel inançların ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Danışanın otomatik düşüncesi "ben yetersiz ve başarısız biriyim" şeklindeki ifadesine bu otomatik düşüncenin doğru olduğunu kabul ettiğiniz taktirde kendinizi nasıl hissedersiniz

diye sorulmuştur. Bunun üzerine danışan “kendimi değersiz hissedirim” yanıtı temel inanç olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde danışanın otomatik düşünce ve temel inancı görünür hale getirilmiştir.

Uygulanan diğer bir bilişsel teknik ise ‘düşünceleri kaydetme’ çalışmasıdır. Bu teknikte danışandan, otomatik düşüncelerin ne zaman, nerede ve hangi durumlarda ortaya çıktığını yazılı olarak kaydetmesi istenmiştir. Bu çalışma danışana ev ödevi olarak verilmiş ve bu şekilde düşüncelerine yönelik farkındalık oluşması amaçlanmıştır.

Tablo 2. Olumsuz Otomatik Düşünceleri Kaydetme Tekniği

Tarih	Nerede	Nasıl	Olumsuz Otomatik Düşünce
3.seans yerimde	Sosyal medyada gezinirken	Bölümden arkadaşlarının iş yerindeki paylaşımlarını gördüğünde	Herkes ilerlerken ben sayıyorum
3.seans üzerinde	Eve annesinin arkadaşları geldiğinde	Sen nerede çalışıyorsun? diye sordukları zaman.	Kendi ayaklarımın duramıyorum, yetersizim
4. seans geliştiremediğim için mahkumum. arandığında	Geçen ay yaptığı iş başvurusu için	Yetkilinin İngilizce biliyor musunuz sorusuna hayır yanıtını vermesiyle	Kendimi başarısız olmaya
5.seans beni görecek	Kahvaltıda	Annesi “Artık bir şeyler yapmanın zamanı gelmedi mi?” dediğinde	İş bulamazsam ailem sorumsuz biri olarak
6.seans	Markette	Kasada ödeme yaparken kasiyerin yetersiz bakiye demesi üzerine	Herkesin gözünde küçük düşüyorum
7.seans	Babasıyla telefon konuşmasında	Babasından para istemesine karşılık babasının “Dükkan açıyorum çok ödemem var bu ay” demesi üzerine	Herkese yük oluyorum

Danışanla sürdürülen terapi seanslarında, işsizlik durumunun ve yaşadığı çökkün ruh hali, umutsuzluk ile yetersizlik duygularının yalnızca iş bulamamakla sınırlı olmadığı yönündeki işlevsel olmayan inançları üzerine çalışmalar yapılmıştır. Aynı zamanda, geçmişte çalıştığı işyerinde maruz kaldığı mobbing nedeniyle özgüveninin zedelenmesi ve bu sürecin yetersizlik hissini pekiştirmesi konuları da ele alınmıştır. Bu doğrultuda, danışanın yaşam öyküsü üzerinden ilerlenerek değersizlik ve yetersizlik temalı olumsuz otomatik düşünceler üzerinde yoğun biçimde çalışılmıştır.

Danışan; çökkün duygudurum, ilgi ve istek kaybı, değersizlik, suçluluk duyguları, uyku ve iştahta belirgin değişikliklerle ilgili şikayetlerinden dolayı başvurmuştur. Danışana Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Beck Umutsuzluk Ölçeği puanı 14 olduğu saptanmıştır. Beck Umutsuzluk ölçeğinde 14 puan orta şiddetli umutsuzluk düzeyini ifade etmektedir. Beck Depresyon Ölçeğinin puanının ise 45 olduğu saptanmıştır ve bu puan değerinin şiddetli düzeyde depresyon belirtisi olduğu düşünülmektedir. Yapılan terapi seansları ve ölçeklerden elde edilen puanlar doğrultusunda danışanda majör(yeğin) depresyon bozukluğu olduğu düşünülmektedir.

Danışana depresyon tedavisinde etkili bir yöntem olan Bilişsel Davranışçı Terapi uygulanmıştır.

Terapi sürecinde olumsuz otomatik düşünceleri ve bu düşüncelere bağlı temel inançları danışanın fark etmesi için düşünce kaydı tutma tekniği kullanılmıştır. Davranışsal uygulamalar kısmında ise aktivite planlama, ev ödevleri ve gevşeme egzersizleri gibi çeşitli teknikler kullanılmıştır. Aktivite planlaması; danışanın yaşadığı çökkünlük, karamsarlık ve motivasyon eksikliğini azaltmayı hedefleyerek yapılmıştır ayrıca iş arama sürecinde daha aktif ve planlı davranması için gerekli destek sağlanmıştır. Verilen ev ödevlerinde danışanın olumsuz otomatik düşüncelerini not alması istenmiştir. Bu sayede danışanın kendi düşünce kalıplarını ve bu kalıpların altında yatan temel inançları görmesi sağlanarak farkındalık kazanması amaçlanmıştır. Gevşeme teknikleri ise seans sırasında danışana uygulamalı gösterilerek, günlük yaşantısında stresli durumlarla karşılaştığında hem zihinsel hem de fiziksel olarak rahatlama sağlaması amacıyla öğretilmiştir.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Majör depresyon, günümüzde giderek yaygınlaşan ruhsal bir bozukluktur. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında, depresyon bozukluğuna sebep olan pek çok risk faktörü bulunmaktadır. Genellikle genetik faktörlerin çevreyle olumsuz etkileşime girmesi sonucunda oluşmaktadır. Ailesel sorumluluklar, depresif bir mizaca sahip olmak, kadın olmak, eğitim seviyesinin düşük olması, sosyal destek eksikliği, olumsuz yaşantılar ve fiziksel hastalıklar önemli risk faktörleri olarak ortaya çıkmaktadır (Baturak, 2006). Joiner (1995)'e göre insanlar amaçlarını gerçekleştiremediği zaman ya da bu amaçları gerçekleştirmede yaşadıkları zorluklar neticesinde ümitsizliğe kapılmaktadır ve bu ümitsizlik hissi zamanla depresyonun oluşumuna zemin hazırlayan önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir (Erözkan, 2004). Ele aldığımız olguda, danışanın yaşadığı olumsuz iş deneyiminin ardından gelişen yoğun umutsuzluk duygusunun belirgin olduğu görülmektedir. Bu duygulanım, danışanın yaşadığı depresif semptomların temel etkenlerinden biri olarak değerlendirilebilir ve bu durum literatürdeki bulgularla da örtüşmektedir.

Kaya'nın 2007'de yaptığı çalışmada sosyo-ekonomik durumun depresyonun oluşumunda büyük bir risk faktörü olduğunu söylemiştir (Kaya, 2007). Bu çalışmada da danışanın sosyo-ekonomik durumunun iyi olmaması depresyonun oluşumunda önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yine buna benzer Aydemir ve arkadaşlarının 2009 yılında yaptığı çalışmada bireylerin hayat kalitesi ve yaşam koşullarının depresyonun oluşumunda büyük bir etkisinin olduğu düşünülmektedir (Aydemir vd., 2009). Bu çalışmada da danışanın anne ve babasının boşanmasının ardından yaşam koşullarının değişmesi ve maddi zorluklar yaşaması sonucunda depresyonun ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde işsizlik sürecinde cinsiyet faktörü ele alınarak erkeklerin kadınlara göre daha yüksek oranla depresyona girdiği belirlenmiştir (Yüksel, 2005). Bu olguda ise kadın bir danışanın işsiz kalması sonucu yoğun depresif belirtiler göstermesi, toplumsal cinsiyet rollerinin değişen etkileriyle birlikte kadınların da ekonomik bağımsızlık ve üretkenlik kaybı karşısında benzer düzeyde psikolojik risk altında olabileceğini göstermektedir.

Özarslan ve arkadaşlarının 2013'te depresyon tanısı almış bireylerle yaptığı çalışmada, etkili başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi sürecinde psikoeğitimin önemli bir destekleyici unsur olabileceği vurgulanmıştır (Özarslan vd., 2013). Bu araştırma da ise danışana psikoeğitim verilmiş ve depresyonla baş etme stratejileri anlatılmıştır.

Yapılan seanslar sonucunda danışanın DSM-5'e göre (American Psychiatric Association, 2013) majör depresyon bozukluğu kriterlerinden; çökkün duygudurum, ilgi ve istek kaybı, değersizlik, suçluluk duyguları, uyku ve iştahta belirgin değişiklikler ile ilgili şikayetleri bulunmaktadır. Bu bozukluğun tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yöntemi uygulanmıştır.

Vakanın amacı, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yöntemiyle depresyon bozukluğunu tedavi

etmektedir. Literatürde bulunan çalışmalar psikoterapilerin, majör (yeğın) depresyon bozukluğunun tedavisinde etkin bir yöntem olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Danışan anne ve babasının bir yıl önce boşanmasının ardından üniversiteden mezun olarak annesinin yanına yerleşmiştir. Son dönemde yaşadığı hem psikolojik hem ekonomik sıkıntılar yüzünden ve mesleki anlamdaki ilk iş deneyiminde maruz kaldığı ayrımcılık ve mobbing sonucunda depresyon belirtileri görölmeye başlanmıştır. Terapinin başlangıç evresinde, danışanın temel inançları ve olumsuz otomatik düşünceleri belirlenerek bu düşüncelerin değiştirilmesi için çalışılmıştır. Terapinin ortalarına doğru gelindiğinde davranışsal aktivasyon süreci başlatılarak danışanın ilgi duyduğu, keyif aldığı etkinlikler belirlenerek bunların günlük yaşantısına dahil edilmesi için bir aktivite planı yapılmıştır ve stresle baş etmeye yönelik gevşeme egzersizleri öğretilmiştir. Terapinin son seanslarında atılgnalık eğitimi uygulanmıştır. Eğitim, danışanın yaşadığı olumsuz iş deneyimi sonrası azalan özgüvenini yeniden kazanmasına ve mesleki hayata geri dönme konusunda cesaretlenmesine yönelik yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda, danışanın kendini ifade etme becerileri desteklenmiş ve iş arama sürecine daha aktif şekilde dahil olabilmesi amaçlanmıştır ayrıca nüks riski taşıyan durumlar tartışılarak danışanla birlikte bu durumlara yönelik başa çıkma stratejileri geliştirilmiştir.

Bilişsel Davranışçı Terapi'nin bu olguya yönelik müdahalesi, danışanın sürece olumlu yanıt verdiğini ortaya koymaktadır. Son seansta danışan terapiye mutlu ve heyecanlı bir şekilde gelerek yaptığı iş görüşmesinin olumlu geçtiğini ve değerlendirilmeye alındığını belirtmiştir. Terapinin başlarında uzun zamandır kendisini yetersiz ve başarısız hissettiğini ve yeni bir iş görüşmesi için cesaretinin olmadığını söylemiştir fakat bugüne gelindiğinde iş görüşmesi için kendisini hazır hissederek "Ne kaybedebilirim ki?" söylemiyle büyük bir adım atmıştır. Bu sebeple BDT'nin majör depresyon bozukluğunda etkili bir tedavi olarak kullanılabileceği görüşündeki diğer araştırmaları destekler niteliktedir.

Depresyon, tedavi edilmesi gereken ve döngüsel ya da dönemsel olarak ortaya çıkabilen bir ruhsal bozukluktur. Gerekli tedavi uygulanmadığında birey için ciddi ve yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Sadece bireyin içsel yaşantısını değil; aynı zamanda sosyal işlevsellikte belirgin bozulmalarla birlikte gözlemlenebilir ruhsal ve fiziksel semptomlarla ortaya çıkan bir bozukluktur. Bu semptomlar bireyin yakın çevresi tarafından rahatlıkla algılanabilecek düzeydedir. Bu sebeple özellikle ailenin ve yakın çevrenin, fark etmiş olduğunu değişiklikleri önemseyerek destekleyici bir tutum sergilemeleri çok önemli ve değerlidir. Erken farkındalık ve çevrenin desteği tedavi sürecine büyük katkı sağlar. Çevrenin desteğiyle birlikte profesyonel yardımın sürece dahil edilmesi de çok önemlidir. Psikolog ya da psikiyatristle kurulan güvene dayalı terapötik ilişki, danışanın duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını açıkça dile getirmesini sağlayarak; yargılanmadığını ve anlaşıldığını hissederek terapiye olan bağlılığını güçlendirir. Ağır şiddetli depresyon vakalarında, psikiyatristin kontrolünde olduğu ilaç tedavisi ve Bilişsel Davranışçı Terapinin birlikte yürütülmesi olumlu sonuçlar doğurduğu literatürde yapılan araştırmalarda da kanıtlanmıştır. BDT'nin etkisiz kaldığı veya danışana yeterince fayda sağlamadığı durumlarda danışanla konuşarak farklı terapi yöntemlerine başvurmak tedavinin seyrini olumlu yönde değiştirebilir ve yeni kazanımlar elde edilmesine yol açabilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Ezgi Çalışkan
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval was received for this article from the Near East University Scientific Research Ethics Committee.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 nd : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Ezgi Çalışkan
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. (4th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, (Beşinci Baskı), (DSM-5), (Tanı Ölçütleri Başyuru Elkitabı’ndan Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aydemir, Ö., Ergün, H., Soygür, H., Kesebir, S. & Tulunay, C. (2009). Majör Depresif Bozuklukta Yaşam Kalitesi: Kesitsel Bir Çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 205-212.
- Beck, A. T. (2008). The Evolution of the Cognitive Model of Depression and its Neurobiological Correlates. *American Journal of Psychiatry*, 165(8), 969-977.

- Beck, A. T. & Haigh, E. A. (2014). Advances in Cognitive Theory and Therapy: The Generic Cognitive Model. *Annual Review of Clinical Psychology*, 0(10), 1-24.
- Beck, J. S. (2020). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond*, (3rd ed.). New York: Guilford Publication.
- Bodur, Ş. & Üneri, Ö. (2008). Çocuk ve Ergenlerde Majör Depresif Bozuklu: Bir Gözden Geçirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 0(9), 105-110.
- Bulut, S. (2024). Majör Depresyon Tanılı Evli Kadın Hastalarda Eş Şiddetinin İntihar Olasılığına ve Tedavi Uyumuna Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Buturak, V. (2006). Majör Depresif Bozukluk Tanısı Alan Hastalarda Psikiyatrik Eş Tanılar ve Sosyodemografik Özellikler. (Uzmanlık Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı.
- Çaparlar, C. O. & Dönmez, A. (2016). Bilimsel Araştırma Nedir, Nasıl Yapılır. *Türk J Anaesthesiol Reanim*, 44(4), 212-218.
- Çelik, F. H. & Hocaoglu, Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk Tanımı, Etiyolojisi ve Epidemiyolojisi: Bir Gözden Geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6(1), 51-66.
- Gautam, M., Tripathi, A., Deshmukh, D. & Gaur, M. (2020). Cognitive Behavioral Therapy for Depression. *Indian Journal of Psychiatry*, 62(2), 223-229.
- Kaya, B. (2007). Depresyon: Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Pencereden Bakış. *Klinik Psikiyatri*, 10(6), 11-20.
- Kesebir, S. (2004). Depresyon ve Somatizasyon. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 0(1), 14-19.
- Keser-Ozcan, N. (2020). Depresif Bozukluk. (Eds.: F. Oflaz & N. Yıldırım). *Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları İçinde* (s. 417-431). Ankara: Akademisyen Nobel Tıp Kitabevleri, Psikiyatri Hemşireliği Derneği Yayınları No:1.
- Kessler, R. C., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Chatterji, S., Lee, S., Ormel, J., Üstün, T. B. & Wang P. S. (2009). The Global Burden of Mental Disorders: An Update from the WHO World Mental Health (WMH) Surveys. *Epidemiol Psichiatri*, 18(1), 23-33.
- Koroğlu, E. (2015). *Depresyonun Görülme Sıklığı, Depresyon Nedir? Nasıl Baş Edilir?* Ankara: HYB Yayıncılık.
- Mete, H. (2008). Kronik Hastalık ve Depresyon. *Klinik Psikiyatri*, 11(3), 3-18.
- Özarlan, Z., Fıstıkçı, N., Keyvan, A., Uğurad, Z. & Saygılı, S. (2013). Depresyon Hastalarının Stres ile Başa Çıkma Stratejileri. *Marmara Tıp Dergisi*, 0(26), 130-135.
- Oztürk, M.O. & Uluşahin, N.A. (2020). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Nobel Tıp Yayınevleri.
- Rihmer, Z. & Angst, J. (2007). Duygudurum Bozuklukları: Epidemiyoloji. *Sadock's Com-Prehensive Text Book of Psychiatry*, 0(8), 1575-1582.
- Rihmer, Z. & Angst, J. (2005). Epidemiology of Bipolar Disorder. *Handbook of Bipolar Disorder*.
- Sütçü, S. T. (2015). Bilişsel Davranışçı Grup Terapileri. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 8(1), 1-2.
- Yılmaz, T. (2019). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabının (DSM) Son İki Baskısı Arasındaki Değişikliklerin İncelenmesi. (Ed. T. Yılmaz). *Psikoloji, Sosyoloji ve Coğrafya Bakış Açısından Sağlık İçinde* (s. 1-19). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Yüksel, I. (2005). İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 255-274.

Mantıkta Tanım Sorunu Bağlamında Aristoteles ve Platon'un Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme*

Dr. Mehmet Aydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8141-0412>

Doktora Mezunu / İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı,
Malatya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.07.2024

Kabul: 16.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Klasik Mantık

Aristoteles

Platon

Tanım

Betimleme

Beş Tümel

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77601>

Öz

Mantıkta tanım konusu beş tümel üzerinden izah edilmiştir. Cins, tür, ayırım, türsel ayırım ve ilinek, tanımın belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Klasik mantıkçılar, genel anlamda tanımı özsel ve ilinek olarak ayırmışlardır. Bu anlamda klasik mantıkçılar özsel tanımın elde edilmesinde cins ve ayırımı, betimleme yaparken ilinek ve genel özellikleri kullanmışlardır. Klasik mantıkçılar özsel tanımda bulunurken tanımlanan nesnenin içsel boyutuna, betimlemede bulunurken nesnenin dışsal boyutuna işaret etmişlerdir. Bu bağlamda tanım mevzuu tarihsel süreçte birçok düşünürün çalışma konusu olmuştur. Ancak tanım hakkında sistematik veya dizgesel anlamda ilk açıklamalarda bulunan kişi Aristoteles olmuştur. Aristoteles'e göre tanım bir şeyin özünü ortaya çıkaran şeydir. Yani ona göre özsel tanım, bilinmek istenin şeyin mahiyetine delalet eder. Bu da ancak bir şeyin yakın cinsi ve yakın ayırımından elde edilir. Bundan dolayı Aristoteles'e göre yetkin ve ideal tanım, özsel tanıma karşılık gelmektedir. Platon ise tanım konusunda betimleyici bir dil kullanarak Aristoteles'ten farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Platon diyaloglarında "adalet", "devlet", "iyilik" ve "insanlık" nedir gibi kavramları tanımlarken tasvir edici bir dil kullanmıştır. Aristoteles'in aksine Platon tanımda bulunurken bir şeyin dışsal özelliklerini öne çıkararak açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Aristoteles ve Platon'un tanım konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini söyleyebiliriz. Bu çalışmada mantıkta tanım konusu göz önünde bulundurularak iki düşünürün fikirleri karşılaştırılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydın, M. (2025). Mantıkta Tanım Sorunu Bağlamında Aristoteles ve Platon'un Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 141-150.

*An Evaluation on the Views of Aristotle and Plato in the Context of the Problem of Definition**

Mehmet Aydın

PhD Graduate / Inonu University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy,
Malatya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 25.07.2024

Accepted: 16.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

Classical Logic

Aristotle

Plato

Definition

Description

Five Universals

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77601>

Abstract

In logic, the subject of definition is explained through five universals. Genus, species, distinction, species distinction, and relation have played an important role in determining definition. In general, classical logicians divided definition into essence and correlative. In this sense, classical logicians used genus and distinction in obtaining the essential definition, and used the principle and general properties in making descriptions. Classical logicians pointed to the internal dimension of the defined object when making an essential definition, and to the external dimension of the object when making a description. In this context, the issue of definition has been the subject of study by many thinkers in the historical process. However, Aristotle was the first person to make a systematic or systematic explanation about definition. According to Aristotle, definition is what reveals the essence of something. In other words, according to him, the essential definition refers to the essence of the thing to be known. This can only be obtained from the proximate genus and proximate distinction of a thing. Therefore, according to Aristotle, the perfect and ideal definition corresponds to the essential definition. Plato, on the other hand, took a different approach from Aristotle by using a descriptive language about definition. In his dialogues, Plato used a descriptive language when defining concepts such as 'justice', 'state', 'goodness' and 'humanity'. Unlike Aristotle, Plato tried to explain something by emphasising its external characteristics while making a definition. Therefore, we can say that Aristotle and Plato put forward different views on definition. In this study, the ideas of the two philosophers are compared by considering the issue of definition in logic.

GİRİŞ

Mantıkta tanım konusu içinde kavramlar mantığı ile önermeler mantığını birlikte içeren bir konudur. Aynı zamanda tanım; mantık, varlık felsefesinin, bilgi felsefesinin ve özellikle metodolojinin kesiştiği bir konudur. Bu anlamda tanım konusu salt mantıktan çok uygulamalı mantığa ait olduğu bilinir. Tanım konusu, salt mantık açısından cins – tür ve işlem ve kaplam ilişkisinin, ilkin kavramlara sonrasın da bu kavramların işaret ettiği konulara (nesnelere) bir uygulanımını ifade eder (Özlem, 2004: 103). Bu minvalde klasik mantıkta tanım denildiğinde beş tümel konusu önem arz etmektedir. Beş tümel üzerinden yapılan açıklamalar nesnenin içsel ya da dışsal yönünü açığa çıkarmaktadır. Burada beş tümel 'in ilk iki tümeli; cins ve ayırım tanımın özünü, son üç tümeli; ilinek, türsel ayırım ve genel özellikler betimlemeyi ortaya koymaktadır.

Tanım konusunda Batı mantıkçıları “definition” ve “descrption”, İslam mantıkçıları ise “had” ve “resm” adını verir. Bu tanımlardan ilki öze, ikincisi ilintiye karşılık gelmektedir. Öze ait olan tanımın daha doğru bir tanım olduğu kabul edilir. Bu anlamda özsel tanım, kavramların yerini açıkça ortaya koymaktadır. İlintiye ait olan tanım ise bilinmek istenilen şey hakkında onun özelliklerini açığa çıkarmaktadır (Öner, 2021: 53).

Mantık tarihi akışı içinde tanım konusunda ilk sistematik anlamda açıklamalar yapan filozof Aristoteles'tir. Aristoteles'e göre tanım, genel anlamda bir şeyin ne olduğunu açıklayan söze karşılık gelir (Aristoteles, 2002: 106). Bir şeyin ne olduğunun araştırılması onun mahiyetinin araştırılmasına tekabül eder. En genel anlamda Aristoteles'e göre tanım, nesnenin mahiyetini ifade eden söz demektir (Aristoteles, 1952: 9).

Aristoteles'in tanım hususunda dikkat çekmiş olduğu konu gerçek tanımın ilineksel anlamda bir tanımın olmadığıdır. O, yakın cins ve türsel ayırım üzerinden yapılan tanımların ideal bir tanım olduğunu belirtir. Aristoteles, buna örnek teşkil edecek bilgiyi şöyle verir: “insan düşünen hayvandır” önermesinde insanın tanımı yaparken “insan” için yakın cins olarak “hayvan” sınıfını kullanır. Aristoteles, tanımı burada bırakmakla kalmayıp aynı zamanda insanı hayvandan farklı kılan yönüne dikkat çeker. O, insanı tanımlarken özellikle insanın, “akıllı olma” niteliğini özellikle belirtir. Aristoteles'e göre böyle bir tanımda bulunmanın tam ve yetkin tanım olabileceğini belirtir (Öner, 2021: 35). Buradan anlaşıldığı üzere Aristoteles'in tanım hususunda dikkat çektiği şey, cinsin ve ayırımın doğru kullanımıdır. Özsel tanımın sınırını belirleyen unsur ayırımdır. Söz konusu tümel ayırımı, bilinmek istenilen şeyin diğer varlıklar arasındaki konumunu belirler. Böylelikle sınırları belli olan bir varlığın tanımı daha sarıh biçimde kendisini gösterir.

Aristoteles *Metafizik* adlı eserinde doğa filozoflarının ve Platon'un tanım hakkındaki görüşlerini eleştirir. Bu anlamda Aristoteles kendinden önce tanım hakkında yapılan açıklamaları yetersiz görür (Aristoteles, 1996: 540). Aristoteles'in tanım konusunda söz konusu eleştirileri Platon'un diyaloglarında kullanmış olduğu yöntem ile alakalıdır.

Platon diyaloglarında tanımı elde edilmek amacıyla kullanmış olduğu yöntem bölme'dir. Aristoteles'in mantık düşüncesinde bölme, cinsten türe doğru ilerlemenin bir parçasıdır. Platoncu anlamda bölme ise diyalektik arayışın hedefi, bizim düşüncümüz tarafından kavranan ontolojik gerçekliklerin açıklanmasıdır (Peter, 2004: 64). Bu tür örnekleri Platon'un *Devlet Adamı* (*Potirikos*) diyalogunda sıkça rastlarız (Platon, 2010:5).

Bir şeyi bölmek ya da ayırmak bir tür tanımlama sayılabilir. Platon *Sofist* diyalogunda, *sofist*'in tanımı yaparken bir takım tanımlanacak şeylerin nitelikleri üzerinden açıklamıştır. O, nesnenin dışsal nitelikleri dikkate alarak tanım yapmıştır (Platon, 2012: 25). Bu yüzden Platoncu tanım teorisi, Aristoteles'in özsel tanım teorisinden farklılık göstermektedir. Ancak bölme üzerinden yapılan tanım biçimi, özsel tanıma karşılık gelmez. Tanım konusunda Platon betimlemeyi, Aristoteles ise özsel tanımı öne çıkarmıştır. Bu minvalde çalışma, mantıkta tanım konusunu sınırları çerçevesinde Platon'un ve Aristoteles'in tanım hakkındaki görüşleri karşılaştırılmıştır. Mantık söz konusu olduğunda tam ve ideal bir tanımın nasıl olması gerektiği hususunda iki filozofun görüşleri değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada Platon'un bölme yöntemini

ve Aristoteles'in kategoriler sınıflandırmasındaki görüşleri tanım açısından irdelenmiştir.

Mantıkta tanım konusunda mevcut literatür çalışmalarına bakıldığında klasik mantıkta tanım teorileri çalışılmıştır. Araştırmacılar genel anlamda sadece tanımın beş tümel üzerinden nasıl izah edildiğine dikkat çekmişlerdir (Erdem, 2013: 3). Oysa çalışmamız mantık söz konusu olduğunda tanımın nasıl olması gerektiği hususunda önemli noktalara işaret edilmiştir. Özellikle mantık alanında Aristoteles'in tanımı nasıl konumlandığına dikkat çekilmiştir. Bu anlamda çalışma tanım ve betimleme arasındaki ayırımın ne olduğundan bahsedilmiştir. Dolayısıyla mevcut literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla çalışmamızda Aristoteles ve Platon'un tanım görüşlerine yer verilmiştir. Böylelikle mantıksal düşüncede Aristoteles ve Platon'un fikirleri çerçevesinde tanımın sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Mantığın Konusu Olarak Tanım

Tanım kelimesi etimoloji olarak Yunanca 'da *horos* veya *horismos*; İngilizce'de *boundary* ve *definition*; Latince 'de *terminus*, *determinatio* ve *definitio*; Osmanlıca 'da *hadd*, *hudud*, *tahdid* ve *tarif* terimlerinin ortak anlamları bağlayan, sınırlayan, bağ, sınır ve tanım anlamına gelmektedir (Peter, 2004:158). Mantıkta bir şeyin tanımında bulunurken aslında onu sınırlandırır ve vasıflarını ortaya koymuş oluruz.

Örneğin “yılan sürünen bir hayvandır” dediğimizde onu (yılanı) sürünen olmayanlara karşı sınırlandırır ve onlardan ayırmış oluruz. Yani yılanın, sürünen olma vasfı onu sürünen olmayan hayvanlardan farklı kılarız. Böylelikle yılanın tanımını yapmış oluruz (Emiroğlu, 2009: 81). O halde tanım yapmak bir nevi sınırlama işlemi denilebilir.

Tanım aynı zamanda bir terimin ana özellikleri ve esaslı karakterleriyle belirtilmesi demektir. Hiçbir terim kendi başına tanım olamaz. Kavramlardan oluşan tanımlar bir konu hakkında yeterince bilgi verirler. Böyle tanımlar ise önermelerdir. Misal “insan” ve “düşünen” iki farklı terimdir. Söz konusu terimler tanım için tek başına kullanıldığında yeterli değildir. Fakat bir önerme formunda kullanıldığında tanım gerçekleşir. Şöyleki “İnsan düşünen” önermesi tanım için ideal bir biçimdir (Çüçen, 2013: 68). Bu yüzden tanım önermeler üzerinden kurulmakta ve anlam kazanmaktadır. Tanım bahsi geçen bir önermede iki tane öge bulunur:

1. Tanımlanan
2. Tanımlayan

Mantıkta tanımlanan, önermenin öznesidir. Yani tanımlanan, önermede geçen ana konudur. Tanımlayan ise yüklemidir. Özne ve yüklem arasındaki bilgi ilişkisi tanımların türlerini ortaya çıkarmaktadır (Kahveci, 2021: 94). Bu bağlamda Aristoteles tanım konusunda, tanımlanan şeye yani cevhere dikkat çekmiştir. Onun kategoriler sınıflandırmasında özne, cevhere karşılık gelir. Cevher, konudur yani üzerinde konuşulacak olan şeydir. Aristoteles düşüncesinde tanımın hareket noktası öznedir yani tanımlanan konu hakkındadır.

Aristoteles'in tanım özün araştırılması derken aslında kastetmiş olduğu şey tözdür. Örneğin birisi bize “bu nedir?” diye sorduğunda “bu limondur” dediğimiz vakit burada tanımın konusu (limon) hakkında tanımda bulunuruz. Bizzat tanımın konusu olan özün kendisi neyse onu anlarız. “Limon” konudur yani özne'ye karşılık gelir. Ancak “limon sarıdır” ya da “limon bir meyvedir” dediğimizde bir tanımlama değil bir betimlemede bulunmuş oluruz. Yani limonun nitelikleri üzerinden tasvir ederiz (Ayдын, 2024: 123).

Mantıkta tanım konusundaki açıklamalar beş tümel üzerinden gerçekleşir. Beş tümel mevzuu Porphyrios'un *İsagogi* adlı eserinde geçmektedir. Porphyrios tarafından Aristoteles'in mantığına dâhil edilen beş tümeli şunlardır:

- 1-Cins
- 2- Tür
- 3-Ayrım
- 4- Özgünlük (Hassa)
- 5- İlinti (Porphyrios, 1986: 31).

Porphyrios'un ortaya koymuş olduğu beş tümel tanım bilgisini vermede kolaylık sağlamıştır. Bu anlamda cins, tür, ayırım, özgünlük ve ilinti ilişkinin tanım konusundaki rolü önem taşımıştır. Mantık disiplini

çerçevesinde beş tümel üzerinden yapılan tanımların daha gerçekçi olduğu söylenilebilir. Bu minvalde İslam mantıkçıları beş tümel üzerinden tanım türlerini şöyle sınıflandırmışlardır:

“1.Tam Özsel Tanım (Hadd-ı Tam): Bir şeyin yakın cinsi ile yakın ayırımından yapılan tanımdır. Örneğin: insan, konuşan hayvandır.

2.Eksik Özsel Tanım (Hadd-ı Nakıs): Bir şeyin uzak cinsi ile yakın ayırımından yapılan tanımdır. Örneğin: insan konuşan cisimdir.

3.Tam İlintisel Tanım (Resm-i Tam): Bir şeyin yakın cinsi ile hassasından yapılan tanımdır. Örneğin: insan, gülücü bir hayvandır.

4.Eksik İlintisel Tanım (Resm-i Nakıs): Bir şeyin uzak cinsi ve ilintisi ile yapılan tanımdır. Örneğin: insan uyuyan cisimdir” (Yazoğlu & İmamoğlu, 2010: 51). Bu tanım türleri içerisinde Aristoteles, yakın cins ve türsel ayırmı yapılan tanımın diğer üçüne göre daha yetkin olduğunu ifade eder (Aristoteles, 1966: 10). Bu minvalde ayırımın tanımdaki görevi özsel olan niteliği ifade etmektedir (Bingöl, 1993: 39).

Mantıkta tanıma yakın kavram betimleme (tasvir) dir. Bu iki kavram arasındaki fark çok belirgin olmamakla birlikte birincisi kavramlar için olduğu halde tasvir, tek tek objeler için ve belirsiz sayıda terimlerle yapılabilir (Taylan, 1996: 156). Aslında mantıkta tanım ve betimleme arasında tam bir ayırım yapmak zordur. Fakat bazı metodogların söz konusu ayırım hakkındaki tespitleri şu şekildedir:

Betimleme de bulunurken daha çok somut nesnelerin, o nesnelerin sınıfı için kesin bir nitelik olarak ifade edilmeyecek olan belirtilerini işaret ettiğini dile getirmişlerdir. Örneğin bir bireyin şişman, görgülü, sinirli vb. olması o bireyin türüne (insan) ait bir nitelik değil yalnızca o bireye ait bir belirtidir. Türün bir özelliği olmayan ama tür içindeki bireylerin (ferdlerin) kendilerine özgü kılan, tür içinde onları birbirinden ayıran bu tekil özellikler karakter (hassa, seciye) denmiştir. O halde betimleme ifadeleri ancak “Ahmet sinirlidir”, “Ayşe şişmandır” türünden olabilir. Ama bu tür betim önermelerini de teklerin ve bireylerin tanımı saymamak için mantıksal bir sebep yoktur. Bu güçlükler dolayısıyla, uygulamalı mantığa ağırlık veren eski mantıkçılar, betim önermelerini bir tür tanım önermesi saymışlar ve betimleyici tanımlardan (deskriptive definition) söz etmişlerdir (Özlem, 2011: 105).

2.Tanım Sorunu Bağlamında Aristoteles ve Platon’un Görüşleri Üzerine

2.1. Aristoteles’te Tanımın Mahiyeti

Aristoteles, *Kategoriler* adlı çalışmasında sadece varlık felsefesine dair görüşlerini değil aynı zamanda tanım konusuna zemin olabilecek bilgilerden bahsetmiştir. Aristoteles’in kategorilerden söz etmesi aynı zamanda onun tanım konusundaki görüşlerini de ortaya çıkarmıştır. Aristoteles *Kategoriler*’in on tane olduğunu belirlemiştir. Bunlar:

“Cevher, nicelik, nitelik, görelilik, zaman, yer, durum, sahip olma, etki ve edilgi” (Özlem, 2011: 98). Aristoteles, burada kategorilerin başına en temel kategori olarak töz’ü koyar. Aristoteles tanımın başlangıç noktası olarak ilk olarıktan töz’e dikkat çeker.

Aristoteles düşüncesinde töz’ün iki anlamı vardır. 1- Töz, bir yandan en son dayanak, başka bir şeyin yüklemi haline getirilemeyendir. 2- Töz, öte yandan özü bakımından ele alınan bir şey olarak, (maddeden) ayrılan bir şeydir. Yani her varlığın şekli ya da formudur” (Aristoteles, 1996: 254-255).

Kategoriler adlı çalışmasında Aristoteles, töz konusunda bir sınıflandırma yapar. O, ilk olarak birinci ve ikincil tözler hususunda açıklamalarda bulunur. Bu tözlerin birbirlerinden ayrı olduklarını belirtir. Birincil tözler özneyi temsil eder. Bu tözler üzerinde konuştuğumuz varlığın kandisidir. Misal “insan” ya da “at” böyle bir töze karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Aristoteles’e göre bizim birinci tözler dediğimiz tözler bu veya şu diye tabir ettiğimiz bu kişi, şu at gibi varlıklardır. Aristoteles açısından bu gösterim, tüm varlık sınıflandırmasının en tepe noktasına işaret eder. (Aristotle, 1995: 15).

Belli bir varlık hakkında konuşabilmek için önceliğimiz birincil tözlerdir. Birinci tözlerin olmaması durumunda hiçbir şeyden söz edemeyiz. Örneğin “şu insan” dediğimizde insana ait diğer niteliklerden bahsetmek mümkün olabilir. Şayet “şu insan” varsa ona ait uzunluk, kısalık, zekilik vb. şeylerden bahsedilebilir. O halde töz var ise buna bağlı olarak diğer kategorilerden bahsetmek mümkün olmaktadır (Erdem & Aydın, 2021: 166). Bu anlamda ikinci tözlerin üzerinden tanım yapabilme imkanı doğmaktadır.

Misal Ahmet bir insan konumunda iken birinci tözü, onun insan olması ve o varlık sınıfında yükleme konu olması ikincil tözü gösterir. Yani Ahmet ile birey ve tek bir varlığa göndermede bulunma, birincil töze karşılık gelirken, onun içine dâhil edildiği yüklemi gösterme (insan) ikincil tözden bahsetmek olacaktır. Bu ilişki hüviyet-mahiyet ilişkisini gösterir (Gündoğan, 2018: 41-42). Dolayısıyla Aristoteles açısından bir şeyin mahiyetinin bilgisine, yani tanımına ikinci tözler vasıtasıyla ulaşılır (Bingöl, 1993: 54).

Aristoteles töz ve tanım üzerinden mantıksal ilişkiyi belirlerken dikkat çekmiş olduğu husus beş tumdur (Aristoteles, 1952:17). Bu anlamda özellikle Porphyrios, Aristoteles'in "Kategoriler" öğretisini öğrenmek için cinsin, ayrımın, türün, özelliğin ve ilineğin ne olduğunu bilmenin zorunlu olduğunu bildirir. Porphyrios bu bilginin tanım vermede ve genel olarak da kuramları çok yararlı olan bölme ve tanıtlama ile ilgili her şey konusunda gerekli olduğuna dikkat çekmiştir (Porphyrios, 1986: 31).

Aristoteles'e göre en yetkin veya mükemmel tanım yakın cins (genus proximum) ve türsel ayrıma (differentia specifica) dayanan tanımdır. Örneğin: "insan düşünen hayvandır" önermesinde insanın tarifi yapılırken "insan" için yakın cins olarak "hayvan" sınıfı kullanılır. Aynı zamanda tarif de insanı, hayvandan farklı kılan akıllı niteliği belirlenir. Klasik mantıkta bu tanım çeşidi, tam özsel olan tanımlı verir (Aristoteles, 1963: 10). O halde Aristoteles mantığında bir şeyi tanımlamak, onun yakın cinsi ile en yakın ayrımını aramak demektir. Bu da en genel kavramlardan en özel olan olana doğru bir düzenlemeyi, bir kavram hiyerarşisini farz eder. Aristoteles böyle bir tertibin gerçek mana da var olduğuna inanmaktadır. Özellikle de bitkiler ve hayvanlar âleminde bu açıkça kendisini göstermektedir. Böyle bir mantık sisteminde kavramın yerini tayin etmek, onun işlem ve kaplamını tayin etmeğe dayanır. Bir işlem ve kaplamı tayin etmek ise onun tanımını ortaya koymaktadır (Bingöl, 1993: 4). Bu bağlamda Aristoteles'e göre her şeyin tarifi yoktur. Bir şeyin tarifi onun kaplam ve işleminin belirlenmesine bağlıdır. Bir kavramın işlemi onun kavranabilir, düşünülebilir muhtevasıdır. Bir kavramın kaplamı onun kendisine ait olan nesnelerinin bütünüdür. Bunlarda cins ve türler olarak sınırlanırlar. Var olanın düşünülmesinde asıl olan işlemidir. Kaplam ise varlıkları anlamaktan ziyade, sınıflandırmaya yaramaktadır (Aristoteles, 1951: 24).

Aristoteles'e göre tanım, genel anlamda bir şeyin ne olduğunu açıklayan söze karşılık gelir (Aristoteles, 1951:106). Bu minvalde bir şeyin ne olduğunun araştırılması onun mahiyetinin araştırılmasına tekabül eder. Bu durumda Aristoteles için tanım, nesnenin mahiyetini ifade eden söz demektir (Aristoteles, 1952: 9). Bu doğrultuda Aristoteles, bir şeyin bilgisine ulaşabilmenin imkânını dört soru üzerinden izah eder.

Birinci soru olayın tespitiyle alakalıdır. Bu araştırmamızda yüklem konuya falan konuya yüklenmiş olup-olmadığını inceleriz. Şayet olayı tespit edersek, ardından ikinci sorumuzu sorarız. Niçin? Bundaki gayemiz, yüklem nedenini aramaktır. Üçüncü sorumuz şeyin var olup-olmadığını sormaktır. Son sorumuz ise şeyin mahiyetinin ne olduğunu sormaktır (Aristoteles, 2022: 51). Bu bağlamda örneğin güneşin bir tutulmaya maruz kalıp kalmadığını araştırmak, olayın tespit edilmesine karşılık gelir. Şayet güneşin tutulmaya maruz kalma olayı doğrulanırsa bir adım daha ileri gidilerek "niçin güneş tutulur?" sorusunu sorarak yüklem nedenini arayışına girmiş oluruz. Örneğimizdeki konu üzerinden üçüncü soru olarak "güneş var mıdır?" diyerek salt manada şeyin var olup olmadığını ararız. Eğer üçüncü soruda bir şeyin var olduğunu öğrenince son olarak özünün ne olduğunu yani "Güneş nedir?" diye sorarız (Aristoteles, 1951: 106). Bu soruların doğru bir şekilde sorulması akabinde tanımlı yapılacak varlığın özünü ortaya çıkarır.

Aristoteles kendinden önceki tanım görüşleri hakkında yapılan açıklamaları yetersiz görür. O, *Metafizik* adlı eserinde tanım meselesini Sokrates'e kadar uzandığını ifade eder (Aristoteles, 1996: 540-41). Fakat Aristoteles, Platon'un diyaloglarındaki sokratik tanımların yetersiz olduğunu özellikle belirtir. Sokratik tanımların mevcut mantık kelimesine attığımız manada bir mantıkçı olmadığını dikkat çeker (Atademir, 1974: 39). Sokrates'in düşünce dünyasına sıkı sıkıya bağlı Platon'un tanım konusunda Aristoteles'ten farklı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Platon'un diyaloglarındaki kullanmış olduğu tanım ifadeleri bunu açıkça göstermektedir. Bu farklılığın hangi noktalarda ayrıştığı yönünde tespitlerin olduğuna dair Platon'un tanım konusundaki görüşlerin irdelenmesi gerekmektedir.

2.2. Platon'da Tanımın Mahiyeti

Platon'un erken dönem diyaloglarına baktığımız zaman tanım hakkında ileri sürmüş olduğu

açıklamalara rastlarız. Bu diyalogları arasında *Kharmides*, *Lakhes*, *Lysis*, *Euthyphro*, *Hippias Major*, *Menon* ve *Devlet*'in birinci eseri gösterilebilir. Platon diyaloglarında hocası Sokrates ve onunla sohbet eden kişi "X nedir?" sorusunun yanıtını sorgulayarak bir tanıma varmaya çalışırlar. (Wolfsdorf, 2003: 274-275). Diyaloglarda karşılıklı geçen konuşmalarda öncelikle karşıdaki muhatabın konu hakkındaki görüşleri alınır. Bu anlamda Platon'un diyaloglardaki esas gayesi, düşünceden yola çıkarak ruhta gizli halde bulunan idelerin bilgisini hatırlama (diyalektik) yoluyla açığa çıkartmaktadır. Bunu yaparken Sokrates'in yaptığı, diyalog aracılığıyla ideal tanımlara ulaşmak istenilir. Onun, diyaloglardaki tartışmanın hedefi; dostluk, güzellik, adalet, dindarlık, dua ve benzerlerinden ziyade soyut ve manevi değerlerin tanımını bulmaktır. Bu tartışma sürecinde ilk olarak tanımların eksikliği bulunur, ardından daha geniş bir tanıma yer verilir, en sonunda ise ele alınan değerlerin tüm örneklerini kuşatacak genel bir fikre, ideaya, kavrama kısacası "tanım"a ulaşılmaya çalışılır. Bu yöntemde daima sağlam ve kesin bir sonuca ulaşıldığı söylenemez. Fakat burada mühim olan, kesin bir tanım ortaya koymaktan çok tartışmanın gidişatını, düşüncenin yol almasını gösterme, bir şeyin aslına ve doğru düşüncesine varmaya çalışması, haliyle diyalektik ilerleyiştir (Emiroğlu, 2019:225).

Platon'un diyaloglarındaki Sokratesçi tanım biçimleri tanımın özüne ilişkin tanımlar değil betimsel tanımlardır. Bilinmek istenilen şeyin özüne ilişkin tanımlar değil nitelikler üzerinden yapılan tasvir edici ifadelerdir. Sokrates diyaloglarda "Adalet nedir?", "Devlet nedir?", "İyilik nedir?" ve "İnsanlık nedir?" vb. sorular üzerinden okuyucuyu bir tanım yapmaya zorlar. Sohbet tarzında devam edilen soruların yanıtları diyalogun sonlarına doğru daha da açık hale gelir. Fakat bir türlü istenilen şeyin tanımı yapılamaz. Platon'un diyaloglarında mevzu git gide derinleşir. Diyalogların en sonunda Sokrates sahneye çıkarak karşıdaki kişinin verdiği yanıtları kabul etmez. O, karşıdaki kişinin kullandığı kavramların tanımını bilmediğini gösterir. Sokratik diyalogların ironik yanı budur. Bu bağlamda felsefe tarihinde ilk tanım yapan kişinin Sokrates olduğunu söylenilebilir. Sokrates önce kavramları analiz eder. Ardından onların sınırlarını belirleyerek tanıma ulaşmaya çalışır. Onun bilimsel araştırmalarının da amacı o yöndedir (Gökberg, 2017: 45). Böyle bir tanıma ulaşmaya çalışırken de kullanmış olduğu *bölme/diairesis* yöntemidir.

Bölme yöntemi; ayırma, bölme, ikiye bölme, ayırt etme anlamlarına gelir. İngilizce; "separation, division, distinction" sözcüklerine tekabül eder. Ayrıca *bölme/diairesis* kavramı, kısımlar halinde ayırma veya bölme, bölüştürme, ayırıştırma, öğelerine-ayırıştırma, paylaşırma manalarına da gelir (Peters, 2004: 64). Örneğin Platon *Sofist* diyalogunda, Theodoros, Sokrates ve Yabancı arasında geçen diyalog'da *sofist* tanımından söz edilirken bölme/diairesis yöntemi kullanmıştır. Bu metot üzerinden sofist'in tanımını vermeye kalkışmıştır. Bu anlamda Platon sofist'i: ticaret yapan birisi, gençlerin peşinde koşan bir avcı, bilgi tüccarı, perakende satıcısı ve sanat ustası şeklinde bölmelere ayırarak tanımlamıştır (Platon, 2012: 17-33). Hemen hemen çoğu diyalogunda Platon, bir şey hakkında bir tanımda bulunacaksa bölme yöntemi kullanmıştır. Önce tanımı istenilen kavramın ne olduğuna ilişkin muhatabın görüşleri alınır. Ardından kavramla ilişkisi olduğu düşünülen nitelikler kümesi oluşturulur. Bu nitelikler kümesi dâhilinde tanımı yapılacak varlığın kimliğinin ne ortaya konulmuş olur. Buna örnek teşkil edecek bir tanım da Platon'un Devlet Adamı diyalogunda rastlarız. Platon diyalogda, Sokrates ve yabancı arasında "Devlet adamı"nın tanımı ne olduğuna dair açıklamalarda bulunurken bölme yöntemin önemli işlevinden bahseder. Uzun bir sohbetten sonra Sokrates ve yabancı arasında devlet adamının tanımına geçilir. Devlet adamının tanımı yapılırken mevzu sürü halinde yaşayan canlılara gelir. Burada yabancı, Sokrates'ten bu varlıkları sınıflandırma yapmasını ister. Sokrates, sürü halinde yaşayan varlıkları hayvanlar ve insanlar şeklinde ayırır. (Brown, 2010:151-171). Ancak burada yabancı Sokrates'i uyarır:

"Bir parça aynı zamanda bir türdür. Bunu hesaba katmadan tek başına bir tür oluşturmayı alıp daha büyük parçalarla karşılaştırmayalım. Her parça aynı zamanda bir tür olmalıdır... Gerçekten de küçük parçalar tehlikelidir. Ama en güvenli olanı yarı yarıya bölmektir. Böylece türün özelliklerini de bölmek kolaylaşır ki bizim için en önemli şeylerden biri de budur" (Platon, 2011: 26).

Yukarıda işaret edilen diyalogda aslında Platon, parça haline getirilen her türün kendi özelliklerini parçalara ayırmanın tanımı daha kolaylaştırdığını belirtir. Ancak bu tanım biçimi, mantıkta özsel tanıma

karşılık gelmez. Bir şeyi bölmek ya da ayırmak bir tür tanımlama sayılabilir. Dikkat edilirse Platon, sofist'in tanımı ya da devlet adamın tanımını yaparken bir takım nitelikler üzerinden tanım yapmaya çalışır. Bunu yaparken de bölme yönteminden hareket eder. Aslında tanımlanacak şeyin dışsal özellikleri dikkate alınarak tanım yapar. Bu anlamda Platon'un tanımında tam manasıyla tanımın özünü ortaya çıkaracak mantıksal bir yaklaşım görülmez. Bölme yöntemi, belirli teorik içeriğe sahip yöntem demektir. Dolayısıyla Platon'un eserlerinde bir tanım teorisine rastlamak mümkün gözükmemektedir (Atademir, 1974: 40).

Platon'a göre sadece belli bir konuyla alakalı olanlar bir metoda sahip olabilir. Platon şeyin bir tanımına ulaşmak için kavramsal içeriği belirlenmiş bir tanım teorisine sahip değildir (Wolfsdorf, 2003: 271.) Bu açıdan bakıldığında tanım konusunda Platon'un mantıksal bir formdan yoksun olduğu görülmektedir. Bölme yöntemi tanım yapmaya yardımcı olabilir. Ancak bu işlemde cins, tür ve ayırma dayanan bir tanım değildir. Bölme yönteminde parçalar ve ögeler birbirinden bağımsızdır. Bütünün tanımı parçalar üzerinden olmaktadır. Her bir öge kendi başına ayrı olarak var olabilir (Kahveci, 2016: 99). Bu yüzden Platon ve diğer düşünörlere kıyasla, Aristoteles'in daha sistematik, dizgesel ve mantıksal gücünün fazla olduğu söylenilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri Aristoteles ve onun ardıllarının gerçekliği ifade ederken ya da ispat dilini oluştururken önermelerde cins – tür–ayırım üzerinden tanım formunu açığa çıkarmış olmalarıdır (Aristoteles, 1952: 15).

SONUÇ

Mantık ve felsefe tarihinin akışı içinde tanım sorunu, bilginin sağınlığı ve geçerliliği tartışmasında mantıkçılar ve filozoflar tarafından sıklıkla gündeme getirilmiştir. Bilginin sağınlığı ve geçerliliği tartışması, tanım konusuyla da bağıntılıdır. Bu tartışma bağlamında ideal yani gerçek olan tanımın nasıl olması gerektiğine yönelik fikirler birbirinden farklı biçimlerde serdedilmiştir. Bu çalışmada mantık disiplini çerçevesinde tanımın ne'liği ve bu husustaki Aristotelesçi tanımın genel yapısına ve Platon'un betimleyici ifadelerin kullanımı mukayese edilmiştir. Aristoteles'in mantıkta sorun olarak gözüken tanım konusuna yaklaşımı kendinden önceki düşünörlere göre farklılık arz etmiştir. Özellikle Platon'un diyaloglarında kullanmış olduğu bölme yöntemi üzerinden betimleyici bir dil kullanmış olması bunun en iyi örneği kabul edilmiştir. Aristoteles düşüncesinde bölme yöntemi üzerinden yapılan tanımların yetersiz olduğu öne sürölmüştür. Bu açıdan Aristoteles ve onu takip eden düşünörlerin mantıkta ussal olan tanımın yine mantığın bir konusu olan beş tümel üzerinden izah edilmesinin daha kabul edilebilir olduğunu anlaşılmıştır. Özellikle Aristoteles tanım konusunda Platon'un realiteyi yansıtmadaki becerisinin yetersizliğini çalışmalarında göstermiştir.

Mantıkta tanım konusunda daha sistematik çalışmaları öne çıkaran filozof Aristoteles olmuştur. İdeal tanımın nasıl olması gerektiği hususunda tanımın sınırlarını belirlemiştir. Aristoteles tarafından tanım için gerekli olan beş tümel'in önemi ortaya konulmuştur. Bu anlamda özsel tanımın yani mantıkta açısından ideal olan tanımın cins ve ayırım üzerinden yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Tanımlanacak şeyin hakikatini yani özünü ortaya çıkaran tümeler cins ve ayırım üzerinden gerçekleşmektedir. Betimleme yani tasvir etme dediğimiz tanım ise tamamen tanımlanacak şeyin nitelikleri üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Bu ilineksel tanım diyebileceğimiz tasvir etme de varlığın dışsal yönünü ortaya çıkarmıştır. Betimleme, özsel olan tanıma karşılık gelmemektedir. Bu minvalde tanım konusunda Aristoteles, tam özsel tanımı Platon ise betimleyici ifadelerle başvurmuştur. Bu anlamda Aristoteles'in mantığın diğer birçok konularında olduğu gibi tanım konusunda da Platon'dan daha sistematik bir filozof olduğu anlaşılmıştır.

Aristoteles ve Platon'un tanım görüşlerinde dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus ise tanımın hareket noktasının farklılık göstermiş olmasıdır. Aristoteles tanım konusunda öznen hareketle tanım yapmaya çalışmıştır. Tanım meselesinde Aristoteles, tözün yani cevherin öneminden bahsetmiştir. O, mantığında tanımın hareket noktası olarak töz'ü (konuyu) görmüştür. Bu anlamda kategoriler konusu Aristoteles'in tanım hakkındaki görüşlerini de ortaya koymuştur. Platon'da ise tanımda öznen değil yüklemden hareketle yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Platon diyaloglarında bölme yöntemini kullanarak bir tanımda bulunmaya çalışmıştır. Platon diyaloglarında tanımı yapılacak şeyin

özelliklerini parça parça ayırarak tanıma ulaşmayı hedeflenmiştir. Ancak Aristoteles tarafından Sokratesçi ve Platoncu tanımların mantık disiplini çerçevesinde yetersiz oldukları iddia etmiştir. Buda bize gösteriyor ki mantık alanında Aristoteles'in Platon'dan daha ispat edici bir dil kullandığı anlaşılmıştır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1952). *Topikler*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir). İstanbul: MEB Yayınevi.
- Aristoteles. (1963). *Birinci Kategoriler*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir). Ankara: MEB Yayınevi.
- Aristoteles. (2022). *İkinci Analitikler*, (çev. Ali Houshiary). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (1952). *Organon V (Topikler)*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir). İstanbul: MEB Yayınevi.
- Aristoteles. (1995). *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınevi.
- Aristotle. (1966). *Selections*, (trans. Terence Irwin and Gail Fine). Cornell University: Hackett Pub. Com. Indianapolis- Cambridge.
- Atademir. H. R. (1974). *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydın, M. (2024). *Bilgi ve Tanım Bağlamında Bertrand Russell'in Aristoteles Eleştirisi ve Mantık Anlayışı*. Ankara: Sonçağ Yayınevi.
- Bingöl, A. (1993). *Klasik Mantık'ın Tanım Teorisi*. İstanbul: MEB Yayınevi.

- Brown, L. (2010). *Definition and Division in Plato's Sophist. Definition in Greek Philosophy*. (Ed. D. Charles). Oxford.
- Cevizci, A. (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Charles, D. (2010). *Definition in Greek Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Çüçen, A. K. (2012). *Klasik Mantık*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Deslauriers, M. (2007). *Aristotle on Definition, Brill Philosophia Antiqua*. Volume 109, Leiden Boston.
- Doğan, Ö. (2011). *Mantık*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Emiroğlu, İ. (2009). *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınevi.
- Emiroğlu, İ. (2019). Eflatun'un Devlet Diyalogu'nun Tartışma Usulü Açısından İncelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(Özel Sayı), 211-232.
- Erdem, H.S. (2013). *Türkiye'de Mantık Çalışmaları Bibliyografyası İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi*. Malatya.
- Erdem, H. S. & Aydın, M. (2021). *Bertrand Russell'in Öz-Töz Sorunu Bağlamında Aristoteles Mantığına Yönelik Eleştirisi*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- Grünberg, T. & Batuhan, H. (1970). *Modern Mantık*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi.
- Gündoğan, A. O. (2018). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınevi.
- Gökberk, M. (2017). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kahveci, K. (2016). Kategoriler, Yüklemler, Tanımlar Oluşturma. (Ed. H.S Erdem). *Klasik Mantık İçinde* (s.70-90). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Köz, İ. (2003). *Mantık Felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Marcuszewski, W. (1981). *Dictionary of Logic as Applied in the Study of Language Concepts/Methods/Theories*. Springer-Science+Business Media.
- Nesterova, S. (2021). Kavrama (Anlamlandırma), Kavramlar ve Terimler. (Ed. H.S. Erdem). *Klasik Mantık İçinde*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Öner, N. (2021). *Klasik Mantık*. İstanbul: Divan Kitap Yayıncılık.
- Öner, N. (1977). *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Platon. (2010). *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2012). *Sofist*. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2021). *Devlet Adamı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü Tarihsel Bir Okuma*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Porphyrios. (1986). *Isagoge*, (çev. Betül Çotuksöken). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ross, W. D. (2011). *Aristoteles*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Taylan, N. (1996). *Mantık Tarihçesi Problemleri*. İstanbul: M.Ü. İ.F Yayınevi.
- Yazoğlu, R. & İmamoğlu, T. (2010). *Klasik Mantık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Wolfsdorf, D. (2003). *Socrates Pursuit of Definitions*. Leiden: Phronesis XLVII, Brill Nv.

Psychological and International Analysis of Populism and Xenophobia in the Context of Syrian Irregular Migrants*

Dr. Siddik Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3169-3763>

Ankara Universtiy, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Ankara-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 01.05.2025

Accepted: 29.06.2025

Published Online: 30.06.2025

Keywords

International Relations

Psychology

Social Identity Theory

Xenophobia

Populism

Araştırma Makalesi

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received from Ankara University for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81857>

Abstract

This study analyzes the relationship between populism and xenophobia in the context of Syrian irregular migrants from psychological and international relations perspectives. Field research conducted between 2019 and 2025 in Turkey, Switzerland, and EU countries shows that these two phenomena reinforce each other in a mutually sustaining cycle. Negative attitudes have increased over time, with the rate in Turkey rising from 78% in 2019 to 87% in 2024. Based on the percentage distribution of negative attitudes, national identity concerns are prominent in Turkey (76%), while economic anxieties come to the forefront in Europe (47% in Switzerland, 61% in the EU). Xenophobia in Turkey has increased from 7% to 18%.

The research employed qualitative research methods to understand the psychological foundations of negative attitudes and xenophobic tendencies toward Syrian irregular migrants and to examine the impact of these attitudes on international relations. The study adopted an interdisciplinary approach within the frameworks of social identity theory, threat perception theory, and international relations theories. The methodology includes unstructured interviews and content analysis techniques. This approach provides an opportunity to understand complex phenomena such as migration, populism, and xenophobia from a more holistic perspective.

The findings indicate that populism and xenophobia emerge with different dynamics according to geographical context and vary depending on socio-political and economic conditions. The study identified factors influencing these phenomena as varying across countries and evaluated the findings within the frameworks of social identity theory, threat perception theory, and international relations theories. The results demonstrate that migration policy is not merely a technical issue but a complex phenomenon with psychological and international relations dimensions. The study offers solution-oriented recommendations to reduce populism and xenophobia and support the integration of migrants.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Arslan, S. (2025). Psychological and International Analysis of Populism and Xenophobia in the Context of Syrian Irregular Migrants. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(10), 151-164.

*Suriyeli Düzensiz Göçmenler Bağlamında Popülizm İle Yabancı Düşmanlığının Psikolojik ve Uluslararası Analizi**

Dr. Sıddık Arslan

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,
Ankara-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.05.2025

Kabul: 29.06.2025

On-line Yayın: 30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Uluslararası İlişkiler

Psikoloji

Sosyal Kimlik Teorisi

Yabancı Düşmanlığı

Popülizm

Research Article

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Ankara Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.81857>

Öz

Bu çalışma, Suriyeli düzensiz göçmenler bağlamında popülizm ve zenofobi ilişkisini psikolojik ve uluslararası ilişkiler perspektiflerinden analiz etmektedir. 2019-2025 yılları arasında Türkiye, İsviçre ve AB ülkelerinde gerçekleştirilen saha araştırması, bu iki olgunun birbirini besleyen karşılıklı bir döngü içinde var olduğunu göstermektedir. Olumsuz tutumların zamanla arttığı, Türkiye'de oran 2019'da %78 iken 2024'te %87'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Olumsuz tutumların yüzdelik dağılımına göre, Türkiye'de ulusal kimlik endişeleri (%76) ön plana çıkarken, Avrupa'da ekonomik kaygılar (İsviçre'de %47, AB'de %61) belirleyici olmaktadır. Türkiye'de zenofobi oranı %7'den %18'e yükselmiştir.

Araştırma, Suriyeli düzensiz göçmenlere yönelik olumsuz tutumların ve zenofobi eğilimlerinin psikolojik temellerini anlamak ve bu tutumların uluslararası ilişkilere etkilerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerini kullanmıştır. Çalışma, sosyal kimlik teorisi, tehdit algısı teorisi ve uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemiştir. Araştırmanın metodolojisi, yapılandırılmamış görüşmeler ve içerik analizi tekniklerini içermektedir. Bu yaklaşım, göç, popülizm ve zenofobi gibi karmaşık olguları daha bütüncül bir bakış açısıyla anlama imkânı sunmaktadır.

Bulgular, popülizm ve zenofobinin coğrafi bağlama göre farklı dinamiklerle ortaya çıktığını ve bu olguların sosyo-politik ve ekonomik koşullara bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Çalışma, bu olguları etkileyen faktörlerin ülkelere göre farklılaştığını tespit etmiş ve bulgularını sosyal kimlik teorisi, tehdit algısı teorisi ve uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Sonuçlar, göç politikalarının yalnızca teknik bir mesele değil, psikolojik ve uluslararası ilişkiler boyutları olan karmaşık bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, popülizm ve zenofobiyi azaltacak ve göçmenlerin entegrasyonunu destekleyecek çözüm odaklı öneriler sunmaktadır.

INTRODUCTION

The Syrian civil war, which has become one of the most severe humanitarian crises in recent years on a global scale, has led to the displacement of millions of people. During this process, due to its geographical location, Turkey has become the primary refuge for irregular Syrian migrants. Reactions to the presence of Syrian migrants have changed over time; the initial perception of hospitality has increasingly given way to xenophobia and populist rhetoric (Yazıcı, 2024: 81-83). Field studies conducted in Turkey between 2019 and 2023 indicate that negative prejudices against irregular Syrian migrants stood at 78%, rising to 87% in 2024. Similarly, high levels of negative attitudes are observed in European countries as well. This situation presents a significant research area for the discipline of international relations.

This phenomenon, which lies at the intersection of international relations and psychology, has serious implications both nationally and internationally. Xenophobia (Özmete, Yıldırım, & Duru, 2018: 193-197 ve 201-203) leads to social fragmentation, while populist rhetoric (Kutay, 2024: 2-9) threatens rational policy-making processes. Field studies show that xenophobia in Turkey rose from 7% in 2019 to 18% in 2024, and populist practices increased from 4% to over 7% in the same period. The main underlying factors for this increase include concerns over the weakening of national identity (76%), economic anxieties (14%), media reports (4%), and political rhetoric (3%). In Switzerland and EU countries, economic concerns (47% and 61%, respectively) come to the forefront.

The scope of this study involves analyzing the phenomena of populism and xenophobia towards irregular Syrian migrants from psychological and international relations perspectives. The aim of the research is to examine in depth the relationship between these two phenomena, compare the variables in different geographical contexts, and provide applicable recommendations for policymakers. The primary contribution of the study is to analyze both the psychological foundations and international relations dimensions of populism and xenophobia within a holistic framework. In particular, the comparative analysis of different dynamics in Turkey, Switzerland, and EU countries reveals the contextual factors of this phenomenon.

Conceptually, this study defines populism as “a political logic based on anti-elitism and the purity of the people” (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017), and xenophobia as “fear, hatred, or hostility towards foreigners or those perceived as foreign” (Sundstrom & Kim, 2014: 23-36; Allport, 1954). The interaction between these two concepts is of critical importance, especially in the context of migration. Populist actors frequently use migrants as tools to reinforce the “us” versus “them” distinction, which paves the way for the normalization of xenophobia in social and political spheres (Kutay, 2024: 5-9). This interaction has become a significant dynamic shaping both national identity perceptions and international relations.

The main problem of the study is the insufficient understanding of the psychological and international relations dimensions of the relationship between populism and xenophobia, specifically in the context of irregular Syrian migrants. In this regard, the research seeks to answer the question: “What is the relationship between populist rhetoric and xenophobia, and through which psychological mechanisms and international dynamics is this relationship shaped in the context of irregular Syrian migrants?” The core hypothesis of the study is that populism and xenophobia exist in a mutually reinforcing cycle shaped by social identity theory, threat perception theory, and political opportunity structures.

In connection with this hypothesis, it is suggested that while identity concerns underlie xenophobia towards irregular Syrian migrants in Turkey, economic anxieties are more determinant in European countries. Moreover, it is assumed that there is a linear relationship between the rise of populist rhetoric and the increase in xenophobia, and that this relationship manifests in different ways

depending on countries' socio-political and economic conditions.

In the existing literature, studies examining the relationship between migration and xenophobia typically address this phenomenon within a single disciplinary framework. In the psychology literature, the psychological mechanisms of prejudice against migrants at individual and group levels have been investigated. Within the framework of social identity theory (Ellemers & Haslam, 2012: 380-393), it is explained how in-group/out-group distinctions and in-group favoritism trigger prejudice and discrimination. Threat perception theory (Stein, 2013:369-370) demonstrates how migrants are perceived as economic, cultural, and security threats, increasing hostility towards them. The contact hypothesis suggests that interaction between different groups can reduce prejudice under certain conditions (Stephan & Stephan, 2000).

In the international relations literature, migration is generally addressed in terms of security, economy, and identity. Migration and securitization theories (De Haas, 2014: 4-31; Nyman, 2013: 53-61) examine how migration is framed as a security issue and its impact on policymaking. Economic approaches focus on the effects of migration on labor markets and economic integration. Identity-based approaches analyze how migration reshapes concepts of national identity, citizenship, and belonging. However, the psychological dimensions of populism and xenophobia are often neglected in this literature.

In the populism literature, the use of migrants in populist rhetoric has been examined. The definition, types, and conditions of emergence of populism are widely discussed. Economic deprivation theories (Davis & Martinez, 2014: 5-11) relate the rise of populism to economic inequality and insecurity, while cultural backlash theories focus on the perception that traditional values and identities are under threat (Schäfer, 2022: 1979-1990). Political opportunity structure theories analyze how weaknesses in the existing political system and institutional gaps provide opportunities for populist actors. However, the psychological mechanisms between populism and xenophobia are also inadequately examined in this literature.

Realist theory assumes that states are the main actors in the international system and strive to maximize their security and interests (Ersoy, 2019: 159-187; Morgenthau, 2014: 53-59). From this perspective, migration is perceived as a security issue due to its potential impacts on states' sovereignty, security, and resources. The presence of irregular Syrian migrants in Turkey and European countries has significantly influenced these countries' national security perceptions and policies. The realist perspective helps us understand why states prioritize security concerns when shaping migration policies and how these concerns are utilized in populist rhetoric (Morgenthau, 1978).

Liberal theory argues that (Özpek, 2019: 121-157; Dworkin & Hampshire, 1985: 113-143), besides states, international organizations, civil society organizations, and individuals are also significant actors in international relations. The liberal perspective focuses on the economic and social benefits of migration and supports the development of migration policies based on international cooperation and human rights. However, populist and xenophobic rhetoric challenges liberal values, hinders the integration of migrants, and obstructs international cooperation. Liberal theory contributes to our understanding of why international cooperation on irregular Syrian migrants remains limited and how populist rhetoric undermines this cooperation (Keohane & Nye, 1977).

Constructivist theory emphasizes that international relations are shaped not by material realities but by socially constructed norms, identities, and ideas (Küçük, 2019: 325-377; Zehfuss, 2002: 2-22). From a constructivist perspective, attitudes and policies towards migrants are a product of national identities, cultural norms, and social interpretation processes. Populist and xenophobic rhetoric can lead to tensions and conflicts in international relations by redefining national identities in an exclusionary manner and attributing negative meanings to migrants. Constructivist theory helps us understand how

attitudes and perceptions towards irregular Syrian migrants are socially constructed and the role of populist rhetoric in this construction process (Wendt, 1992: 395-421).

RESEARCH METHODOLOGY

In this study, the qualitative research method of content analysis was used to deeply examine the phenomena of populism and xenophobia in the context of irregular Syrian migrants from psychological and international relations perspectives. The qualitative research approach provides an effective method for understanding the complex, multidimensional, and dynamic nature of social reality (Baltacı, 2019: 369-382). Content analysis enables the systematic examination of messages in written, verbal, or visual materials and the extraction of recurring themes, patterns, and meaning structures from these messages (Alanka, 2024: 69-78; Krippendorff, 2018). This method is particularly suitable for identifying the psychological and social dynamics underlying attitudes towards irregular Syrian migrants, populist discourses, and xenophobia. In the study, findings obtained through various data collection techniques were analyzed by linking them with the theoretical framework. In this context, both inductive and deductive approaches were used, reaching general principles from concrete field data as well as explaining concrete phenomena based on the theoretical framework.

The fieldwork of the research was conducted between 2019 and 2023 in Turkey, Switzerland, and nine member states of the European Union, and subsequently in December 2024 and January 2025 in Turkey and Germany. In Turkey, unstructured conversation-style interviews were conducted with 500 individuals directly in five cities and with 200 people—comprising individuals from 20 different provinces staying in a public guesthouse in Ankara and civil society members from these provinces. In Switzerland, 100 individuals from six cities were interviewed; and in 17 cities of nine EU countries (Germany, France, Italy, Spain, Portugal, the Netherlands, Belgium, Luxembourg, Austria), 200 people were interviewed. For the final evaluation, similar interviews were conducted in December 2024 with 100 people in two Turkish cities (Erzurum and Istanbul) and with 75 people in three German cities (Frankfurt, Offenbach, Hanau). Gender differentiation was avoided in participant selection, and a random sampling method was adopted. These conversations, held in a casual atmosphere, allowed participants to express their thoughts, attitudes, and perceptions regarding irregular Syrian migrants in their most natural form.

The main reason for preferring unstructured conversations during the data collection process was to establish a more intimate interaction with participants, enabling them to share their thoughts without hesitation or restriction. This approach makes it possible to obtain deeper and more realistic data, especially on sensitive issues such as xenophobia. During the conversations, participants were asked about their thoughts, attitudes, opinions, and predictions regarding irregular Syrian migrants. Additionally, underlying reasons for these attitudes (e.g., concerns about national identity, economic anxieties, perceptions of cultural threat) were explored. Detailed notes were taken during the interviews, and participants' verbal expressions, body language, and overall behavior were observed. In this process, participants were informed about the purpose and scope of the research, voluntary participation was ensured, and confidentiality of identity information was guaranteed. Ethical principles were strictly followed, and an environment was created to ensure that participants felt comfortable and safe.

In the analysis of the obtained data, content analysis was employed to form specific categories and themes. Initially, field notes and observations were transformed into a readable and analyzable format. Subsequently, the data were carefully examined to identify themes reflecting attitudes towards irregular Syrian migrants, tendencies of xenophobia, populist discourses, and the psychological and international relations dimensions of these phenomena. These themes were grouped under broader

categories according to their interrelations, and the connections between them were analyzed. During the coding and categorization process, the theoretical perspectives of social identity theory, threat perception theory, populism theories, and international relations theories, as outlined in the theoretical framework, were utilized. These perspectives enabled a systematic and meaningful interpretation of the data.

Various strategies were implemented to enhance the reliability and validity of the qualitative data in the study. First, interviewing a broad group of participants from different countries and cities ensured data diversity. Second, collecting data at different times from the same regions (2019–2023 and 2024–2025) allowed observation of temporal changes. Third, the qualitative findings were complemented with supporting quantitative data to offer a more comprehensive analysis. Fourth, the findings were verified by comparing them with information from reliable sources. Finally, all stages of the research process were thoroughly documented and presented transparently. These strategies increased the reliability and validity of the research, providing a more robust foundation for the findings.

Among the limitations of the research, it is noted that conducting the fieldwork through unstructured and semi-structured conversations posed certain challenges in standardizing and comparing the data. Moreover, the potential for participants to be influenced by social desirability bias while expressing their views should be considered. Nonetheless, the sincere environment created by the conversational setting and the participants' willingness to share their genuine thoughts partially mitigated these limitations. Additionally, conducting the research with a wide participant base from different countries and cities and across various time periods increased the reliability and generalizability of the findings. In this context, the qualitative approach of the study provides a suitable methodological framework for understanding the complex and multidimensional nature of populism and xenophobia in the context of irregular Syrian migrants.

FINDINGS

The results of the field research reveal that negative perceptions and prejudices against irregular Syrian migrants are highly prevalent in both Turkey and European countries, and tend to increase over time. In Turkey, the rate of negative opinions, which was identified as 78% during the 2019–2023 period, rose to 87% as of December 2024. Similarly, in Germany, this rate increased from 89% to 93% during the same period. In Switzerland, the rate was 71%, and in other European Union countries, the average rate of negative prejudice was 87%. These data clearly indicate the prevalence and upward trend of negative attitudes towards irregular Syrian migrants. These findings align with theoretical approaches in social psychology that explain how in-group/out-group distinctions and perceived threats reinforce negative attitudes.

In Turkey, the leading cause of negative prejudice is the concern that national identity is being weakened and that the country may face the risk of civil war or division in the future, with a high rate of 76%. This finding supports the constructivist theory of international relations, which posits that national identity is socially constructed and becomes more rigid in the face of external threats. Economic concerns contribute to negative attitudes at a rate of 14%, media reports at 4%, and political discourse at 3%. This distribution shows that the negative perception of irregular Syrian migrants in Turkey primarily stems from identity and security concerns. It is observed that security concerns emphasized by realist theory are more prominent (Morgenthau, 2014: 53-59), especially in border countries like Turkey.

In Switzerland, the most significant cause of negative prejudice is economic concerns (47%), followed by the opinions of social circles (24%), fear of the degradation of cultural values (13%), perception of a terrorist threat (9%), and media reports (5%). Similarly, in EU countries, economic

concerns (61%) are at the forefront, followed by concerns over the degradation of cultural values (12%), media reports and political discourse (10% each), and personal experiences (4%). These findings show that, as explained by social identity theory (Narcikara, 2018: 164-171; Ellemers & Haslam, 2012: 381-382), attitudes towards out-group members are shaped by the type of perceived threat. Economic threat perception is more dominant in European countries, while identity and security threat perception is more dominant in Turkey.

The research findings show a significant increase in xenophobia and populism over time. In Turkey, the rate of xenophobia against irregular Syrian migrants, which was measured at 7% in 2019, increased to 18% by December 2024. During the same period, the rate of populist practices against irregular Syrian migrants rose from 4% to over 7%. This increase indicates that xenophobia and populism operate within a mutually reinforcing dynamic. Populist rhetoric seeks to gain voter support by exploiting existing prejudices and fears, thereby normalizing and strengthening xenophobia (Kutay, 2024: 3-7). This relationship is consistent with theoretical approaches that explain how populism politicizes the opposition between “us” and “them” and deepens social polarization (Urbinati, 2019: 112-124).

Although the rate of xenophobia in Switzerland is lower than in other European countries (21%), populist practices are at a significant level of 17%. In EU countries, xenophobia averages 33%, while populist practices average 26%. Although these rates vary across countries (19–21% in Spain and Portugal, higher in others), they generally point to a high level. This finding shows that even in liberal democracies, populist rhetoric and xenophobia can rise. The different levels across Europe are thought to be related to countries' migration experiences, economic conditions, political cultures, and institutional structures.

It has been determined that prejudices and tendencies of discrimination against irregular Syrian migrants vary according to the socio-economic and demographic characteristics of participants. Xenophobia is notably higher among individuals in lower income groups and those with lower levels of education. This supports the idea that economic insecurity and perceived competition over resources are key factors that trigger xenophobia. In addition, in areas where there is no or limited direct contact with Syrian migrants, stronger prejudices have been observed. This finding supports the contact hypothesis in social psychology, which asserts that positive and meaningful contact between different groups can reduce prejudices (Pettigrew & Tropp, 2011: 261-296).

Research results indicate that media plays an important role in shaping perceptions of irregular Syrian migrants. Especially in Turkey, media reports contributed to negative attitudes at a rate of 4%, and in EU countries, this rate was 10%. The framing of migrants in the media as sources of crime, violence, economic burden, and cultural threat reinforces existing prejudices in society and lays the groundwork for the emergence of new prejudices (Başoğlu, 2023: 60-64). In this process, populist political actors effectively use media to scapegoat migrants and present them as the cause of societal problems. This finding is consistent with theoretical approaches that emphasize the media's critical role in constructing and reproducing social reality (Wodak, 2015: 157-189).

Field research findings also reveal the international relations dimension of negative attitudes and xenophobia towards irregular Syrian migrants. Turkey's relations with Syria and other regional actors have been significantly affected by the migrant issue. In particular, the migration crisis has become a major bargaining issue in Turkey's relations with the European Union. The increasing domestic political pressure on Turkey's migration policies also constrains its foreign policy options. This situation is consistent with theoretical approaches that emphasize the interaction between domestic and foreign policy. Furthermore, the lack of cooperation between countries on international migration governance, disagreements over the fair sharing of responsibilities, and the inadequacy in

protecting the fundamental rights of migrants hinder the resolution of the global migration crisis.

One of the most striking findings of the research is the political instrumentalization of negative attitudes and xenophobia towards irregular Syrian migrants through populist rhetoric. Populist actors attempt to consolidate voter support by presenting migrants as threats to national identity, economic welfare, and security. In this process, they excessively simplify complex migration dynamics and stereotype migrants as a homogeneous group. This demonstrates how the populist logic, based on the dichotomy between “the people” and “the elites” (Urbinati, 2019: 112-124) is expanded by reinforcing the “us” versus “them” divide. The rise of populist rhetoric makes it difficult to develop migration policies based on liberal democratic values and human rights, hinders the integration of migrants, and deepens societal polarization. This finding aligns with critical approaches that highlight the potential negative impacts of populism on democratic institutions and values (Taggart, 2000: 62-95).

CONCLUSION AND DISCUSSION

This study aimed to analyze the phenomena of populism and xenophobia from psychological and international relations perspectives within the context of irregular Syrian migrants. Based on field research conducted in Turkey, Switzerland, and European Union countries between 2019 and 2023, as well as updates made in December 2024–January 2025, this study revealed the reciprocal relationship between populism and xenophobia and the dynamics of these phenomena in different geographical contexts. The main argument of the research is that populism and xenophobia exist in a mutually reinforcing relationship, which manifests differently depending on the socio-political and economic conditions of each country. Indeed, the findings of the field research show that negative attitudes toward irregular Syrian migrants in Turkey are mainly rooted in concerns about national identity (76%), whereas in European countries, economic concerns are more dominant (47% in Switzerland, 61% in EU countries).

The research findings clearly indicate that negative attitudes toward irregular Syrian migrants have increased over time. In Turkey, the rate of negative views, which was 78% during the 2019–2023 period, rose to 87% as of December 2024. Similarly, in Germany, this rate increased from 89% to 93%. At the same time, the rate of xenophobia increased from 7% to 18% in Turkey, while populist practices rose from 4% to above 7%, demonstrating how these two phenomena have simultaneously intensified. These findings confirm the psychological mechanisms proposed by social identity theory (Narcikara, 2018: 164-171; Ellemers & Haslam, 2012: 380-393) and threat perception theory (Balci, 2023: 70-73; Stein, 2013:369-370), and how these mechanisms are manipulated by populist discourses.

One of the most significant findings of the study is that the underlying causes of negative attitudes toward irregular Syrian migrants vary considerably across different geographical contexts. While concerns about national identity and security predominate in Turkey, economic concerns are more prominent in European countries. This difference is related to each country's unique historical experiences, migration history, economic conditions, and political culture. Additionally, how political actors and the media frame and politicize these concerns is a crucial factor. In this context, it is clear that strategies to reduce populism and xenophobia must take into account the specific conditions of each country.

The study also sheds light on the impact of populism and xenophobia on international relations. Public perceptions and populist discourses regarding irregular Syrian migrants shape not only domestic policies but also international relations. In particular, the migration agreements and cooperation dynamics between Turkey and the EU are influenced by public pressure and populist discourses on both sides (Çelik & Şemşit, 2020: 73-81). This situation demonstrates that migration management is not merely a technical issue but a complex phenomenon with political, psychological,

and international relations dimensions.

This study adopted an interdisciplinary approach to understand the relationship between populism and xenophobia and to analyze their impact on international relations. By combining theories from psychology, political science, and international relations, this approach made it possible to examine complex social and political phenomena from a more holistic perspective. In particular, the integration of psychological frameworks such as social identity theory and threat perception theory with international relations theories like realism, liberalism, and constructivism provided a rich analytical framework for understanding the individual and international-level dynamics of populism and xenophobia.

The study's findings are largely consistent with existing literature but also offer some original contributions. For example, the thesis of threat perception theory (Landau-Wells, 2018: 29-39) —that realistic and symbolic threats shape attitudes toward migrants—is supported by the differences observed between Turkey and European countries. The prominence of symbolic threat perception (concern for national identity) in Turkey may be related to the country's geographical proximity to Syria and its hosting of a larger migrant population. On the other hand, the dominance of realistic threat perception (economic concerns) in European countries appears linked to their economic structures and welfare states. These findings suggest an expanded and context-sensitive version of threat perception theory in the context of migration.

From the perspective of social identity theory (Ellemers & Haslam, 2012: 380-393), the findings indicate that the "us versus them" dichotomy plays a central role in the formation of prejudices against irregular Syrian migrants. This dichotomy is reinforced by populist discourses and instrumentalized to increase in-group solidarity. Particularly in Turkey, the emphasis on concerns related to national identity supports the claim of social identity theory that intergroup competition and perceived threats trigger prejudice. This finding highlights the potential value of using social identity theory more extensively in migration studies and emphasizes the need for further comparative research to understand how social identity dynamics vary across cultural and political contexts.

The contribution of this study to the populism literature lies in demonstrating that populism is not merely an anti-elite discourse but also a process through which the "people" are defined and the "other" is excluded, thereby normalizing and strengthening xenophobia. The findings reveal that populist actors portray migrants as a threat to the welfare, security, and identity of the "people," deepening the "us versus them" divide and legitimizing xenophobia. This mechanism appears to be related to the increase in populism rates from 4% to 7% in Turkey and the persistently high levels in European countries. These findings offer significant contributions to the literature examining the effects of populism on migrants and minorities and draw attention to the potential dangers of populism for democratic institutions and social cohesion.

From the perspective of international relations theories, the findings demonstrate that irregular Syrian migrants are increasingly framed as a security issue in both Turkey and European countries. This securitization process reflects the realist theory's assumption that (Morgenthau, 2014: 53-59) states prioritize their own security and interests. On the other hand, the socially constructed nature of attitudes toward migrants and their close relationship with perceptions of national identity and values also support the assumptions of constructivist theory. This indicates that migration lies at the intersection of international relations theories and is too complex to be fully explained by a single theoretical framework (Morgenthau, 1978: 189-237; Wendt, 1992: 394-413). Therefore, integrating different theoretical perspectives and adopting interdisciplinary approaches are crucial in migration studies.

Another important finding of the study is the role of media and political discourse in shaping

perceptions of irregular Syrian migrants. In Turkey, the influence of media reports and political discourse was measured at 4% and 3%, respectively, while in EU countries, both factors were identified at 10%. These findings highlight the potential of media and political actors to influence attitudes toward migrants and shape public opinion. In this context, enhancing media literacy and critical thinking could play a vital role in preventing the spread of populist discourses and xenophobia (Kurt & Kürüm, 2010: 22-32; McQuail, 2000: 43-86).

Another contribution of this study to the field of international relations is its emphasis on the influence of domestic political dynamics and public perceptions on the formulation of migration policies. In both Turkey and European countries, government migration policies are affected by negative public attitudes and populist pressures. This indicates that even in issues like migration management, which require international cooperation, domestic political factors can be decisive. This finding offers a significant contribution to the literature examining the interaction between domestic and foreign policy and underlines the necessity of a multi-level approach in analyzing migration policies.

The findings of this study also have practical implications. In particular, to reduce negative attitudes and xenophobia toward irregular Syrian migrants, it is clear that strategies should be developed that focus on the most prominent concerns within each country. In Turkey, policies addressing concerns about national identity and supporting the integration of migrants into Turkish society may be prioritized, while in European countries, measures to reduce economic concerns and perceptions of competition may be more effective. Moreover, to reduce the impact of populist discourses, more transparent and evidence-based communication on migration policy could be adopted, and the media could be encouraged to use a more balanced and constructive framing of migrant-related issues.

Understanding the psychological foundations of xenophobia and populism is also crucial for developing strategies to reduce these phenomena. Psychological frameworks such as social identity theory (Narcikara, 2018: 165-170) and threat perception theory (Balci, 2023: 70-73) propose various strategies for reducing intergroup prejudice and hostility, including contact, creating a common overarching identity, and reducing threat perceptions. Adapting these strategies to the context of migration and shaping them according to local conditions could be effective in reducing negative attitudes toward irregular Syrian migrants.

Another important implication of this study is the necessity of strengthening cooperation and burden-sharing in international migration management. The fact that the crisis of irregular Syrian migrants has triggered xenophobia and populism in both Turkey and European countries shows that no country can solve this problem alone and that more effective international cooperation is needed. In this context, strengthening international cooperation in areas such as migrant admission quotas, financial support mechanisms, and integration programs could contribute both to meeting the needs of migrants and to reducing concerns in host societies.

The study also has limitations. First, the field research is based on unstructured and semi-structured interviews and observations, and a more systematic and standardized methodology was not employed. This may limit the generalizability of the findings. Although a random sampling method was used, full representation in terms of participants' geographical distribution and demographic characteristics may not have been achieved. Therefore, caution should be exercised when generalizing the findings to larger populations. Future studies can address these limitations by using larger and more representative samples and standardized measurement tools.

Another limitation is the cross-sectional nature of the study. Although comparisons were made between the 2019–2023 period and the December 2024–January 2025 updates, this comparison does not

constitute a full longitudinal analysis. Future research could conduct longitudinal studies with the same participants at regular intervals to systematically track changes in attitudes over time. Such longitudinal studies would be valuable in better understanding the dynamic nature of populism and xenophobia and how they interact with political, economic, and social changes.

Various directions can be suggested for future research. First, experimental studies could be conducted to gain a deeper understanding of the relationship between populism and xenophobia. For example, laboratory or field experiments testing the causal effect of exposure to populist discourse on xenophobia could be designed. Second, comparing attitudes toward different migrant groups could help distinguish factors unique to irregular Syrian migrants from those driving more general anti-migrant sentiments. Third, using social media analysis and big data techniques, the mechanisms by which populist discourses and xenophobia spread online could be examined.

In addition, case studies of communities that are resilient to populism and xenophobia, as well as successful examples of integration, could help identify effective strategies to reduce these phenomena. Such studies could aid in the development of migration policies in both Turkey and European countries and support the integration of migrants into society. Finally, the institutionalization of populism and xenophobia and their long-term effects on policymaking are also important areas for future research.

One of the study's core theses is that populism and xenophobia exist in a mutually reinforcing relationship. The findings support this thesis and demonstrate how this relationship manifests across different geographical and political contexts. In this framework, future research could further explore how populism triggers xenophobia and how xenophobia provides a base and legitimacy for populist actors. A better understanding of this relationship could contribute to the development of strategies aimed at reducing the potential negative impacts of both populism and xenophobia on democratic institutions, social cohesion, and international relations.

In conclusion, this study aimed to contribute to a more holistic understanding of the relationship between populism and xenophobia by analyzing these complex phenomena from psychological and international relations perspectives within the context of irregular Syrian migrants. The findings demonstrate that populism and xenophobia exist in a mutually reinforcing relationship that manifests differently depending on countries' socio-political and economic conditions. This analysis is significant in terms of deepening academic understanding and contributing to the development of more effective policies and strategies. Understanding complex phenomena such as migration, populism, and xenophobia requires interdisciplinary approaches and the integration of different theoretical perspectives. This study takes a step in this direction and aims to open new avenues for research at the intersection of psychology, political science, and international relations.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Ankara Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Bu çalışmanın yayımlanmasına sağladıkları

	değerli katkılar için ISOREJ (Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi) editörlerine ve hakemlerine içten teşekkürlerimi sunarım.
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval was received from Ankara University for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	I would like to express my sincere gratitude to the editors and reviewers of ISOREJ (International Journal of Social Research and National Education) for their valuable contributions to the publication of this study.
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Alanka, D. (2024). Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64–84.
- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley.
- Balcı, O. (2023). Tehdit Dengesi Teorisi Perspektifinden Yunanistan'ın Türkiye'ye Yönelik Tehdit Algısı: 2018–2020 Döneminde Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan Rekabeti. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 3(2), 68–83.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368–388.
- Banulescu-Bogdan, N. (2018). *When Facts Don't Matter: How to Communicate More Effectively About Immigration's Costs and Benefits*. Migration Policy Institute.
- Başoğlu, M. Y. (2023). Medya ve Toplumda Göçmen Algısı. *Muhakeme Dergisi*, 6(2), 58–67.
- Betts, A. (2013). *Survival Migration: Failed Governance and the Crisis of Displacement*. Cornell University Press.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*, (5th ed.). Oxford University Press.
- Buzan, B. & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world* (5th ed.). Palgrave Macmillan.
- Çelik, D. Ş. & Şemşit, S. (2020). Türkiye–Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Özel

- Sayı), 66–84.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, (4th ed.). SAGE Publications.
- Davis, E. P. & Martinez, M. S. (2014). A Review Of The Economic Theories Of Poverty. *Brunel University Research Archive (BURA)*, 0(435), 1–65. <https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/10008/1/Fulltext.pdf>
- De Haas, H. (2014). Migration Theory: Quo Vadis. *International Migration Institute (IMI), University of Oxford*, 1–39. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:45aac94-8f24-4294-9c74-cbc8453fcbfb>
- Dworkin, R. & Hampshire, S. (1985). *Liberalism*. Cambridge, Mass.
- Ellemers, N. & Haslam, S. A. (2012). Social Identity Theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.). *Handbook of Theories of Social Psychology* (Vol. 2, pp. 379–398). SAGE Publications.
- Ersoy, E. (2019). Realizm. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 159–188). İletişim Yayınları.
- Faist, T. (2010). The Crucial Meso Level. In M. Martiniello & J. Rath (Eds.), *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation* (pp. 59–90). Amsterdam University Press.
- Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research*, (6th ed.). SAGE Publications.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. *HKS Faculty Research Working Paper Series*, 1–52.
- Kaya, A. (2017). Istanbul as a Space of Cultural Affinity for Syrian Refugees: “Istanbul is Safe Despite Everything!”. *Southeastern Europe*, 41(3), 333–358.
- Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little, Brown and Company.
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*, (4th ed.). SAGE Publications.
- Küçük, M. (2019). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 325–378). İletişim Yayınları.
- Kurt, A. & Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 20–34.
- Kutay, A. (2024). Populist Söylem, Yapısal Dönüşümler ve Temsiliyet Krizi. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1–22.
- Landau-Wells, M. (2018). *Dealing With Danger: Threat Perception and Policy Preferences* (Doctoral dissertation). Massachusetts Institute of Technology.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*, (3rd ed.). SAGE Publications.
- McQuail, D. (2000). *McQuail’s Mass Communication Theory*, (4th ed.). SAGE Publications.
- Morgenthau, H. J. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (5th ed.). Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. J. (2014). A Realist Theory of International Politics. In *the Realism Reader* (pp. 53–59). Routledge.
- Mudde, C. & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Narcıkara, E. B. (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 159–176.

- Nyman, J. (2013). Securitization Theory. In *Critical Approaches to Security* (pp. 51–62). Routledge.
- Özmete, E., Yıldırım, H. & Duru, S. (2018). Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18, 191–209.
- Özpek, B. B. (2019). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler. In R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri İçinde* (pp. 121–158). İletişim Yayınları.
- Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2011). *When Groups Meet: The Dynamics of Intergroup Contact*. Psychology Press.
- Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A Meta-Analytic Test Of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783.
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, 42(3), 427–460.
- Schäfer, A. (2022). Cultural Backlash? How (not) to Explain the Rise of Authoritarian Populism. *British Journal of Political Science*, 52(4), 1977–1993.
- Silverman, D. (2019). *Interpreting Qualitative Data*, (6th ed.). SAGE Publications.
- Stein, J. G. (2013). Threat Perception in International Relations. In L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Eds.). In *The Oxford Handbook of Political Psychology* (pp. 364–394). Oxford University Press.
- Stephan, W. G. & Stephan, C. W. (2000). An Integrated Threat Theory of Prejudice. In S. Oskamp (Ed.). In *Reducing Prejudice and Discrimination* (pp. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates.
- Sundstrom, R. R. & Kim, D. H. (2014). Xenophobia and Racism. *Critical Philosophy of Race*, 2(1), 20–45.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Open University Press.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.). *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.
- Urbinati, N. (2019). Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 111–127.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391–425.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. SAGE Publications.
- Yazıcı, B. (2024). Suriyeli Mülteciler Krizine İlişkin Siyasal ve Sosyal Tepkiler: Türkiye Örneği. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(40), 78–85.
- Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in international Relations: The Politics of Reality*, (Vol. 83). Cambridge University Press.